ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЗАХІДНО-РЕГІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ КЛУБІВ ЮНЕСКО
АКАДЕМІЯ ЮРИДИЧНИХ НАУК МОЛДОВИ
ІНСТИТУТ ДЕМОКРАТІЇ МОЛДОВИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

ПРАВО.UA

LAW.UA

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS
CRIMINOLOGICAL ASSOCIATION OF UKRAINE
INTERREGIONAL ACADEMY OF PERSONNEL MANAGEMENT
WEST REGIONAL ASSOCIATION OF UNESCO CLUBS
ACADEMY OF LAW SCIENCE OF MOLDOVA
INSTITUTE FOR DEMOCRACY OF MOLDOVA
NATIONAL ACADEMY OF LEGAL SCIENCES OF UKRAINE
MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE

№ 4, 2022

Спеціалізоване видавництво ЮНЕСКО Specialized publishing house

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

ФРАНЦУЗ А.Й., КУДІН С.В., ФЕДОРЧУК О.В.
СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 5
КУДЕРСЬКА Н.І.
ПРАВО КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА....11
МОСКАЛЮК О.В.
З'ЯСУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ВОЛІ ЗАКОНОДАВЦЯ
ЯК СПОСІБ ЗНАХОДЖЕННЯ ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ НОРМИ: PRO ET CONTRA....18
СЛІНЬКО Т., ДЕМИДЕНКО А.
ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 23
МУДРИЙ С.М.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НОРМАТИВНОГО
ВИЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ....30
ГАРЯГА О.О.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ СУДОВИХ СТАТУТІВ У ХОДІ РЕФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У СЕРЕДИНІ XIX СТ. 37

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

ЛИТВИН Н.А., ЦИБКА А.А.
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ....42
ІЛЬНИЦЬКИЙ О.М.
СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ
ІЗ УРАХУВАННЯМ ЙОГО ОСНОВНИХ ОЗНАК 50
МАЧУСЬКИЙ О.М.
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО....55
ІЩЕНКО І.В.
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР У СФЕРІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ 61
ЮШКОВ М.М.
ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ 69
ЦАРЕВИЧ О.І.
ОСОБЛИВОСТІ СУТНОСТІ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ
У СФЕРІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ 75
ДИШЛЕВА О.І.
ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ СУДОВОГО РОЗСУДУ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 83

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ЛЕМЕХА Р.І.
КОМУНІСТИЧНА СИМВОЛІКА ЯК ПРЕДМЕТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.436-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 91
КОЛОДЧИН Д., КУХАР В.
УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ 96

ГАЛАГАН С.О.
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ 104
КОЗАЧЕНКО С.В.
ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ АБО БОЄПРИПАСІВ, ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 112
САДУЛА Л.М., ПІГОВИЧ І.Д., РОМАНЮК М.А.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА 122

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

ЯРА О.С., ЛАДИЧЕНКО В.В., ЖУРАВЕЛЬ Я.В.
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 127
МИКОЛАЄЦЬ А.П.
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 134
КОССАК В.М., ГЕРЦ А.А.
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 141
АРСЕНИ И.
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРА БАНКОВСКОГО КРЕДИТА 149
АРТЕМЕНКО О.В., УЛЮТІНА О.А.
АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 156

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ЛЕГЕЗА Є.О.
FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL COOPERATION IN POLICE ACTIVITIES IN THE FIELD OF LICENSING OBJECTS OF THE PERMISSION SYSTEM 163
ПАЛІЄНКО А.В.
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКРИНІНГУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 169

ОБГОВОРЕННЯ, ДИСКУСІЇ, АКТУАЛЬНО

ЧОРНОПИСЬКА В.
КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ 173
ТОМЛЯК Т.С.
СВОЄРІДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРАВОЗАХИСНОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ 178
ЧАНЦЕВА А.О.
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 185
ЯРОЦЬКИЙ В.Л.
ДОГОВІР ПРОКАТУ НАЗЕМНИХ САМОХІДНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК СПОЖИВЧИЙ ДОГОВІР 194
БАКУМОВ О.С.
КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ 200

МЕЛЬНИК В.В.
ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) ЗА ДОДЕРЖАННЯМ І ВИКОНАННЯМ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ 207
ІЛЬЧИШИН Н.В.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ЯК СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ 213
ТАТАРИН Н.М.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ДИСЕРТАЦІЙНОМУ ТА МОНОГРАФІЧНОМУ РІВНЯХ 220
МУЗИЧУК О.М.
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ 228
БОДНАР С.В.
РІВНІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 234
МЕЛЬНИК Т.М.
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ СТАТУТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 240
БОГДАНОВ Р.І.
СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 247
СИЛЕНКО А.В.
ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ ЗАРУЧНИКА АБО ВИКРАДЕНОЇ ЛЮДИНИ 252
КАНДИБА Є.С.
ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЇ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА ВИКОНАННЯ МЕДІАТИВНИХ РІШЕНЬ 257
ЯЦИК Ю.Г.
СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАГАНЬ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ 262
БАБАЄВ І.Ф.
ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 269
ВАКУЛЕНКО О.Ф.
СУТНІСТЬ ТА МЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 275
МАШНІЦЬКИЙ В.А.
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ СФЕРИ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ 282
ШАПТАЛА Є.Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ 288
ІВАНЕНКО Д.Д.
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 294
ДАНЧЕНКО В.
ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ УПРАВЛІННЯ НЕПРАЦЮЮЧИМИ (ПРОБЛЕМНИМИ) АКТИВАМИ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ 301
ГЛУБОЧЕНКО С.М.
ПОНЯТТЯ ПРОТИДІЇ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ 306

СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ФРАНЦУЗ Анатолій Йосипович - доктор юридичних наук, професор, Герой України, заслужений юрист України, проректор з науково-педагогічної роботи, Університету «КРОК»

ORCID iD: 0000-0003-2861-1252

КУДІН Сергій Володимирович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теоретико-правових дисциплін Державного податкового університету

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1396-3212

ФЕДОРЧУК Олег Васильович - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9057-3133

УДК 340+35.078.3

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.1

Інформаційна безпека України є визначальним напрямом державної політики, від якого буде залежати існування держави, її національна безпека, соціально-економічний розвиток та відповідне місце у світовому співтоваристві.

Цілями державної політики України у сфері інформаційної безпеки: захист інформаційного суверенітету держави в сучасних умовах глобалізації; забезпечення інформаційної достатності для прийняття рішень державними органами, підприємствами та громадянами; реалізація конституційних прав і свобод громадян, суспільства і держави на інформацію.

Акцентовано увагу на основних завданнях державної інформаційної політики, та з'ясована мета державної політики у сфері інформаційної безпеки України – це управління реальними та потенційними загрозами з метою створення необхідних умов для задоволення інформаційних потреб людини та громадянина, а також реалізації національних інтересів.

Дослідження сутності інформаційної безпеки України пов'язане з формуванням якісної системи інформаційної безпеки, що відповідатиме сучасним вимогам та нагальним потребам України.

Виявлено недоліки державної інформаційної політики України в сучасних умовах, що пов'язані із відсутністю ефективної державної політики, недостатністю розвиненості національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

Встановлено, що державна політика в сфері інформаційної безпеки може бути представлена як сукупність національних цілей, інтересів і цінностей, стратегії та тактики, що розробляються та реалізуються державною владою для регулювання та вдосконалення безпосередньо процесів інформаційної взаємодії в усіх сферах життєдіяльності суспільства та держави.

Інформаційна безпека в країні повинна забезпечуватися проведенням єдиної державної політики в інформаційній сфері, виваженою системою заходів економічного, політичного, соціального й організаційного характеру щодо реальних загрозам та небезпекам національних інтересів особи, суспільства та держави в інформаційній сфері.

На сьогодні для розробки ефективної системи інформаційної безпеки України виникає необхідність ґрунтовного вивчення праць науковців та дослідників із зазначеної теми.

Ключові слова: інформаційна безпека України, забезпечення інформаційної безпеки, національна безпека, система, державна інформаційна політика.

Постановка проблеми

На сьогодні забезпечення інформаційної безпеки в Україні є визначальним фактором реалізації системи національних економічних інтересів, спроможності держави захищати національні економічні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз, здатності національної економіки зберігати й поновлювати процес суспільного відтворення. Існує безпосередній зв'язок між рівнем інформаційної безпеки та рівнем громадської безпеки, обороноздатності та зрештою життєздатності будь-якої сучасної держави.

Зокрема, військова агресія щодо України призвела до потреби в терміновому перегляді стратегічних засад, на яких ґрунтувалася система не лише вітчизняної, а й європейської безпеки донині. З огляду на це, Україні необхідно запропонувати адекватні ситуації термінові заходи щодо забезпечення енергетичної, економічної та інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека держави є інтегральною характеристикою стану економічної системи, що передбачає характеристику стану низки підсистем – взаємопов'язаних структурних складових: макроекономічну, інвестиційну, інноваційну, фінансову, соціальну, зовнішньоторговельну, енергетичну, продовольчу, демографічну безпеку. Водночас інформаційна безпека є складовою системи більш високого рівня – національної безпеки [1].

Незважаючи на значний рівень наукового осмислення проблем інформаційної безпеки, питання щодо визначення її сутності мають дискусійний характер, що й обумовлює актуальність статті. Водночас, теоретичні розробки досліджуваного питання необхідні для формування дієвої системи моніторингу та управління у сфері інформаційної безпеки, а також удосконалення національного законодавства у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченню цього питання приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних науковців та дослідників. Зокрема, дослідження сутності інформаційної безпеки знайшли відображення у працях українських учених: В. С. Цимбалюк, А. В. Бабінська, О. О. Золотар, А. Ю. Нашинець-Наумової, О. А. Баранова, О. О. Тихомирова, О. А. Заярний, Н. С. Мороз та інших.

Мета статті

Метою цієї статті є узагальнення наукових поглядів щодо сутності інформаційної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасний стан нашої держави характеризується як етап формування інформаційного суспільства. Впровадження новітніх інформаційних технологій значно прискорює процес отримання, обробки, аналізу інформації. Широкий і оперативний доступ до інформації підвищує ефективність її використання, що стає невід'ємним елементом управління всіма інститутами і процесами.

Інформаційні технології стали постійним супутником сучасної людини не лише на робочому місці, вони увійшли майже в усі сфери людського життя. Розповсюдження нових інформаційних технологій, в основі яких лежить широке використання комп'ютерної техніки та засобів комунікацій, оптимізації та автоматизації процесів в усіх без винятку сферах життєдіяльності, призвело до пошуку нових шляхів використання інформаційно-комунікаційних систем у різних сферах діяльності суспільства.

Необхідною умовою розвитку сучасного суспільства є високий рівень інформаційної безпеки. На теперішній час сутність інформаційної безпеки в Україні полягає у здатності нашої країни захищати національні економічні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також спроможності національної економіки зберігати й поновлювати процес суспільного відтворення.

У системі національної безпеки держави основне місце займає інформаційна безпека, під якою зазвичай розуміється стан відсутності інформаційних небезпек і загроз, або в разі їх наявності, стан стійкості

основних сфер життєдіяльності. Забезпечення інформаційної безпеки України є визначальним напрямом державної політики, від якого залежатиме існування держави, її національна безпека, соціально-економічний розвиток та відповідне місце у світовому співтоваристві.

Як вказує В. С. Цимбалюк, А. В. Бабінська, під інформаційною безпекою України слід розуміти стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства та держави [2].

Схоже визначення поняття «інформаційна безпека» пропонує О. А. Ніщименко, який вважає, що цей стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері, що складаються з сукупності збалансованих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що відповідає принципу забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері [3, с.19].

На думку Л. О. Кочубей, інформаційна безпека – це такий стан захищеності життєво важливих інтересів, а отже, й інформаційної озброєності держави, суспільства, особистості, за якого жодні інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивні думки і дії, що призводять до негативних відхилень на шляху стійкого прогресивного розвитку названих суб'єктів [4, с. 221–222].

Інформаційна безпека є стан захищеності особи, суспільства, держави від інформації, що носить шкідливий або протиправний характер, від інформації, що надає негативний вплив на свідомість особи, що перешкоджає сталому розвитку особи, суспільства та держави. Інформаційна безпека забезпечує сталий розвиток особи, суспільства та держави стан захищеності інформаційної інфраструктури, включаючи комп'ютери і інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру, інформацію, що в них знаходиться.

Однак при цьому Г. М. Савчук вважає, що особливістю реалій України є не сформованість і недостатня визначеність системи цінностей та інтересів суспільства, наявність низки протиріч між інтересами різних соціальних спільнот і професійних груп, що спричинює політичну та соціальну нестабільність. Внаслідок несформованості консенсусу в суспільстві щодо національних цілей, інтересів і цінностей, не забезпечується належна конструктивність у забезпеченні національної та інформаційної безпеки країни як «стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [5].

У свою чергу, С. С. Єсімов вказує, що суть інституту інформаційної безпеки в системі інформаційного права полягає в здійсненні правових, організаційних, технічних заходів, що гарантують безпеку всіх складових інформаційно-комунікаційного комплексу держави, системи інформаційних ресурсів, інформаційно-комунікаційної інфраструктури, науково-технічного та виробничого комплексу інформаційної індустрії, ринку інформаційної продукції та послуг, системи масової інформаційної освіти, просвіти та підготовки професійних кадрів для інформаційної сфери. окремих організацій та кожної людини [6, с. 75].

Водночас, під інформаційною безпекою доцільно розуміти сукупність суспільних відносин, що складаються в процесі захисту конституційних прав і свобод від внутрішніх і зовнішніх загроз в інформаційній сфері.

При цьому слід вказати на те, що важливою ознакою інформаційної безпеки, як вважає Н. С. Мороз, є її динамічність, оскільки вона, в широкому сенсі, забезпечує стабільнісь та розвитокуінформаційної сфери, яка постійно змінюється через різноманіття потреб учасників інформаційних відносин [7, с. 136].

Інформаційна безпека, за визначенням Б. О. Кормича, виступає як захищеність встановлених законом правил, за якими відбуваються інформаційні процеси в державі, що забезпечують гарантовані Конституцією умови існування і розвитку людини, всього суспільства та держави [8, с. 89].

Інформаційна безпека України, на думку І. Громико, Т. Саханчук, – це захищеність державних інтересів, за якої забезпечується запобігання, виявлення і нейтра-

лізація внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави і безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва [9, с. 130–134].

В. С. Цимбалюк характеризує інформаційну безпеку як стан інформації, у якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей інформації [10, с. 204].

Р. А. Калюжний вважає, що інформаційна безпека – це вид суспільних інформаційних правовідносин щодо створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для людини, суспільства і держави безпечних умов життєдіяльності [11, с. 234–244].

Слід відмітити, що на теперішній час у наукових працях досі відсутня єдина концепція щодо змісту поняття «інформаційна безпека».

У зв'язку з останнім зауважимо, що більшість з наведених визначень хоча фіксують важливі, конститутивні ознаки інформаційної безпеки, однак розглядають її як стабільне, незмінне явище: «стан захищеності», «здатність захищати», «захищеність» тощо.

Система визначень, що характеризує різні аспекти інформаційної діяльності, стає основою формування відповідних безпекових понять, необхідних для розвитку технологій організації і забезпечення інформаційної безпеки. А між тим, термінологія, що застосовується у сфері забезпечення інформаційної безпеки, демонструє на брак єдності, неоднозначні тлумачення, а то й узагалі відсутні визначення багатьох понять, у тому числі ключових.

У більшості наукових праць з питань інформаційної безпеки здебільшого розглядаються суто технічні питання захисту інформації: захист інформаційно-телекомунікаційних систем, каналів передачі інформації, доступ до інформації, розробка засобів захисту баз даних, захист від витоку інформації тощо.

Усе це створює серйозні перешкоди як для правотворчої діяльності в інформаційній сфері, так і для правозастосовної, а також зайвий раз засвідчує відсутність системності у розв'язанні вказаних проблем.

Перед Україною постала необхідність прийняття чималої низки нормативно-правових актів, що відповідають європейським стандартам. Інформаційна безпека є складовим компонентом загальної проблеми інформаційного забезпечення людини, держави і суспільства. Вона орієнтована на захист значимих суб'єктів інформаційних ресурсів, законних інтересів. Зміст поняття «інформаційна безпека» розкривається у практичній діяльності, наукових дослідженнях, а також нормативно-правових документах.

Наприклад, до теперішнього часу немає чіткого законодавчого визначення терміна, як «інформаційна безпека», хоча таке термінологічне сполучення вживається в деяких законах. У Законі України «Про національну безпеку України» [12], замість поняття «інформаційна безпека України», використовувався термін «національна безпека України», визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки» [13], «інформаційна безпека» визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

Нормативно-правова регламентація формування єдиного інформаційного простору України повинна сприяти гармонійному розвитку інформаційних ресурсів, інформаційних послуг та інформаційного продукту в країні. Важливість проблеми розвитку законодавства у сфері інформації та інформаційної безпеки, становлення інформаційного суспільства визначається тією обставиною, що норми законів цієї

сфери суттєво впливають на законодавче регулювання відносин суб'єктів у всіх сферах життя держави.

Серед стратегічних напрямів розвитку України на перспективу повинні бути зазначені питання вдосконалення нормативної бази відповідно до вимог Європейського Союзу в контексті реалізації Угоди про асоціацію України та ЄС, цифровізації національної економіки, розвиток кібербезпеки, формування цифрових платформ, сумісних з європейським інформаційним простором тощо.

Враховуючи те, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки, її регулювання потребує дієвих механізмів у формі політичних рішень або прийнятих нормативно-правових актів. Функціонування відповідного механізму, на нашу думку, можливе лише за умови належного рівня наукового осмислення теоретичних положень щодо інформаційної безпеки. А отже, розробка й удосконалення вітчизняного законодавства з безпекових питань інформаційної сфери мають відбуватися на міцному теоретичному фундаменті.

Висновки

Розглянувши сутність інформаційної безпеки в Україні можна зробити наступні висновки. У зв'язку з розвитком інтеграційних відносин, входженням України в європейський інформаційний простів виникає необхідність ґрунтовного вивчення праць науковців та дослідників із зазначеної теми для розробки ефективної системи інформаційної безпеки України.

Метою політики забезпечення інформаційної безпеки України має стати формування відкритого інформаційного суспільства як простору цілісної держави, інтегрувального у світовий інформаційний простір з урахуванням національних особливостей і інтересів при забезпеченні інформаційної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

Захист інформаційної безпеки має здійснюватися, насамперед, шляхом проведення виваженої та збалансованої політики держави в інформаційній сфері, а саме: захист інформаційних прав і свобод людини, захист державної безпеки в інформаційній сфері та захист національного інформаційного ринку, економічних інтересів держави в інформаційній сфері.

Необхідною умовою ефективної реалізації політики забезпечення інформаційної безпеки є розробка організаційних і технологічних заходів щодо захисту систем державного управління від несанкціонованого впливу на ці системи з метою заподіяння шкоди життєво важливим інтересам особи, суспільства та держави.

Інформаційна безпека в країні повинна забезпечуватися проведенням єдиної державної політики в інформаційній сфері, виваженою системою заходів економічного, політичного, соціального й організаційного характеру щодо реальних загроз та небезпек національних інтересів особи, суспільства та держави в інформаційній сфері.

Література

1. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : аналіт. зап. / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1501/

2. Цимбалюк В. С., Бабінська А. В. Правове регулювання інформаційної безпеки в Україні: проблеми теорії та практики. Адміністративне право і процес. 2014.- № 2 (8). URL. http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-8-2014/item/284-pravove-rehulyuvannya-informatsiynoyi-bezpeky-v-ukrayiniproblemy-teoriyi-ta-praktyky-tsymbaliuk-v-s-baby.

3. Ніщименко О. А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. Наше право. 2016. № 1. С. 17–23.

4. Кочубей Л. О. Інформаційна безпека держави: інструменти захисту українського інформаційного поля (на прикладі особливостей інформаційно- комунікаційних технологій у сучасному Донбасі. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса. 2015. Вип. 3. С. 220–237.

5. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки.

30.04.2014. URL. http://troubleshooter.com.ua/ru/inform-bezopasnost/52- informatsijna-bezpeka-v-sistemi-zabezpechennya-natsionalnoji-bezpeki

6. Єсімов С. С. Шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання в сфері інформаційної безпеки. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 73–76.

7. Мороз Н. С. Сутність інформації в контексті загальних принципів інформаційної безпеки. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 845. С. 137–142.

8. Кормич Б.А. Інформаційна безпека : організаційно-правові основи : навчальний посібник. К. : Кондор, 2004. 382 с.

9. Громико І., Саханчук Т. Державна домінантність визначення інформаційної безпеки України в умовах протидії загрозам // Право України. 2008. № 8. С. 130–134.

10. Цимбалюк В. С. Інформаційне право (основи теорії і практики) : монографія. Київ: Освіта України, 2010. 388 с.

11. Калюжний Р. А. Інформаційне право України: концептуальні основи формування // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. №3(6). 2001. С. 234–244.

12. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 10.02.2023)

13. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9.01.2007 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.

SUMMARY

The article examines the principles of the essence of information security of Ukraine from the standpoint of various researchers. The conducted analysis of scientific sources revealed that information security in general, as well as at the elemental level, is characterized by scientificity, systematicity and has many aspects.

It has been proven that ensuring the information security of Ukraine is a defining direction of state policy, which will depend on the existence of the state, its national security, socio-economic development and its place in the world community.

The goals of the state policy of Ukraine in the field of information security: protection of the information sovereignty of the state in modern conditions of globalization; ensuring information sufficiency for decision-making by state bodies, enterprises and citizens; implementation of the constitutional rights and freedoms of citizens, society and the state to information.

Attention is focused on the main tasks of the state information policy and the clarified goal of the state policy in the field of information security of Ukraine is the management of real and potential threats in order to create the necessary conditions for meeting the information needs of people and citizens, as well as realizing national interests.

The study of the essence of Ukraine's information security is related to the formation of a high-quality information security system that will meet the modern requirements and urgent needs of Ukraine.

The shortcomings of the state information policy of Ukraine in modern conditions, which are associated with the absence of an effective state policy, the insufficient development of the national information and communication infrastructure, have been revealed.

It was established that the state policy in the field of information security can be represented as a set of national goals, interests and values, strategies and tactics developed and implemented by the state authorities to directly regulate and improve the processes of information interaction in all spheres of life of society and the state.

Information security in the country should be ensured by the implementation of a unified state policy in the information sphere, a balanced system of measures of an economic, political, social and organizational nature, real threats and dangers to the national interests of the individual, society and the state in the information sphere.

Today, in order to develop an effective system of information security of Ukraine, there is a need for a thorough study of the works of scientists and researchers on the specified topic.

Keywords: information security of Ukraine, provision of information security, national security, system, state information policy.

ПРАВО КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА

КУДЕРСЬКА Надія Іванівна - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

orcid.org/ 0000-0002-7981-057X

УДК 341.24 (477)
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.2

Стаття «Право культурної спадщини України як галузь права» присвячена актуальній теоретичній проблемі, яка в Україні не набула належного розкриття. Її метою є дослідження права культурної спадщини України як галузі права; розкриття системи права культурної спадщини; визначення предмета, об'єкта, методів, принципів цього права тощо. Підкреслено, що галузь права культурної спадщини України знаходиться на стадії формування і фактично не набуває належного подальшого розвитку через нерозвиненість пам'яткоохоронного законодавства.

У цій галузі виокремлено певні підгалузі, які вже вийшли за межі правових інститутів, наприклад, право захисту культурної спадщини чи право популяризації культурної спадщини формуються як комплексні підгалузі права культурної спадщини на перетині публічних та приватних інтересів, бо увібрали в себе його елементи, мають відносно самостійний аспект прояву предмета правового регулювання. Вказано, що право культурної спадщини України включає як прості інститути (інститути архітектурної спадщини; охорони археологічної спадщини тощо), так і змішані, у яких присутні відносини, що відрізняються за формою, але тісно пов'язані з іншими за своїм призначенням, наприклад, інститути ввезення-вивезення культурних цінностей; управління і контролю; експертизи; оцінки; юридичної відповідальності за правопорушення пам'яткоохоронного законодавства, ін.

Зазначено, що предметом права культурної спадщини є сукупність всіх вищевказаних однорідних специфічних суспільних відносин у сфері культурної спадщини; об'єктом(и) цього права - об'єкти культурної спадщини; методом права культурної спадщини є сукупність засобів і способів впливу на учасників суспільних відносин з метою забезпечення правових вимог щодо охорони, захисту, збереження, використання тощо об'єктів культурної спадщини, а також забезпечення права на доступність до культурних цінностей для кожного громадянина. Наведено загальні і спеціальні принципи цього права, які не є застиглими категоріями і розвиваються разом із динамічним розвитком як цього національного права, так і міжнародного права культурних цінностей.

Ключові слова: право культурної спадщини, галузь права, система, предмет, об'єкт, методи, принципи.

Постановка проблеми

Наука права культурної спадщини є відносно молодою. Вона бере початок у працях таких учених, як Емера де Ваттеля (Право народов, или Принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов), Гуго Гроція (О праве войны и мира), Ф.Ф. Мартенса (Современное международное право цивилизованных народов), М.К. Реріха (Культура и цивилизация), ін. [5, с. 6] Культурна спадщина є духовним, культурним, економічним та соціальним капіталом надзвичайної цінності, основою для сучасної науки й творення культури, головною підставою для національної самоповаги та

визнання світовою спільнотою. Проте право культурної спадщині в Україні не набуло належного дослідження і розвитку.

Аналіз останніх публікацій

Питання галузі культурної спадщини України в правовій науці не досліджувалися.

Мета і завдання

Дослідити право культурної спадщини України як галузь права; розкрити систему права культурної спадщини; визначити предмет, об'єкт, методи, принципи цього права.

Виклад основного матеріалу

Питання про критерії розподілу права на галузі та інститути постійно знаходяться в центрі уваги вчених-юристів. Критерієм такого розподілу, як відомо, спочатку було визначено предмет правового регулювання (1938–1941 рр.), але потім (1955–1958 рр.) додатковим критерієм став метод правового регулювання, під яким розуміється сукупність прийомів, заходів і засобів впливу права на суспільні відносини. Предмет, як відомо, є матеріальним критерієм розмежування норм права за галузями, а метод виступає додатковим юридичним критерієм, бо є похідним від предмета [5, с. 13].

Галузь права культурної спадщини України знаходиться на стадії формування і фактично не набуває належного подальшого розвитку через нерозвиненість пам'яткоохоронного законодавства. Проте вже можна констатувати, що вона вийшла за межі підгалузі. Визначальними для предмета українського права культурної спадщини є низка групи суспільних відносин, які визначають дихотомічний зв'язок культурного права людини щодо культурної спадщини і обов'язок держави зі створення гарантії цього права, а саме відносини щодо: 1) охорони, захисту, збереження тощо культурної спадщини; 2) управлінської, виконавчої та розпорядчої діяльності держави в особі уповноважених суб'єктів публічної адміністрації об'єктами культурної спадщини; 3) участі громадян в управлінні пам'яткоохоронною сферою; 4) використання уповноваженними суб'єктами публічної адміністрації/фізичними чи юридичними особами об'єктів культурної спадщини; 5) забезпечення права на доступність до культурних цінностей для кожного громадянина, 6) юридичної відповідальності за правопорушення пам'яткоохоронного законодавства, ін. Ці відносини часто переплітаються між собою в різних комбінаціях. Їх можна розподілити на більш дрібні групи суспільних відносин за предметною ознакою, приміром, враховуючи розподіл самих об'єктів культурної спадщини на нематеріальні та матеріальні, або розподіл останніх на рухомі й нерухомі тощо.

Багатоманітність суспільних відносин, що становлять предмет права культурної спадщини, зумовлює виділення в його системі відносно самостійних елементів. Вони виступають у вигляді сукупностей норм (так званих нормативних утворень), які мають назву підгалузей та інститутів. Так, у праві культурної спадщини України можна виділити як підгалузі права, зокрема, право охорони культурної спадщини, право використання культурної спадщини, так і значну низку інститутів.

Під системою права культурної спадщини як галузі права розуміють його внутрішню структуру, основними складовими елементами якої є підгалузі, правові інститути й норми права, які узгоджені між собою.- А вся система будується на закономірностях, вироблених юридичною наукою та практикою, що дозволяє виявити, з яких інститутів і субінститутів, підгалузей складається певна галузь права і як ці складові елементи взаємодіють між собою.

У цій галузі виокремлюються певні підгалузі, які вже вийшли за межі правових інститутів. Зовнішнім виявом підгалузі, як відомо, є наявність у ній такої групи норм, яка містить загальні принципові положення, притаманні декільком (але не всім) правовим інститутам цієї галузі. Підгалузь права, як відомо, – це сукупність правових норм, що регулює суспільні відносини в певній сфері, котра виокремлюється в межах загального предмета. Так, наприклад, право захисту культурної спадщини чи право популяризації культурної спадщини формуються як комплексні підгалузі права культурної спадщини на перетині публічних та приватних інтересів, бо

увібрали в себе його елементи, мають відносно самостійний аспект прояву предмета правового регулювання.

Правовий інститут – необхідна ланка в системі права. Він є системою взаємопов'язаних норм, що врегульовують відносно самостійну сукупність суспільних відносин або їх компоненти, властивості. Право культурної спадщини України включає як прості інститути (інститути архітектурної спадщини; охорони археологічної спадщини тощо), так і змішані, у яких присутні відносини, що відрізняються за формою, але тісно пов'язані з іншими за своїм призначенням, наприклад, інститути ввезення-вивезення культурних цінностей; управління і контролю; експертизи; оцінки; юридичної відповідальності за правопорушення пам'яткоохоронного законодавства, ін. Це пояснюється комплексністю права культурної спадщини.

Право культурної спадщини поєднує правові норми, які зобов'язують, забороняють, уповноважують, заохочують, прямо приписують зобов'язаним суб'єктам постійно й регулярно здійснювати певні позитивні організаційні дії (норми про компетенцію органів охорони культурної спадщини та їх посадових осіб, норми про порядок їх формування та інші), та здебільшого відрізняються імперативним характером, який не завжди пов'язаний з реалізацією у цій сфері державно-владних повноважень суб'єкта влади (ідентифікація, документування, дослідження, збереження, охорона, захист, популяризація, відродження тощо), а й у наданні фізичним та юридичним особам права вимагати від владних структур належних дій ув їх інтересах (дослідження, збереження, охорона, захист, документування тощо).

Єдність правових норм, що утворюють право культурної спадщини, визначається, по-перше, єдністю вираженої в них державної волі; по-друге, єдністю принципів, а також кінцевої мети і завдань пам'яткоохоронного законодавства; по-третє, єдністю механізму правового регулювання суспільних відносин щодо культурної спадщини, зокрема з її охорони, збереження та використання. Водночас ці норми розрізняються за своїм конкретним вмістом, характером розпоряджень, сферами дії, формам вираження, санкціям тощо. В основу такого розподілу покладено перш за все різноманітність і специфіку пам'яткоохоронних відносин, властивий їм саме охоронний характер. І хоча серед них неминуче виникають колізії, у своїй сукупності вони є єдиною системою з власними внутрішніми закономірностями й тенденціями.

Система права культурної спадщини грунтується на логічному, послідовному розподілі цих норм і їх об'єднанні в однорідні правові комплекси (підгалузі, інститути і субінститути) з урахуванням вмісту і характеру регульованих ними відносин у цій сфері, відображає взаємозв'язок і взаємообумовленість правового регулювання щодо культурної спадщини (охорони, збереження, використання тощо) як цілісного соціального явища. Тому ця система має свою об'єктивну основу: її побудова обумовлена не лише структурою чинного законодавства України щодо культурної спадщини, а й вимогами негативної практики втрати об'єктів матеріальної культурної спадщини, яка робить істотний вплив на формування норм права культурної спадщини, допомагає визначити їх роль у процесі формування державної культурної політики.

За характером дії норми цього права з певною умовністю поділяють на матеріальні й процесуальні, а останні є засобом практичної реалізації матеріальних норм. І матеріальні, і процесуальні норми можуть міститися як у суто пам'яткоохоронних, так і в інших законодавчих актах, що пов'язано з їх «плаваючим» характером у системі комплексної галузі права культурної спадщини, яка є значно більшою абстракцією, ніж відповідна галузь законодавства. Зокрема, адміністративно-правові норми, за допомогою яких регулюється поведінка суб'єктів, визначаються права фізичних та юридичних осіб, формуються, охороняються й захищаються адміністративно-правові відносини в цій сфері, організується й забезпечується функціонування публічної адміністрації тощо, містяться у пам'яткоохоронному законодавстві України. Наприклад, за Законом України «Про охорону культурної спадщини» (преамбула) [4] «охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів держав-

ної влади та органів місцевого самоврядування», тобто зобов'язано органи державної влади та органи місцевого самоврядування визнати пріоритетним завданням – охорону об'єктів культурної спадщини.

Основний регулюючий вплив цих норм на такі відносини полягає в тому, що ними визначається коло суб'єктів, на які розповсюджується їх дія; формують обставини, за яких ці суб'єкти керуються її приписами; розкривають зміст самого правила поведінки. Ці норми з притаманними їм всього кола ознак правових норм (загальнообов'язковість, формальна визначеність, забезпечення її виконання державними примусом та інше) виражають регулятивну роль права, що виявляється в такому:

1) забезпечують необхідне впорядкування та функціонування як системи державного управління охороною культурної спадщини, так і окремих її ланок, раціональної їх взаємодії, зокрема в Законі України «Про охорону культурної спадщини» (розд.II) [4];

2) визначають той або інший варіант належної, тобто відповідної інтересам правової держави, поведінки всіх осіб і організацій, що діють безпосередньо у сфері публічного адміністрування, і виконують той або інший обсяг функцій, наприклад, органи охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (Закон України «Про охорону культурної спадщини» [4, ст. 6]), тим або що іншим чином зачіпають своїми діями інтереси цієї сфери, наприклад, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (Закон України «Про охорону культурної спадщини» [4, ст. 10]);

3) діють у сфері публічного адміністрування і, перш за все, забезпечують діяльність публічної адміністрації, тобто виконання, проведення в життя вимог законодавства України, зокрема за Законом України «Про охорону культурної спадщини» [4] у розділі II «Управління охороною культурної спадщини»;

4) визначають межі належної поведінки у сфері публічного адміністрування, встановлюють і забезпечують режим законності і державної дисципліни в суспільних відносинах при здійсненні цього адміністрування (розд.II Закону України «Про охорону культурної спадщини» [4]);

5) незважаючи на несистематизованість через розміщення в різних за юридичною силою нормативно-правових актах: законах, під-законних нормативно-правових актах публічної адміністрації, у тому числі органів місцевого самоврядування, є актом правотворчості, елементом компетенції уповноважених владних суб'єктів досліджуваної сфери (розд.II Закону України «Про охорону культурної спадщини» [4]);

6) регулюють суспільні відносини, що виникають з приводу здійснення громадськими організаціями управлінських функцій, делегованих їм компетентними державними органами, наприклад, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (Закон України «Про охорону культурної спадщини» [4, ст. 11]).

Фактично право культурної спадщини України є галуззю права з таких критеріїв: 1) самостійний аспект прояву предмета правового регулювання –суспільні відносини щодо культурної спадщини; 2) об'єктивність відокремлення групи суспільних відносин щодо культурної спадщини; 3) наявність групи норм щодо культурної спадщини, яка містить загальні принципові положення, притаманні декільком її правовим інститутам; 4) єдність встановлених (санкціонованих) державою однорідних правових норм; 5) наявність системи однорідних інститутів, підгалузей тощо.

Виходячи з наведеного, право культурної спадщини України є комплексною галуззю права, яка охоплює системно поєднані правовими методами встановлені (санкціоновані) державою однорідні правові норми, інститути та підгалузі права, які врегульовують суспільні відносини щодо культурної спадщини.

Предметом права культурної спадщини є сукупність усіх вищевказаних однорідних специфічних суспільних відносин у сфері культурної спадщини. Їх органічність і стійкість зумовлюють стабільність цієї галузі права, а характер тісно пов'язаний з об'єктом(и) даного права. Ними є об'єкти культурної спадщини, стосовно яких складаються відповідні відносини. Об'єкт права культурної спадщини не є однорідним. Відповідно до

Закону України «Про охорону культурної спадщини» [4] виділяють за типами споруди, комплекси (ансамблі) та визначні місця, а також за видами – археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки, навколишнє природне середовище в цілому та три його головні елементи: природні ресурси; природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні; здоров'я й життя людей (ст. 5). Усе різноманіття відповідних об'єктів охоплюється поняттям культурна спадщина, що є сукупністю успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини (ст. 1).

Для цієї комплексної галузі її метод не є таким «своїм», як, наприклад, методи класичних однорідних галузей права – адміністративного, кримінального, цивільного, господарського, аграрного, екологічного, митного, інших. Водночас право культурної спадщини запозичує методи правового регулювання у цих галузей права, використовуючи їх для власних потреб. Класичні галузеві методи немовби отримують «подвійну прописку» – в однорідній і комплексній галузях права, пристосовуючи галузеві елементи до комплексного їх застосування, комплексна галузь не деформує ці елементи і не позбавляє їх галузевої природи й належності.

Метод права культурної спадщини – це сукупність засобів і способів впливу на учасників суспільних відносин з метою забезпечення правових вимог щодо охорони, захисту, збереження, використання тощо об'єктів культурної спадщини, а також забезпечення права на доступність до культурних цінностей для кожного громадянина.

Учасниками таких відносин є:

- фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства;
- юридичні особи – органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації (в особі їхніх керівників, які очолюють органи управління цих підприємств, установ, організацій);
- колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознаки юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені чинним пам'яткоохоронним законодавством певними правами й обов'язками: структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання).

Для реалізації дихотомічного зв'язку культурного права людини щодо культурної спадщини і обов'язок держави зі створення гарантії цього права застосовуються методи правового регулювання, що є сукупністю способів додержання законності, забезпечення підпорядкованості державного управління чинним правовим нормам. Діяльність у сфері правового регулювання базується на застосуванні методів розроблення та видання юридичних норм, які упорядковують, наприклад, відносини між органами влади та суспільством, громадянами; між органами державного управління згідно з визначеним їх правовим статусом і розподілом повноважень тощо.

Праву культурної спадщини України притаманні майже всі методи адміністративного права, а саме: імперативний метод (метод владних приписів), метод рекомендацій, диспозитивний метод (надає суб'єктам певну альтернативну можливість вибору варіантів поведінки в межах закону) інші. Найбільш широко в цій сфері використовується класичний (імперативний) адміністративно-правовий метод. Це виявляється у встановленні дозволів та заборон, нормуванні, сертифікації, ліцензуванні та проведенні експертизи, застосуванні заходів адміністративної відповідальності за пам'яткоохоронні правопорушення тощо.

За допомогою кримінально-правового методу в цьому праві здійснюється боротьба зі злочинами в пам'яткоохоронній сфері, а за допомогою цивільно-правового методу вирішуються спірні питання, зокрема, стягнення фінансових санкцій за порушення пам'яткоохоронного законодавства України. Цивільна (матеріальна) відповідальність настає, зокрема, в разі завдання шкоди відповідними правопорушеннями, відновлення порушених неправомірними діями об'єктів культур-

ної спадщини тощо, при цьому застосовується цивільно-правовий метод з відповідною специфікою.

Ці методи узгоджуються в праві культурної спадщини на засадах їх пам'яткоохоронної модуляції. Характерним виявом цього є норми пам'яткоохоронного спрямування в окремих статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення [2, ст. 92] та Кримінального кодексу України (ст.178, 179, 193, 201, 252, 297, 298, 298-1) [3]. Пам'яткоохоронний імператив об'єднує ці та інші методи правового регулювання, що є характерною особливістю права культурної спадщини як комплексної галузі.

Право культурної спадщини України, як система, ґрунтується й реалізується на основі вироблених теорією та практикою принципів. Вони є науковою основою досягнення цілей правового регулювання в пам'яткоохоронній сфері. Принципи відображають особливості й тенденції формування та функціонування законодавства України щодо культурної спадщини і його норм.

Цьому праву, як і будь-якій галузі права, притаманні як загальні принципи, так і спеціальні. Принципи права культурної спадщини України класифікуються:

І. Загальні: 1. Принцип відповідності норм права культурної спадщини положенням Конституції України; 2. Принцип верховенства закону в системі актів, які містять правові норми щодо культурної спадщини; 3. Принцип наявності власного підґрунтя формування й розвитку; 4. Принцип спеціалізації; 5. Повнота прав і свобод фізичних та юридичних осіб у сфері культурної спадщини; 6. Визначення мінімально необхідних повноважень органів державної виконавчої влади; 7. Оптимальне доповнення й урівноваження державно-владних повноважень органів виконавчої влади з повноваженнями органів місцевого самоврядування, ін. До зазначених принципів слід віднести також принципи законності, рівності громадян перед законом, демократизму нормотворчості та реалізації права, єдності прав і обов'язків, гуманізму й справедливості, юридичної відповідальності за правопорушення інші. Усі ці принципи нерідко переплітаються із загальноправовими принципами й становлять єдине ціле, а також властиві як праву в цілому, так і праву культурної спадщини зокрема. [5, с. 32-37]

ІІ. Спеціальні [5, с. 32-37]:

1. Принцип системності та комплексності в регулюванні відносин щодо культурної спадщини. Цей принцип є визначальним для науково обґрунтованого формування галузі права культурної спадщини і зумовлений закономірностями зв'язків у пам'яткоохоронній сфері. Для цієї галузі він відіграє роль інтегруючого чинника. З ним також пов'язані повнота, всебічність і якість правового регулювання відносин щодо культурної спадщини.

2. Обов'язкова охорона (захист) культурної спадщини. Цей принцип випливає із конституційної норми про те, що «культурна спадщина охороняється законом» (Конституція України [1, ч. 4 ст. 54]).

3. Державне забезпечення збереження об'єктів культурної спадщини. Цей принцип також походить із конституційної норми про те, що «держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність» (Конституція України [1, ч. 5 ст. 54]).

4. Безумовний доступ до об'єктів культурної спадщини осіб, уповноважених на це органами охорони культурної спадщини, з метою їх обстеження, ознайомлення зі станом зберігання, характером та способом використання, ведення реставраційних робіт, одержання відповідних даних, наукового вивчення тощо. Цей принцип є основою збереження матеріальних об'єктів культурної спадщини і закріплений у Законі України «Про охорону культурної спадщини» [4, ч. 1 ст. 9];

5. Повернення в Україну культурних цінностей, які знаходяться за її межами, народу. Цей принцип також випливає із норми Конституції України [1, ч. 5 ст. 54].

До них слід віднести також принципи запобігання шкоди об'єктам культурної спадщини; раціонального їх використання; особливої охорони об'єктів і територій, що мають особливу цінність; вільного доступу, по можливості, до пам'яток з метою їх екскурсійного відвідування, якщо вони вважаються придатними для цього; доступу фізичних та

юридичних осіб до інформації про об'єкти культурної спадщини; стимулювання і відповідальності в пам'яткоохоронній сфері; міжнародного співробітництва, ін. [5, с. 32-37]

Окремі принципи цього права зафіксовані в актах пам'яткоохоронного законодавства або випливають з них. Принципи права культурної спадщини не є застиглими категоріями. Вони розвиваються разом із динамічним розвитком як цього національного права, так і міжнародного права культурних цінностей. У цьому процесі деякі принципи втрачають актуальність, інші, навпаки, набувають більшої важливості.

Висновки

Виходячи з наведеного, слід констатувати: право культурної спадщини України є комплексною галуззю права, яка охоплює системно поєднані правовими методами встановлені (санкціоновані) державою однорідні правові норми, інститути та підгалузі права, які врегульовують суспільні відносини щодо культурної спадщини.

Література

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. №30. Ст.141. URL: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/254.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України : від 07.12.1984 р., № 8073-X. URL: http:// zakon. rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main. cgi?nreg=80731-10.

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України : від 05.04.2001 р., № 2341-III. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/ main. cgi?nreg=2341-14.

4. Про охорону культурної спадщини: Закон України: від 08.06.2000 р. №1805-III. // Відомості Верховної Ради України. 2000. №39. URL: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/ show/1805-14. (дата звернення: 02.12.2022)

5. Кудерська Н.І. Право культурної спадщини України. Спеціальна частина. Підручник: Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв , Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ. 2015. 274 с.

АНОТАЦІЯ

The article «Cultural heritage law of Ukraine as a branch of law» reveals the actual theoretical issue that has not received adequate disclosure in Ukraine. Its purpose is to study the law of cultural heritage of Ukraine as a field of law; disclosure of the system of cultural heritage law; definition of the subject, object, methods, principles of this right, etc. It is emphasized that the field of cultural heritage law of Ukraine is at the stage of formation and in fact does not acquire proper further development due to the underdevelopment of monument protection legislation.

In this field, certain subfields have been singled out, which have already gone beyond the boundaries of legal institutions, for example, the right to protect cultural heritage or the right to popularize cultural heritage are formed as complex subfields of cultural heritage law at the intersection of public and private interests, because they have absorbed its elements, have a relatively independent aspect of manifestation of the subject of legal regulation. It is indicated that the law of cultural heritage of Ukraine includes both simple institutions (institutes of architectural heritage, protection of archaeological heritage, etc.) and mixed ones, in which there are relations that differ in form, but are closely related to others in terms of their purpose, for example, institutions import-export of cultural values; management and control; examinations; assessments; legal responsibility for violations of monument protection legislation, etc.

It is noted that the subject of cultural heritage law is a set of all the above homogeneous specific social relations in the field of cultural heritage; the object(s) of this right are objects of cultural heritage; the method of cultural heritage law is a set of means and ways of influencing participants in social relations with the aim of ensuring legal requirements for the protection, protection, preservation, use, etc. of cultural heritage objects, as well as ensuring the right to access to cultural values for every citizen. The general and special principles of this right are presented, which are not fixed categories and develop along with the dynamic development of both this national right and the international right of cultural values.

Keywords: cultural heritage law, field of law, system, subject, object, methods, principles.

З'ЯСУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ВОЛІ ЗАКОНОДАВЦЯ ЯК СПОСІБ ЗНАХОДЖЕННЯ ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ НОРМИ: PRO ET CONTRA

МОСКАЛЮК Олександр Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0002-5310-9507
УДК 340.1
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.3

Стаття присвячена проблемам застосування історичного способу тлумачення норм права. Відтак, метою статті є спроба з'ясувати переваги і недоліки критерію волі історичного законодавця як способу встановлення змісту правових норм. Автор доходить до висновку, що в абсолютній більшості випадків застосування історичного способу є малопродуктивним. В окремих випадках це є неможливим, зважаючи на складність сучасного законодавчого процесу та такої ознаки мови, як багатозначність.

Ключові слова: тлумачення права, статичне тлумачення, динамічне тлумачення, воля історичного законодавця

Проблема тлумачення привертала увагу як юристів-практиків, так і науковців в усі часи. Вочевидь, це пов'язано з тим, що саме від встановлення змісту правової норми залежить якість її реалізації. До того ж складно знайти юридичну тему, яка б настільки сильно стосувалася практичної діяльності, як тлумачення. Фактично весь процес втілення норм права у більшій чи меншій мірі, пов'язаний з тлумаченням. Втім, у багатьох випадках один і той же текст об'єктивно спроможний бути носієм декількох неоднозначних смислів, оскільки може використовуватися різними суб'єктами як інструмент задоволення їхніх потреб. А тому смисл, закладений у письмове повідомлення автором, і той, що вбачають у цьому повідомленні реципієнти, можуть не збігатися [8, с.31]. Відтак, у межах цієї статті ми зупинимося на окремих аспектах з'ясування змісту норми права шляхом встановлення волі історичного законодавця.

Пошук у процесі тлумачення історичної волі законодавця обумовлений тим, що закони є обов'язковими висловлюваннями, в основі яких лежить воля осіб, що брали участь у прийнятті закону. Отже, в ідеалі це означає, що тлумачення має якнайповніше відповідати особистим уявленням тих людей, які ухвалювали відповідну норму.- В основі теорії пошуку волі історичного законодавця лежить концепція Монтеск'є про поділ влади. Суд начебто не створює і не вносить у правову матерію нічого нового, а лише точно озвучує волю законодавця [3, с.74].

Втім, можна навести три аргументи проти того, щоб прагнути віднайти волю історичного законодавця для з'ясування змісту правової норми

1) Зміна суспільних відносин відбулася настільки сильно, що застосування початкового варіанту тлумачення робить норму архаїчною і малоприйнятною для застосування в нових умовах, і навіть може приносити шкоду.

Скористаємося для пояснення спочатку двома прикладами, не пов'язаними з правом, однак, які яскраво засвідчують проблему невідповідності соціальної норми існуючим суспільним відносинам, внаслідок чого вона є застарілою. Так, правила етикету передбачають, що рукав піджака повинен бути на півтора сантиметра вищий за краї рукава сорочки. Історично таке правило пов'язане

з тим, що край рукава сорочки демонстрував заможність його власника. Це свідчило, що він міг дозволити ходити в чистих сорочках, у той час як представники робочого класу, навпаки, завжди ховали рукави, не будучи спроможними їх вчасно випрати. Нині це правило етикету вже не вважається абсолютним, а багато чоловіків ним нехтують. Зрозуміло, що прання одягу не складає проблеми, а відтак кореляції між соціальним статусом і рукавом сорочки відсутня. Інший цікавий приклад як зміна дійсності впливає на оцінку соціальної норми. Так, моя бабуся завжди мені забороняла згортати рукою зі столу сміття. Історично ця прикмета (а вона є різновидом соціальної норми) пояснюється просто. У середньовіччі, якщо людина заганяла собі скалку, це з високою ймовірністю могло призвести до її смерті. Сьогодні ми використовуємо шліфовані столи, до того ж під рукою практично завжди є перекис водню.

Обидві соціальні норми виглядають архаїчними. У той же час їхнє ігнорування не призводить до негативних наслідків для порушника. З правовими нормами все значно складніше. Вони формально визначені, а за їх невиконання можуть наступати правові наслідки у вигляді санкцій. Незважаючи на застарілість правових норм, процес їхнього скасування може бути надзвичайно складним, а інколи і неможливим. Відтак, єдиним можливим способом зберегти дієвість правової норми – це спроба здійснити її адаптацію через зміну початкового тлумачення.

Сказане яскраво ілюструється прикладом, який люблять наводити американські юристи. У Декларації незалежності США найбільш відомим висловлюванням є «all men are created equal». У XVIII столітті ця норма означала рівність серед чоловіків, причому саме представників білої раси.- У 60-их роках попереднього століття Мартін Лютер Кінг неодноразово повторював, що у XX столітя ця норма повинна стосуватися всіх незалежно від статі та кольору шкіри. Саме так це положення Декларації Незалежності США і тлумачиться сьогодні, підтверджуючи доцільність відходу в конкретно взятому випадку від тлумачення норми шляхом з'ясування волі історичного законодавця.

2) Складність законодавчого процесу в сучасних умовах унеможливлює встановлення історичної волі законодавця. Будь-які спроби тлумачити правові норми з огляду на наміри історичного законодавця практично завжди приречені на провал з огляду на наступне. Сучасний законодавчий процес відрізняється від прийняття законів періоду Середньовіччя. Якщо в абсолютній монархії ще можливо було говорити про одну особу як про автора закону, то в конституційній монархії, і тим паче в республіці ситуація зовсім інша. Так, є суб'єкти законодавчої ініціативи, які можуть запропонувати законопроект (народні депутати, Президент, уряд), є комітет, який доопрацьовує законопроєкт, депутатський корпус, який може доопрацьовувати законопроєкт і виражати своє ставлення до нього шляхом голосування; і врешті-решт, Президент, який підписує закон або ж застосовує вето [6, с.54]. До того ж мотиви, чому 226 депутатів голосують за ту чи іншу редакцію статті закону можуть бути діаметрально протилежними, стає зрозумілим, що встановлення дійсної волі законодавця є справою безнадійною. Цей аргумент можна знайти і в німецькій юридичній літературі. Так, у німецькій методиці права відзначається, що воля законодавця навряд чи може бути достеменно визначена. Шлях до прийняття закону досить тривалий – починаючи з розроблення проєктів законів, до їх розгляду Бундестагом, Бундесратом, можливо, профільними комітетами. Чи можливо при цьому встановити єдину волю законодавчого органу – досить сумнівно. У цій же праці наводиться ще один вагомий аргумент – це ризик «правління мертвих над живими» [7, с.35]. Фактично, таку ж позицію висловив Р.Циппеліус [5, с.45].

Приміром, складно сказати, який намір мали народні депутати при прийнятті Конституції в 1996 році, вказавши, що в Україні діє принцип єдиного громадянства. Авторові цієї статті доводилося чути дві версії. Одна з них, що ця норма розглядалася як спосіб запобігання проти сепаратизму в Криму. Голосуючи, народні обранці були не проти, щоб громадяни України мали також громадянство інших держав.

Існує протилежна версія причетних до процесу голосування в конституційну ніч 28 червня 1996 року. Положення статті тогочасні парламентарі сприймали і як неможливість окремого громадянства адміністративно-територіальних одиниць у середині країни, так і одночасного перебування в громадянстві України та громадянстві інших держав. Абсолютно марною справою з'ясувати історичну волю законодавця є і аналіз інших норм Конституції. Конституція України була компромісом полярних політичних сил. Відтак, для того, щоб знайти голоси за «свої» норми, депутати торгувалися, голосуючи за норми, які вони насправді не підтримували.

3) Втім, можна спробувати уявити ситуацію, коли норма права створюється одним суб'єктом, а її тлумачення не віддалено сильно в часі від набуття нормою права чинності. Чи означатиме це, що за будь-яких умов необхідно спробувати віднайти волю автора тексту? Невід'ємною частиною мови є її багатозначність. З цієї характеристики слідує, що автор тексту може вкладати сенс зовсім інший, ніж це роблять ті, хто її читають. Вказана ситуація обумовлюється самою характеристикою мови як засобу комунікації. Як слушно зауважує в цьому контексті Б.Малишев, феномен відриву тексту від свого автора давно відомий лінгвістиці та філософії [4, с.300]. Для того, щоб продемонструвати, наскільки значення, що вкладає в текст автор, може відрізнятися від того, як вона сприймається іншими, скористаємося прикладом, далеким від юриспруденції, але від того не менш важливим. У 1994 році гурт Бон Джові видає найкращу свою баладу, яка і по нині входить у десять найбільш значимих рокбалад усіх часів та народів. Більшість слухачів пісню сприймають як дуже романтичну та красиву баладу. Проте в 2004 році на одному з концертів Джон Бон Джові зізнався: «Ця пісня про інше. Вона про хворі почуття. Цей хлопець почав займатися сталкінгом, переслідуванням своєї колишньої коханої. На жаль, він невиліковний».

Що ж для того, щоб пояснити, як трапилося таке різночитання наведемо кілька стрічок з цього шедевру Бон Джові.

I'll be there till the stars don't shine
Till the heavens burst and
The words don't rhyme
And I know when I die, you'll be on my mind
And I'll love you – Always
Я буду поруч, доки зірки не погаснуть
Поки не розкриються небеса
Слова не римуються
І я знаю, коли я помру, ти будеш в моїх думках
І я буду любити тебе завжди
Ось ще один уривок з пісні.
What I'd give to run my fingers through
Your hair
To touch your lips, to hold you near
When you say your prayers
Try to understand
I've made mistakes, I'm just a man
Я зробив би все, щоб запустити пальці в твоє волосся,
Торкнутися твоїх губ, перебувати поруч з тобою
Коли ти молишся, спробуй зрозуміти
Я помилявся, я просто людина

Не знаю, що насправді мав на увазі Джон Бон Джові, але вочевидь, фанатам більше до вподоби перша версія, яка все ж дозволяє сподіватися на щасливий кінець в історії втраченого кохання.

У юриспруденції ситуація може бути схожою. Намір законодавця надто сильно може дисонувати з тим, як він сприймається іншими. Навряд чи в такій ситуації варто перейматися тим, що хотів сказати автор тексту.

У той же час, попри нашу критику з'ясування історичної волі законодавця з метою тлумачення правових норм, усе ж в окремих випадках є корисною для інтерпретації. У німецькій юридичній літературі наводиться також приклад, коли з'ясування історичної волі законодавця має користь. Відомий приклад, у якому аналіз законодавчої історії відіграв вирішальну роль, стосувався абзацу першого статті 2 Конституції Німеччини, тобто конституційного права на вільний розвиток особистості. Запропоноване в процесі законотворчих дебатів, але зрештою відкинуте формулювання мало вирішальне значення для розуміння абзацу

першого статті 2 Конституції Німеччини як загальної свободи дій [7, с.34].[1]

До того ж абсолютно слушно П. Рабінович зазначає, що реципієнти тексту схильні «вичитувати» у ньому насамперед той смисл, що найбільше сприятиме або ж якомога менше перешкоджатиме задоволенню їхніх потреб та інтересів. Звичайно, інтерпретатор прагне витлумачити текст у такий спосіб, аби ним можна було скористатися як засобом для реалізації цілей, інтересів чи потреб чи самого інтерпретатора, чи певної соціальної групи чи суспільства в цілому. Отже, реципієнт намагається шляхом тлумачення пристосувати текст для виконання певної функції [8, с.32]. Користь з'ясування історичної волі законодавця може відігравати важливу роль і поза безпосередньо інтерпретаційною діяльністю. Мова йде про ситуації, коли з'ясування історичної волі законодавця дозволяє стверджувати про архаїчність певної правової норми, а відтак про необхідність її скасування.

Наведемо наступний приклад. Існує тривалий історичний спір щодо закріпленої в Конституції США вимоги до Президента «бути вродженим громадянином США» («natural born citizen»). Не вдаючись до детального аналізу цієї норми, зазначимо, що сьогодні ця норма інтерпретується в конституційному праві США як така, що передбачає або факт народження кандидата в Президенти на території США, або наявність громадянства США в одного з батьків на момент його народження.

За кілька місяців до написання Конституції один видатний американський політик, президент Конґресу конфедерації Натаніел Горем, очевидно, написав до принца Пруссії - Генріха, брата Фрідріха Великого, щоб дізнатися, чи може принц розглянути можливість прибуття до Нового світу, щоб стати конституційним монархом. У 1787 році про це стало відомо. Виникли побоювання, що делегати працювали над тим, щоб запровадити монархію в Америці. Однією із провідних чуток було те, що єпископ Оснаборгу, другий син Джорджа III, буде запрошений стати королем Америки. Встановлення того, що лише громадянин за народженням може стати президентом, переконало у помилковості таких чуток і тим самим послабило занепокоєння щодо іноземної знаті [1]. Таким чином, поява цієї норми обумовлена необхідністю забезпечення незалежності Президента США від іноземного впливу в умовах формування нової, ще достатньо слабкої держави. І хоча причини, чому така норма приймалися, сьогодні вже не актуальні, однак наявність відповідного положення Конституції США все ще не дає стати президентом багатьом перспективним кандидатам. Зокрема, саме ця норма стала на заваді Арнольду Шварцнегеру висунути свою кандидатуру на посаду Президенту, попри досить високу ймовірність виграшу, зважаючи на соціологічні опитування.

Підсумовуючи, зазначимо, що проблема використання як засобу тлумачення волі історичного законодавця обумовлюється трьома чинниками:

1) Наявністю істотного розриву в часі між прийняттям правової норми та часом її застосування. При цьому характер суспільних відносин змінився настільки, що бачення автора тексту перестає бути актуальним у нових соціальних умовах.

2) Неможливістю встановлення дійсної волі законодавця внаслідок складного характеру законодавчого процесу, до якого долучається велика кількість суб'єктів з різними намірами і уявленнями про суть прийнятої правової норми. При цьому колективний характер прийняття законів часто призводить до того, що правова норма є результатом політичного компромісу. Відтак вести мову про намір законодавця недоречно.

3) Оскільки невід'ємною ознакою мови є її багатозначність, то зберігається можливість випадків, коли бачення автора тексту правової норми є протилежним від сприйняття цієї правової норми реципієнтами. За цих умов перевага має надаватися загальнопоширеному сприйняттю тексту.

4) Недоліки зясування волі історичного законодавця не дозволяють повністю нехту-

[1] Очевидно, що з'ясування волі історичного законодавця також є доцільним в умовах, коли інші варіанти тлумачення не дозволяють призводити до неясності або суперечності. Саме такий пдхід застосовується в міжнародному праві при тлумаченні міжнародних договорів (див. [напр. 2, С.76-78]

вати цим варіантом тлумачення. Його слід використовувати як додатковий та допоміжний. Також з'ясування волі історичного законодавця дозволяє «очистити» правову систему від застарілих правових норм.

Література

1. Akhil Reed Amar. Natural Born Killjoy/ Akhil Reed Amar//Legal Affairs. – 2004. – March/April. - [Electronic source]. – Access mode: http://www.legalaffairs.org/issues/March-April-2004/argument_amar_marpar04.msp

2. Алтангэрэл Булгаа. Международно–правовая практика толкования норм международных договоров. Дис… канд.юрид. наук. – Киев, 2002.- 185 с.

3. Гончаров В.В. Динамічне тлумачення юридичних норм. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 27. Львів: СПОЛОМ, 2013. 252 с.

4. Малишев Б. В. Цілеспрямованість правової системи: теоретико-методологічне дослідження : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політ. і прав. учень». Малишев Борис Володимирович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. — 405 с.

5. Методика правозастосування.- Р. Циппеліус. К.: ТОВ «ВО «Юстініан»», 2016. 192 с.

6. Михайлович Д.М. Официальное толкование закона. Дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук.: спец: 12.00.01 «теория и история государства и права; история политических и правовых учений». Х., 2003. 203 с.

7. Німецька методика права. Навчальний посібник. Е. Соколов, С. Роснер,- Р. Мельник. Херсон. Видавничий дім «Гельветика». 2019. 136 с.

8. Рабінович П. Конституційне судочинство як інструмент тлумачення законодавства відповідно до соціальних потреб і змін. Вісник Конституційного Суду України. 2007. № 1. С. 31–37.

SUMMARY

The article analyzes the problems of ascertaining the will of the historical legislator for the purpose of interpreting legal norms. The author reaches the following conclusions.

The application of the historical method of interpretation is problematic, given the following.

The existence of a significant gap in time between the adoption of a legal norm and the time of its application. The character of social relations has changed so much that the author's vision of the text ceases to be relevant in new social conditions.

The impossibility of establishing the valid will of the legislator due to the complex nature of the legislative process, which involves a large number of subjects with different intentions and ideas about the essence of the adopted legal norm. At the same time, the collective nature of the adoption of laws often leads to the fact that the legal norm is the result of a political compromise. Therefore, it is inappropriate to talk about the intention of the legislator.

Since an inherent feature of language is its ambiguity, there remains the possibility of cases when the vision of the author of the text of a legal norm is opposite to the perception of this legal norm by the recipients. Under these conditions, preference should be given to the general perception of the text.

Since the essential component of a language is its multiple significance, the possibility remains that the author's vision of the text of the legal norm is contrary to that of the recipients. In such circumstances, the public perception of the text should be favoured.

Disadvantages of ascertaining the will of the historical legislator do not allow completely neglecting this variant of interpretation. It should be used as an additional and auxiliary. Also, clarifying the will of the historical legislator allows to "cleanse" the legal system of outdated legal norms.

The shortcomings in the identification of the will of the historical legislator do not allow to completely disregard this interpretation. It should be used as a complementary and supporting tool. It is also possible to identify the will of the historical legislator to «cleanse» the legal system of outdated legal norms.

Key words: interpretation of law; static interpretation, dynamic interpretation, will of the historical legislator

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

СЛІНЬКО Тетяна - кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕМИДЕНКО Анастасія - аспірант кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.4

У статті розглянуто діяльність неурядових правозахисних організацій у забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб. З моменту окупації східних територій України кількість внутрішньо переміщених осіб на підконтрольних Україні територіях з кожним роком зростала. З моменту повномасштабного вторгнення ця позначка досягла понад 4,5 млн громадян. Змінюючи місце проживання, особа опиняється у стресовій ситуації, а тому потребує певних гарантій від держави для продовження нормального способу життя. Вкрай важливим з боку держави для цього є забезпечити ефективний правовий механізм захисту та забезпечення стабільних умов для внутрішньо переміщених осіб. Натомість ресурси держави не завжди спроможні осягнути такі обсяги, і саме неурядові правозахисні організації є гарантом забезпечення прав ВПО. У статті проаналізовано окремі інститути неурядових правозахисних організацій та внутрішньо-переміщених осіб. З'ясовано суть кожної із наведених категорій громадянського суспільства, виокремлено основні функції неурядових правозахисних організацій, наведено приклади, як саме через свою діяльність неурядові правозахисні організації можуть підвищити рівень правової захищеності внутрішньо переміщених осіб. Висвітлено причини збільшення обсягів діяльності неурядових правозахисних організацій щодо внутрішньо переміщених осіб. Також встановлено нормативно-правову базу діяльності кожного окремого інституту та законодавчі можливості їх взаємодії. На прикладі ситуації, що склалася в Україні, наведені конкретні приклади неурядових правозахисних організацій разом з результатами їхньої діяльності в розрізі правової захищеності внутрішньо-переміщених осіб та висвітлено їх діяльність. Також у статті визначено в яких саме сферах категорія внутрішньо-переміщених осіб потребують допомоги та правового супроводження.

Ключові слова: неурядові правозахисні організації, внутрішньо переміщені особи, правовий захист, громадянське суспільство, правозахист.

Постановка проблеми

Сьогодні, як відомо, ситуацію в багатьох країнах, у тому числі й в Україні, можна охарактеризувати як вкрай напружену і нестабільну. Пандемія, викликана коронавірусною хворобою, стала викликом не лише світовій економіці, а й рівню захищеності громадян і людства в цілому. Пов'язано це передусім із обмеженнями, до яких змушені вдаватися уряди, прагнучи запобігти поширенню тяжкої хвороби. Міжнародне співтовариство в цьому остаточно переконалося у 2014 році, коли розпочалися відому всьому світу події в України (йдеться про окупацію Криму і бойові дії в Донецькій і Луганській областях, які досі тривають), а їх наслідки ми відчуваємо ще й сьогодні. Це набуває неабиякої ваги з огляду на те, що додалися також нещодавні події в Білорусі й Афганістані. На тлі згаданого активізувалися процеси депортації осіб че-

рез кордони власних країн поза їх волею, переміщення всередині держави. У зв'язку з цим актуалізувалися питання визнання переміщених осіб біженцями, надання їм міжнародного притулку, вирішення якого є вкрай важливим для України, враховуючи кількість осіб, які після Революції Гідності, початку бойових дій на сході країни, проголошення самостійності невизнаними «державоподібними» утвореннями та повномасштабного вторгнення. Незліченна кількість людей, змушених виїхати з непідконтрольної території, набувши статусу внутрішньо переміщених осіб, потребують спеціального правового регулювання й підвищеного захисту з боку не лише держави, а й громадянського суспільства. Зауважимо, що окреслена проблема, як правило, має вирішуватися досить швидко, адже це впливає на імідж країни у світовій спільноті як такої, що підтримує демократичний устрій суспільства і процеси глобалізації, які передбачають зникнення міжнаціональних кордонів.

В українських реаліях, на наше переконання, саме громадянське суспільство (а не держава) має всі можливості для прискорення й полегшення адаптації таких осіб у суспільстві з подальшим включенням їх до нормального життя. Одним із елементів громадянського суспільства, як відомо, виступають неурядові громадські організації (далі – НПО), які здатні швидко, якісно і в правовому полі вирішити багато проблем, забезпечити спеціальний правовий захист, оскільки це належить до їх функцій.

Враховуючи важливість й нагальну необхідність вирішення питання, що розглядається, було у центрі уваги багатьох науковців. Теоретичною основою при його дослідженні стали праці таких науковців, як Е. М. Бовкун, І. О. Грицай, Є. Ю. Захарова, Г. В. Берченко, М. М. Алмаши, О. М. Бикова.

Метою *цієї* наукової статті, спираючись на наведене, є визначення ролі й функцій НПО в забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також їх місця в наданні державної допомоги внутрішньо переміщеним особам, виокремлення їх спеціальних функцій у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу

Приступаючи до висвітлення питання, передусім наголосимо, що для розуміння суті і значення діяльності НПО у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб, виходячи з цілей цього дослідження, передусім необхідно навести визначення поняття НПО, з'ясувати їх місце і функції в громадянському суспільстві в цілому.

Проаналізувавши праці науковців, можемо констатувати, що в сучасній правовій науці використовуються різні терміни на позначення недержавного об'єднання, діяльність якого спрямована на захист прав його членів чи інших осіб, а єдиним збірним поняттям такого об'єднання є громадянське суспільство. Як справедливо зауважив Г. В. Берченко, одним із елементів такого громадянського суспільства виступають окремі громадські організації [1], до яких, до речі, належать неурядові правозахисні, недержавні правозахисні, громадські правозахисні об'єднання, неполітичні об'єднання громадян. У національному законодавстві України використовується термін «громадські правозахисні організації». На підтвердження вкажемо, що в листопаді 2007 р. розпорядженням Уряду № 1035-р схвалено Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, а Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. №976 затверджено порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, згідно з положеннями яких правозахисні організації віднесено до інститутів громадянського суспільства. Примітно, що до 2007 року поняття «інститути громадянського суспільства» у вітчизняній науці через те, що не мало законодавчо окреслених меж, вважалося філософською категорією.

Щоправда, незважаючи на визнання державою правозахисних організацій інститутами громадянського суспільства, законодавчо закріпленого визначення поняття «неурядові правозахисні організації» досі не існує. Дещо інша ситуація з науковцями.

Так, Є. Ю. Захаров правозахисні організації (далі – ПО) розглядає як особливий вид недержавних неприбуткових організацій, діяльність яких спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їх дотриманням державою, її органами і посадовими особами. На думку правозахисника, ПО сприяють зменшенню організованого насильства, здійснюваного державою [2]. Для цього вони працюють одночасно в трьох напрямках:

1) захист прав людини в конкретних випадках (ця допомога повинна бути безкоштовною для заявника), громадські розслідування фактів порушень прав людини державними органами;

2) поширення інформації про права людини, правове виховання;

3) аналіз стану з правами людини.

Натомість І. О. Грицай неурядові правозахисні організації характеризує через їх особливості: 1) основна мета їх діяльності – захист прав і законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб; 2) учасниками організації можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; 3) засновані на добровільному волевиявленні учасників організації; 4) пройшли законодавчо визначений процес легітимізації; 5) наявна внутрішня структурованість й органи самоуправління; 6) незалежні від прямого адміністративного впливу уряду та інших органів виконавчої влади; 7) засновані на недержавних коштах [3].

Узагальнивши наведені ознаки, можна наступним чином трактувати поняття «неурядова правозахисна організація – це неполітичне, офіційно зареєстроване, внутрішньо упорядковане, добровільне об'єднання фізичних та/або юридичних осіб, засноване на приватних коштах, не підпорядковане органам виконавчої влади й не наділене владними повноваженнями, діяльність якого проводиться як на безоплатній, так і на платній основі і спрямована на захист прав усіх суб'єктів».

Отже, проаналізувавши приписи законодавства, думки науковців, можемо стверджувати, що місце громадських правозахисних організацій визначається основною метою їх діяльності: 1) захист прав людини в конкретних випадках (причому для заявника, який звернувся за допомогою, послуга повинна надаватися безкоштовно), проведення громадських розслідувань фактів порушень прав людини державними органами; 2) поширення інформації про права людини, правове виховання; 3) аналіз стану з правами людини.

Не менш важливим з точки зору з'ясування й розкриття ролі НПО та в захисті прав внутрішньо переміщених осіб є, по-перше, бачення місії і призначення перших як в Україні, так і у світі в цілому, а по-друге, розуміння поняття «внутрішньо переміщені особи». Отже, наступним кроком у нашому дослідженні буде аналіз приписів нормативних актів. Так, поняття «внутрішньо переміщені особи» (далі – ВПО) й механізми забезпечення їх прав закріплені в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. Згідно із ст. 1 цього Закону внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Важливим уточненням задля уникнення заполітизованості є абзац другий цієї статті, який передбачає, що зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах згаданих організацій, або якщо стосовно таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення [4].

Звернемося до міжнародних актів. У Керівних принципах ООН щодо внутрішнього переміщення (Guiding Principles on Internal Displaceme) наведено положення, відповідно до якого внутрішньо переміщеними визнаються «особи або групи осіб, які були змушені або зобов'язані втекти або покинути свої будинки чи звичайні місця проживання, зокрема, через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушення прав людини або стихійних чи техногенних катастроф, які не перетнули міжнародний визнаний державний кордон [5].

Як бачимо, проблем із визначенням поняття, що розглядається, не виникає ані на національному, ані на міжнародному рівнях. Отже, спробуємо з'ясувати конкретні функції й роль НПО у захисті цієї категорії осіб.

Передусім відповімо на питання, чому саме НПО є одним із основних суб'єктів захисту прав і свобод ВПО. Вбачається, що такий висновок можна зробити з огляду на те, що громадяни зневірилися і переконані, що не влада, а лише вони самі (за підтримки фахівців) у змозі захистити себе. Так, як свідчать результати останніх досліджень, проведених Центром Разумкова щодо рівня довіри громадян до органів державної влади, станом на лютий 2020 р. Верховній Раді України не довіряють 65%, а Президентові України 41% населення України.

Однак головним гарантом дотримання прав і свобод людини і громадянина є держава. Більше того, за Конституцією України вказане є основним вектором її діяльності. І задля більш результативних показників цього напряму діяльності органам влади варто налагоджувати взаємні відносини з НПО, розробивши певні спільні програми.

Сподіваємося, наведена нижче інформація стане у нагоді при розробці програм. За даними «Радіо Свобода», особи, які перебувають на окупованих територіях, й ті, хто вже виїхав з них, вважають основним і неприпустимим те, що порушуються такі їх права: соціальні (йдеться про пенсії, соціальні виплати) – 30,5%; процесуальні (правова допомога, судовий захист) – 23%; інформаційні (звернення до органів влади) – 19%; свобода пересування – 14%; економічні (право на житло) – 6% [6].

Не меншої ваги при вирішенні питання захисту набуває й факт високого рівня недовіри до правоохоронних органів. Як показує соціологічне опитування, найпопулярнішими засобами правового захисту для громадян (перше місце у їх рейтингу) є звернення до родичів чи знайомих за допомогою чи «потрібними контактами», друге і третє місця посідають органи судочинства і поліція відповідно. При цьому, як пише Дар'я Трапезнікова, коментуючи результати, отримані при проведенні вищезазначеного опитування, «перелік ефективних засобів не співпадає з часто застосовуваними. Респонденти переконані, що найкраще вплине на ситуацію звернення до ЗМІ чи Європейського суду з прав людини (*далі – ЄСПЛ*). При цьому 18,5 % взагалі не бачать дієвих способів відстояти свої права» [7].

Виходячи з наведеного, видається, що саме НПО можуть виступити дієвим механізмом захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Передусім зауважити, що нині в Україні неурядових правозахисних організацій, діяльність яких спрямована на захист конституційних прав внутрішньо переміщених осіб, небагато. Щоправда, започатковано чимало волонтерських ініціатив, які виникли у зв'язку з бойовими діями на Сході України й суттєво допомогли підвищити обороноздатність України, покращити екіпірування військовослужбовців, сприяли проведенню позитивних реформ у сфері оборони й військової служби і вирішенню багатьох проблем реалізації та захисту прав людини.

У той же час, і про це ми вже вели мову в попередніх публікаціях, із функцій неурядових правозахисних організацій випливає, що вони мають можливість ефективно й якісно забезпечити захист прав і свобод ВПО. Так, нами виокремлені такі функції неурядових правозахисних організацій: виявлення нагальних проблем; розробка законодавства; встановлення фактів і їх аналіз; свідчення і привернення уваги

міжнародної спільноти до проблеми; міжнародна солідарність і підвищення підтримки правозахисників; освіта; дотримання принципу відкритості правової системи.

Усе це свідчить, що НПО у змозі надати внутрішньо переміщеним особам допомогу, вдаючись навіть до таких способів, як привернення уваги міжнародної спільноти.

Для повноти висвітлення питання вбачається за доцільне навести конкретні приклади допомоги НПО. Як відомо, журналістки Ірина Кузнецова й Оксана Міхеєва провели аналіз діяльності НПО щодо внутрішньо переміщених осіб як зі сходу України, так і з Кримського півострова.

Результати дослідження показали, що НПО допомагали ВПО переважно в таких напрямах: вирішення проблем з працевлаштуванням (юридичний аспект); допомога у пошуку житла; допомога в оформленні пільг; сприяння в оформленні права на медичну допомогу; юридичні консультації щодо бізнесу.

Примітно, що до вітчизняних НПО доєднувалися й міжнародні. Так, станом на 2018 р. частка міжнародних неурядових правозахисних організацій, задіяних у допомозі, дорівнювала понад 50%. Більше того, основна частка допомоги (72%) якраз припадала на правовий захист ВПО [8].

На окрему увагу заслуговують: реалізація Ресурсним центром ГУРТ за підтримки Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні спеціального медіапроєкту «Інформація для свідомих дій: почуй голос постраждалих внаслідок конфлікту на сході України»; діяльність громадської спілки «Мережа правового розвитку» – коаліція ОГС, сформована задля сприяння розвитку громад через надання безоплатної правової допомоги й експертно-правової підтримки різним соціальним групам, зокрема, біженцям, людям з особливими потребами; створення ГО «Суспільна служба правової допомоги» в Луганській області в рамках реалізації за фінансової підтримки Ради Європи проєкту «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні». Показовим також є те, що регулярно проводяться заходи з метою посилення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, районних адміністрацій та депутатів місцевих рад, підвищення рівня прозорості та підзвітності в їх діяльності [9].

Прикладом успішної взаємодії органів державної влади й НПО з надання безоплатної вторинної правової допомоги є реалізація Програми спільних дій Регіонального центру з надання вторинної правової допомоги і громадської приймальні Української Гельсинської спілки з прав людини (*далі – УГСПЛ*). Мережа громадських приймалень УГСПЛ функціонує за фінансової підтримки Уряду Канади через Міністерство міжнародних справ Канади (Global Affairs Canada) в рамках програми «Права людини понад усе» (Human Rights First) [8]. Тільки за І півріччя 2017 р. її працівники провели 46 інформаційно-пропагандистських заходів, завдання яких – спонукати людей захищати свої права; а також серію тренінгів «Актуальні питання в роботі з ВПО: соціальний захист та реабілітація прав ВПО, інформаційна безпека, взаємодія з правоохоронними органами» за участі органів державної влади й представників громадського сектору.

Варто відзначити також діяльність такої організації, як «Право на захист», яка тісно співпрацює із урядом України якраз у сфері міграції, з питань біженців і ВПО. Її члени проводять тренінги для суддів, юристів, співробітників Державної міграційної служби, Національної поліції України, Державної прикордонної служби та інших органів державної влади. Крім того, існує також Фонд «Адвокація та правова допомога внутрішньо переміщеним особам», діяльність якої спрямований на моніторинг порушення прав і надання правової допомоги ВПО.

Окремою темою для дослідження може виступити активізація НПО у сфері допомоги ВПО після повномасштабного вторгнення. З лютого 2022 року кількість ВПО в Україні досягла позначки у понад 8 млн осіб. Звичайно, жодна державна система не могла бути до такого готова, і хоча Україна вже мала досвід із різким зростанням внутрішньо-переміщених осіб та готувалась до бойових дій, утім наша країна не стала

виключенням. Основними проблемами, що постали, є забезпечення ВПО житлом, матеріально, а також допомогти їм у захисті своїх прав та уникнення маніпуляцій і шахрайства з боку недобросовісних громадян. Варто зазначити, що органи державної влади гарантують забезпечення ВПО грошовою допомогою, у деяких випадках навіть житлом, але там, де держава не в змозі допомогти в повному розмірі, свій внесок роблять НПО. Першими свою допомогу почали надавати Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародний комітет Червоного Хреста, ЮНІСЕФ та Міжнародна організація з міграції. Вони забезпечують основні потреби громадян у коштах та забезпеченню тимчасового житла.

Правозахист, натомість, на мою думку, набере обертів після закінчення бойових дій та перемоги України. Основним напрямом, за яким сьогодні працюють НПО в Україні, – це фіксація воєнних злочинів та матеріальних збитків осіб, які втратили свої домівки і вимушені були стати ВПО. Отримання компенсацій, репарацій та відновлення становища стане для НПО новим викликом, до якого вони мають бути готовими та проводять сьогодні для цього попередню роботу. Держава не в змозі забезпечити новим житлом або елементарно юридичним супроводом кожну внутрішньо переміщену особу, а НПО за рахунок свого направлення та юридичної обізнаності матимуть змогу стати на захист прав та відстояти інтереси не лише ВПО, а й кожного постраждалого внаслідок військової агресії.

Висновки

Таким чином, діяльність неурядових правозахисних організацій досить важлива для віднайдення ефективного механізму захисту прав людини, адже вони є незалежними від урядових інституцій і муніципальних органів, а отже, здатні виявити об'єктивні проблеми й недоліки в практиці реалізації й захисту прав людини в тій чи іншій державі.

Незважаючи на наявність нормативно-правових актів, які регулюють питання забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, існує велика кількість невирішених проблем, особливо у сфері захисту їх конституційних прав. Зокрема, в Україні відсутній комплексний підхід до вирішення питань участі внутрішньо переміщених осіб в управлінні місцевими справами, належної реалізації ними житлових прав, компенсацій за пошкоджене (зруйноване) майно, забезпечення доступу до пенсійних виплат громадян, які проживають на тимчасово окупованій території України, тощо.

Щоправда, упродовж останніх років вітчизняні неурядові правозахисні організації відіграють усе помітнішу роль у захисті основних прав людини і громадянина в політичній, економічній, соціальній сферах, що є свідченням розвитку демократії у країні. Поява неурядових правозахисних організацій пов'язана з досить високими показниками порушень прав людини, у тому числі внутрішньо переміщених осіб. Крім того, саме вони є невід'ємним елементом громадянського суспільства, запорукою розвитку кожної держави як демократичної та правової, елементом громадського контролю народу як єдиного джерела влади над державною владою.

Література

1. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Харків: Юрайт, 2014. 208 с.

2. Завдання, функції, права і принципи діяльності парвозахисних організацій. *Що таке правозахист?*; веб-ресурс. URL: http://khpg.org/index.php?id=1084630553

3. Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації як інститут громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2001. №5.- С. 31–35.

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

5. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf

6. Загроза життю, примусова паспортизація, обмеження пересування. Про порушення прав людини в ОРДЛО і окупова-

ному Криму. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/porushennia-prav-ludyny-na-donbasi-u-krymu/31222185.html

7. Трапезнікова Дар'я. «Холодний душ» для правозахисників. URL: http://dif.org.ua/article/kholodniy-dush-dlya-pravozakhisnikiv

8. Irina Kuznetsova and Oksana Mikheieva. NGO Representatives' View of the SocialConsequences of Forced Displacement in Ukraine. 04.03.2018

9. Неурядові організації в системі захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Бовкун Е.М. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2020. №5. С. 15–20.

SUMMARY

The article examines the activities of non-governmental human rights organizations in ensuring the rights of internally displaced persons. Since the occupation of the eastern territories of Ukraine, the number of internally displaced persons in the territories controlled by Ukraine has been increasing every year. Since the full-scale invasion, this mark has reached over 4.5 million citizens. When changing the place of residence, a person finds himself in a stressful situation, and therefore needs certain guarantees from the state to continue a normal lifestyle. It is extremely important for the state to ensure an effective legal mechanism for the protection and provision of stable conditions for internally displaced persons. On the other hand, state resources are not always able to cover such volumes, and non-governmental human rights organizations are the guarantors of ensuring the rights of IDPs. The article analyzes individual institutions of non-governmental human rights organizations and internally displaced persons. The essence of each of the above categories of civil society is clarified, the main functions of non-governmental human rights organizations are highlighted, and examples are given of how non-governmental human rights organizations can increase the level of legal protection of internally displaced persons through their activities. The reasons for the increase in the activities of non-governmental human rights organizations in relation to internally displaced persons are highlighted. The regulatory and legal framework for the activity of each individual institute and the legislative possibilities of their interaction have also been established. On the example of the situation in Ukraine, specific examples of non-governmental human rights organizations are given together with the results of their activities in terms of legal protection of internally displaced persons, and their activities are highlighted. The article also defines in which areas the category of internally displaced persons need help and legal support.

Keywords: non-governmental human rights organizations, internally displaced persons, legal protection, civil society, human rights protection.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ

МУДРИЙ Сергій Миколайович - суддя господарського суду міста Києва, аспірант МАУП (м. Київ)

УДК 346.2/346.5
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.5

Стаття містить науково обґрунтовані застереження щодо сучасних тенденцій правового регулювання конфлікту інтересів.

Ключові слова: конфлікт інтересів, суб'єкти господарювання, інтерес, конфлікт, захищений законом інтерес.

Постановка проблеми

Інтерес суб'єктів різних організаційно-правових форм, у тому числі одноосібних або колегіальних представників, що уповноважені виконувати функції управлінського органу такого суб'єкта, зазвичай просувають до втілення у життя свою позицію на підставі тих чи інших економіко-правових поглядів. Такі економіко-правові погляди завжди обумовлені доцільністю впровадження в життя бажання досягти більшого майнового еквіваленту та/або необхідністю дотримуватись правових приписів, що є обов'язковими в певних випадках. Також слід зазначити, що досягненню поставленої мети, не в останню чергу, слугує рівень майнового стану зацікавленого суб'єкта як у відповідній сфері (галузі виробництва) так і у суспільстві в цілому. Останнє є беззаперечним твердженням рушійної сили зацікавленості суб'єкта залежно від його економічного статусу. Проте і економічний статус має бути розглянутий у безпосередньому взаємозв'язку із психоемоційним ставленням осіб, що ухвалюють відповідні рішення до розуміння дотримання вимог чинного законодавства, та навіть більше – етико-моральних цінностей, які панують у суспільстві.

Усе це, в повній мірі, підтверджує багатоманітність висновків, які були зроблені науковцями при обґрунтуванні різних теорій виникнення конфлікту інтересів між найманими працівниками та власниками, а також між власниками та кредиторами (теорія агентських відносин М. Дженсена и-У. Меклінга), що стало поштовхом для виникнення інших теорій таких теорій як теорія максимізації доходів акціонерів та теорії стейкхолдер-підходу (теорія зацікавлених осіб) [1, с. 305-360].

Безумовним також є те, що поняття конфлікту інтересів не може розглядатись як безальтернативний стан у вигляді рушійної сили зацікавлених суб'єктів. Конфлікту інтересів завжди кореспондує необхідність досягнення збалансованості інтересів протилежних сторін як логічний та завершальний етап вирішення теперішньої суперечки. Зазначена протилежність є різнополярним становищем суб'єктів у їх першочерговому стані, проте початком впорядкування інтересів задля досягнення їх логічного збалансування.

Природним також вбачається теоретико-правова підстава виникнення теорії раціонального вибору (rational choice theory), яка обґрунтовує максимально можливий ефект при прагненні мінімізувати витратну складову у максимально широкому розумінні видів, у яких вона може проявлятись [2, с. 790]. Зазначена існуюча природність протилежності інтересів була і залишається рушійною силою законотворчої ініціативи різ-

них за своїм статусом гілок влади, які тим чи іншим чином, безпосередньо або приховано лобіюють інтереси відповідних соціально-економічних груп або об'єднань.

З позиції теорії права, абсолютно беззаперечним є те, що така законотворча діяльність має бути підпорядкована загальним вимогам, які становлять предмет та метод правового регулювання та є основою відповідної галузевої приналежності (галузі права).

Галузева приналежність норм, що можуть мати відношення до поняття конфлікту інтересів, може опосередковуватись приналежністю до адміністративного, цивільного, господарського, трудового, податкового, кримінального та інших галузей права.

Так, *метою* цієї статті є впорядкування основних тенденцій, що спрямовані на врегулювання конфлікту інтересів для подальшого їх втілення у нормотворчість.

Стан дослідження проблеми

Конфлікту інтересів присвячено чимало робіт, проте він вивчений недостатньо. У працях вітчизняних дослідників розглядаються лише окремі аспекти врегулювання конфлікту інтересів (попередження, виявлення, реагування). Значна кількість робіт досліджує регулювання конфлікту інтересів у рамках відносин, що виникають на державну або муніципальну службу. Проте важливого значення конфлікт інтересів набуває саме у господарській площині всередині системи управління юридичною особою – як корпоративною, так і унітарною. Загалом різноманітними аспектами конфлікту інтересів опікуються такі дослідники, як Бобровник С. В., Вінник О. М., Воловик О. А., Гарагонич О. В., Жорнокуй Ю., Серьогін С. Ю., Сіренко В.Ф., Хорт Ю. В. та ін.

Виклад основного матеріалу

Конфлікт інтересів як стан правовідносин між суб'єктами є доволі розповсюдженим явищем якому приділено достатньо уваги у різних, по своїй силі, нормативно-правових актах. Чинне законодавство України регулює цю категорію як на кодифікованому рівні, так і на рівні законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Слід зазначити, що конфлікт інтересів знаходить своє відображення також і в нормативно-правових актах інших країн. Таких як:

- Австралії (Закон «Про державну службу» 1999 року [3]);

- Азербайджану (Закон «Про правила етичної поведінки державних службовців» від 31 травня 2007 року № 352-IIIГ [4] та закон «Про боротьбу з корупцією» від 13 січня 2004 № 580-IIГ [5]);

- Арменії (Закон Арменії «Про суспільну службу» від 29 березня 2018 року № ЗР-206 [6]);

- Великобританії (Міністерський кодекс Великобританії 2018 року [7]);

- Ірландії (Закон «Про етику поведінки осіб, що займають державні посади Ірландії» 1995 року [8]);

- Канади (закон «Про конфлікт інтересів» 2006 року [9]);

- Казахстану (закон «Про державну службу Республіки Казахстан» від 23 листопада 2015 року № 416-V ЗРК [10] та закон «Про протидію корупції» №410-V ЗРК [11]);

- Киргизстану (Закон «Про конфлікт інтересів» від 12 грудня 2017 року № 206 [12]);

- Німеччини (Закон «Про державну службу» 1957 року [13] та Закон «Про державних службовців» 2009 року [14]);

- Таджикистану (Закон «Про державну службу» від 05 березня 2007 року № 233 [15]).

- Туркменістану (Закон «Про протидію корупції» від 01 березня 2014 року № 35-V [16], Закон «Про етику та службову поведінку державного службовця» від 26 березня 2016 року № 364-V [17] та Закон «Про державну службу» від 26 березня 2016 року № 363-V [18];

- Чехії (закон «Про конфлікт інтересів» 2006 року [19]).

Як бачимо, увага, що приділяється конфлікту інтересів, є актуальною та знаходить своє відображення в законодавстві не лише пострадянських країн, де конфлікт інтересів можна розглядати як закономірний спадок «радянщини», що продукувала корупцію, та де економічне лобіювання інтересів у багатьох сферах життя, а й у країнах з високо розвинутою економікою, де законодавство

спрямоване на всебічне охоплення правовідносин.

Окремо вважаємо за доцільне відмітити і наявність такого спрямування нормативно-правових актів в країні-агресорі – росії та її неприхованому союзнику – республіці білорусь. Проте, наразі, хочемо зауважити, що ми у нашій роботі не вважаємо за доцільне аналізувати законодавство зазначених тоталітарних утворень з двох основних причин: з етико-моральних, та з факту того, що їх внутрішні нормативно-правові акти тотожного спрямування навряд чи можуть представляти науковий інтерес внаслідок формальності змісту та недієвості чинних норм на регулювання суспільних інтересів при існування тоталітарних режимів на обох територіях. Разом з тим, особливості законодавства росії та республіки білорусь в площині регулювання конфлікту інтересів є актуальними в розрізі відповідальності за порушення санаційного законодавства у сфері міжнародного публічного права та з боку приватних структур всередині росії, але це не є об'єктом нашого наукового дослідження, і тому в подальшому ми свідомо уникаємо аналізу законодавства на росії та білорусі.

Як було зазначене вище, термін «інтерес» вживається як у широкому, так і у вузькому значенні, що, у свою чергу, є підставою для визначення останнього як об'єкт, що впливає на права та обов'язки сторін шляхом визначення відповідних норм права, що мають бути спрямовані на його врегулювання [20]. В українському законодавстві поруч з категорією «інтерес» (пункт 5 статті 3 ЦК України [21]) містяться такі категорії, як «законний інтерес» (частина 1 статті 20, абзац 1 частини 2 статті 20, абзац 4 частини 2 статті 20, частина 5 статті 21, абзац 7 та 8 частини 1 статті 39, абзац 3 частини 6 статті 128, частина 2 статті 216, частина 1 статті 380 та частина 1 статті 389 ГК України [22]) та «охоронюваний законом інтерес». Охоронюваний законом інтерес має відображення як окреме поняття в нормативно-правових актах та знаходиться у відповідному взаємозв'язку з іншими правовими явищами та категоріями. Визначаючи інтерес, що охороняється законом як правовий засіб реалізації та захисту самого інтересу, що реалізується поза рамками суб'єктивного права, має аналогічну із суб'єктивним правом мету, що характеризує фактичний інтерес. Сам же охоронюваний законом інтерес виникає після того, як фактичний інтерес отримує правову основу в нормах права та може визначатись як юридичний правовий інтерес [23, с. 21]. Підтверджує вищезазначене і наявність офіційного тлумачення поняття «інтерес, який підлягає захисту» в Рішенні Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 року № 1-10/2004 р., де міститься, що охоронюваний законом інтерес треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони для задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності та іншим загальноправовим засадам [20].

Види та зміст охоронюваних законом інтересів знаходяться у тісному взаємозв'язку із загальновизнаними правовими поняттями, внаслідок чого можуть перебувати не лише під захистом закону, а й права в цілому [20]. Це дає нам підстави до розуміння тотожного змісту поняття «охоронюваний законом інтерес», що міститься у законах України з поняттям «право» в широкому розумінні [24]. У випадках, коли інтерес знаходиться поза законом або права законодавець визначає його як порушення [20].

Продовжуємо нашу наукову розвідку в контексті теоретичного аналізу сфер правозастосування з посиланням на відповідні норми, що містяться в законодавстві наведених нами країн.

Законодавство Великобританії у згадуваному нами Міністерському Кодексі покладає на членів уряду обов'язок передбачити, що жоден конфлікт не може існувати або не може виникнути між публічними обов'язками та особистими інтересами члена уряду. Крім цього, члени уряду зобов'язані оприлюднювати окрему декларацію по кон-

флікту інтересів (item «f» art. 1.3 Ministerial Code (UK)) [25].

Так, пункт 4 Закону Канади «Про конфлікт інтересів» наголошує, що державний службовець завжди знаходиться у стані, який характеризується конфліктом інтересів у разі здійснення ним посадових повноважень обов'язків або функцій, які не дають можливість реалізувати власні інтереси, інтереси своїх родичів, друзів або неналежним чином представляти інтереси іншої особи [9]. Більш прискіплива увага до зазначеної норми передбачає відповідальність державного службовця при поверхневому ставленні до своїх обов'язків у разі представлення інтересів іншої особи, що також може трактуватись як лобіювання власних та призводити до відповідальності.

Законодавство Чехії у зазначеному нами вище законі визначає будь-яку дію або бездіяльність посадової особи як використання службового становища в особистих інтересах або отримання необґрунтованих переваг для посадових осіб, їх близьких родичів або будь-яких третіх осіб [19]. Як бачимо, законодавство Чехії так само, як і сучасні підходи, що визначені у спеціальному законі Канади «Про конфлікт інтересів», не визначає перелік третіх осіб, що дозволяє більш суворо та розширено трактувати конфлікт інтересів посадової особи.

Наведені нами приклади торкаються публічної і приватної сфери та передбачають поглиблене ставлення будь-якого посадовця до аналізу дій, що опосередковані функціями посадових повноважень. Так, наприклад, відповідно до глави 13-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративна відповідальність передбачена за… порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (стаття 172^7) [26];

У свою чергу, суб'єкти приватного права так само обтяжені обов'язком уникати випадків, що можуть провокувати конфлікт інтересів особливо таких, що можуть призвести до фактів корупції [27].

Зазначені нами норми підштовхують до необхідності уніфікованих вимог, що найменше в розумінні притягнення до відповідальності у разі виникнення таких правопорушень у приватній сфері. Адже якщо норми, що передбачають правила належної поведінки у публічній сфері базуються на суворому дотриманні функціональних обов'язків посадових особи, то приватноправова сфера з самого початку передбачає наявність конфлікту інтересів у багатьох сферах. Такі сфери можуть бути як притаманні господарсько-правовим відносинам як-то відносини, що складаються при управлінні юридичною особою, а саме всередині цієї системи управління, що найбільш характеризуються постійним зіткненням волі кількох осіб/груп осіб, залишаючи поле для протиріч та конфліктів, так і мати своє походження із цивільно-правових обов'язків, що виникають у сторін при виконанні функцій представництва та трастових правовідносин. У зазначених відносинах конфлікт інтересів існує іманентно незалежно від волі людини. Разом з тим не всяке таке зіткнення потрапляє в поле зору законодавця. Особливий порядок прийняття управлінських рішень законодавством не встановлюється (наприклад, при висуванні кандидата до складу органу управління у стані конфлікту інтересів, голосуванні на загальних зборах у стані конфлікту інтересів). Окремі спеціальні закони, наприклад, Закон України «Про акціонерні товариства» [28], Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [29] не дають визначення конфлікту інтересів, не використовують це поняття, але фактично містять норми, спрямовані на його врегулювання. Аналіз сукупності зазначених нормативних правових актів дозволяє констатувати, що поняття «конфлікт інтересів» стало родовим, що виражає суттєві та універсальні ознаки конфлікту інтересів у господарському праві.

Аналізуючи особливості представництва, конфлікт інтересів може розглядатись як внутрішня суперечка інтересів представника та представленого та зовнішня між представником та представленим і третіми особами.

Довірче управління майном (трастові правовідносини) також уразливі виникненню конфлікту інтересів та може розглядатись на внутрішньому (між довіреним упра-

вителем та власником майна, а також на зовнішньому – між довіреним управителем і довірителем та третіми особами. Як приклад можна розглянути відносини на ринку цінних паперів, що виникають між андерайтером та довіреним управителем при придбанні акцій на IPO (initial public offering), коли ціна придбаних акцій через деякий час зменшується, породжуючи збитки довірителя управління. Найбільш суттєвого значення уніфікація норм, що регулюють управління цінними паперами виникає при передачі майна державними службовцями в довірче управління, що на практиці підтверджує актуальність конфлікту інтересів зазначеного інституту приватного права [30].

Висновки

Усе вищезазначене в сукупності дозволяє нам констатувати характерні особливості конфлікту інтересів в окремих напрямках його існування:

- конфлікт інтересів не може виникати автоматично, адже будь-який особистий інтерес може породжувати конфлікт інтересів через свідомі дії або свідому бездіяльність;

- конфлікт інтересів характеризується відсутністю градації (інтересу фізичної особи або інтересу юридичної особи), проте наявністю самого факту його виникнення, що, у свою чергу, є підставою для пошуку і застосування відповідних норм права;

- конфлікт інтересів може розглядатись як окреме явище в площині публічної або приватної сфери правовідносин, а також із врахуванням спільних ознак вищезазначених сфер;

- соціально-економічний напрямок – конфлікт інтересів має соціально-економічне походження, а його регулювання безпосередньо пов'язано із галузевою приналежністю, що опосередковується застосуванням відповідних методів правового регулювання та впливу на окремі підгалузі та інститути права.

Література

1. Jensen M., Meckling W. Theory of the firm: Managerial Behavior, Agency costs and Ownership Structure // Journal of Financial Economics. October 1976. V. 3. № 4. P. 305–360

2. Ulen T.S. Rational Choice in Law and Economics // Encyclopedia of Law and Economics / Ed. By G. De Geest and B. Bouckaert. 2000. P. 790. URL: https://reference.findlaw.com/lawandeconomics/0710-rational-choice-theory-in-law-and-economics.pdf (дата звернення: 24.10.2022).

3. Public service act 1999. URL: http://www6.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/psa1999152/ (дата звернення: 24.10.2022).

4. Law of the Republic of Azerbaijan. On Rules of Ethics Conduct of Civil Servants Baku, 31 May 2007 No 352-IIQD. URL: https://www.stat.gov.az/menu/3/Legislation/ethic_rules_en.pdf (дата звернення: 24.10.2022).

5. Law of the Republic of Azerbaijan «On combating corruption». Baku city, January 13, 2004 N 580. URL: http://www.antikorrupsiya.gov.az/upload/file/Law%20on%20Combating%20Corruprion.pdf (дата звернення: 24.10.2022).

6. Law of the Republic of Armenia «On public service». 29 March 2018 Yerevan, HO-206-N. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2021)029-e (дата звернення: 24.10.2022).

7. Ministerial Code (UK). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/672633/2018-01- 08_MINISTERIAL_CODE_JANUARY_2018__FINAL___3_.pdf (дата звернення: 05.10.2022)

8. Ethics in Public Office Act, 1995: Motion. URL: https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/seanad/1995-11-15/4/ (дата звернення: 24.10.2022).

9. Conflict of Interest Act (R.S.C. 2006. C. 9. S. 2). URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-36.65/page-2.html (дата звернення: 24.10.2022).

10. On the civil service of the Republic of Kazakhstan/The Law of the Republic of Kazakhstan dated 23 November 2015 № 416-IV LRK. URL: https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1500000416 (дата звернення: 24.10.2022).

11. On combating corruption/The Law of the Republic of Kazakhstan dated 18 November 2015 № 410-IV LRK. URL: https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1500000410 (дата звернення: 24.10.2022).

12. Law of the Kyrgyz Republic on conflict of interest/Law of the Kyrgyz Republic Bishkek, December 12, 2017 No. 206 (11). URL: https://digital.gov.kg/anticorrupt/%D0%BD%D0%BF%D0%B0/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%BA%D1%8B%D1%80%D0%B3%D1%8B%D0%B7%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9-%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D0%B8/ (дата звернення: 24.10.2022).

13. The Public Employment (Requirement As To Residence) Act, 1957. ACT NO. 44 OF 1957 [7th December, 1957]. URL: https://indiankanoon.org/doc/67961/ (дата звернення: 24.10.2022).

14. Federal Civil Service Act (BBG) of 2009. URL: https://europam.eu/data/mechanisms/COI/COI%20Laws/Germany/5.%20Federal%20Civil%20Service%20Act_GER.pdf (дата звернення: 24.10.2022).

15. Public and civil servants**.** Act No. 233 of 5 March 2007 on Public Service (Text No. 166). URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=76491 (дата звернення: 24.10.2022).

16. Law Turkmenistan «On combating corruption" No. 35-V of 01 March 2014. URL: https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC203047/ (дата звернення: 24.10.2022).

17. Law Turkmenistan «On Ethics and Official Conduct of Civil Servants» No. 364-V of 26 March 2016. URL: https://www.resourcedata.org/dataset/rgi-law-on-ethics-and-official-conduct-of-civil-servants- (дата звернення: 24.10.2022).

18. Law Turkmenistan «On Civil Service» No. 363-V of 26 March 2016. URL: https://www.resourcedata.org/dataset/rgi-law-on-civil-service-turkmenistan- (дата звернення: 24.10.2022).

19. Офіційний сайт Парламенту Чеської Республіки. URL: http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?akk=4 (дата звернення: 10.10.2022)

20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 // Офіційний вісник України. - 2004. - № 50. - Ст. 3288.

21. Цивільний кодекс України: від 16 січ. 2013 р. № 435-IV (зі змінами) / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 02.09.2022)

22. Господарський кодекс України: від 16 січ. 2003 р. № 436-IV (зі змінами) / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 02.09.2022)

23. Зельдіна О. Р., Хрімлі О. Г. Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти : моногр.- / О. Р. Зельдіна, О. Г. Хрімлі. К. : Юрінком Інтер, 2015. 176 с.

24. Про визнання незаконним Указа Президента України від 17 лютого 2015 року № 88/2015 : постанова Верховного Суду України від 15 грудня 2015 року- № 800/206/1521-5361a15. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS151205.html. (дата звернення: 24.10.2022).

25. Ministerial Code (UK). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/672633/2018-01- 08_MINISTERIAL_CODE_JANUARY_2018__FINAL___3_.pdf (дата звернення: 05.10.2022)

26. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80732-10 (дата звернення: 24.10.2022).

27. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 24.10.2022).

28. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text (дата звернення: 24.10.2022).

29. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України

від 06.02.2018 № 2275-VIII / База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text (дата звернення: 24.10.2022).

30. Londa Esadze. Guidelines for Prevention of Conflict of Interest. URL: https://ru.scribd.com/document/348683831/Londa-EsadzeGuidelines-for-Prevention-of-Conflict-of-Interest (дата звернення: 24.10.2022).

Serhii MUDRYI – Economic Court of Kyiv,
judge MAUP graduate student
03039 Kyiv, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-5839-8742

THEORETICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NORMATIVE DEFINITION OF THE CONFLICT OF INTERESTS

A business entity should be perceived in relation to persons who influence or are capable of influencing its activities. Since a legal entity acquires civil rights and assumes civil duties through its bodies, its activities are collective in nature. Collective activity is characterized by the struggle of the interests of its participants, which are not always effectively regulated by law, and in some cases are not regulated at all.

This led to the fact that the beginning of the XXI century was characterized by a number of upheavals in the financial markets, in particular, the bankruptcy of the Enron company (USA) in 2002 and the subsequent adoption of the Sarbanes - Oxley Act (Sarbanes - Oxley Act). They had such an impact on the world economy that they initiated the formation of conflict of interest regulation standards (OECP and G20 acts on the elimination of conflict of interest), local standards for making management decisions and concluding agreements (compliance), as well as initiated scientific research devoted to various aspects of entity management.

The legislator reacted to changes in social relations. The formation of legal regulation aimed at identifying conflicts of interest and legal means of eliminating its consequences in the public and private spheres has begun. The Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» distinguishes two types of conflict of interest. Potential conflict of interest - a person has a private interest in the field in which he performs his official or representative powers, which may affect the objectivity or impartiality of his decision-making, or the performance or non-performance of actions during the performance of these powers. A real conflict of interest is a contradiction between a person's private interest and his official or representative powers, which affects the objectivity or impartiality of decision-making, or the performance or non-performance of actions during the performance of said powers. Many works are devoted to the conflict of interests, but it is not studied enough. In the works of Ukrainian researchers, only certain aspects of conflict of interest settlement (warning, detection, response) are considered. Many works examine the regulation of conflicts of interest at the state or municipal level. However, the conflict of interests becomes important precisely in the field of business within the management system of a legal entity - both corporate and unitary.

The article highlights the specifics of the conflict of interests contained in the legislation of some countries.

As a result of the research conducted by the author, the conclusions drawn are aimed at the theoretical and legal understanding of the conflict of interest for the further implementation of norms designed to regulate the specified legal relations.

Keywords: conflict of interest, business entities, interest, conflict, interest protected by law.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ СУДОВИХ СТАТУТІВ У ХОДІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У СЕРЕДИНІ XIX СТ.

ГАРЯГА Олег Олександрович - аспірант ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

ORCID: 0000-0003-4016-3886

УДК 340.12

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.6

У статті досліджуються особливості розробки та прийняття Судових статутів у ході реформування системи правосуддя Російської імперії у середині XIX ст. Аналізується сутність судових трансформацій на території держави з висвітленням суті і значення Судової реформи як однієї із найбільш повної і комплексної серед проголошених тогочасних суспільно-політичних реформ загальноімперської влади. Стверджується, що трансформаційні процеси у системі правосуддя дали змогу суттєво видозмінити чинну до того систему судочинства і значно розширити демократичні основи у судовому процесі. Акцентується, що результатом судових перетворень було запровадження Судових статутів указом імператора від 20 листопада 1864 року. На підставі зазначених змін судова система імперії стала базувалася на основі чотирьох законів, серед яких «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, які накладаються мировими суддями». Наголошується, що запровадження Судових статутів дало можливість хоча б на певний період увести в судовий процес кращі традиції західної системи правосуддя. Зазначається, що в умовах загальноімперського законодавства все ж вдалося запровадити систему судочинства на демократичних засадах. Це сприяло створенню нових судів, які поділялись на місцеві і загальні. До місцевих судів належали мирові судді і з'їзди мирових суддів як друга (апеляційна) інстанція. Сюди ж згодом увійшли й волосні суди. До загальних судів були віднесені окружні суди і судові палати як апеляційна інстанція. Очолював цю систему Сенат, який був єдиною касаційною інстанцією для всіх судів Російської імперії. Зазначається, що в результаті реформування правосуддя в державі була створена нова система судових органів, введений апеляційний порядок оскарження судових рішень, що стало значним кроком на шляху до демократизації тогочасного судочинства.

Ключові слова: суд, Судова реформа 1864 року, Судові статути, судові установи, судочинство.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл: 6.

Постановка проблеми

Середина XIX століття характеризується кардинальними змінами суспільно-політичного життя Російської імперії. Загальноімперська влада ініціює комплексне реформування системи правосуддя, потреба у чому видавалася вкрай необхідною. Вона чітко усвідомлювалася у панівних колах державного управління. Стара судова система базувалася на основі станових принципів правосуддя і явно суперечила новим реаліям життя в державі. Судовій системі притаманні численні помилки, свавілля і бюрократизм, судова тяганина, систематичне застосування тортур і шантажу. Такий стан речей зумовив потребу у реформуванні чинної тоді системи судочинства та проголошення демократичних перетворень у судовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зазначена проблематика викликала неабиякий дослідницький інтерес серед учених дореволюційної доби, зокрема таких, як: М. Буцковський, Б. Віленський, В. Гессен, Г. Джаншиєв, О. Кістяківський, А. Коні, М. Філіппов та інші. Серед сучасних дослідників необхідно відмітити таких науковців як: Т. Курас, Ю. Левчук, О. Липитчук, Н. Лешкович, А. Меланчук, В. Павелко, В. Попелюшко, О. Святоцький, О. Таваткиладзе, І. Усенко, О. Ярмиш та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

З цієї проблематики переважна більшість досліджень розкриває загальні аспекти функціонування судової системи в Російській імперії в пореформений період. Питання щодо особливостей розробки та запровадження Судових статутів у ході реформування системи правосуддя Російської імперії в середині XIX ст. вимагає активізації наукових пошуків у цій сфері.

Метою цієї статті є комплексне висвітлення особливостей розробки та прийняття Судових статутів у ході реформування системи правосуддя Російської імперії у середині XIX ст.

Виклад основного матеріалу

Дореформений суд Російської імперії функціонував на законодавчій основі реформ Петра I і Катерини II. В окремих випадках застосовувались навіть норми Соборного уложення 1649 р. Судова система характеризувалася поділом на численні судові органи, які включали окремі суди для селян, міщан, дворян, комерційний суд, совісний, межовий та інші суди. Водночас судовими функціями також були наділені губернські правління, органи поліції тощо. Правляча верхівка поступово все більше почала осмислювати необхідність створення ефективного механізму захисту особи і власності. У 1803 р. відомий державний діяч М. Сперанський запропонував широку програму удосконалення судової системи, яка пізніше отримала розвиток у «Введенні до Укладення державних законів» 1809 р. До проєктів судових перетворень він повертався у 1821 та 1826 рр. Однак уряди Олександра I і Миколи I їх відкинули. Специфіка загальноімперської держави демонструвала, що судові трансформації не можна було провести окремо реформувавши тільки єдину галузь. Необхідним видавався комплексний підхід щодо реформування ключових питань суспільного життя, передусім вирішення селянського питання.

Робота з трансформації судової системи суттєво активізується із вступом на престол імператора Олександра II, який виразив волю щоб «правда і милість царювала в судах». Уже влітку 1857 р. імператор наказав надати до Державної ради проєкт Статуту цивільного судочинства, який був розроблений у фахових інстанціях II Відділення царської канцелярії. Саме цей рік, на переконання ряду сучасних вітчизняних авторів, можна вважати початком судової реформи [5, с. 207].

Проєкт супроводжувався пояснювальною запискою Д. Блудова, який на той час займав посаду начальника II Відділення імператорської канцелярії. Мова йшла про запровадження важливих принципів правосуддя, зокрема змагальності процесу, а також забезпечення належної підготовки кадрового потенціалу для належного функціонування судових інституцій. Водночас пропонувалося суттєво скоротити чисельність судових інстанцій. Характерно, що належної кадрової підготовки для судової системи на той час не спостерігалося. На необхідність вирішення цього питання вказують дослідники, зазначаючи, що в центральних частинах імперії відповідних кадрів було явно недостатньо, а по окраїнах країни кадрова ситуація була геть катастрофічною [2, с. 125].

Потрібно зауважити, що при обговоренні проєкту статуту думки чиновників розділилися на дві групи. Перша із них надавала перевагу радикальним перетворенням у системі судоустрою і судочинства. Інша частина домагалася тільки незначних перемін [5, с. 207]. Це пояснюється тим, що далеко не всі представники чиновницького апарату були готові запровадити загальноєвро-

пейську практику судочинства та офіційно ввести такі принципи, як гласність, усність, рівність сторін у процесі, а також запровадження адвокатури. Як відзначають з цього приводу деякі вчені, «автори проєкту не наважувалися ввести в законодавство випробувані практикою західноєвропейських країн принципи усності, гласності, безпосередності, рівності сторін, участі адвоката й ін. Хоча, по суті, запропоновані нововведення були «малими» кроками в напрямі зазначених принципів. Фактично автори представленого проєкту модернізації цивільного процесуального законодавства синтезували «історичні засади» тогочасного імперського законодавства й елементи західноєвропейського досвіду» [3, с. 45].

За результатами роботи комісії впродовж 1857-1861 рр. для Державної ради було підготовлено і представлено 14 законопроєктів. Також II Відділення ініціювало запровадження ряду змін стосовно структури судової системи та судоустрою, а матеріали судової реформи склали 74 об'ємні томи.

Потрібно відмітити що значні результати в процесі реформування судової системи було досягнуто після скасування кріпосного права. За ініціативи Д. Блудова та підтримки імператора у жовтні 1861 року було створено спеціальну комісію з підготовки трансформації у сфері судочинства. До її складу увійшли відомі на той час державні діячі та представники юриспруденції. Головою комісії замість Д. Блудова наприкінці 1861 р. було призначено князя П. Гагаріна [5, с. 208]. У процесі роботи комісія взяла за основу практику європейського законодавства та загальну теорію судочинства і судоустрою. Водночас, обґрунтовуючи пропоновані принципи судочинства, вона повинна була довести, що демократичні основи, на яких пропонується побудова нової системи судочинства не буде впливати на міцні традиції імперського самодержавства.

Ґрунтовна робота комісії дала свої результати й уже у квітні 1862 року на розгляд Державної ради імператор передав проєкт основних положень перетворень судової частини у державі. Цей проєкт 29 вересня того ж року отримав своє законодавче затвердження і був оприлюднений у пресі [5, с. 208]. Фактично на основі цього документу було сформовано основну конструкцію реформування чинного правосуддя, що сприяло зміцненню демократичних основ судочинства, зокрема в частині запровадження незалежності суду.

Наступним етапом у процесі трансформації системи судочинства мало стати запровадження при Державній канцелярії спеціальної комісії з метою підготовки проєктів Статутів про судоустрій і судочинство. Комісія повинна була остаточно сформулювати текст майбутніх Статутів і представити їх на розгляд до 15 січня 1863 року. З метою оптимізації її роботи комісія була розділена на три відділи. Перший відділ займався загальними питаннями судоустрою, другий відповідав за кримінальне судочинство, а третій – за цивільне судочинство. До них долучалися пояснювальні записки, у яких детально обґрунтувались особливості пропонованих змін. У процесі розгляду цих проєктів при Державній канцелярії було проведено вісім засідань, обговорено значну кількість пропозицій і поправок до них.

Важливим кроком у процесі реформування системи судочинства стало ознайомлення з проєктами Судових статутів Сенату, Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ та інших відомств, що мали відношення до судової сфери. Представлені проєкти жваво обговорювалося на загальних зборах Державної ради. Загалом з цього питання відбулось 31 засідання, підсумком чого стало затвердження Судових статутів і закінчення їх розгляду у Державній раді 2 жовтня 1864 року.

На основі основних положень перетворення судової частини були підготовлені чотири закони, затверджені імператором 20 листопада 1864 р.: «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, які накладаються мировими суддями». Таким чином, можемо констатувати, що Судові статути 1864 р. було створено на ґрунтовній основі, а загальна їх архітектоніка відзначалася гармонійністю й доцільністю, що стало основою для функціонування судових інституцій у наступні роки.

У зв'язку з офіційним прийняттям Судових статутів виникло питання щодо по-

рядку введення їх у дію. Особливістю цього питання було те, що в колах можновладців не було єдиного підходу щодо запровадження дії Судових статутів на території імперії. Так, одна частина діячів відстоювала позицію про те, що необхідно одночасно ввести в дію Судові статути на території всієї країни. Інша частина діячів вважала, що їх потрібно вводити в повному обсязі поступово, у межах одного або двох округів. Міністр юстиції Д. Замятнін наполягав, що у зв'язку з новизною справи потрібно ввести спочатку реформи в одному або двох округах. Голова Державної ради П. Гагарін наголошував на одночасному і поступовому запровадженні реформи, однак з поступовим збільшенням складу судів. Фактично дискусія з цього питання тривала цілий рік. У результаті комісія прийняла рішення ввести реформу в дію у десяти губерніях, а у решті – приступити до неї впродовж чотирьох наступних років. Характерно що під іншими територіями вважалася не ціла держава, а тільки ті землі, де не було запроваджено «особливе управління», тобто мова йшла про окремі центральні губернії та Бессарабську область. Державна рада схвалила таку пропозицію, і у підсумку вона була закріплена відповідним указом імператора 20 листопада 1864 р.

Зразу ж після прийняття Судових статутів було введено в дію «Тимчасові штати для судових місць». Документ мав статус тимчасового, оскільки після запровадження реформ його планувалось переглянути і внести відповідні корективи згідно до вимог часу. Практична реалізація судової реформи відбулася у ході відкриття перших окружних судів у квітні 1866 року. Нові інститути судової влади, які керувалися б загальним губернським принципом передбачалося відкрити по всіх губерніях до 1870 року. З огляду на це можемо простежити, що основні положення судової реформи передбачалося поширити на європейську частину імперії упродовж перших чотирьох років з часу її прийняття. Укладачі статутів 1864 року прагнули моделювати судову реформу згідно найкращих західних зразків, проте новий демократичний суд був за своєю природою таким, що суперечив основам російської державності.

Зважаючи на те що Судові статути засновувались на процесуальних та організаційних засадах європейського судочинства, в імперії докорінно змінювався судоустрій, процесуальне та матеріальне право. Важливі зміни стосувалися принципів відділення судової влади від адміністративної законодавчої і виконавчої [6, с. 96]. Поряд з цим запроваджувалися принципи усності, змагальності гласності судочинства, презумпції невинуватості, незмінності і незалежності суддів, а також рівності всіх перед законом. У цьому аспекті простежується ідея створення громадянського суспільства рівноправними громадянами [4, с. 118], а шляхом до цього мали слугувати якісно нові принципи організації судових інституцій і здійснення судочинства. Відокремлення громадянського суспільства від державного тотального впливу мало виражатися у розмежуванні сфер і компетенції адміністрації та суду.

Зазначені реформи передбачали запровадження всестанового суду та інституту присяжних засідателів при окружних судах в процесі розгляду кримінальних справ. Засновувалася адвокатура та реорганізовувалась прокуратура, яка була звільнена від функції загального нагляду і мала зосередитися на роботі в суді. Паралельно створювався виборний мировий суд, який розглядав менш значні справи. Крім того заснувався інститут судових слідчих, який проголошувався незалежним від органів поліції. З огляду на це можемо простежити виникнення у суспільстві основ усвідомлення правового порядку та правової особи.

Суттєві зміни відбулися також у структурі судових інституцій. Складна і громіздка структура станових судів, які існували в дореформений період, була замінена на місцеві і загальні суди. Реформа проголосила що до місцевих судів належать мирові судді і з'їзди мирових суддів, як друга (апеляційна) інстанція. До цієї ж групи належали створені у 1861 році волосні суди, які розглядали справи селян з менш важливих проступків, якщо у них не були зацікавлені представники інших станів, а також у випадку, коли ці справи не підлягали розгляду загальними судами. Загальні суди складалися із окружних судів і судових палат як апеляційної

інстанції. На чолі проголошеної судової системи визначався Сенат як єдина касаційна інстанція для всіх судів імперії.

Висновки

Реформування системи правосуддя Російської імперії у середині XIX ст. супроводжувалось запровадженням у державі Судових статутів, що сприяло якісно новим змінам у функціонуванні тогочасних судових установ. Проголошені у зв'язку з цим принципи гласності, змагальності, права на захист, презумпції невинуватості, які почали функціонувати як окремі інститути, у дійсності стали дієвими основами судоустрою і судочинства. Новий всестановий суд мав забезпечити підданим гарантії неупередженого, справедливого та об'єктивного розгляду і вирішення справи.

Література

1. Кравчук В. М. Історико-правові аспекти основ правового статусу суддів на українських землях у складі Російської імперії (кінець XVIII – початок XX століття) // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 3-7.

2. Максимов О. В. Судова реформа на Правобережжі 1864 р.: фахова дискримінація поляків в умовах «кадрового голоду» // Intermarum. 2014. № 1. С. 124-139.

3. Нестерцова-Собакарь О. В. Вплив судової реформи 1864 року на розвиток цивільного судочинства в Україні // Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 6. С. 44-47.

4. Панченко В. С. Умови служби мирових суддів як ґарантія професійного виконання обов'язків: на прикладі Волинської ґубернії (1871–1919 рр.) // Український історичний журнал. 2014. №2. С. 118 – 130.

5. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За редакцією І. Б. Усенка. Київ «Наукова думка». 2014. 502 с.

6. Ярошенко М. О. Протидія корупції в судовій системі Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2015. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. Випуск 30. С. 93-99.

O.O. Gariaga
Phd student of «KROK» University,
Tabirna st., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,
e-mail: OgaraO@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4016-3886

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT AND ADOPTION OF COURT STATUTES DURING THE REFORM OF THE JUSTICE SYSTEM OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY

The article examines the peculiarities of the development and adoption of Court Statutes while reforming the justice system of the Russian Empire in the middle of the 19th century. The essence of judicial transformations on the territory of the state is analyzed, paying attention on the essence and significance of the Judicial Reform, as one of the most complete and comprehensive among the social and political reforms of the entire imperial government announced at the time. It is claimed that transformational processes in the justice system made it possible to significantly change the existing judicial system and significantly expand the democratic foundations of the judicial process. It is emphasized that the result of judicial transformations was the introduction of the Judicial Statutes by the emperor`s decree of November 20, 1864. Based on these changes, the judicial system of the empire became based on four laws, including the "Establishment of Judicial Institutions", "Statute of Civil Procedure", "Statute of Criminal Procedure", "Statute of Punishments Imposed by Justices of the Peace". It is emphasized that the introduction of the Judicial Statutes made it possible, at least for a certain period, to introduce the best traditions of the Western justice system into the judicial process. It is noted that under the conditions of the imperial legislation, it was still possible to introduce a judicial system on a democratic basis. This contributed to the creation of new courts, which were divided into local and general. Local courts included justices of the peace and congresses of justices of the peace as the second (appeal) instance. Later, the parish courts also entered here. District courts and court chambers were assigned to the general courts as an appellate instance. This system was headed by the Senate, which was the only cassation instance for all courts of the Russian Empire. It is noted that because of the reform of justice in the state, a new system of judicial bodies was created, an appellate procedure for challenging court decisions was introduced, which was a significant step on the way to the democratization of the judiciary at that time.

Key words: court, Judicial reform of 1864, Court statutes, judicial institutions, judiciary.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl. : 6

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ЛИТВИН Наталія Анатоліївна - професор кафедри службового та медичного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор

https://orcid.org/0000-0003-4199-1413

ЦИБКА Андрій Анатолійович, аспірант першого року навчання Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID 0000-0003-1161-8204

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.7

Основною метою статті є комплексний аналіз основних видів загроз, що виникають у сфері енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану та виокремлення адміністративно-правових аспектів її забезпечення.

Наявний в Україні досвід щодо виявлення та реагування на загрози енергетичній безпеці в умовах правового режиму воєнного стану, який було введено 24 лютого 2022 року, ще не був на належному рівні досліджений з точки зору теорії адміністративного права.

На основі аналізу викладених у статті загроз у різних сферах енергетичної безпеки зроблено висновок, що в умовах правового режиму воєнного стану та умовах ведення війни основною загрозою є переривання надходження енергетичних ресурсів, що може бути пов'язане як із веденням бойових дій, ракетними та безпілотними атаками на енергетичні об'єктикраїни, так і з перериванням звичних логістичних шляхів та джерел постачання. Це, у свою чергу, може мати наслідком пряму нестачу або неспроможність доставити енергетичні ресурси споживачам, або ж неможливість здійснювати постачання енергоресурсів через руйнування відповідної інфраструктури. Такі загрози тягнуть за собою другорядні ризики, як панічне споживання енергоресурсів населенням, зростання ціни на енергоносії тощо.

В умовах правового режиму воєнного стану з метою належного реагування на вищезазначені загрози державі згідно з національним законодавством надаються більш широкі та централізовані повноваження, ніж за мирних умов. Окрім введення нового різновиду державних органів – військових адміністрацій,значно зростає роль Уряду та військового командування, розширюється спектр правових заходів, які можуть бути використані. Крім того, зростає роль координаційних органів, що підкреслює важливість колегіального підходу реагування на загрози у сфері енергетичної безпеки, а також необхідність реагувати на загрози одразу на всіх рівнях – від центрального до місцевого. Допускається обмеження ряду конституційноості прав громадян.

Встановлено, що для подолання загроз у сфері енергетичної безпеки державою повинна застосовуватися низка заходів, направлених на максимально можливе дотримання прав і свобод людини і громадянина, що може супроводжуватись відступом від них лише в інтересах загальносуспільного блага. У зазначених випадках дії держави мають ґрунтуватися на принципах необхідності, пропорційності та тимчасовості, а також супроводжуватись парламентським та судовим контролем.

Ключові слова: енергетична безпека, загрози енергетичній безпеці, енергетичні ресурси, правовий режим воєнного стану, адміністративно-правове забезпечення енергетичної безпеки.

Постановка проблеми

Із введенням воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року енергетична безпека країни зіштовхнулась з безпрецедентним рівнем загроз, які змушують по-новому поглянути на цей інститут та дослідити гіркий, але унікальний досвід щодо забезпечення енергетичної безпеки в умовах воєнного стану, а також не бачених ще у XXI столітті масових ракетних та безпілотних обстрілів енергетичної інфраструктури країни.

Повною мірою проявив себе рівень залежності сучасного суспільства від забезпечення енергетичної безпеки, а саме від можливості мати стабільний доступ до енергетичних ресурсів на своєчасній, надійній та доступній основі [1]. Важливу роль енергетичної безпеки відчуло як населення, яке має забезпечувати свої основні потреби у електро- та водопостачанні, обігріві та пов'язаних із доступом до енергоресурсів послуг, так і вся економіка в цілому, базис для функціонування якої складає енергетична безпека.

Під час воєнного стану енергетична безпека відіграє значно більшу роль, ніж за мирних часів, що пов'язане із можливістю переривання надходження або виробництва енергетичних ресурсів через військові дії, а також у зв'язку із потребою першочергового задоволення енергетичних потреб збройних сил та критичної інфраструктури. Крім того, руйнування енергетичної інфраструктури можуть використовуватись як політичний інструмент з метою тиску на населення та представників влади.

З огляду на все це, необхідно комплексно підійти до питання забезпечення енергетичної безпеки, враховуючи належне адміністративно-правове реагування з боку держави, та участь органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та окремих громадян для їх подолання в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Безпековий аспект щодо забезпечення енергетичної безпеки держави як у мирний час, так і воєнний, потребує постійного удосконалення. Проблематиці енергетичної безпеки присвячено наукові праці та доробки таких вітчизняних науковців, як-В. Бараніка, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Ільєнка, Б.Кормича, М. Ковалка, Л. Криворуцького, В. Ліра, А. Новицького, Р. Петрова, Г. Рябцева, В. Саприкіна, Н. Сухіна, О.Суходолі, А. Сухорукова,-Н. Стучинської, М. Тимченка, В. Точіліна, А. Халатова, Н. Фіалко, А. Шевцова,-А. Шидловського, О. Шевченка та інших. При цьому у вказаних роботах питання енергетичної безпеки та її адміністративно-правового забезпечення під час воєнного стану не розглядалось.

Метою цієї **статті** є проведення комплексного аналізу основних видів загроз, що виникають у сфері енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану та виокремлення адміністративно-правових аспектів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу

Для досягнення поставленої мети варто розглянути основні види загроз, що існують у сфері енергетичної безпеки України.

Паливна сфера

Хронологічно першою проблемою, з якою більшою мірою зіштовхнулось населення України, став дефіцит пального та кризовий стан усього ринку нафтопродуктів. Причинами цього стали не лише велика кількість переселенців, які миттєво покинули свої домівки через початок бойових дій, а в подальшому й ракетні обстріли відповідної інфраструктури (уже в травні 2022 року повідомлялось про знищення 27 нафтобаз [2]), але й більш глибокі та системні проблеми, які могли бути частково вирішені ще до війни.

Однією з основних причин дефіциту пального, крім фізичного знищення їх запасів та відповідної інфраструктури, стало припинення постачання нафтопродуктів з Росії та Білорусі, частка яких в імпорті за деякими даними станом на 2021 рік складала приблизно 70% [3]. Крім того, звичні логістичні ланцюги були порушені, були закриті порти (повідомлялось, що 10% пального імпортували з Литви та доправляли морем),

що, у свою чергу, не дало можливість швидко поповнити запаси пального. Було зруйновано внаслідок ракетних обстрілів Кременчуцький нафтопереробний завод, який міг забезпечити до 18% внутрішніх потреб у пальному [4].

Неможливість одразу налагодити сталі, регулярні та достатні альтернативні поставки з Європи пояснюється рядом складнощів – від проблем з перевезенням пального, пов'язаним з відсутністю відповідних спроможностей у напрямку України, до відсутності зарезервованого пального для України в Європі.

Додатковою загрозою стало збільшення вартості пального. Проблема може виникнути, зокрема, через введення державного регулювання цін, які можуть не відповідати ціні оптових закупівель у Європі. Загалом, серед експертного середовища склалися різні підходи по відношенню до державного регулювання цін на паливо в нинішніх умовах, хтось наголошує, що це дозволило уникнути масштабних спекуляцій [4], інші ж вказують на неефективність та навіть контрпродуктивність таких заходів, що тільки поглиблюють кризу [5].

Електроенергетика. Разом із тим, нові загрози, які впливають на можливість повторного загострення паливної кризи продовжують з'являтись, зокрема, через активне використання бізнесом та домогосподарствами бензинових та дизельних генераторів. Відбувається це на фоні іншої значної загрози у сфері електроенергетики, що обумовлюється тісною взаємозалежності всього паливно-енергетичного комплексу країни. Масовані ракетні та безпілотні обстріли енергетичної інфраструктури, до яких Російська Федерація вдається на регулярній основі з жовтня 2022 року вже призвели до фактично першого в історії України «блекауту» [6], тобто масштабної системної аварії в енергосистемі, яка мала місце 23 листопада 2022 року. Внаслідок цієї аварії всі атомні станції втратили зовнішні джерела електроенергії, необхідні для їх функціонування, у результаті чого на них спрацював захист та деякі ядерні блоки зупинились [7].

Варто відзначити специфіку функціонування енергосистеми країни, яка завжди має балансувати на однаковому рівні виробництва та споживання електроенергії. Значні перекоси у будь-яку сторону можуть спровокувати каскадну аварію, яка вимкне або виведе з ладу значну частину енергетичного обладнання. Як відомо, основою електроенергетики нашої країни є потужні атомні електростанції, які забезпечують половину [8] наших потреб в електроенергії, проте зміна потужності атомних блоків є тривалим процесом, який не може швидко реагувати на зміни у споживанні електроенергії. Саме тому функціонують так звані маневрові потужності, до яких відносять теплові та гідроелектростанції, які можуть швидко наростити або зменшити генерацію електроенергії в пікові години, коли електроспоживання досягає свого максимуму. Як атомні електростанції, так і теплові та гідроелектростанції мають трансформаторні підстанції, які трансформують електричну енергію для її подальшого транспортування. Підстанції біля електростанцій трансформують електроенергію для передачі її далі магістральними мережами, якими управляє, як і всією Об'єднаною енергетичною системою, НЕК «Укренерго», а в подальшому електроенергія змагістральних мереж передається на регіональні, якими управляють оператори системи розподілу, та далі через відповідні трансформатори споживачам.

Саме провокування масштабної системної аварії в енергосистемі, очевидно, і є ціллю обстрілів української енергетичної інфраструктури. Враховуючи наведену вище специфіку можна відзначити, що цілями ударів можуть бути потужності по генерації електроенергії, трансформаторні підстанції як біля генеруючих потужностей, так і необхідні для розподілу електроенергії споживачам, а також крупні транспортні вузли електромережі.

Загроза ракетних та безпілотних обстрілів, яке є специфічною саме для умов війни, є надзвичайно складною для відповідного реагування держави. Окрім того факту, що вжити дієві заходи щодо ефективного захисту енергетичного обладнання неможливо без залучення до виконання вказаних функцій збройних сил країни, які мали б

належні засоби протиповітряної оборони, навіть враховуючи наявність таких спроможностей та можливих дій щодо укріплення та фізичного захисту енергетичного обладнання, наразі неможливо забезпечити його стовідсотковий захист.

Для громадян та економіки країни ракетні обстріли несуть значні загрози, оскільки впливають майже на всі складові енергетичної безпеки. Постачання електроенергії стає непрогнозованим, а її якість може падати та не відповідати нормативам. При цьому, дефіцит або взагалі відсутність електроенергії у певні періоди часу часто призводить до неможливості користуватись іншими послугами, такими як: водопостачання, теплопостачання, мобільний зв'язок, Інтернет тощо. Залежно та в міру того, як генеруючі або розподільчі потужності руйнуються, усе менше електроенергії, навіть після відновлення частини обладнання, залишаються побутовим споживачам та бізнесу на фоні першочергового задоволення потреб збройних сил та критичної інфраструктури.

При цьому, відновити енергетичну інфраструктуру не завжди вдається з об'єктивних причин, оскільки запаси необхідного обладнання виснажуються з часом, а виготовити нове або взагалі немає змоги, або на це необхідно витратити від 6 до 9 місяців [9].

Ядерна енергетика. У сфері електроенергетики існує також загроза можливого ядерного інциденту на атомних електростанціях (далі – АЕС), що є загрозою континентального масштабу, яка потенційно може мати наслідки не лише для енергетики, але й для життя і здоров'я мільйонів людей та екології планети. Вказаний сценарій можливий як внаслідок прямих провокацій, зокрема, Запорізька АЕС перебуває під російською військовою окупацією з 4 березня 2022 року [10], так і через ракетні або безпілотні обстріли чи їх наслідки. Деякі фахівці вказують, що повторні зупинки ядерних блоків можуть суттєво вплинути на ядерну безпеку [7].

Незважаючи на те, що імпорт електроенергії в Україну перебуває на досить незначному рівні, який раніше використовувався лише в окремих випадках з метою покриття дефіциту електроенергії в пікові години, загрозливим залишається факт залежності українських атомних електростанцій від російського пального. У світі існує два основних виробники пального для атомних електростанцій – Росія (ТВЕЛ) та США (Westinghouse). На користь останньої почався поступовий перехід з 2000 року, коли була підписана міжурядова угода України зі США про постачання американського пального на українські АЕС [11]. При цьому, наразі на російському ядерному пальному працюють понад половина атомних блоків в Україні. Їх швидка заміна неможлива навіть за сприятливих обставин, оскільки для переходу на американське пальне кожен ядерний блок має пройти модернізацію та перевірку безпеки через конструктивні особливості [12].

Зрештою, Україна стоїть на порозі подолання однієї з ключових загроз для енергосистеми країни, яка полягає у входженні від радянських часів до спільної з Росією та Білоруссю енергосистеми, від'єднання від якої планувалось ще з 2005 року [12]. 24 лютого 2022 року енергосистему України було від'єднано від Росії та Білорусі, а 16 березня 2022 року, на рік раніше, ніж планувалось, Україна приєдналася до об'єднаної енергосистеми континентальної Європи ENTSO-E [13], що в перспективі має величезне значення не лише для енергетичної безпеки України, але й для всієї європейської зони.

Під час війни варто також враховувати, що ворог може здійснювати не лише ракетні обстріли, але й кібератаки на критичну інфраструктуру, а особливо на підприємства енергетичної галузі, про що неодноразово повідомлялось Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України [14].

Сфера газопостачання та опалення. Актуальною є загроза щодо наявних запасів природного газу та проходження опалювального сезону. Повідомляється, що Україна може покрити до двох третин власних потреб у газі за рахунок внутрішнього видобутку, проте такий видобуток може бути обмеженим через бойові дії у відповідних районах. Разом із тим, з листопада 2015 року Україна не закуповує газ в Росії,

хоча основна частина поставок з Європи здійснюється за так званим «віртуальним реверсом», коли обмін природним газом між операторами газотранспортних систем здійснюється через взаємозалік, без фізичного переміщення газу через кордон. Паралельно з цим обсяг транзиту газу через Україну з боку Росії постійно зменшується, що змушує до знаходження шляхів реального імпорту [12].

Ще однією загрозою є дефіцит запасів вугілля на українських ТЕС, а також значна залежність від Росії (за деякими повідомленнями частка Росії в українському вугільному імпорті станом на 2021 рік становила 65,5%). Наразі Росія припинила експорт енергетичного вугілля до України, а також заблокувала поставки з Казахстану [12], а тому Україні вже довелось покривати вказаний дефіцит імпортом вугілля з усіх доступних на міжнародному ринку країн.

Весь вищеописаний спектр загроз потребує належного адміністративно-правового реагування з боку всього апарату держави, а також залучення органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та окремих громадян для їх подолання. Разом із тим, правовий режим воєнного стану, який був введений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [15] та затверджений відповідним законом Верховною Радою України [16] вносить ряд важливих змін у модель управління країною, зокрема, що стосується реагування на загрози енергетичній безпеці країни.

Введення воєнного стану згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (далі – Закон № 389-VIII) [17] передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Так, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 72/2022 [18] у відповідності до статті 7 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року № 1934-XII було створено Ставку Верховного Головнокомандувача, яка відповідно до статті 8 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII є вищим колегіальним органом воєнного керівництва обороною держави, який створюється для забезпечення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період [19]. Незважаючи на те, що такий орган, у першу чергу, створюється для керівництва Збройними Силами України, на його засіданнях неодноразово розглядалися питання енергетичної безпеки країни, зокрема, про перебіг відновлення енергетичної системи України та реалізацію заходів із забезпечення автономної роботи об'єктів критичної інфраструктури [20]. Питання енергетичної безпеки розглядаються також і на інших стратегічних нарадах, ініційованих Президентом України, наприклад, щодо безпеки енергопостачання [21], відновлення зв'язку та енергопостачання, пошкоджених унаслідок російських атак [22] тощо.

На рівні Кабінету Міністрів України діє Антикризовий енергетичний штаб, утворений Постановою Кабінету Міністрів України № 312 [23] ще в 2020 році, який є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, що сприяє здійсненню узгоджених дій органів державної влади, установ, організацій та суб'єктів господарювання врегулювання проблемних питань діяльності енергетичної галузі, займається підготовкою відповідних пропозицій та рекомендацій, а також здійснює контроль за вжиття відповідних заходів.

Зазначена модель управління сприяє більшому залученню держави в питаннях забезпечення енергетичної безпеки країни під час дії правового режиму воєнного стану, а також дозволяє більш ефективно вживати адміністративно-правові заходи

та здійснювати контроль за їх виконанням. Наразі в ході реагування на загрози, що були описані на початку статті, держава вже використала на практиці широкий спектр адміністративно-правових заходів, які доцільно розглянути за сферами їх застосування у наступних публікаціях.

Висновки

Аналіз викладених у статті загроз у різних сферах енергетичної безпеки дозволяє дійти висновку, що в умовах правового режиму воєнного стану та умовах ведення війни основною загрозою є переривання надходження енергетичних ресурсів, що може бути пов'язане як з веденням бойових дій, ракетними та безпілотними атаками на енергетичні об'єкти, так і з перериванням звичних логістичних шляхів та джерел постачання. Вказане має наслідком як пряму нестачу та неспроможність доставити енергетичні ресурси споживачам, так і неможливість здійснювати постачання енергоресурсів через руйнування відповідної інфраструктури. Ці головні ризики тягнуть за собою другорядні, як, наприклад, панічне споживання енергоресурсів населенням, зростання ціни на енергоносії тощо.

З метою реагування на ризики подібного характеру державі в умовах правового режиму воєнного стану згідно з національним законодавством надаються більш широкі та централізовані повноваження, ніж за мирних умов. З'являється новий вид державних органів – військові адміністрації. Значно зростає роль Уряду та військового командування, а також розширюється спектр правових заходів, які можуть бути використані. Зростає роль координаційних органів, що підкреслює важливість колегіального підходу реагування на загрози у сфері енергетичної безпеки, а також необхідність реагувати на загрози одразу на всіх рівнях – від центрального до місцевого. Допускається обмеження ряду конституційність прав громадян.

Таким чином, для подолання загроз у сфері енергетичної безпеки державою повинна застосовуватися низка заходів, направлених на максимально можливе дотримання прав і свобод людини і громадянина, що може супроводжуватись відступом від них лише в інтересах загальносуспільного блага. У такому випадку дії держави мають ґрунтуватися на принципах необхідності, пропорційності та тимчасовості, а також супроводжуватись парламентським та судовим контролем.

Література

1. EnergySecurity. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: https://www.osce.org/oceea/446236 (dateofaccess: 20.12.2022).

2. Загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури складає понад $94 млрд. *Київська школа економіки*. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-infrastrukturi-skladaye-ponad-94-mlrd/ (дата звернення: 20.12.2022).

3. Енергетична безпека: імпортні «мішені». URL: https://ua-energy.org/uk/posts/importni-misheni (дата звернення: 20.12.2022).

4. Зануда А. Дефіцит бензину та дизпалива: чому це відбувається і що буде далі. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-61469112 (дата звернення: 20.12.2022).

5. Омельченко В. Кризовий стан ринку нафтопродуктів: причини, висновки рекомендації. *Український центр економічних та політичних досліджень ім.-О. Разумкова*. URL: https://razumkov.org.ua/statti/kryzovyi-stan-rynku-naftoproduktiv-prychyny-vysnovky-rekomendatsii

6. Borger J. Fears for all Ukraine's nuclear plants after emergency shutdowns. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/world/2022/nov/26/fears-for-all-ukraines-nuclear-plants-after-emergency-shutdowns

7. Топалов М. Україна пережила перший блекаут в історії: чому зупинялися атомні енергоблоки та чим це загрожує. *Економічна правда*. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/28/694331/

8. Largue P. The strategic importance of Ukraine's energy infrastructure. *Enlit*. URL: https://www.enlit.world/regions/europe-uk/the-strategic-importance-of-ukraines-energy-infrastructure/

9. Рясний Д., Максимчук М., Ларін Д. «У нас не може бути якогось армагеддону, що все розіб'ють і все згасне». Голова ДТЕК про удари по енергосистемі. *Економічна правда*. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/19/692825/

10. Ядерна та радіаційна безпека тримається на фаховості та відданості українського персоналу Запорізької АЕС. *Офіційний вебпортал Державної інспекції ядерного регулювання України*. URL: https://snriu.gov.ua/news/yaderna-ta-radiacijna-bezpeka-trimayetsya-na-fahovosti-ta-viddanosti-ukrayinskogo-personalu-zaporizkoyi-aes (дата звернення:

11. Угода про співробітництво між Україною та Сполученими Штатами Америки стосовно мирного використання ядерної енергії : Угода, Міжнар. док. від 06.05.1998 р. : станом на 19 берез. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_020#Text

12. Зануда А. Дизель, бензин, електрика, газ: скільки енергоресурсів отримує Україна від Росії. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-60391632

13. Україна приєдналася до об'єднаної енергосистеми континентальної Європи ENTSO-E. *Євроінтеграційний портал*. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4510

14. Окупанти готують масовані кібератаки на об'єкти критичної інфраструктури України та її союзників. *Офіційний вебпортал Головного управління розвідки Міністерства оборони України*. URL: https://gur.gov.ua/content/okupanty-hotuiut-masovani-kiberataky-na-obiekty-krytychnoi-infrastruktury-ukrainy-ta-ii-soiuznykiv.html(дата звернення: 20.12.2022).

15. Про введення воєнного стану в Україні : Указ ПрезидентаУкраїни від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397(дата звернення: 20.12.2022).

16. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 09.12.2022).

17. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 29 верес. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 09.12.2022).

18. Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 72/2022 : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022/ed20221119#Text (дата звернення: 09.12.2022).

19. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII : станом на 3 серп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/ed20220803#Text (дата звернення: 09.12.2022).

20. Президент провів чергове засідання Ставки Верховного Головнокомандувача. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-proviv-chergove-zasidannya-stavki-verhovnogo-golov-79605 (дата звернення: 09.12.2022).

21. Володимир Зеленський провів нараду щодо безпеки енергопостачання. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shodo-bezpeki-energopostac-78561 (дата звернення: 09.12.2022).

22. Президент провів нараду щодо відновлення зв'язку та енергопостачання, пошкоджених унаслідок російських атак. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-proviv-naradu-shodo-vidnovlennya-zvyazku-ta-energo-78385 (дата звернення: 09.12.2022).

23. Про утворення Антикризового енергетичного штабу : Постанова Каб. Міністрів України від 24.04.2020 р. № 312 : станом на 18 серп. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2020-п#Text (дата звернення: 09.12.2022).

ADMINISTRATIVE PROVISION OF ENERGY SECURITY UNDER MARTIAL LAW

The main goal of the article is a complex analysis of the main types of threats that arise in the field of energy security of Ukraine under the conditions of martial law and highlighting the administrative aspects of its provision.

Ukraine's experience regarding the identification and response to threats to energy security under the martial law, which was introduced on February 24, 2022, has not yet been appropriately consideredin the field of administrative law.

Based on the analysis of the threats presented in the article in various spheres of energy security, it was concluded that under martial law and the conditions of warfare, the main threat is the interruption of energy resources' supply, which can be related to the conduct of hostilities, missile and drone attacks on Ukraine's energy facilities, as well as the interruption of the usual logistics routes and sources of supply. Thismay result in a direct shortage or inability to deliver energy resources to consumers, or the inability to supply energy resources due to the destruction of the relevant infrastructure. Such threats entail secondary risks, such as panic consumption of energy resources, rising energy prices, etc.

Under martial law, in order to properly respond to abovementioned threats, the state is given broader and more centralized powers in accordance with national legislation, than under peacetime conditions. The new type of state bodies is introduced – military administrations.The role of the Government and military command is growing significantly, as well as the range of legal measures that can be used. In addition, the role of coordinating bodies is growing, which emphasizes the importance of a collegial approach. Restrictions on a number of constitutional rights of citizens are allowed.

It was established that in order to overcome threats in the energy securityfield, the state should apply a number of measures bounded by human rights, which can be limited only in the interests of the general public good. In these cases, state actions must be based on the principles of necessity, proportionality and temporality, as well as be accompanied by parliamentary and judicial control.

***Key words**: energy security, threats to energy security, energy resources, martial law, administrative provision of energy security.*

СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ІЗ УРАХУВАННЯМ ЙОГО ОСНОВНИХ ОЗНАК

ІЛЬНИЦЬКИЙ Олександр Михайлович - кандидат юридичних наук, докторант відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, головний науковий консультант з питань національної безпеки та правопорядку Дослідницької служби Верховної Ради України

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.8

Виявлено передумови створення громадських об'єднань. Здійснено порівняльно-правовий аналіз законодавства щодо поняття «громадського об'єднання». Роз'яснено питання сутності громадських об'єднань, виділено такі його форми, як громадська організація та профспілка. Виявлено основні ознаки громадської організації та громадської спілки. Враховано думки сучасних учених стосовно надання характеристики громадським організаціям як виду громадських об'єднань. Зазначено, що специфіка кожної громадської організації залежить від мети її діяльності, функцій, які вона виконує, категорії осіб, на які вона орієнтована. Наголошено на тому, що громадське об'єднання є більш загальним поняттям ніж громадська організація. Також під громадським об'єднанням можна розуміти неурядові та недержавні організації. Встановлено основні ознаки громадських об'єднань. Висвітлено думки вчених щодо вказаного питання. Сформовано власне бачення визначення поняття «громадського об'єднання», спираючись на його основні ознаки. Відмічено, що в умовах війни Російської Федерації проти України громадські об'єднання стали опорою та допомогою для людей, що не лише морально, а фізично, матеріально постраждали від російської агресії.

Ключові слова: громадські об'єднання, держава, громадські організації, профспілки, поняття, ознаки, характеристика.

Постановка проблеми

Створення громадянського суспільства є беззаперечною метою діяльності громадських об'єднань, у той же час констатуємо, що саме в громадянському суспільстві створюються належні умови для формування і функціонування громадських об'єднань. Побудова громадянського суспільства залежить від великої кількості факторів (складових), що представляють собою нерозривні і взаємозалежні елементи, такі як: активність громадської позиції в суспільстві, належне законодавче забезпечення всіх сфер життєдіяльності держави, у тому числі такого, що регулює діяльність громадських об'єднань, дотримання прав і свобод людини і громадянина, рівень корупції в державі та ін. Тому необхідним є з'ясування поняття громадського об'єднання із урахуванням всіх його ознак.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням діяльності громадських об'єднань в Україні приділяють увагу вчені: О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, Ю. Б. Данильченко, В. Г. Дрозд, А. Т. Комзюк, К. Б. Левченко, О. В. Мартовицька, В. В. Сокуренко та інші. Ковалів М. В. дослідив форми діяльності громадських об'єднань в Україні. Правовий статус громадських об'єднань з'ясували В. Г. Чорна, Ю. М. Олефіренко. Волкова Д. Є. висвітлила ознаки громадських організацій в Україні як підстави для виокремлення їх органі-

заційно-правових форм. Жильнікова Н. Д. дослідила види громадських об'єднань в Україні. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації висвітлив О. М. Мороз.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Сила чи слабкість громадянського суспільства в Україні, демократичний характер її політичного поля є похідною характеристикою від активної участі її громадян у різних громадських об'єднаннях, які саме і формують основу громадянського суспільства. Внаслідок повномасштабної війни з боку Російської Федерації, суспільство України постало перед значною кількістю викликів, протистояння яким потребує об'єднання та самоорганізації. Громадські об'єднання виступають значущою силою для задоволення потреб населення і захисту прав та свобод людини і громадянина. Тому надзвичайно важливим є вдосконалення законодавства у напрямку сприяння та заохочення їх діяльності, а також з'ясування проблематики понятійного апарату, що стосується громадських об'єднань.

Таким чином, **метою дослідження є** встановлення поняття громадського об'єднання, враховуючи його сутність та ознаки.

Виклад основного матеріалу

Історія людства складається з різних етапів становлення громадських об'єднань, у тому числі завдяки зростанню активної громадянської позиції і формуванню громадянського суспільства як демократичного механізму для побудови правової держави. Перші громадські об'єднання в Україні носили здебільшого політичний характер, оскільки українці зазнавали значних політичних та соціальних утисків з боку імперій, до складу яких входили українські землі. З розширенням життєво важливих сфер людини як соціальної істоти, розширювались і напрями діяльності громадян щодо захисту прав та інтересів, а також змінювались їх організаційно-правові форми. Зростала необхідність захисту не лише політичних чи соціальних прав громадян, але і національних, економічних, екологічних, культурних, освітніх, релігійних, прав національних меншин, жінок і чоловіків (ґендерний аспект) тощо. Концепція діяльності громадських об'єднань щодо захисту своїх прав, свобод і законних інтересів стала формуватися з прийняттям у 1992 р. Закону України «Про об'єднання громадян» (втратив чинність), у якому з'являється новий термін «об'єднання громадян», тобто добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод [1]. Закон України «Про громадські об'єднання» [2] застосовує терміни, відмінні від тих, що було закріплено в Законі України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. Загальним поняттям щодо об'єднань,створених для задоволення суспільних потреб без мети отримання прибутку, тепер є «громадське об'єднання». Не зважаючи на те, що в чинному законодавстві чітко визначено назву добровільних об'єднань приватного права як «громадські об'єднання», цей термін є не єдиним. У юридичній літературі зустрічаються й інші терміни: «громадські організації»,«об'єднання громадян», «неурядові організації», «добровільні організації», «некомерційні організації», «третій сектор». На думку автора дослідження, вищевказані терміни є кардинально різними, саме тому їх взаємозаміна є неможливою та недопустимою. Необхідним є розмежування цих понять і з'ясування сутності поняття «громадських об'єднань».

За організаційно-правовою формою громадське об'єднання може бути громадською організацією або громадською спілкою.

Громадська організація – добровільне та організаційно оформлене об'єднання громадян, яке створюється для реалізації спільних інтересів (культурних, економічних, вікових, регіональних, релігійних, професійних, соціальних, політичних тощо). Інтереси можуть бути реалізовані шляхом здійснення мітингів, зборів, різноманітних ініціатив організації проєктів, форумів тощо. Поняття громадської організації не охоплює релігійних, господарських

та інших об'єднань громадян, порядок і діяльність яких визначаються відповідним законодавством.

Особливості правового статусу профспілок регулюються Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [3]. Види профспілок: профспілки; жіночі; молодіжні; дитячі організації; організації інвалідів; ветеранські; наукові; технічні; культурно-просвітницькі; фізкультурно-спортивні та інші добровільні товариства, творчі спілки, різноманітні земляцтва, фонди, асоціації тощо.

Характерними ознаками профспілок є:

- документальне оформлення мети і завдань;

- організаційно-структурне забезпечення, що, власне і відрізняє їх від громадських рухів.

Волкова Д. Є. сформувала наступне бачення поняття «громадської організації», зазначивши, що це – утворене фізичними особами громадське об'єднання, яке передбачає їхню спільну діяльність для реалізації неполітичних прав і законних інтересів. Ураховуючи наявність лише поодиноких відмінностей між громадськими організаціями та іншою формою громадських об'єднань – громадських спілок, доцільно впровадити в науковий обіг тезу про те, що громадські організації є конституційно-правовою формою громадських об'єднань [4].

Деякі вчені вважають, що одним з головних компонентів громадських організацій є формування громадської думки за допомогою діяльності некомерційних організацій, зокрема – політичної думки, оцінки управлінських рішень політичних лідерів. Також автори надають громадським організаціям особливої ролі у формуванні громадянської позиції, почуття патріотизму і любові до національних цінностей. Така позиція є досить обґрунтованою, оскільки аналіз історичних передумов виникнення громадських організацій і процесу формування громадянського суспільства в цілому дає можливість зробити висновок, що прагнення і робота об'єднань та ініціатив спрямована на задоволення інтересів окремих груп, які не завжди є більшістю в державі. При цьому завданням держави є забезпечення рівного доступу всіх громадських організацій до правового механізму на рівних умовах, без створення привілеїв будь-якої з них. Тому в зрілому, демократичному і правовому соціумі громадські організації, скоріше за все, будуть платформою для задоволення різних потреб населення і аж ніяк не платформою для формування громадської думки. На думку автора дослідження, громадські організації можуть допомогти сформувати власну думку за допомогою висвітлення діяльності суб'єктів владних повноважень, шляхом організації антикорупційних ініціатив, а також через висвітлення правдивої інформації у вільних засобах масової інформації.

Специфіка кожної громадської організації залежить від мети її діяльності, функцій, які вона виконує, категорії осіб, на які вона орієнтована. Тому, вивчаючи ці та інші аспекти, дослідники та фахівці різних галузей діяльності мають своє розуміння поняття «громадська організація».

Отже, громадське об'єднання є більш загальним поняттям. Також під громадським об'єднанням можна розуміти неурядові та недержавні організації. Недержавна організація створюється окремо від держави, є певне легальне підприємство чи громадський рух, у межах якого взаємодіють окремі громадські організації, орієнтовані на зниження соціальної напруги в суспільстві. Неурядова ж організація в Україні часто ототожнюється з громадською і виступає у формі Спілки, Ліги, Благодійного Фонду тощо [5].

Громадські об'єднання представляють собою своєрідні групи інтересів і групи впливу. Концепція «груп інтересів» розроблена американськими політологами А. Бентлі та Д. Труменом та ін. Бентлі А. стверджував, що політика – це процес взаємодії і боротьби організованих у певні групи для досягнення своїх цілей та інтересів. Групи інтересів – це «добровільні організації, утворені для вираження і представництва інтересів людей, які до них входять, у взаємовідносинах як з іншими групами та політичними інститутами, так і всередині них самих [6].

Законом України «Про громадське об'єднання» встановлено, що громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та (або) юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [2]. Вказане визначення є сучасним та прогресивним, проте автор дослідження вважає, що слід більш широко відобразити його ознаки і сутність, як суб'єкта адміністративного права.

Проаналізувавши думки вчених, щодо ознак громадських об'єднань, можна виділити деякі з них, що будуть більш точно відображати сутність даного питання. Характерною ознакою громадського об'єднання є те, що воно створюється для здійснення конкретної мети, завдань виду діяльності, в ході якої реалізуються певні права та інтереси громадян. Громадські об'єднання створюються і функціонують для вирішення питань, які пов'язані із завданнями демократичної держави, тобто вони стають на захист прав та інтересів суспільства поряд із державними структурами, як висновок - вони беруть участь у формуванні правової та демократичної держави. Іще однією ознакою громадського об'єднання є наявність внутрішньої структури та членства в ній. Дуже важливим є побудова якісної структури управління громадським об'єднання, це вирішує ефективність її діяльності. Належна організація зв'язків між членами громадського об'єднання є передумовою його функціонування. Членами громадського об'єднання на сьогодні можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, які зацікавлені в спільному вирішенні певних цілей. У громадських об'єднаннях присутній управлінський момент, який є невід'ємною та необхідною складовою не лише процесу розвитку громади, а й усіх інших процесів, які відбуваються під час життєдіяльності людини [7, с. 98]. Некомерційний характер діяльності громадських об'єднань є наступною важливою ознакою. Закон закріплює, що громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку [2]. Важливою ознакою громадських об'єднань є відсутність у них державно-владних повноважень, за винятком випадків, коли держава делегує окремі повноваження такого роду і закріплює їх законодавчо. Установлений законом порядок створення та діяльності є останньою ознакою громадських об'єднань, адже саме він регламентує легальність створення та функціонування цих недержавних інституцій.

Враховуючи ознаки громадського об'єднання, слід сформулювати таке визначення: громадське об'єднання – це некомерційне добровільне об'єднання фізичних та/або юридичних осіб приватного права, що має свою структуру управління і передбачений законом порядок діяльності, створене з метою забезпечення і захисту потреб та прав людини і громадянина.

Висновки

Громадські об'єднання – це інструмент, за допомогою якого можна сформувати міцну демократичну державу і реформувати соціальну сферу. Громадські об'єднання виступають рушійною силою, засобом змін у сучасному суспільстві, ефективним інструментом реалізації та захисту спільних інтересів, що охоплюються та гарантуються Конституцією України. Роль громадських об'єднань у політичній системі визначається ще й тим, що вони відображають інтереси різних соціальних груп. Діючи через відповідні політико-правові механізми на державу, громадські об'єднання сприяють задоволенню цих інтересів, а отже, сприяють досягненню більшої ефективності в багатьох сферах життя суспільства, а тому держава повинна сприяти активній громадській самоорганізації. В умовах війни проти України громадські об'єднання стали опорою та допомогою для людей, що не лише морально, а фізично, матеріально постраждали від Російської агресії. У таких надскладних умовах громадські об'єднання вирішують питання регіонального і державного значення. Вони здатні сприяти протидії корупції, виявляти найбільш болючі питання соціального, економічного, технічного забезпечення військових підрозділів, надавати свою допомогу у їх вирішенні.

Література

1. Про об'єднання громадян: закон України від 16.06.1992 р., № 2460–XII // ВВР України (втратив чинність). – 1992. – № 34. – Ст. 504.

2. Про громадські об'єднання: закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text

3. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: закон України від 15 вересня 1999 року № 1045 XIV[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text

4. Волкова Д. Є. Ознаки громадських організацій в Україні як підстави для виокремлення їх організаційно-правових форм / Д. Є. Волкова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2019. – № 37. – С. 28-30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc37/8.pdf

5. Галина Біляченко Громадські організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://core.ac.uk/download/pdf/78394722.pdf

6. Юрьев С. С. Правовой статус общественных объединений : монография /С. С. Юрьев. – М. : Инженер, 1995. – 219 с.

7. Параниця С. П. Громадські об'єднання в сфері публічного адміністрування / С. П. Параниця // Правова просвіта. – № 1. – 2016. – С. 93-100

Oleksandr Mykhailovych Ilnytskyi,
chief scientific consultant on issues national security and law and order Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine Doctor of Law, doctoral student of the department of organization educational and scientific training Kharkiv National University of internal affairs

A MODERN VISION OF THE CONCEPT OF A PUBLIC ASSOCIATION, TAKING INTO ACCOUNT ITS MAIN FEATURES

The prerequisites for the creation of public associations have been identified. A comparative legal analysis of the legislation regarding the concept of «public association» was carried out. The issue of the essence of public associations is explained, its forms such as a public organization and a trade union are highlighted. The main features of a public organization and a public union have been identified. The opinions of modern scientists regarding the characterization of public organizations as a type of public associations are taken into account. It is noted that the specificity of each public organization depends on the purpose of its activity, the functions it performs, the category of people it is aimed at. It is emphasized that public association is a more general concept than public organization. Non-governmental and non-governmental organizations can also be understood as a public association. The main features of public associations have been established. The opinions of scientists regarding the specified issue are highlighted. An own vision of the definition of the concept of «public association» was formed, based on its main features. It was noted that in the conditions of the war of the Russian Federation against Ukraine, public associations became a support and help for people who suffered not only morally, but also physically and materially from the Russian aggression.

Key words: public associations, the state, public organizations, trade unions, concepts, signs, characteristics.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

МАЧУСЬКИЙ Олег Миколайович - суддя Індустріального районного суду міста Дніпропетровська (Дніпро, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9404-9232
УДК: 342.95
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.9

Наукове дослідження зосереджене на аналізі міжнародного досвіду у сфері надання сервісів державної реєстрації прав на нерухомість. Якісно новий юридичний лад взаємин між владою та громадянами – режим партнерства, є ключовою рисою демократичної держави, що обумовило необхідність всеосяжного реформування управлінських процедур в країні, інституцій українського адміністративного права. Розглянуто практики низки держав: Сполучені Штати Америки, Болгарії, Польщі, Чехії, Швейцарії, Італії, Іспанії, Німеччини, Франції, Австралії та інших. За результатами аналізу світового досвіду було сформульовано висновок, що для забезпечення ефективного захисту прав на нерухоме майно як приватних осіб, так і держави, критично важливо розробити та впровадити уніфіковану систему реєстрації. Така система має гарантувати високий рівень надійності та прозорості в цивільному обігу нерухомості.

Вивчення світового досвіду дозволяє стверджувати, що для дієвого захисту прав на нерухоме майно, як фізичних осіб, так і держави, критично важливим є створення єдиної формалізованої системи реєстрації послуг. Така система забезпечуватиме надійність та прозорість усіх операцій з нерухомістю.

Визначено стратегії впровадження закордонного досвіду з метою покращення роботи органів публічної адміністрації України у сфері державної реєстрації прав на нерухоме майно.

У переважній більшості держав система реєстрації поділяється на два ключові компоненти: картографічна частина – плани, що містять дані про межі володінь, адміністративні розмежування, математичну основу планів (координатні системи, геодезичні пункти), кадастровий номер ділянки, основні елементи місцевості (будівлі, шляхи, гідрографія, лісові масиви та інше); документальна складова – кадастровий ідентифікатор, реєстраційний номер у реєстрі прав на нерухомість, поштова адреса, код власника, відомості про підстави виникнення права власності та його обмеження. Дані в системі організовуються, зважаючи на земельну ділянку, ім'я власника або комбінований підхід.

Ключові слова: послуга, нерухоме майно, реєстр, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно.

The objects of the study were selected seven countries of the world, namely: Bulgaria, Belarus, Russia, Poland, Czech Republic, Switzerland, Italy, Spain, Germany, France, USA, Australia, where democratic reforms have been implemented over the past decade. At the same time, one of the key vectors of their democratic progress, these countries have chosen is precisely the improvement of the quality of service provision and strengthening of trust in the government by the population, the public and the private sector. It is worth emphasizing that this system was formed more than a hundred years ago and still has strong roots. In the United States of America, almost every state has its own real estate registration system, which is based on state legislative acts. In most states, there are official registers of documents, the purpose of which is to promote the development of the land market. The essence of real estate registration in the USA is reduced to the following: independent regulation of the registration system in each specific state, which is based mainly on court decisions; absence of the obligation to register the emergence, transfer and termination of rights in the relevant state bodies; the absence of a single land cadastre in most

states; the presence of a developed system of private companies for insurance of risks associated with the presence and confirmation of rights to real estate [3].

In 15 states of the USA, in order to increase the security of transactions and reduce the costs associated with checking title documents, attempts were made to introduce a system of registration of rights. However, given the voluntary nature of registration and the high cost of researching documents to confirm rights, these attempts turned out to be ineffective.

In the USA, simple text registers are used, where records of real estate transactions are entered in the order in which they were made. With such records, the legality of the contract is not checked, and its validity is not guaranteed. To make transactions using such a system, the buyer is forced to independently conduct a study of all the necessary documents that confirm the seller's ownership of a specific property. Given that dozens of transactions have taken place with real estate over the years of this system's existence, such work is only possible for professional lawyers specializing in real estate transactions, but even in this case, with a significant transaction cost, significant risk remains. Among the reasons is the presence of private companies whose activities are related to insurance of risks caused by the presence and confirmation of rights to real estate, firstly, a number of encumbrances and additional rights are not subject to registration in local government registration bodies at all, but are contained, for example, in court archives, and, secondly, most states do not have a land cadastre system. To minimize risk, instead of registering rights, the creation of insurance companies that fairly quickly maintain their own registers of documents and on their basis conduct insurance of real estate transactions has become a common phenomenon. However, it is difficult to agree with this thesis unconditionally, because insurance, in our opinion, should not replace the registration of rights, but on the contrary, act as an additional tool for protecting the property rights of participants in civil relations. And the institution of state registration itself should guarantee the inviolability of the property rights of the owner of real estate. At the same time, we should not forget that, indeed, no matter how perfect the state registration system is, the transfer of ownership is an operation associated with significant risk (especially considering the scams on the real estate market of Ukraine in the late 1990s - early 2000s). Therefore, it would be advisable to develop the US experience in insuring the owner's title in Ukraine, but not instead of, as in the US, but along with the system of registration of rights, creating additional guarantees for the protection of the rights of bona fide purchasers of real estate [4, p. 39].

In the title system, where the registration of rights or titles is decisive, the fact of the conclusion of a transaction, drawn up in accordance with the requirements, as well as the rights and restrictions that were its object, is recorded. All actions take place in accordance with the procedure established by law, and the state ensures the correctness of transactions and is responsible in cases of violation of the rights of the owners. In 1858, in South Australia, R. Torrens initiated a system of registration of rights to real estate, which received his surname. This system spread throughout Australia, its varieties were adopted in England, some states of the USA and Canada, New Zealand and some African countries. This registration system belongs to the systems of registration of rights to land plots, according to which the state guarantees the truthfulness of the title entered in the register, insuring against errors, and according to which unregistered transactions do not create legal relationships between the parties who did not participate in the transaction. It is related to the domestic system of registration of rights: when rights and encumbrances are subject to registration. The transfer of ownership when applying the Torrens system is carried out on the basis of the transferor's application [15].

The Australian cadastral system, although it was formed under the noticeable influence of English common law, but the main emphasis shifted to taking into account the needs of a large country, where property relations began to develop actively. The result was a unique registration system [14].

The key difference between this system and European systems is that the Torrens system is based on cadastral surveys of individual land plots for individual owners for legal support of real estate transactions. This system is widely used in the countries of the European Union (Italy, Poland, France), including the United Kingdom,

as well as in certain regions of Canada, the USA and other countries. The main feature of these systems is that entering information into the Real Estate Register causes the emergence of ownership rights, and the key provision is the principle: "without registration - no ownership" [5, p. 39].

In Spain, the registration system began to operate in accordance with the Mortgage Law of 1861. Based on its requirements, the Real Estate Property Registry was established, where ownership rights to real estate assets, other property rights, their restrictions and encumbrances are recorded. The registry is maintained by registration districts that do not overlap and correspond to the borders of the administrative units of Spain. The registry is kept in special books that are numbered and certified by a judge. The format and procedure for maintaining these books are determined by the Spanish Ministry of Justice. The registry is maintained by special civil servants - registrars, who, during their professional activities, are guided only by the law and are completely independent of the state, including financing issues. All information about real estate rights and transactions with them is recorded in the Real Estate Property Registry. Rights to a specific real estate object are registered on a separate sheet in chronological order - this allows you to trace the process of transferring rights to real estate. Only the last right holder is legal, each right to real estate is assigned to only one legal owner. All rights to real estate that have not been registered are declared invalid. The registrar is responsible for the compliance of the entry with the law, including possible damages caused by incorrect entry. Thus, the principle applies here: everything that is reflected in the register is true and legal. Information from the Register of Real Estate Rights regarding rights, as well as registered restrictions and encumbrances on real estate, is available to interested parties.

Thus, the Spanish registration system implements the principle of full transparency, i.e. registration of real estate rights is public and open for inspection [9, p. 62].

The fundamental principle of this system is the provision according to which the state must not only store documents confirming rights, but also actively participate in this process, in particular, register title documents and provide interested parties with reliable information about existing rights to a specific real estate. It is worth noting that these are quite complex systems, in which a number of state institutions with clearly defined functions are involved.

Real estate registration systems in the countries of the European Union are of a state nature (local government bodies), and registration takes place according to uniform rules and standards. Registrars in most countries have the status of civil servants or judges. Cadastral data usually have priority legal significance over other documents. In the Republic of Poland, proceedings for the provision of services in matters of registration of rights to real estate are attributed to the competence of local courts. Transferring the obligation to carry out registration cases by courts is a borrowing of German experience. In Poland, the principle also applies: there is no right without registration. Moreover, evasion or untimely fulfillment by the transferee of the obligation to apply to the court to register the acquired real right entails, in accordance with Polish legislation on misdemeanors (pol. wykroczenie), liability in the form of a fine [6, p. 104]. Proceedings in cases of bringing persons to justice for this type of unlawful conduct are carried out by courts, which also issue decisions in these cases, applying penalties to the violator. An interesting rule in Polish registration legislation attracts attention: after concluding a notarized transaction, the peculiarity of which is that the notary certifies not the transaction, but the signatures placed on it by persons, he is obliged, within seven days from the moment of the act relating to real estate, to send an extract from the notarial register to the court at the location of the real estate for the court registrar to make an entry in the land register [6, p. 105].

In Switzerland, an entry in the real estate register presupposes the validity of the transaction and is (as in Ukraine) important evidence of the legal status of the immovable property. Such an entry presumes the existence of rights in the person and the good faith of this person in acquiring these rights. Moreover, even in the case of an unscrupulous acquirer, rights can be protected after the entry in the register. Swiss registration legislation enshrines the principle of public openness of the real estate register. However, in practice, access to this information is possible only if one justifies one's own interest. Ordinary interest is not considered a "legitimate interest".

To register any restrictions on property, such as mortgages, arrests or other restrictions, a special register (Conservatoria dei registri) has been created in Italy, where all information on restrictions on rights imposed by authorized bodies is concentrated. In modern unified Germany, the land register is maintained by the land court at the location of the real estate object.

When describing land plots and other real estate objects located on them, data provided by the cadastral service is used: plot boundaries, type of use (built-up area, free land), location (address), dimensions.

Registration in the land register is possible on the basis of an application by one of the parties to the transaction (in this case, the other party is represented by a notary) or a joint application. The application is accompanied by a notarized permission to carry out registration from the person whose rights are affected by the registration, as well as an additional application from the alienator and the acquirer on the transfer of ownership. In addition to the above documents, when transferring a land plot, it is necessary to provide the original certificate of the financial service confirming payment of tax for the purchase of the land plot, and a certificate from the territorial community on non-use of the right of pre-emption.

The list of documents required for the provision of property rights registration services in Germany is quite short. Even the purchase and sale agreement does not need to be provided to the person providing services for the registration of real rights to real property, since according to German law it is not essential for the transfer of ownership rights. This is explained by the key role of the notary in the execution of the transaction.

After checking the documents, the authorized person of the land court provides services for the registration of real rights in the land register. Note that a candidate for the position of registrar of real rights of the land court in Germany does not necessarily have to have a legal education. According to the fact of registration, both parties to the transaction receive a notification. In the event that the payment for the newly purchased real estate has not yet been made by the buyer, a preliminary record of the transfer of ownership in favor of the buyer is possible. This guarantees his rights to purchase the real estate [10, p. 107].

In the Czech Republic, services for the registration of real estate rights and related property rights are provided through local cadastral authorities subordinate to the Czech Office of Geodesy and Cartography. The general principle of the emergence of real estate rights is also provided for in Czech registration and civil legislation. Registration of real estate rights is implemented in several forms: by making an entry in the register book, or by means of a mark or note, each of which has its own procedure for implementation, determined by law. In this case, the right of ownership and other real estate rights are subject to registration only in the form of an entry, and the imposition of restrictions or encumbrances on real rights, as well as their removal, is entered in the register book in the form of a note.

According to Czech legislation, the decision of the registration authority to refuse state registration of real rights can be appealed to a higher authority - the Czech Cadastre Office. This right is also guaranteed by Ukrainian registration legislation, unlike Russian legislation, where the appeal of registration actions or inaction of the justice authorities (according to Russian legislation, the registration of real estate and transactions with it is entrusted to the justice authorities) is carried out exclusively through the judicial procedure.

Let us pay attention to how liability for offenses in the field of cadastre management is established in the Czech Republic. The legislator provides for liability exclusively in the form of fines for violation of the deadlines for entering information into cadastral records, failure to notify the applicant of information upon his request regarding property registration records, and for providing false information regarding real estate.

Let us pay attention to how liability for offenses in the field of cadastre management is established in the Czech Republic. The legislator provides for liability exclusively in the form of fines for violation of the deadlines for entering information into cadastral records, failure to notify the applicant of information upon his request regarding property registration records, and for providing false information regarding real estate.

The main source of information regarding any real estate in the Czech Republic is the ca-

dastre (Katastr nemovitosti') - a computer system where all land plots, buildings, apartments, non-residential premises (including unfinished ones), their geometric dimensions, area and location are registered. The cadastre indicates ownership rights and other property rights, and records personal data of owners and co-owners. In the cadastral office, anyone can obtain an extract with information about the real estate object of interest, having paid a stamp duty of 100 Czech crowns [8].

In Italy, there is a special authorized person, called the custodian of the land register, who keeps this documentation. He is responsible for keeping several books to record various transactions, for example, the book of registration of court decisions on the basis of which real rights to real estate arise. Registration in the land register includes agreements on the transfer of ownership of real estate, real estate lease agreements concluded for a period of more than ten years and other agreements that become effective against third parties after the relevant entry is made. Anyone has access to the information contained in the land register. Upon request by an interested party, the custodian of the land register is obliged to provide a copy of the relevant entry from the land register. Moreover, the land register itself is available for inspection by any interested party.

Every real estate unit in Italy is subject to registration with the Real Estate Registry (Conservatoria dei Registri Immobiliari). From here you can get information about the owner of the property, its cadastral value, exact area, and also learn about the possible debts of the owner. After signing the final deed of sale, the property must be registered with the Conservatory of Real Estate Registration within two months.

The French system of registration of real rights does not provide for a land register in the usual sense, because the key element in this system is not the land plot, but the transferee. The register books, where records of real estate rights are stored, are grouped on sheets accessible to the owner, and are known as "Mortgage books". In France, in each judicial district there is a special office "Conservation des hypotheques" ("Mortgage Storage"), where all formalities and actions related to the registration of real rights are carried out and centralized.

Thus, world experience shows that in order to effectively protect the rights to real estate of both private individuals and the state, it is necessary to create a single formal registration system. It should guarantee the reliability and transparency of the provision of services related to the circulation of real estate. Summarizing the above, we come to the conclusion that state registration of real estate and rights to it is an objectively important legal mechanism. It guarantees public verification of real estate transactions, contributes to the stability of civil circulation and proper accounting of real estate. The emergence and development of the system of state registration of real estate and rights to it were the result of the evolution of the legal regime of real estate and are critical for the functioning of civil circulation of real estate.

Thus, as you can see, in most countries of the world, state registration is a legal act of recognition and confirmation by the state of the fact of the emergence, restriction (encumbrance), transfer or termination of rights to real estate. The essence of state registration is not the issuance of any legal document, but the performance of certain actions aimed at entering data on real rights into the relevant register in order to streamline real estate circulation.

References

1. Belniak S. Development of the real estate market in Poland against the background of highly developed countries. Krakow: Publishing House of the Economic Academy in Krakow, 2001. 204 p.

2. Clobodianyuk C. O. Civil-legal regulation of state registration of real rights to real estate: dissertation for the degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.03 «Civil law and civil process; family law; international private law». Kyiv: Taras Shevchenko National University 2012. 216 p.

3. Zadyraka, Nataliia. Leheza, Yevhen. Bykovskyi, Mykola. Zheliezniak, Yevhenii. Leheza, Yulia. 2023. Correlation of Legal Concepts of Administrative Procedure and Administrative Liability in the Sphere of Urban Planning. Jurnal cita hukum indonesian law journal. Vol. 11 No. 1, pp. 33-44, DOI: https://doi.org/10.15408/jch.v11i1.31784

4. Goncharova I. A. Administrative and legal aspect of the procedure for providing adminis-

trative services: dissertation of candidate of law: 12.00.07. Kherson, 2017. 215 p.

5. Kecha A. S. Administrative and legal regulation of state registration of real rights to real estate: author's abstract of dissertation ... candidate of law: 12.00.07. National University «Odessa. Legal Acad.». Odesa, 2016. 22 p.

6. Kolomoyets T.O. Administrative law of Ukraine. Academic course: textbook. K.: Yurinkom Inter, 2011. 576 p.

7. Leheza Ye. O. Foreign experience in providing services and ways of implementation in the domestic legislation of Ukraine. Comparative and analytical law. 2016. No. 1. P. 205–208. URL: http://www.pap.in.ua/1_2016/61.pdf

8. Leheza Ye. O. The concept of public services: administrative and legal aspect: dissertation for the degree of Doctor of Law: speciality 12.00.07 «administrative law and process; financial law; information law». Zaporizhzhia, 2017. 511 p.

9. Martyniuk O. A. Problems of state registration of real rights to real estate. Journal of the Kyiv University of Law. 2014. No. 3. P. 175-177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_3_41. (access date: 12/21/2020).

10. Real estate in Bulgaria: legal aspects of purchasing property. Author unknown. URL: http://www.bcprofi.ru/community/publications/detail. php?ID=3855.

11. Pisarenko V. P. Principles of regulatory and legal regulation of electronic documentation in foreign countries. Public administration: theory and practice. 2012. No. 1 (7). URL: http://dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12pvpdzk.pdf (access date: 08/11/2022).

12. Tymoshchuk V. P. Administrative procedure and administrative services. Foreign experience and proposals for Ukraine. K.: Fact, 2003. 496 p.

13. Fuglevych K. A. Administrative services: concepts, types, procedural regulation: author's abstract. dissertation ... candidate of law: 12.00.07. National University «Odesa Law Academy». Odesa, 2015. 23 p.

14. Yusyp'yuk I. What should be the land cadastre of Ukraine? Legal Week. 44 (65). Oct. 30, 2007. URL: http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=114.

Machuskyi Oleh Mykolaiovych,
judge of the Industrial District Court of the City of Dnipropetrovsk (Dnipro, Ukraine)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9404-9232

FOREIGN EXPERIENCE OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES IN THE FIELD OF STATE REGISTRATION OF PROPERTY RIGHTS TO REAL ESTATE

The scientific research focuses on the analysis of international experience in the field of providing services for state registration of real estate rights. A qualitatively new legal system of relations between the authorities and citizens - the partnership regime - is a key feature of a democratic state, which necessitated the need for a comprehensive reform of administrative procedures in the country, institutions of Ukrainian administrative law. The practices of a number of countries were considered: the USA, Bulgaria, Poland, the Czech Republic, Switzerland, Italy, Spain, Germany, France, Australia and others. Based on the results of the analysis of world experience, the conclusion was formulated that in order to ensure effective protection of real estate rights of both individuals and the state, it is critically important to develop and implement a unified registration system. Such a system should guarantee a high level of reliability and transparency in the civil circulation of real estate.

The study of world experience allows us to assert that for the effective protection of real estate rights of both individuals and the state, it is critically important to create a single formalized system of registration of services. Such a system will ensure the reliability and transparency of all real estate transactions.

Strategies for implementing foreign experience have been identified to improve the work of public administration bodies of Ukraine in the field of state registration of real estate rights.

In the vast majority of countries, the registration system is divided into two key components: the cartographic part - plans containing data on the boundaries of ownership, administrative demarcations, the mathematical basis of the plans (coordinate systems, geodetic points), the cadastral number of the plot, the main elements of the terrain (buildings, roads, hydrography, forest areas, etc.); the documentary component - the cadastral identifier, the registration number in the register of real estate rights, the postal address, the owner's code, information on the grounds for the emergence of the right of ownership and its restrictions. The data in the system are organized taking into account the land plot, the name of the owner or a combined approach.

Keywords: *service, real estate, register, state registration of property rights to real estate.*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР У СФЕРІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

ІЩЕНКО Іван Володимирович - кандидат юридичних наук, начальник ГУНП у Вінницькій області

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0873-5207

УДК 342.9

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.11

У межах наукової статті розглянуто наукові позиції вчених щодо розуміння змісту адміністративний договір у теорії адміністративного права, а також його реалізації із врахуванням специфіки правоохоронних органів та підрозділів Національної поліції, зокрема.

Доведено, що адміністративний договір у сфері превентивної діяльності Національної поліції України становить собою певний вид правового акту, який укладається між органом Національної поліції, з одного боку, та суб'єктами публічної адміністрації, з іншого, з метою реалізації превентивної функції держави, спрямованої на забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина; запобігання або недопущення негативного безпосереднього впливу суспільних факторів протиправного характеру; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних та кримінальних проступків; вжиття заходів ювенальної превенції (індивідуальна профілактика з дітьми, виявлення фактів вчинення домашнього насильства та своєчасне реагування на них, тощо); посилення рівня публічної безпеки (посилення безпеки дорожнього руху та зменшення рівня дорожньо-транспортного травматизму, дотримання правил дозвільної системи); забезпечення безпекового середовища в країні.

Виокремлено основні ознаки адміністративного договору у сфері превентивної діяльності Національної поліції України: 1) спільний правовий акт; 2) однією із сторін є орган Національної поліції, який наділений відповідною компетенцією, а іншою є суб'єкт публічної адміністрації (органи виконавчої влади, місцеве самоврядування, підприємства, установи та організації); 3) спрямовано на реалізацію превентивної функції держави; 4) укладається у письмовій формі та у добровільному порядку за погодженням сторін.

Наголошено на необхідності подальшого наукового пошуку, особливо в частини дослідження процедури укладання адміністративних договорів у сфері превентивної діяльності Національної поліції України.

Ключові слова: адміністративний договір, правовий акт, Національна поліція, превентивна діяльність, превентивна функція держави.

Постановка проблеми

З метою забезпечення публічної безпеки та порядку органи Національної поліції використовують відповідні адміністративно-правові інструменти у сфері реалізації превентивної функції держави. Одним із таких видів є адміністративні договори, які мають місце в діяльності поліції при спільній діяльності з відповідними суб'єктами публічної адміністрації та громадянами. Завдячуючи останнім, створюються умови, які сприяють унормуванню певних суспільних відносин у сфері публічної безпеки та порядку, дотриманню громадянами встановлених та законодавчо регламентованих правил співжиття, а також реалізації превентивних заходів щодо осіб, які схильні до вчинення правопо-

рушень або перебувають на превентивних обліках поліції.

Недаремно в наукових працях звертається увага, що у сфері публічної безпеки першочергове значення мають права і свободи людини і громадянина; верховенство права. Пріоритетними є договірні (мирні) засоби забезпечення публічної безпеки і порядку, своєчасність і адекватність заходів захисту публічних (суспільних) інтересів реальним і потенційним загрозам. При цьому, вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення публічної безпеки і порядку обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз публічним інтересам [1, с. 35-36].

Метою дослідження полягає в необхідності наукового пошуку щодо розуміння адміністративного договору в діяльності Національної поліціїяк одного із адміністративно-правових інструментів у сфері реалізації превентивної функції держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Серед учених, які займались дослідженням адміністративного договору в теорії адміністративного права, а також у діяльності правоохоронних органів, доцільно назвати: В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурку, Д. М. Бахраха, В.М. Бевзенка, П.В. Вовка, І. П. Голосніченка, О.В. Джафарову, Є. В. Додіна, В. Н. Дубовицького, Л. В. Коваля, А. Т. Комзюка, Р.С. Мельника, О.В. Музу, І. В. Опришка, В. Г. Перепелюка, В. Н. Тимощука, Ю. О. Тихомирова, Н. М. Тищенка, П.О. Угровецького, М.О. Щирука та інших.

Виклад основного матеріалу

Для вирішення визначеної мети в науковій праці постає необхідним розглянути наукові позиції вчених щодо розуміння змісту адміністративний договір у теорії адміністративного права, а також його реалізація із врахуванням специфіки правоохоронних органів та підрозділів Національної поліції, зокрема.

Відповідно до КАС України, адміністративний договір – спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень;- б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; ґ) для врегулювання питань надання адміністративних послуг [2].- У контексті вказаного законодавець розглядає адміністративний договір через призму правового акту, а також акцентує увагу, що однією стороною обов'язково повинен бути суб'єкт владних повноважень.

Так, автори навчального посібника «Загальне адміністративне право» звертають увагу, що з огляду на відсутність в Україні спеціального нормативного акта з питань адміністративно-договірної форми роботи публічної адміністрації можна сформулювати лише найбільш загальні юридичні передумови адміністративного договору:

– адміністративний договір є інструментом діяльності публічної адміністрації, спрямованим на регулювання конкретного випадку (ситуації), а відтак – ним не можуть встановлюватися норми права, тобто загальнообов'язкові правила поведінки у сфері публічного адміністрування;

– адміністративний договір може укладатися лише в межах компетенції відповідного суб'єкта публічної адміністрації;

– адміністративний договір може укладатися лише в тому випадку, коли нормативний акт не вимагає від суб'єкта публічної адміністрації діяти в іншій формі, наприклад шляхом видання адміністративного акта;

– адміністративний договір може з'явитися лише у добровільному порядку, тобто шляхом погодження волі його сторін;

– адміністративний договір має укладатися виняткова у письмовій формі;

– у разі якщо адміністративний договір зачіпає інтереси третіх осіб, такі особи мають погоджувати його зміст [3, с. 296].

У свою чергу, Р. С. Мельник зазначає, що через адміністративний договір здійснюється не одностороннє, а узгоджене з приватною особою регулювання відповідних правовідносин, які виникають у сфері діяльності публічної адміністрації. Крім того, вчений звертає увагу, що чимало органів публічної адміністрації укладають один з одним угоди, які насправді є адміністративними договорами. Помиляючись щодо сутності таких договірних відносин, останні можуть з часом стикнутися з низкою проблем, пов'язаних, наприклад, з необхідністю виконання взятих на себе обов'язків. Для них може стати великою несподіванкою бажання їх контрагента через адміністративний суд вимагати виконання того або іншого положення укладеної угоди [4, с. 251].

Слушною, з наукової точки зору, є відповідна класифікація адміністративних договорів, які виокремлює в межах наукової праці Р.С. Мельник: координаційних (коли договір укладається за участю двох непідпорядкованих один одному органів публічної адміністрації, наприклад, між двома органами місцевого самоврядування щодо технічного обслуговування автомобільної дороги, яка розділяє території цих суб'єктів); субординаційніх (коли договір укладається між підпорядкованими один одному органами публічної адміністрації або між органом публічної адміністрації та приватною особою, наприклад, договір між державною податковою адміністрацією та платником податку щодо податкового компромісу); договорів про зобов'язання, відповідно до яких один або кожний із суб'єктів договірних відносин зобов'язаний виконати певні дії (прийняти рішення тощо); мирових угод, які мають на меті усунення непорозумінь у питаннях правового статусу відповідних суб'єктів або у питаннях, пов'язаних з виконанням певних обов'язків тощо; «договорів обміну», відповідно до яких приватна особа бере на себе зобов'язання надати певну послугу в обмін на іншу послугу з боку органу публічної адміністрації [4, с. 252].

П.В. Вовк доводить наукову позицію, відповідно до якої правова природа адміністративного договору полягає в тому, що, на відміну від приватно-правового договору, вони укладаються та здійснюються з метою реалізації публічних інтересів. Вони застосовуються у межах компетенції суб'єктів владних повноважень, до кола яких КАС України віднесено орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадових чи службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій, у тому числі – і на виконання делегованих повноважень. Іншими суб'єктами можуть бути трудові колективи, органи самоорганізації населення, певні об'єднання, які владних повноважень не мають, але в публічно-правовій сфері можуть бути носіями деяких владних функцій [5, с. 117].

У свою чергу, адміністративний договір укладається у формі акта (нормативного акта чи акта індивідуальної дії), яким закріплюються узгоджені договірні умови, тому останній становить собою акт (нормативний акт чи акт індивідуальної дії), яким закріплюються договірні умови, погоджені суб'єктами адміністративного права на підставі адміністративно-правових норм у загальнодержавних та інших публічних інтересах, одним із яких обов'язково є носій владних повноважень» [5, с. 122].

На підставі опрацювання наукової літератури П.В. Вовк виділяє такі ознаки адміністративного договору: 1) виникнення у сфері публічної влади у зв'язку і з приводу реалізації органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування своїх владних повноважень; 2) підставою виникнення є правозастосовний акт, прийнятий зазначеними органами; 3) організуючий характер; 4) метою є задоволення публічних інтересів, досягнення публічного блага, тобто домінування суспільних цілей.- У доктрині адміністративного права поняття адміністративного договору визначено як угода, укладена суб'єктами адміністративного права на підставі адміністративно-правових норм у загальнодержавних та інших публічних інтересах, правовий режим якої визначається змістом владних повноважень, носієм яких є обов'язково одна із сторін [5, с. 122; 6, с. 291].

О.В. Муза пропонує розглядати адміністративний договір як правову форму реалізації органами державної влади та місцевого

самоврядування, їх посадовими і службовими особами владно-управлінських функцій, що проявляється у волевиявленні двох або більше сторін (суб'єктів адміністративного права, що володіють адміністративною правосуб'єктністю, одна з яких обов'язково наділена владними повноваженнями), та дії яких спрямовані на виникнення, зміну чи припинення адміністративних прав та обов'язків з метою задоволення своїх потреб та інтересів у сфері публічного управління [7, с. 241]

Крім того, О. В Муза виокремлює певні риси, які притаманні адміністративному договору: 1) є засобом регулювання відносин, що виникають як між органами публічної адміністрації та фізичними і юридичними особами, так і між самими органами публічної адміністрації; 2) спрямованість на виникнення, зміну чи припинення суб'єктивних публічних прав та інтересів у межах адміністративно-правового регулювання; 3) предметом адміністративного договору є питання управління та самоврядування, однак не всі, а лише ті, що допускають договірну форму регулювання; 4) носить публічно-правовий характер; 5) однією із сторін адміністративного договору є суб'єкт владних повноважень (у тому числі суб'єкти, які здійснюють делеговані владні повноваження); 6) присутня юридична нерівність сторін адміністративного договору; 7) наявність обмежень вільного волевиявлення у випадках, встановлених законом; 8) є формою передачі окремих владних (управлінських) функцій від одного суб'єкта владних повноважень до іншого або взагалі передача таких функцій недержавним структурам, приватним особам [7, с. 241].

Слушною є наукова позиція О.В. Джафарової, яка досліджуючи місце адміністративних договорів в адміністративній діяльності правоохоронних органів, доводить, що останніми доцільно розуміти добровільну угоду двох чи більше суб'єктів адміністративного права, один з яких наділений власними або делегованими повноваженням у правоохоронній сфері з приводу вирішення питань виконавчого та розпорядчого характеру щодо організації та здійснення охорони прав і свобод громадян, громадського порядку забезпечення громадської безпеки, попередження та припинення правопорушень, яка укладається у формі правового акта, що встановлює (припиняє, змінює) їх взаємні права, обов'язки та відповідальність [8, с. 110]. У межах наукової праці професор О.В. Джафарова виокремлює певні ознаки адміністративного договору із врахуванням правової природи адміністративних договорів та специфіки діяльності правоохоронних органів: 1) виникає у сфері діяльності правоохоронних органів у зв'язку і з приводу реалізації правоохоронними органом своїх владних повноважень; 2) підставою виникнення є правозастосовчий акт; 3) він носить організуючий характер; 4) його метою є захисту прав і свобод людини, охорони прав та законних інтересів державних і недержавних організацій, боротьба з правопорушеннями; 5) як правило, базується на адміністративно-правових нормах, але багато адміністративних договорів мають комплексний характер і регулюються нормами декількох галузей права; 6) можливість укладення адміністративних договорів, передбачена в нормативно-правових актах, які регламентують діяльність правоохоронного органу; 7) мають обов'язкову письмову форму (дається типова форма договору, яку не можна істотно змінити за своїм розсудом, і яка покликана уніфікувати адміністративно-договірну практику всіх правоохоронних органів нижчого підпорядкування); 8) вони визначають зобов'язання сторін, як правило, у бланкетній формі [8, с. 110].

Зазначені ознаки адміністративного договору найбільше розкривають зміст його застосування в діяльності правоохоронних органів, у тому числі й Національної поліції під час здійснення превентивної діяльності.

Доречно вказати наукову працю М.О. Щирука, який розглядаючи адміністративно-правові інструменти забезпечення національної безпеки правоохоронними органами, дійшов висновку, що адміністративний договір є одним із видів адміністративно-правових інструментів у сфері забезпечення національної безпеки правоохоронними органами та спрямований, у першу чергу, на вироблення єдиної стратегічної мети їх діяльності щодо злагодженості дій у межах відповідної компетенції правоохоронних

органів у сфері захисту матеріальних і духовних цінностей суспільства, захисту конституційного ладу, забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності і безпеки держави [9, с. 77]. Слушним є те, що вчений розглядає адміністративний договір через призму реалізації адміністративно-правового інструменту. У свою чергу, М.О. Щирук конкретизує відповідні види адміністративних договорів, які приймаються з метою забезпечення національної безпеки: меморандуми, угоди, протоколи про співробітництво та ін.

П.О. Угровецький, досліджуючи правову природу, сутність та зміст адміністративних актів органів прокуратури, доводить, що адміністративний договір – це акт (нормативний акт чи акт індивідуальної дії), яким закріплюються договірні умови, погоджені суб'єктами адміністративного права на підставі адміністративно-правових норм у загальнодержавних та інших публічних інтересах, одним з яких обов'язково є носій владних повноважень» [10, с. 128]. Крім того, вчений звертає увагу, що укладення органами прокуратури України договірних актів мають усі ознаки адміністративних актів, зокрема: мають вираження в словесно-документальній формі; засновані на чинних нормах права; у їх основі лежить згода за основними умовами з договірною стороною; укладеною між сторонами угодою досягається певна мета, при цьому цілі сторін можуть не співпадати, але їх досягнення можливе лише за допомогою укладення договору; сторони рівні у своїх правах і обов'язках і слідують дотриманню принципу не порушення рамок можливого і дозволеного; угода обов'язкова для виконання сторонами, в іншому випадку наступає передбачена угодою відповідальність [10, с. 128-129].

Слушною є також класифікація договірних актів за характером правового результату: 1) індивідуальні, тобто договори (операції), передбачені Цивільним кодексом України, Кодексом законів про працю, персоніфіковані і носять, як правило, разовий характер, що є юридичним фактом, і є підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин; 2) нормативні, тобто договори з нормативним змістом (нормативно-правовий договір), що містять норми права, розраховані на неодноразове застосування і в передбачених умовах, обов'язкові для невизначеного коло осіб [10, с. 129].

Безпосередньо переходячи до розгляду діяльності Національної поліції в частині реалізації адміністративно-правового інструменту, як адміністративний договір, варто вказати наступне. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», остання реалізує охоронну функцію. Як зазначають учені, суть охоронної функції полягає у тому, що поліція має охороняти на договірних засадах майно громадян, колективне і державне майно, а також майно іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб і громадян, осіб без громадянства; забезпечувати захист фізичних осіб, охорону свідків, потерпілих та інших осіб за їх зверненням, якщо їх життя, здоров'я і майно перебувають у небезпеці у зв'язку з наданням ними допомоги правоохоронним органам у запобіганні та розкритті злочинів. Отже, охоронна функція передбачає реалізацію Національною поліцією комплексу заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки людини та захищеності від протиправних посягань належних як індивідуальним, так і колективним суб'єктам цінностей [11, с. 32-33]. В той же час, реалізуючи охорону на договірних засадах органи поліції здійснюють превентивні та профілактичні заходи, що, у свою чергу, підсилює рівень безпечності в громадських місцях.

В. І. Фелик доречно звертає увагу, що запровадження практики укладення адміністративних договорів про взаємодію між територіальними органами поліції та громадою відповідного міста, села або селища матиме позитивний ефект, який буде виражатися в тому числі і в підвищенні результативності профілактичної діяльності. Звичайно, для цього необхідно розробити та прийняти спеціальний закон [12, с. 384].

У той же час доречно відмітити, що протягом останнього часу ГУНП у Вінницькій області підписано ряд меморандумів з органами публічної влади, інститутами громадянського суспільства спрямовані на забезпечення публічної безпеки та порядку,

зниження злочинності в регіоні, а також підвищення рівня превентивної функції держави. Серед останніх меморандумів доцільно назвати:

– меморандум створення «Офісу поліцейського» щодо надання послуг у напрямку ювенальної превенції, створення безпеки в дитячому середовищі. Одним із пріоритетів напрямку роботи Національної поліції є протидія дитячій злочинності, профілактика негативних явищ у дитячому середовищі та вжиття заходів щодо профілактики вчинення кримінальних і адміністративних правопорушень дітьми. Поряд з цим, це продовження практики проведення в закладах освіти превентивних інформаційних заходів та роз'яснювальної роботи серед учнів для убезпечення дітей, вироблення нових методів з протидії булінгу та кібербулінгу, а також формування сучасних підходів для розвитку правової культури та виховання дітей на базі навчального закладу із залученням сучасних лідерів, які користуються повагою дітей [13];

– меморандум про співпрацю між відділом поліції №4 Вінницького РУП ГУНП у Вінницькій області та філією «Липовецький райавтодор» дочірнього підприємтсва «Вінницький облавтодор відкритого акціонерного товариства «Державна акціонерна кампанія «Автомобільні дороги України» щодо взаємодії у широкому діапазоні напрямів шляхом обміну актуальною інформацією, проведення спільних заходів, спрямованих на удосконалення форм і методів профілактики правопорушень, підвищення рівня дорожньо-транспортної дисципліни [14];

– меморандум щодо запровадження «Вихователь безпеки». Створення безпечного освітнього середовища залежить від багатьох складових – дотримання відповідних технічних, будівельних санітарних вимог, вимагає співпраці керівника закладу освіти, територіальних правоохоронних органів, учасників освітнього процесу: учнів, студентів, батьків, педагогічних працівників. Отже, в кожній територіальній громаді має бути спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі, який опікуватиметься широким спектром безпекових питань та комунікуватиме з правоохоронними органами, громадою, закладами освіти тощо [15];

– меморандум про співпрацю та партнерство з усіма головами територіальних громад Вінницької області щодо реалізації проєкту «Поліцейський офіцер громади» [16]. Головне завдання поліцейського офіцера громади – орієнтуватися на потреби місцевого населення, підтримувати постійний контакт з мешканцями, щоденно забезпечувати порядок на своїй території, своєчасно реагувати на проблеми громади та запобігати вчиненню правопорушень [17].

Зазначені меморандуми становлять певний вид адміністративно-правових інструментів органів Національної поліції щодо реалізації превентивної функції держави.

Висновки

Враховуючи викладене, адміністративний договір у сфері превентивної діяльності Національної поліції України становить собою певний вид правового акту, який укладається між органом Національної поліції з одного боку, та суб'єктами публічної адміністрації, з іншого, з метою реалізації превентивної функції держави спрямованої на забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина; запобігання або недопущення негативного безпосереднього впливу суспільних факторів протиправного характеру; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних та кримінальних проступків; вжиття заходів ювенальної превенції (індивідуальна профілактика з дітьми, виявлення фактів вчинення домашнього насильства та своєчасне реагування на них тощо); посилення рівня публічної безпеки (посилення безпеки дорожнього руху та зменшення рівня дорожньо-транспортного травматизму, дотримання правил дозвільної системи); забезпечення безпекового середовища в країні.

Серед основних ознак адміністративного договору у сфері превентивної діяльності Національної поліції України доцільно вказати: 1) спільний правовий акт; 2) однією зі сторін є орган Національної поліції, який наділений відповідною компетенцією, а іншою є суб'єкт публічної адміністрації (органи виконавчої влади, місцеве самоврядуван-

ня, підприємства, установи та організації); 3) спрямовано на реалізацію превентивної функції держави; 4) укладається в письмовій формі та в добровільному порядку за погодженням сторін.

Варто відмітити, що ця проблематика потребує подальшого наукового пошуку, особливо в частини дослідження процедури укладання адміністративних договорів у сфері превентивної діяльності Національної поліції України.

Література

1. Долинний А.В. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 198 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL :https://tzakon1.rada.gov.ua/go/2747-15.

3. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

4. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 417 с.

5. Вовк П. В. Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративних судах першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2009. 202 с.

6. Адміністративне право України : підруч. / [Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

7. Муза О. В. Теоретичні проблеми адміністративно-процесуальних правовідносин в Україні : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 421 с.

8. Джафарова О. В. Місце адміністративних договорів в адміністративній діяльності правоохоронних органів. *Форум права*. 2009. № 2. С. 108–111 URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3181/

9. Щирук М.О. Адміністративно-правові інструменти забезпечення національної безпеки правоохоронними органами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2022. 276 с.

10. Угровецький. П.О. Адміністративні акти органів прокуратури : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 195 с.

11. Ластович Д.М. Адміністративно-правові засади надання поліцейських послуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 224 с.

12. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України : автореф. дис.. … доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 42 с.

13. Перший в Україні шкільний "Офіс поліцейського" відкриють у Вінниці. URL : https://24.vn.ua/pershyj-v-ukrayini-shkilnyj-ofis-politsejskogo-vidkryyut-u-vinnytsi/.

14. Поліція та райавтодор підписали меморандум про співпрацю щодо зниження аварійності на автошляхах. URL : https://lyp.gov.ua/news/1619096224/.

15. На Вінниччині стартував пілотний проєкт «Вихователь безпеки». URL : https://www.vinnitsa.info/news/na-vinnychchyni-startuvav-pilotnyy-proyekt-vykhovatel-bezpeky-foto-i-video.html.

16. На Вінниччині відкрили першу в області поліцейську станцію.URL : http://vinnitsaok.com.ua/archives/963804

17. Поліцейський офіцер громади. URL : https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-oficer-gromadi.

Ishchenko Ivan

ADMINISTRATIVE AGREEMENT IN THE SPHERE OF PREVENTIVE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE: CONCEPT AND CONTENT

Within the scope of the scientific article, the scientific positions of scientists regarding the understanding of the content of the administrative contract in the theory of administrative law, as well as its implementation, taking into account the specifics of law enforcement agencies and units of the National Police, in particular, are considered.

It has been proven that the administrative contract in the field of preventive activities of the National Police of Ukraine is a certain type of legal act, which is concluded between the National Police body on the one hand and

subjects of public administration on the other, with the aim of implementing the preventive function of the state aimed at ensuring basic rights and freedoms person and citizen; prevention or prevention of negative direct influence of social factors of an illegal nature; identification of reasons and conditions contributing to the commission of administrative and criminal offenses; implementation of juvenile prevention measures (individual prevention with children, detection of facts of domestic violence and timely response to them, etc.); strengthening the level of public safety (increasing road safety and reducing the level of traffic injuries, compliance with the rules of the permit system); ensuring a safe environment in the country.

The main features of the administrative contract in the field of preventive activities of the National Police of Ukraine are highlighted: 1) joint legal act; 2) one of the parties is a body of the National Police, which is endowed with the relevant competence, and the other is a subject of public administration (executive power bodies, local self-government, enterprises, institutions and organizations); 3) aimed at implementing the preventive function of the state; 4) concluded in writing and voluntarily by agreement of the parties. The need for further scientific research is emphasized, especially in the research part of the procedure for concluding administrative contracts in the field of preventive activities of the National Police of Ukraine.

Key words: administrative contract, legal act, National Police, preventive activity, preventive function of the state.

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

ЮШКОВ Михайло Михайлович - суддя, Красногвардійський районний суд міста міста Дніпропетровська

УДК 342.922
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.10

Наукова стаття присвячена поняттю адміністративній відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Дане авторське визначення адміністративній відповідальності за жорстоке поводження з тваринами як примусове, з додержанням встановленої процедури, реагування держави на адміністративне правопорушення, яке полягає у жорстокому поводженні з тваринами, їх мордуванні або вчиненні інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, та застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу до правопорушника.

Акцентовано увагу, що під час поводження з домашньою твариною особа, яка її утримує, зобов'язана: дбати про домашню тварину, забезпечити їй достатню кількість їжі й постійний доступ до води; надавати можливість домашній тварині здійснювати необхідні рухи, контактувати із собі подібними; забезпечити наявність намордника, повідка, що необхідні для здійснення вигулу домашньої тварини поза місцем її постійного утримання; забезпечити наявність на домашній тварині нашийника з ідентифікуючими позначками; забезпечувати своєчасне надання домашній тварині ветеринарних послуг (обстеження, лікування, щеплення тощо); негайно повідомляти медичну або ветеринарну установу про випадки заподіяння домашньою твариною ушкоджень здоров'ю людині або іншим тваринам; негайно доставляти домашню тварину, яка вчинила дії, передбачені абзацом сьомим цієї статті, у ветеринарну установу для огляду; запобігати неконтрольованому розмноженню домашніх тварин .

Ключові слова: адміністративна відповідальність, відповідальність, жорстоке поводження, насилля, тварина, правове регулювання.

Інститут адміністративної відповідальності є одним із важливих складових адміністративного права, який виступає засобом охорони громадського порядку та якому притаманні всі ознаки юридичної відповідальності [1, с. 22]. Розглядаючи українське законодавство та правову науку, можна побачити, що інститут адміністративної відповідальності залишається у своїй основі незмінним [1, с. 22].

Історія теоретичних підходів до поняття адміністративної відповідальності, його змісту й обсягу має тривалу історію та до сьогодні залишається одним із найбільш суперечливих питань української адміністративно-правової науки.

Напрацювання, у яких подано дефініцію адміністративної відповідальності, мають лише дослідний характер, зокрема це роботи таких вітчизняних учених: В. М. Бевзенка, О. М. Бандурки, В. М. Гаращука, Н. В. Коваленко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, Т. М. Кравцова, О. В. Кузьменко, П. С. Лютікова, Р. С. Мельника, Д. В. Приймаченка, О. П. Рябченко, С. Г. Стеценка та інших.

У чинному законодавстві відсутнє визначення адміністративної відповідальності, по-різному її трактує й наука адміністративного права. Насамперед мова йде про численні концепції щодо змісту й сутності відповідальності. Відсутність нормативного визначення адміністративної відповідальності зумовлює юридичні колізії, прикладом яких є дискусія щодо правової природи та правомірності застосування фінансових санкцій.

Для більшості вчених науки адміністративного права є безсумнівним, що адміністративне правопорушення (делікт) зумовлює виникнення адміністративної відповідальності у вигляді визначених негативних наслідків для тих, хто не виконує або недобросовісно виконує вимоги, приписи й заборони адміністративно-правових норм [2, с. 112]. А. В. Кірін, наголошуючи на аксіоматичності власного твердження, визначає, що адміністративне правопорушення – це першопричина відповідної правової реакції у вигляді різноманітних заходів адміністративної відповідальності з боку суспільства та держави [2, с. 112].

Однак при цьому, усвідомлюючи значимість адміністративної відповідальності в регулюванні суспільних відносин, законодавчо ні в Україні, ні в інших країнах СНД неможливо знайти комплексної характеристики цього правового інституту. Про це у свій час наголошував Ю. М. Козлов, зазначаючи, що чинне законодавство з недостатньо зрозумілих причин із наполегливістю фактично ігнорує сутність адміністративної відповідальності й не містить інформаційних даних про цей правовий інститут (комплекс правових норм) [3, с. 61–62].

Не можна цілком погодитися з висловлюваннями деяких учених науки адміністративного права, які відносять до адміністративної відповідальності адміністративно-запобіжні заходи й заходи адміністративного припинення [4, с. 18; 140].

Адміністративну відповідальність Ю. М. Козлов визначав як різновид юридичної відповідальності, яка у всіх випадках є результатом неправомірної поведінки особи та полягає в застосуванні до нього уповноваженими органами та посадовими особами в установленому законом порядку відповідних юридичних санкцій. Тобто адміністративна відповідальність – це реакція держави на особливий вид правопорушення – адміністративне правопорушення [5, с. 213–239].

На думку І. І. Галагана, юридична відповідальність є заходом державного примусу, покарання (стягнення, що накладається на винного в скоєнні правопорушення) та проявляється в застосуванні до нього санкцій правових норм. На його думку, юридична відповідальність завжди настає за винне порушення суб'єктом його правових обов'язків. Наведена ознака відрізняє цю відповідальність від інших заходів державного примусу, які не є реакцією держави на правопорушення, наприклад запровадження карантину. Юридична відповідальність пов'язана з державним і громадським осудом дій винної особи. Вона завжди супроводжується заподіянням їй негативних наслідків [5, с. 79].

Виходячи зі змісту ознак юридичної відповідальності, І. І. Галаган сформулював визначення адміністративної відповідальності [5, с. 78]. На його думку, це застосування до винних у скоєнні адміністративних проступків у встановленому порядку уповноваженими на те органами й посадовими особами адміністративних стягнень, що сформульовані в санкціях адміністративних норм, які містять державний і громадський осуд цих осіб і їх протиправних дій, що проявляються в негативних для них наслідках, які вони повинні виконати та які спрямовані на їх покарання, виправлення й перевиховання, а також на охорону суспільних відносин у сфері державного управління [5, с. 88].

Так, доктор юридичних наук, професор В. К. Колпаков під адміністративною відповідальністю розуміє один із видів юридичної відповідальності, правові наслідки вчинення адміністративного проступку, що полягає в застосуванні до винного державного примусу у вигляді адміністративного стягнення, яке накладається компетентним органом [6, с. 78].

Учений С. Т. Гончарук вважає, що адміністративна відповідальність – це специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів

(передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважним державним органом за свої неправомірні дії й понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формах і порядку [7, с. 45].

На думку І. П. Голосніченка, адміністративна відповідальність є обов'язком особи, яка скоїла адміністративний проступок, нести відповідальність за свої протиправні дії в межах встановленого законом стягнення [7, с. 34].

Автори підручника «Адміністративне право України» подають це поняття в широкому розумінні: під адміністративною відповідальністю варто розуміти накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру.

Більшість учених визначають адміністративну відповідальність як різновид ретроспективної юридичної відповідальності, під якою розуміють покладення на порушників загальнообов'язкових правил, що діють в управлінні та в інших сферах, адміністративних стягнень, які зумовлюють для цих осіб обтяжливі наслідки майнового чи морального характеру [8, с. 184]. Подібне визначення наводить також Ю. П. Битяк, який, крім того, зазначає, що адміністративній відповідальності притаманні всі ознаки юридичної відповідальності. Проте вчений вказує, що адміністративна відповідальність є складовою адміністративного примусу та наділена всіма його ознаками. Водночас доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України Т. О. Коломоєць зазначає, що їх не можна ототожнювати, адже «…адміністративна відповідальність та адміністративний примус – різні правові явища» [1, с. 121].

При цьому відмічається багатоаспектне трактування власне поняття «адміністративної відповідальності». Так, І. В. Максимов констатує той факт, що в адміністративно-правовій науці термін «адміністративна відповідальність» узагальнено розглядається в багатьох значеннях: і як різновид адміністративної відповідальності, і як реалізація передбаченої адміністративно-правовою нормою санкції у вигляді адміністративного покарання (стягнення), і як захід адміністративного примусу, і як специфічні адміністративні правовідносини, і як правовий інститут [9, с. 25].

На нашу думку, з кожним із цих авторів можна погодитися, проте частково; вважаємо найбільш вдалим тлумачення адміністративної відповідальності, запроваджене В. К. Колпаковим, котрий підтримує позицію С. Т. Гончарука щодо визначення адміністративної відповідальності через суб'єктивні та об'єктивні підходи [6]. Учений зазначає: «Адміністративну відповідальність можна розглядати у двох аспектах: перспективному (позитивному) – як відповідальність «узагалі», тобто безособово, як абстрактний обов'язок, що існує незалежно від факту скоєння правопорушення, як позитивний фактор попередження правопорушень; ретроспективному – як результат конкретного протиправного вчинку, який реально наступає щодо правопорушника у вигляді адміністративного стягнення». Тому, на нашу думку, адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення [6, с. 92].

У теорії адміністративного права традиційно розглядають у предметній єдності: 1) поняття, ознаки й види адміністративних правопорушень; 2) поняття та систему заходів адміністративної відповідальності у вигляді відповідних санкцій за вчинення правопорушення; 3) поняття, види та компетенцію суб'єктів адміністративної юрисдикції; 4) провадження в справах про адміністративні правопорушення; 5) виконавче провадження у зв'язку з вирішенням таких справ [2, с. 101].

Вимоги щодо однорідності суспільних відносин, які визначають предмет регулювання адміністративного права, в його правовому інституті адміністративної відповідальності не витримані. Нормами особливої частини чинного КУпАП охоплено проступ-

ки, які до сфери управління не мають жодного стосунку [10, с. 33].

Так, Д. М. Лук'янець у монографії «Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання» запропонував таке визначення адміністративного правопорушення: «Адміністративне правопорушення – це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, проте на відміну від правовідносин ці права й обов'язки не реалізуються, а порушуються» [11, с. 13]. Він також зазначав, що адміністративне правопорушення можна розглядати як урегульовані нормами права суспільні відносини, які входять до структури адміністративно-деліктних відносин, проте не є правовідносинами в класичному розумінні. Відносини адміністративного правопорушення є власне деліктними відносинами [11, с. 14].

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» надає визначення жорстокому поводженню з тваринами: знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів [12].

Існують два поняття «жорстоке поводження» та «жорстокість» (як властивість діяння), які тотожні, тобто це невизначене коло дій, які полягають у цілеспрямованому нанесенні шкоди живим істотам, усвідомленому заподіяння їм страждань за умови порушення загальноприйнятих норм поведінки.

Жорстоке поводження охоплює не так багато випадків, оскільки пов'язане з низкою обмежень:

1) жорстоке поводження з тваринами припускає заподіяння їм тільки фізичних страждань, оскільки моральні вони не здатні відчувати;

2) обмеження пов'язане з обов'язковим настанням наслідків тільки у вигляді смерті тварини або його каліцтва [13].

Отже, виокремивши категорії «адміністративна відповідальність», «жорстоке поводження», «жорстокість» і «жорстоке поводження з тваринами», спробуємо надати визначення поняття «адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами».

Актами національного законодавства, приписи яких не допускають жорстокого поводження з тваринами, належать такі нормативно-правові акти: Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 89), Кримінальний кодекс України (ст. 299), Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», Закон України «Про тваринний світ», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про ветеринарну медицину» та інші [14, с. 116].

Стаття 18 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [175] встановлює загальні правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість, а саме під час поводження з тваринами не допускається: використання оснащень, інвентарю, що травмують тварин; примушування тварин до виконання неприродних для них дій, що призводять до травмувань; нанесення побоїв, травм із метою примушування тварин до виконання будь-яких вимог; використання тварин в умовах надмірних фізіологічних навантажень тощо [14, с. 117].

Під час проведення больових процедур обов'язкове застосування знеболюючих препаратів [14, с. 116].

Забороняється під час поводження з тваринами:

- ✓ розведення тварин із виявленими генетичними змінами, що спричиняють їм страждання;
- ✓ розведення тварин зі спадково закріпленою агресивністю;
- ✓ примушування до нападу одних тварин на інших, окрім випадків використання собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів для полювання;
- ✓ проведення генетичних змін на тваринах;
- ✓ застосування до тварин фармакологічних і механічних засобів допінгу;
- ✓ інші дії чи бездіяльність, що суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження [14, с. 117].

Так, стаття 22 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»

встановлює правила поводження з домашніми тваринами, що виключають жорстокість [12]. Так, під час поводження з домашньою твариною особа, яка її утримує, зобов'язана:

– дбати про домашню тварину, забезпечити їй достатню кількість їжі й постійний доступ до води;

– надавати можливість домашній тварині здійснювати необхідні рухи, контактувати із собі подібними;

– забезпечити наявність намордника, повідка, що необхідні для здійснення вигулу домашньої тварини поза місцем її постійного утримання;

– забезпечити наявність на домашній тварині нашийника з ідентифікуючими позначками;

– забезпечувати своєчасне надання домашній тварині ветеринарних послуг (обстеження, лікування, щеплення тощо);

– негайно повідомляти медичну або ветеринарну установу про випадки заподіяння домашньою твариною ушкоджень здоров'ю людині або іншим тваринам;

– негайно доставляти домашню тварину, яка вчинила дії, передбачені абзацом сьомим цієї статті, у ветеринарну установу для огляду;

– запобігати неконтрольованому розмноженню домашніх тварин [12].

Законодавство про захист тварин має бланкетний характер норм, що встановлюють відповідальність за його порушення. Так, в Україні діють Правила утримання домашніх собак і котів у м. Києві.

Адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами – це примусове, з додержанням встановленої процедури, реагування держави на адміністративне правопорушення, яке полягає у жорстокому поводженні з тваринами, їх мордуванні або вчиненні інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, та застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу до правопорушника.

Література

1. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2005. 455 с.

2. Кирин А. В. Административно-деликтное право : (теория и законодательные основы). М. : Норма : ИНФРА-М, 2012. 464 с.

3. Комментарий к Кодексу Российской Федерации об административных правонарушениях. Под ред. Ю. М. Козлова. М. : Юристь, 2002. 1229 с.

4. Круглов В. А. Административно-деликтное право Республики Беларусь : автореф. дис. … д-ра юрид. наук. М., 2008. 40 с.

5. Советское административное право : ученик. ред. Ю. М. Козлов. М. : Юрид. лит., 1985. 544 с.

6. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - 544 с.

7. Адміністративна відповідальність (загальні положення та правопорушення у сфері обігу наркотиків): Навчальний посібник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора І.П. Голосніченка. К.: КІВС, 2003. 112 с.

8. Правознавство : навч. посіб. В. В. Копєйчиков, В. І. Бобир, С. Е. Демський,- А. М. Колодій та ін. К. : Юрінком Інтер, 1999. 704 с.

9. Максимов И. В. Административные наказания : монографія. М. : Норма, 2009. 464 с.

10. Коліушко І. Встановити чітку межу між кримінальним і адміністративним правопорушенням . Ю. Дяк Віче. 1999. № 4.- С. 32–38.

11. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія. Суми : Університетська книга, 2006. 367 с.

12. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від від 21.02.2006 № 3447-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст.230.

13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.- За ред. С.С.Яценка. К., 2002. 1104 с.

14. Бондаренко Н. С. Адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: проблеми нормативно-право-

вого регулювання. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць*. Юридичні науки. 2012. №1. Ч. II.- С. 115–120.

Yushkov Mykhailo Mykhailovych,
Judge, Krasnogvardiy District Court of the city of Dnipropetrovsk

CONCERNING THE CONTENT OF THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR CRUELTY TO ANIMALS

The scientific article is devoted to the concept of administrative responsibility for animal cruelty. This author's definition of administrative responsibility for cruelty to animals is a forced, in compliance with the established procedure, response of the state to an administrative offense, which consists in cruel treatment of animals, their slaughter or the commission of other actions that led to their torture, mutilation or death, and the application by the authorized subject of measures of influence on the offender, provided for by the legislation for the commission of an administrative misdemeanor.

Attention is drawn to the fact that when handling a pet, the person who keeps it must: take care of the pet, provide it with a sufficient amount of food and constant access to water; to provide an opportunity for the pet to make the necessary movements, contact with its own kind; ensure the presence of a muzzle, a leash, which are necessary for the pet to walk outside the place of its permanent keeping; ensure that the pet has a collar with identification marks; ensure timely provision of veterinary services to the pet (examination, treatment, vaccination, etc.); immediately notify a medical or veterinary institution about cases of damage to the health of a person or other animals caused by a pet; immediately deliver a pet that has committed the actions provided for in paragraph seven of this article to a veterinary institution for examination; prevent uncontrolled breeding of domestic animals.

Key words: administrative responsibility, responsibility, cruel treatment, violence, animal, legal regulation.

ОСОБЛИВОСТІ СУТНОСТІ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СФЕРІ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

ЦАРЕВИЧ Оксана Ігорівна - суддя, Печерський районний суд міста Києва
УДК 342.922
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.13

Наукова стаття присвячена розумінні особливостей сутності корупційних ризиків у сфері надання публічних послуг. Встановлено, що корупція постає як діяльність, що охоплює хабарництво чиновників, котрі працюють в державних або публічних структурах, з метою отримання ними несанкціонованого прибутку, привілеїв або вигод в обмін на свідоме виконання певних дій або утримання від них. Це призводить до підриву репутації держави, ставить під сумнів неухильне дотримання норм права, результативність роботи державних органів та взаємодію між гілками влади.

Удосконалення діяльності з протидії корупції слід пов'язувати з комплексним здійсненням правових, політичних, організаційних, морально-етичних, технічних та фінансових заходів, що забезпечують розвиток необхідних механізмів, реалізація яких створить серйозні передумови для корінної зміни ситуації у сфері боротьби з масштабними проявами корупції.

Виокремлено елементи корупційних ризиків у сфері надання публічних послуг є: зловживання владою або службовим становищем; службове підроблення; службова недбалість; прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою; незаконне збагачення; зловживання впливом; провокація підкупу; нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; вимагання; неправомірне втручання у функціонування інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж»; несанкціоновані дії з інформацією, що обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на відповідних носіях, вчинені особою, яка мала до неї доступ» тощо.

Зроблено висновок, що корупційні ризики в сфері надання публічних послуг є результатом складної взаємодії нормативно-інституційних і поведінкових чинників. Їх подолання вимагає цілісного, міждисциплінарного підходу, що поєднує аналітику, технології та етичну трансформацію державної служби. Лише за умови консолідації зусиль держави, громадськості й наукової спільноти можливо створити ефективну антикорупційну інфраструктуру, яка зробить сферу публічних послуг максимально прозорою, справедливою і доступною для всіх.

Ключові слова: запобігання корупції, корупція, послуга, причини, публічна послуга.

Корупція становить серйозну загрозу для України, особливо з урахуванням подій після Революції Гідності 2014 року, які дали поштовх до реформаторських змін. Попри запровадження багатьох ініціатив та створення спеціалізованих органів для боротьби з корупцією, країна продовжує займати високі позиції у світових антикорупційних рейтингах. Недоліки в законодавстві, недостатній інституційний контроль та відсутність ефективної координації між антикорупційними органами перешкоджають досягненню значних результатів у цій сфері. Чітка та

злагоджена взаємодія між антикорупційними органами є вкрай важливою для ефективної боротьби з корупцією. Кожен орган, від НАЗК до ВАКС, має унікальні функції та повноваження, а їхня співпраця повинна забезпечувати цілісний підхід до виявлення, розслідування та судового переслідування корупційних злочинів. Без ефективної координації та обміну інформацією, боротьба з корупцією залишається розрізненою та малоефективною. В умовах сучасної війни та майбутньої відбудови України, проблема корупції стає ще більш актуальною. Військовий конфлікт та повоєнне відновлення країни створюють додаткові ризики для корупційних зловживань, що вимагає від антикорупційних органів підвищеної уваги та посилення внутрішньої співпраці. Запровадження прозорих механізмів контролю та забезпечення незалежності цих органів буде ключем до успішної боротьби з корупцією в цей кризовий період.

Створена антикорупційна система України включає адміністративні, правоохоронні, судові та управлінські установи, які взаємодіють для протидії корупції. Їхня робота спрямована на забезпечення ефективного контролю за державними службовцями, проведення незалежних розслідувань, конфіскацію незаконно отриманих активів та здійснення справедливого правосуддя. Ця система є важливою частиною загальної державної політики у сфері боротьби з корупцією [1].

Ефективна боротьба з корупцією в Україні можлива лише за умови належної взаємодії між суб'єктами антикорупційної системи. Співпраця цих органів має розглядатися з точки зору виконання їхніх функціональних завдань відповідно до компетенції кожного з них. Зважаючи на методологічні підходи, функціональна взаємодія антикорупційних інституцій України охоплює три основні рівні [2]: а) превентивний рівень - спрямований на формування та реалізацію антикорупційної політики, запобігання та протидію корупції в ключових сферах суспільного життя. Основними завданнями є виявлення корупційних ризиків, моніторинг діяльності публічних службовців, контроль фінансування політичних партій та підтримка викривачів корупції; б) оперативно-розшуковий рівень - охоплює попередження, виявлення, розслідування та припинення корупційних злочинів. Цей рівень передбачає діяльність спеціалізованих правоохоронних органів із забезпеченням процесуального керівництва та управління арештованими активами; в) судовий рівень - забезпечує судовий розгляд справ, пов'язаних із корупційними злочинами, винесення вироків та апеляційні провадження.

Перед тим як перейти до визначення корупційні ризики у сфері надання публічних послуг зупинимося на причинах корупції в органах влади.

До економічних факторів, що сприяють виникненню та розповсюдженню корупції, відносять можливість держслужбовців використовувати наявні у них владні функції для особистого збагачення. Державні службовці, ухвалюючи, наприклад, рішення щодо видачі дозволів, можуть здійснювати вплив на діяльність бізнесу чи приватних осіб. На сьогодні, все частіше мас-медіа висвітлюють факти корупції, що негативно впливає на економічну безпеку підприємств, установ та організацій, залучених до забезпечення обороноздатності України. Корупційні дії значно погіршують фінансову стійкість підприємств [3, с. 491], обмежуючи їх здатність оперативно та ефективно відповідати на виклики, що виникають в умовах воєнного стану та постійних обстрілів території України, де розташовані підприємства оборонної промисловості. Корупція набуває розмаху там, де посадовці мають широкі повноваження без обмежень розпоряджатися будь-якими ресурсами.

Окремо виділяють інституційні причини появи та поширення корупції, які обумовлені низьким рівнем прозорості та підзвітності державних органів, а також недосконалою кадровою політикою, що сприяє появі бездіяльності на робочих місцях та можливості кар'єрного зростання незалежно від фактичних досягнень посадовців [4, с. 49].

Перш ніж заглибитися в комплекс дій, націлених на попередження та боротьбу з корупцією в Україні, важливо проаналізувати відомості про антикорупційну діяльність у владних структурах задля впорядкування

усіх антикорупційних заходів. Всю систему суб'єктів, що протистоять корупції в Україні, можна поділити на два блоки:

а) Спеціалізовані суб'єкти, які визначають ключові напрями державної політики у сфері боротьби з корупцією, відповідають за розробку та прийняття законодавчих актів, розподіляють обов'язки між органами виконавчої влади, координують їх роботу, здійснюють та забезпечують ефективне втілення державної антикорупційної стратегії, займаються профілактикою посадових та корупційних правопорушень, а саме: Президент, парламент, прем'єр-міністр, уряд, органи державної влади та самоврядування, судові органи, правоохоронні органи всіх рівнів, органи освіти;

б) Неспеціалізовані суб'єкти, пов'язані зі спеціалізованими суб'єктами єдиними цілями, а також інформаційними, координаційними та юридичними зв'язками, зокрема: комерційні та некомерційні організації різної форми власності, підприємства та установи, суспільні, міжвідомчі та місцеві комісії, асоціації та фонди; політичні партії та масові громадські організації, що працюють на основі статутів і положень, з вертикальною та горизонтальною структурою на різних рівнях; ЗМІ; об'єднання та молодіжні формування; профспілки; приватні детективні та охоронні агенції; благодійні організації та релігійні громади; громадські організації та формування, що створені на добровільній основі (громадські пункти охорони порядку) [4, с. 49].

Запобігання корупційним злочинам реалізується через організацію та здійснення моніторингу результативності боротьби з корупцією. Кінцева ціль цього процесу - здобуття об'єктивної інформації, яка є фундаментальним і необхідним складником ефективного менеджменту. Враховуючи це, варто окреслити ключові напрями, в межах яких проводитиметься антикорупційний моніторинг, зокрема: дослідження громадської думки щодо поширеності корупції; аналіз та вивчення виявлених корупційних правопорушень; проведення аналізу скарг та звернень від фізичних та юридичних осіб про факти вчинення корупційних правопорушень, отриманих органами державної влади; узагальнення підсумків перевірок, проведених у державних органах; систематизація результатів антикорупційної експертизи нормативних правових актів та їх проєктів; проведення аналізу публікацій про корупцію в засобах масової інформації; контроль за реалізацією заходів, передбачених у планах протидії корупції, та узагальнення отриманих даних [4, с. 49].

Враховуючи вищесказане, потрібно ухвалити нормативно-правові акти, котрі б визначали порядок проведення антикорупційного моніторингу в Україні, включаючи всі адміністративно-територіальні одиниці.

До таких актів входять: а) Розробка і затвердження на основі чинних державних програм боротьби з корупцією, а також короткострокових регіональних цільових програм із протидії корупції. На сьогодні, більшість місцевих адміністрацій України створили і затвердили програми з протидії корупції, проте без чіткого механізму втілення їхніх положень, унаслідок чого вони мають переважно декларативний характер; б) Організація та здійснення антикорупційної експертизи нормативних актів та соціально-економічних програм. Процедура проведення антикорупційної експертизи має бути встановлена на рівні національного законодавства. В Україні ця експертиза існує, і відповідальність за неї несе Міністерство юстиції України, що саме по собі вже потенційно включає корупційну складову у процесі реалізації Міністерством своїх функцій. Через це необхідно передати ці повноваження новому державному органу, підзвітному безпосередньо Президенту, з превентивними функціями, незалежним статусом і не пов'язаним з формуванням будь-якої державної політики. Основною метою та завданням такого органу повинна бути незалежна антикорупційна експертиза нормативно-правових актів для забезпечення ефективного попередження та зменшення ризиків появи корупційних норм у нормативно-правових актах [4, с. 50].

У контексті пріоритетів розгляду питань покращення діяльності з протидії корупції виглядає виправданою наступна їх сукупність:

а) Розробка та впровадження комплексу дій, спрямованих на підвищення рівня внутрішньої культури особистості та укріплення морально-етичних цінностей людини, зокрема молоді. Це, у свою чергу, сприятиме вихованню культури взаємоповаги та чемності в усьому суспільстві.

б) Створення економічних та громадських суспільних інституцій, що сприятимуть підвищенню привабливості чесної та добросовісної державної служби порівняно з перспективою участі в корупційних зв'язках і спільнотах. Державна служба сама по собі зобов'язує людину, яка її обирає, з особливою увагою ставитися до своєї праці, оскільки саме від неї залежить добробут та безпека громадян, які наділили її повноваженнями. Держслужбовці мають розуміти, що вони не просто працюють, а служать народу, керуючись зокрема ідейними та патріотичними міркуваннями.

в) Визначення місця антикорупційних заходів в адміністративних та економічних реформах, а також проведення реформування всієї державної служби та системи освіти. При цьому є необхідним розробка та подальша реалізація системи таких заходів: 1) посилення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення; 2) формування ефективної системи оподаткування з розробкою дієвих механізмів забезпечення невідворотності відповідальності платників податків, прозорості фінансової діяльності фізичних та юридичних осіб, а також підриву фінансових підвалин корупції; розвиток міжнародного співробітництва для вирішення проблем протидії національній та транснаціональній корупції з урахуванням інтеграційних економічних процесів на світовому рівні та високого рівня криміналізації зовнішньоекономічної діяльності. Це є вкрай важливим заходом, який потребує впровадження в державний устрій України. Окрім того, варто прискорити перехід до електронних систем подачі заяв та надання державних послуг. Це дозволить замінити людський фактор автоматизованими системами та суттєво обмежити можливості для зловживань [4, с. 50].

Удосконалення діяльності з протидії корупції слід пов'язувати з комплексним здійсненням правових, політичних, організаційних, морально-етичних, технічних та фінансових заходів, що забезпечують розвиток необхідних механізмів, реалізація яких створить серйозні передумови для корінної зміни ситуації у сфері боротьби з масштабними проявами корупції.

Масштаби та глибина корупційних взаємовідносин в певній країні визначаються різноманітними чинниками: культурним середовищем, історичним спадком, економічним устроєм та політичним ладом держави. Актуальні корупційні прояви є результатом досить заплутаних економічних та політичних змін, які відбуваються в українському суспільстві: політична нестабільність, економічний спад, занепад моральних цінностей, послаблення механізмів соціального контролю. Вади правової системи – це лише один з факторів, що провокують це явище [5, с. 4].

На думку американського політолога Джозефа Ная, корупція – це «діяльність, що відхиляється від офіційних зобов'язань публічної посади з метою здобуття багатства чи покращення статусу». Семюель Хантінгтон асоціював корупцію з обмеженими політичними шансами: «люди використовують фінансові можливості, щоб придбати владу. І, навпаки, якщо економічних можливостей недостатньо, політична влада використовується для збільшення добробуту» [7, с. 255].

Інституційний підхід до дослідження корупції полягає у прояві інституційної слабкості, оскільки державні інститути часто не можуть забезпечити ефективний контроль за дотриманням законодавства, а бюрократичні процедури стають підґрунтям для корупційних зловживань. Недостатня прозорість публічного управління та адміністрування й низький рівень незалежності судової системи, низька довіра населення до діяльності правоохоронних органів створюють умови для проявів корупції [6].

Деякі автори у трактуванні поняття дотримуються нормативного підходу. Так, Джеремі Поуп визначає корупцію як «використання державними або іншими публічними службовцями (наприклад, депутатами) або службовцями комерційних або інших організацій (у тому числі міжнародних) свого статусу для незаконного отримання

будь-яких переваг (майна, прав на нього, послуг або пільг, в тому числі немайнового характеру) або надання останнім таких переваг».

А. Хайденхаймер поділив корупцію на білу, сіру і чорну. Перша позначає практики, щодо яких у суспільній думці існує згода: дані дії не вважаються негожими. Вони, по суті, інтегровані в культуру і не сприймаються як проблема. Чорна корупція є об'єктом іншого консенсусу: дії засуджуються всіма верствами суспільства. Сірою корупцією А. Хайденхаймер назвав ті її прояви, щодо яких ніякої згоди не існує. Саме навколо сірої корупції виникають скандали [9, с. 132].

Проаналізувавши чинне законодавство України елементами корупційних ризиків у сфері надання публічних послуг є:

— «Зловживання владою або службовим становищем - це свідоме вчинення корупційного діяння посадовцями з метою особистої неправомірної вигоди або ж вигоди для іншої фізичної чи юридичної особи, що заподіює значну шкоду правам, свободам та інтересам окремих осіб або суспільним інтересам» [10, ст. 364];

— «Службове підроблення - складання або видача службовою особою свідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих даних, інше підроблення офіційних документів»;

— «Службова недбалість - невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків через несумлінне ставлення, що призвело до значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам»;

— «Прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою - за вчинення або невчинення посадовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду будь-яких дій з використанням наданої їй влади чи службового становища»;

— «Незаконне збагачення - набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на 6 тис 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її легальні доходи»;

— «Зловживання впливом - пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди особі, що пропонує чи обіцяє (погоджується) на таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на ухвалення рішення особою, уповноваженою виконувати функції держави чи місцевого самоврядування»;

— «Провокація підкупу - це дії службової особи, що підбурює особу до пропонування, обіцянки чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи отримання такої вигоди, аби згодом викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або ж прийняв пропозицію, обіцянку чи отримав таку вигоду»; «викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження - вчинене особою уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах;

— «нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням - нецільове використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» [10, ст. 210];

— «Вимагання - це вимога передати чуже майно чи право на нього, або спонукання до певних майнових дій, включно з обмеженням прав, свобод або законних інтересів громадян» (відповідно до статті 189 Кримінального кодексу України) [12];

— «Неправомірне втручання у функціонування інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» [10, ст. 361];

— «Несанкціоновані дії з інформацією, що обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах

або зберігається на відповідних носіях, вчинені особою, яка мала до неї доступ» (наприклад, модифікація, видалення або блокування інформації, незаконний перехоплення чи копіювання, що призвело до її розголошення) (підпадає під дію ст. 362 Кримінального кодексу України) [12];

— «Здійснення народним депутатом України голосування на пленарному засіданні Верховної Ради України за іншого народного депутата України» (відповідно до статті 364- Кримінального кодексу України) [12];

— «Пропозиція, обіцянка або надання службовій особі неправомірної вигоди - це пропозиція чи обіцянка службовій особі надати їй або іншій особі неправомірну вигоду, а також безпосереднє надання такої вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою певних дій з використанням її влади чи службового положення, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи»;

— «Порушення порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [10, ст. 166].

Крім цих проявів шахрайства та хабарництва існує ще безліч проявів, які узагальнюють під одним словом «корупція». Також, побічно пов'язані з корупцією адміністративні правопорушення. У Кодексі про адміністративні правопорушення [11] у главі 13-А визначені правопорушення, пов'язані з корупцією. До таких правопорушень віднесені: «порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; порушення обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог фінансового контролю; порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових обов'язків» [11] тощо.

Основними напрямками розвитку корупційних ризиків у сфері надання публічних послуг є:

1. Теоретико-методологічні засади аналізу корупційних ризиків. Корупційні ризики виникають внаслідок взаємодії структурного контексту (недосконала нормативна база, слабкість інституцій, відсутність підзвітності) і поведінкових аспектів (мотивації службовців, ціннісні орієнтири, рівень контролю). Теоретично вони можуть пояснюватися з позицій: агентської теорії (асиметрія інформації між громадянином і чиновником); теорії раціонального вибору (корупція як розрахунок вигоди й покарання); інституціонального підходу (вплив середовища та правил); теорії доброчесного врядування (етичні стандарти поведінки).

2. Особливості прояву корупційних ризиків у сфері надання публічних послуг. У публічних послугах — таких як видача документів, надання дозволів, соціальних допомог, медичних чи освітніх сервісів — корупція проявляється через: використання дискреційних повноважень службовцями; складні, непрозорі або надмірно формалізовані процедури; нерівний доступ до ресурсів і сервісів; відсутність механізмів зворотного зв'язку. Ці чинники створюють умови, в яких корупція стає ефективним способом досягнення результату для зацікавлених осіб, порушуючи принципи справедливості.

3. Ідентифікація, оцінка та управління корупційними ризиками. У сучасній практиці активно застосовуються такі інструменти: аналітичні матриці ризиків; картографування процедур і повноважень; анкетування стейкхолдерів; порівняльний аудит нормативної бази; виявлення «слабких ланок» адміністративного процесу. Ключовим є створення системи моніторингу, що базується на принципах відкритості, регулярності й участі громадськості.

4. Практичні стратегії мінімізації ризиків. З метою зниження корупційної вразливості сфери публічних послуг пропонуються: спрощення процедур шляхом «реінжинірингу» процесів; автоматизація й цифровізація (системи «єдиного вікна», блокчейн, штучний інтелект); впровадження етичних кодексів і навчання; внутрішні та зовнішні аудити рішень і процедур; незалежні органи з правом наглядових повноважень; активізація викривачів та механізмів захисту їхніх прав.

5. Особливості українського контексту. Серед найбільш ефективних кейсів

— ProZorro, е-декларування, Дія. Однак системні виклики залишаються: фрагментарність цифрових рішень; недовіра до інституцій; недостатнє використання аналітики для виявлення ризиків; слабкий захист громадських моніторів і журналістів. Для покращення ситуації потрібне впровадження Національної стратегії управління корупційними ризиками на рівні послуг.

6. Міжнародні підходи до запобігання корупційним ризикам у сфері публічних послуг. У практиці таких організацій, як OECD, Transparency International, UNDP, активно застосовуються підходи risk mapping, integrity assessment, public service integrity frameworks. Наприклад, у Сінгапурі та Південній Кореї діє принцип «zero tolerance», який поєднано з високою заробітною платнею, прозорими процедурами та невідворотністю покарання. Такі підходи варті адаптації до українських реалій через поступову інтеграцію в систему підготовки держслужбовців і локалізацію кращих практик.

7. Роль освіти та комунікації в зниженні корупційних ризиків. Окрему роль відіграє розвиток антикорупційної культури серед громадян і державних службовців. Важливими є: включення антикорупційних модулів у освітні програми; популяризація успішних кейсів; відкриті платформи для інформування про корупційні ризики. Поширення знань про корупцію змінює наративи — з толерантності до неприйнятності зловживань.

8. Антикорупційний моніторинг як безперервний процес. Моніторинг не має бути одноразовим актом, а постійним інструментом у структурі врядування. Він повинен включати: регулярну звітність; контроль за ефективністю застосованих заходів; громадське обговорення результатів перевірок; зворотний зв'язок та реальні механізми реагування.

9. Інтеграція корупційного ризик-менеджменту в систему державного управління. Йдеться про необхідність інституціоналізації відповідних процедур на всіх рівнях. Кожен орган має розробити власну карту ризиків, інтегрувати контроль у щоденну діяльність, створити системи оцінювання доброчесності персоналу. Це має стати частиною стратегічного планування та управління якістю у публічному секторі.

Таким чином, корупційні небезпеки у сфері надання послуг здатні виникати в багатогранних формах. Ось основні прояви таких ризиків є: а) хабарництво: Надання або отримання незаконних винагород з метою впливу на процес ухвалення рішень. Це може виражатися у фінансових виплатах, дарунках чи інших формах заохочення. б) конфлікт інтересів: Ситуації, коли особи, які відповідають за надання послуг, мають особисту зацікавленість у результатах тендерів чи конкурсів. в) Маніпуляції з тендерною документацією: Створення умов, що сприяють перемозі певних учасників тендеру на надання певних послуг. Це може передбачати встановлення специфічних вимог, здатних задовольнити лише конкретні компанії. Г) непрозорість процедур: Відсутність відкритості та доступу до інформації про процес закупівель. Це може охоплювати приховування відомостей про тендери або обмеження доступу до них. д) фіктивні конкурси: Проведення тендерів, де переможець вже визначений заздалегідь, а інші учасники лиш створюють ілюзію конкуренції. ж) зловживання службовим становищем: Використання посадової влади для отримання особистої вигоди чи для надання переваг певним компаніям. з) підробка документів: Використання фальшивих документів для участі у тендерах або для підтвердження виконання контрактних зобов'язань тощо.

Література

1. Ярмиш О., Мельник Р. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. Науковий часопис Національної академії прокуратури України, 2015, №2, с. 144–155. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/6-2015/yarmysh.pdf.

2. Муляр Г. Взаємодія антикорупційних органів України під час розслідування кримінальних проваджень. Вісник АПСВТ, 2019, №2. URL: https://grani-print.dp.ua/index.php/jaysrt/article/view/248/189 (дата звернення: 01.06.2022).

3. Lelechenko, Anzhela P.; Iyzefovych, Vladyslava V.; Doronina, Iryna I.; Yarovoi,

Tykhon S.; Tomakh, Viktoriia V. Formation of a financial security management mechanism based on the introduction of new information technologies. *Universal Journal of Accounting and Finance*. Vol. 9 (3), 2021. PP. 487 – 497. ISSN 23319712; DOI 10.13189/ujaf.2021.090323

4. Гребенюк Б. О. Методи запобігання та протидії корупції в державних органах України. *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2020. № 1 (69). С. 48-51.

5. Резнікова О. О. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України: аналіт. доп.. Київ : НІСД, 2020. 84 с.

6. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. Одеса, 2000. 177 с.

7. Huntington S. Corruption and Modernization. Political corruption: Concepts and Contexts. New Jersey, New Bruswick : Transaction Publishers, 2002. P. 253-263.

8. Литвиненко В. І. Зарубіжний досвід організації та діяльності суб`єктів протидії корупції та можливості його використання в Україні. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 175-181. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_4_25

9. Михайленко О. М. Стан та особливості організаційно-правової інфраструктури запобігання корупції в Україні. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1 (35). С. 111-117.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квітня 2013 року № 221-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#Text. (дата звернення: 01.06.2022).

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1987 № 8073-X URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top. (дата звернення: 01.06.2022).

12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.06.2022).

SUMMARY

The scientific article is devoted to understanding the peculiarities of the essence of corruption risks in the field of public services. It is established that corruption appears as an activity that includes bribery of officials working in state or public structures, in order to obtain unauthorized profits, privileges or benefits in exchange for the conscious performance of certain actions or abstention from them. This leads to undermining the reputation of the state, calls into question the strict observance of the law, the effectiveness of the work of state bodies and the interaction between the branches of government.

Improving anti-corruption activities should be associated with the comprehensive implementation of legal, political, organizational, moral and ethical, technical and financial measures that ensure the development of the necessary mechanisms, the implementation of which will create serious prerequisites for a fundamental change in the situation in the field of combating large-scale manifestations of corruption.

The elements of corruption risks in the field of public services are identified as: abuse of power or official position; official forgery; official negligence; acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official; illegal enrichment; abuse of influence; provocation of bribery; misuse of budget funds, making budget expenditures or providing loans from the budget without established budget allocations or exceeding them; extortion; unlawful interference in the functioning of information (automated), electronic communication, information and communication systems, electronic communication networks; unauthorized actions with information processed in electronic computers (computers), automated systems, computer networks or stored on appropriate media, committed by a person who had access to it, etc. It was concluded that corruption risks in the provision of public services are the result of a complex interaction of regulatory, institutional and behavioral factors. Overcoming them requires a holistic, interdisciplinary approach that combines analytics, technology, and ethical transformation of the civil service. Only by consolidating the efforts of the state, the public, and the scientific community can an effective anti-corruption infrastructure be created that will make the public service sector as transparent, fair, and accessible as possible for all.

Key words: prevention of corruption, corruption, service, reasons, public service.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ СУДОВОГО РОЗСУДУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

ДИШЛЕВА Ольга Ігорівна - аспірантка 4 року навчання, Державний податковий університет

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.12

У статті досліджуються різні підходи до цілісного уявлення природи розсуду в адміністративному судочинстві. Зазначається, що формування інституту судового розсуду в українському правовому полі пов'язане із низкою питань, які заслуговують на окрему увагу. До таких, зокрема, відносяться фактори, які через свою недослідженість стають на перешкоді для визначення самого терміна «розсуд» та його закріплення на законодавчому рівні, а саме: невизначеність ролі свободи суддівського розсуду у правовому регулюванні; відсутність чітко визначених критеріїв оцінювання відповідних понять чи обставин; неможливість процесуальним законодавством України визначити єдиний механізм застосування уніфікованих норм права до унікальності та багатоманіття адміністративних правовідносин в умовах нестабільності законодавчої системи.

Акцентується увага на тому, що однією із особливостей, які варто враховувати при визначенні ролі свободи суддівського розсуду та форм його прояву, є суб'єктивно-психологічна складова носія розсуду та ознака правомірної когнітивно-альтернативної поведінки, тобто вибору варіанта легальної "свободи" (розсуду) щодо визначення (тлумачення) змісту норми права.

Вказується на те, що суддівський розсуд виступає певним правовим засобом регулювання відносин з громадянами, а саме їх довіри до суддівської гілки влади як до механізму доступу до правосуддя та захисту порушених прав, які уособлюють образ рівноваги, справедливості та верховенства права в дії, таким чином виступаючи маркером рівня правосуддя.

Констатується, що психологічний вибір поведінкової настанови у сукупності з різновидом необхідних нововведень у нормативне закріплення форм реалізації повноважень судді має передбачати певні стандарти оцінювання та прийоми, які вже використовуються Верховним судом України при узагальненні практики тлумачення положень законодавства для впровадження ефективного механізму вирішення справ по суті та вибору належних форм захисту порушених прав і свобод людини.

Зроблено висновок, що в умовах процесу активної інтеграції української судової системи до європейських та інших міжнародних стандартів, відмінних від радянських, всі перераховані у статті складнощі, які залишаються не вирішеними законодавством, ускладнюють та уповільнюють становлення інституту судового розсуду як в цілому, так і конкретно в адміністративних правовідносинах, попри нагальність такої потреби часом та вимог українського суспільства.

Ключові слова: дискреція суду, розсуд, альтернативний вибір, адміністративне судочинство, відновлення порушених прав та свобод.

Постановка проблеми

В умовах євроінтеграційних процесів та судової реформи, що відбуваються в Україні, адміністративне судочинство, без перебільшення, можна вважати основним засобом захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Цей захист повинен відбуватися «…шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду справ» [1, с. 22]. Тому вдосконалення адміністративного судочинства в Україні буде сприяти: впровадженню додаткових гарантій фізичних і юридичних осіб на справедливий суд; подоланню роз'єднаності судової влади; забезпеченню оптимізації та уніфікації процедур здійснення правосуддя загальними та спеціалізованими судами на всіх його стадіях та в усіх інстанціях згідно з європейськими стандартами [1, с. 27]. Між тим, варто зазначити, що сучасна українська демократія зазнає реформування щодня. Кількість зареєстрованих законопроєктів зростає в геометричній прогресії, проте правове визначення судового розсуду у адміністративному судочинстві України на законодавчому рівні досі не впроваджено, хоча в судовій практиці це визначення вже давно активно використовується правозастосувачами, навіть з огляду на їх різне тлумачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відзначимо, що проблемні питання удосконалення адміністративного судочинства в різні часи досліджували у своїх працях такі вчені-адміністративісти, як: Авер'янов В., Битяк Ю., Бринцев В., Демченко В., Кобилянський М., Колпаков В., Коломоєць Т., Коліушко І., Комзюк А., Кузьменко О., Куйбіда Р., Литвин Н., Матвійчук В., Миколенко О., Пасенюк О., Педько Ю., Руденко А., Селіванов А., Тищенко М. та ін. Разом з тим, питання використання судівського розсуду досліджували Бевзенко В., Лагода О.,Канцір В., Куфтирєв П.,Панова Г., Рісний М., Сеньків О., Хорошковська Д., Шевченко А., Шевчук С. Віддаючи належне вищезазначеним фахівцям та результатам їх наукових досліджень, окремі питання, що стосуються розсуду в адміністративному судочинстві, усе ще потребують додаткового вивчення, що зумовлює актуальність дослідження і є основою для наукових пошуків авторів та підготовки цих матеріалів.

Мета дослідження

Метою цієї статті є дослідження проблем нормативно-правового визначення судового розсуду, який застосовується в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу

Сучасна судова практика Касаційного адміністративного суду в складі нового Верховного Суду України йде шляхом активного розвитку в частині трактування та узагальнення судового досвіду при застосуванні інституту розсуду в адміністративному процесуальному праві України.

Так, за останні чотири роки, ми можемо констатувати декілька успішних спроб відокремлення українського підходу до застосування суддівського розсуду у сучасній процесуальній площині від радянської догматичної доктрини, де на той час альтернативні варіанти вирішення правових проблем не розглядалися.

Саме про такі спроби наразі і говорять постанови вищих адміністративних інстанцій українських судів, де відкрито висловлюється позиція про неможливість обмеження суду у виборі способів відновлення порушених прав та свобод[2], чим фактично акцентовано увагу на необхідності розширення повноважень суду, що в умовах тривалої судової реформи, має неабиякі які шанси на підвищення можливість реального вирішення спірних правовідносин та забезпечення судової системи чинними механізмами захисту порушених прав та свобод.

Втім, навіть з огляду на цілеспрямовані зусилля та сприяння самих суддів створити обґрунтовану теоретичну та практичну основу для формування належного правового рівня судового розсуду в адміністративних правовідносинах, існує багато

складнощів у визначенні самого поняття, його меж та сфери застосування.

Така правова невизначеність у певній мірі зумовлена комплексом факторів, які прямо чи опосередковано пов'язані між собою. До таких, зокрема, можна віднести наступні:

– неозначеність вибору сенсового різноманіття слів "розсуд","угляд", "дискреція";

– надання неповного аналізу теоретичних досліджень цього терміну та його природи, що зумовлено "відносно недавнім запровадженням самостійності організаційного інституту правосуддя в адміністративних справах"[3,с.28];

– невизначеність ролі свободи суддівського розсуду у правовому регулюванні;

– відсутність чітко визначених критеріїв оцінювання відповідних понять чи обставин;

– неможливість процесуальним законодавством України визначити єдиний механізм застосування уніфікованих норм права до унікальності та багатоманіття адміністративних правовідносин в умовах нестабільності законодавчої системи.

Пропонуємо зупинитися саме на цих, на нашу думку, основних проблемах, які станом на сьогоднішній час гальмують розвиток та нормативну визначеність розсуду в адміністративному правосудді України.

Верхню сходинку у цьому списку займає неозначеність вибору сенсового різноманіття тотожних слів, таких як "розсуд", "угляд", "дискреція", яке на наше переконання, викликано, у першу чергу, через неоднозначність перекладу з іноземних мов та лексичних забарвлень, якими їх наділено.

Так, якщо взяти термін "дискреція" на двох найбільш розповсюджених мовах світу, англійській - a discretion [4] та французькій - ladiscretion [5], то в перекладі отримаємо декілька схожих синонімічних за своїм значенням слів, серед яких будуть: обачність, розсудливість, свобода дій, дискреція, довірливість, обережність.

Тобто сам по собі термін має декілька визначальних значень, таких як власна думка, моральна якість, індивідуальна свобода дії, вирішення певного питання на власний вибір та поводження себе обдумано.

Тобто законодавцю необхідно визначити, яке смислове навантаження буде використано в правових відносинах між судом та учасниками процесу та процесуальній діяльності щодо їх реалізації.

Наступну сходинку посідає нестача теоретичних досліджень терміна судовий розсуд та його природи, що в частині виникнення самостійного організаційного інституту правосуддя в адміністративних справах викликано, на нашу думку, зокрема, тим, що становлення адміністративних судів в Україні почалося досить пізно у порівнянні із розвитком цього інституту в інших країнах, а саме з моменту затвердження у 1992 році Верховною Радою України Концепції судово – правової реформи, якою було запроваджено адміністративне судочинство, метою якого був розгляд спорів між громадянами і органами державного управління[6, с.4].

Що стосується міжнародного досвіду, то сучасні методи досягнення цілей адміністративної юстиції у таких країнах як Німеччина, ще в 1949 р. визначили засадничі елементи німецької системи адміністративної юстиції, у яких наголос зроблено на права громадян щодо влади та процесу судового забезпечення цих прав. Іншим прикладом є держави англосаксонської (прецедентної) системи права, зокрема, Сполучені Штати Америки, Велика Британія та Канада, які ще з середини XX століття надали повноваження щодо розгляду позовів проти адміністрації загальним судам [7,с.28-29].

І хоча українська правова система відноситься до романо-германської система права, останнім часом вітчизняне правосуддя взяло курс на зближення з англосаксонською системою, яка все ж таки за своєю природою та змістом має більш суддівський характер права, що у питанні розсуду, на наше переконання, краще імпонує сучасному демократичному суспільству.

Втім, варто зауважити, що останнімчасом людство так швидко розвивається,

що ні одна судова система не здатна в повній мірі забезпечити та задовольнити захист прав та свобод людини через стрімке збільшення різноманіття таких правовідносин, де адміністративні відносини займають далеко не останнє місце.

Саме тому зараз тенденція йде до змішаної системи, оскільки держава вправі самостійно вибирати, які інститути матимуть дієвий вплив та викликатимуть довіру в суспільстві.

Тобто гальмування процесу закріплення на законодавчому рівні інституту адміністративної юстиції довго не давало можливості перейти від теорії до практики, що в подальшому стримало дослідження самої специфіки предмета справ, які відносяться до адміністративної юрисдикції та які "об'єктивно породжують характерні юридичні властивості судового розсуду у справах та механізму його реалізації, що є дещо відмінними від закономірностей, притаманних розсуду судового органу і його здійсненню в інших видах судових проваджень"[3, с.28].

Наступними та найбільш дискусійними, на нашу думку, є два фактори, які тісно між собою пов'язані, серед яких невизначеність ролі свободи суддівського розсуду у правовому регулюванні та відсутність чітко визначених критеріїв оцінювання відповідних понять чи обставин.

Загальновідомо, що "…кожен, хто застосовує норму права, неодмінно мусить витлумачити її "для себе"(П. М. Рабінович)[8, с.148]. У цьому випадку суд не якимось специфічним суб'єктом застосування норм права, а відтак і розсуд уу цьому розумінні не буде відрізнятися від звичайного тлумачення закону. Оскільки праворозуміння судді фактично є актом юридичного мислення, яке спрямоване на з'ясування дійсного змісту норм права [9, с.116]. За таких обставин, на думку деяких науковців, розширене і обмежене тлумачення не повинно вносити ніяких змін у "дійсний" зміст норми права про що свого часу зауважив Недбайло П.Е. [10, с.112], оскільки це може призвести до "…необґрунтованого звуження чи розширення сфери дії норми" (Т. Гогусь) [11, с. 83].

Так, Постановою № 12 від 24 жовтня 2008 р. Пленум Верховного Суду України вказав, що підставою для скасування судового рішення є "…тлумачення закону, який хоч і підлягав застосуванню, але його зміст і сутність сприйнято неправильно через розширене чи обмежене тлумачення [12, с.12]"

Вищевказана позиція виражає загальне правило, яке, на нашу думку, містить виняток. Фарбер Д. і Шері С. вказують, що "…інтерпретаційна дискреція існує тільки тоді, коли закони допускають декілька тлумачень їхнього змісту із різними значеннями" [13, с. 155]. У цій ситуації, як вважає С. Шевчук, суд "…здійснює прерогативу вибору "[14, с. 262]. Такий випадок має місце, коли закон містить відносно визначені за змістом норми, наприклад, з оціночними поняттями. Зміст цієї норми визначається судом згідно з критеріями, які можуть й не бути прямо закріпленими в законі, але об'єктивно випливають з його загального змісту і формальної логіки [3, с. 84]. У таких ситуаціях, навіть з повним врахуванням вказаних критеріїв, суд володітиме певною за обсягом легальною "свободою" (розсудом) щодо визначення (тлумачення) змісту цієї норми права (вибору варіанту її змісту). Конкретний зміст і обсяг судового розсуду буде індивідуальним у кожному випадку і залежатиме від характеру правовідносин, до яких ця норма застосовується, та наявної "кількості" і "якості" фактичних обставин її реалізації (ситуативний розсуд). Таким чином, розсуд суду законно впливає на тлумачення ним відносно визначених за змістом норм права.

Беручи до уваги, що дискреційні повноваження тісно пов'язані із правосвідомістю суб'єкта правозастосовної практики, наявність чого обумовлює саму можливість вирішення юридичного конфлікту, адже варіативність суспільних відносин та спірних ситуацій у сфері адміністративно-процесуального права (за наявності формальної визначеності та фактичної кількісної обмеженості правових приписів) передбачає право і одночасно обов'язок

правозастосувача (носія) оцінювати кожний випадок під різним кутом зору, враховуючи найменші деталі та переводячи їх у юридичну площину.

Відтак, однією із особливостей, які варто враховувати при визначенні ролі свободи суддівського розсуду та форм його прояву, це суб'єктивно-психологічна складова носія розсуду та ознаку правомірної когнітивно-альтернативної поведінки, тобто вибору варіанта легальної "свободи" (розсуду) щодо визначення (тлумачення) змісту норми права.

Оскільки саме так формуються дискреційні повноваження суддів, за тим, що останні виникають у межах відповідного суб'єктивного психологічного вибору відповідної поведінкової настанови вищевказаного суб'єкта, тому останньому доводиться робити правомірний вибір варіанту поведінки, що здійснюється шляхом застосування суддівського розсуду.

Ця складова і є тією лінію, яка проводить чітку межу в сприйманні учасниками правовідносин, класичного у своєму розумінні, прояву свободи органів публічної адміністрації в обранні альтернативної поведінки, так званого «адміністративного розсуду» та суддівського розсуду (дискреційних повноважень суду/судді).

Разом із тим, дискреційні повноваження суддів є особливим видом дискреції, своєрідним юридичним феноменом, «який абсолютно недоречно порівнювати з дискреційними повноваженнями виконавчої чи законодавчої гілок влади»[15, с.52], на що звернув увагу Венгер В. М., оскільки фактично Кодекс адміністративного судочинства України (у чинній редакції) не містить імперативної норми щодо примусового вибору певної поведінкової настанови.

Таким чином, в умовах сьогодення, для вирішення справи по суті, суддя може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [16, с.4]. Для обрання належного способу захисту особи, суддя опирається не тільки на наявні повноваження, а й на особистий розсуд, відтак такий розсуд виникає в межах суб'єктивного психологічного вибору відповідної поведінкової настанови суб'єкта, тобто в межах розсуду реалізується суб'єктивне право[17,-с. 127].

Хоча багато науковців можуть не погодитися із вказаним твердженням, оскільки є декілька підходів щодо природи дискреційних повноважень, за якими висуваються твердження, що дискреційне повноваження – це владне повноваження, а тому його не слід визначати через поняття «суб'єктивне право», яке може бути застосоване лише до приватних осіб через те, що приватна особа, «реалізуючи власні суб'єктивні права, самостійно вирішує – користуватися ними чи ні, то владний суб'єкт (його посадова особа) зобов'язаний реалізовувати свої повноваження» [18, с. 40]. Втім, попри це, на нашу думку, мова йде не про те, що суддя як суб'єкт розсуду відмовляється від реалізації покладених на нього повноважень, річ у тому, що не варто ототожнювати судову систему з іншими органами владних повноважень, які належать до виконавчої гілки влади та мають чіткі риси підпорядкування та підзвітності, чого немає у судовій гілці влади, оскільки саме самостійність та незалежність суддів, яка забезпечується статтею 126 Конституції України[19], є необхідною умовою демократичного політичного режиму. Саме автономність судів і наділяє їх правозастосувачів специфічним видом розсуду. Вільний розсуд судді обмежений лише законом, мораллю та внутрішнім переконанням[20, с.20].

Крім того, суддівський розсуд виступає певним правовим засобом регулювання відносин з громадянами, а саме їх довіри до суддівської гілки влади як до механізму доступу до правосуддя та захисту порушених прав, які уособлюють образ рівноваги, справедливості та верховенства права в дії, таким чином виступаючи маркером рівня правосуддя.

Права людини сьогодні є універсальним критерієм оцінки функціонування органів публічної влади та суду. Крізь призму прав людини, інколи навіть не споріднених, на перший погляд, з функціонуванням владних інституцій, Європейський

суд з прав людини дає оцінку дотримання міжнародних зобов'язань державою загалом.

Враховуючи, що дискреційні повноваження виражаються у праві носія розсуду прийняти оптимальне рішення в кожній конкретній ситуації, відповідно до нормативно визначених принципів, засад і цілей права та конкретних життєвих обставин, особа, яка вчиняє такі повноваження, у цьому випадку – суддя, зобов'язаний дійти до правомірного рішення через власний синтезований підхід до алгоритму визначення своєї поведінки, оскільки суддя повинен пропустити крізь призму своєї свідомості відповідний нормативно-правовий припис та здійснити його системний аналіз у рамках його взаємодії з іншими нормативними приписами.

Отже, психологічний вибір поведінкової настанови у сукупності з різновидом необхідних нововведень у нормативне закріплення форм реалізації повноважень судді має передбачати певні стандарти оцінювання та прийоми, які вже використовуються Верховним судом України при узагальненні практики тлумачення положень законодавства для впровадження ефективного механізму вирішення справ по суті та вибору належних форм захисту порушених прав і свобод людини.

Серед таких прийомів, у своєму науковому дослідженні Мойсеєнко Г.В. виділяє наступні:

1) перерахування приблизного переліку подібних явищ та термінів, який із врахуванням вимог часу буде доповнюватися;

2) деталізація обставин шляхом наведення конкретних прикладів;

3) формулювання визначень, враховуючи абстрактні судження [21, с.178-179].

Тобто дискреційні повноваження будуть надаватися у спосіб, який закріплений в оціночному понятті, відносно визначеній нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою.

Таким чином, якщо розглядати суб'єктивно-психологічну складову в аспекті судової дискреції, то ми зіштовхуємося із досить складним внутрішнім інтелектуально-вольовим механізмом суб'єкта по кваліфікації фактичних обставин, що за своєю сутністю є застосуванням норм права, тобто використанням правового наслідку як логічного висновку, що випливає із встановлення передумов і визначення належної поведінки. Втім, взаємний зв'язок обставин справи має досліджуватися лише в їх сукупності, а не як окремі складові.

Отже, основоположну роль у розсуді має адміністративна процедура, за результатами якої, ми отримуємо пропорційне використання норм права у поєднанні із оцінкою фактичних обставин, що на нашу думку, визначатиме чітку роль свободи суддівського розсуду у правовому регулюванні.

До числа цих підстав ми також віднесли прогалини процесуального законодавства України та відносну невизначеність змісту правових норм [22, с.85], а зокрема, відсутність нормативно визначених понять, які не дають можливість визначити єдиний механізм застосування уніфікованих норм права до адміністративних правовідносин. Таким чином, законодавцю виявилось не під силу розроблення інструменту, який буде адаптований до всіляких складових, які паралельно можуть бути ускладнені широким різновидом обставин чи фактів.

У цьому випадку каменем спотикання слугують дві основні причини:

- практична неможливість нормативно передбачити весь спектр обставин, за яких відбувається вчинення юрисдикційних дій, які змогли б у повній мірі забезпечити дослідження обставин, належну оцінку спірних правовідносин для ухвалення правомірного рішення;

- абсолютна нормативна визначеність із чітко охарактеризованими оціночними поняттями та варіативністю вибору суб'єктом відповідної поведінкової настанови, які втрачають свою головну функцію, за умови, що їх структура має замкнуту форму без можливості вийти за межі змісту, зафіксованого у правовій нормі [21, с. 179].

Якщо ж говорити про публічно-правові правовідносини, то їх юридична сутність та значення процесуальних перспектив адміністративної юрисдикції, закладеної

приписами Кодексу адміністративного судочинства України, вимагає більш детального дослідження та додаткового пояснення через те, що сама природа таких відносин не має чітко визначених критерії оцінювання відповідних понять чи обставин, що, з одного боку, дає служителям феміди змогу проявити суб'єктивний суддівський розсуд, а з іншого боку, не дозволяє виробити певну методику застосування тих чи інших механізмів у справах, де є схожі риси (ознаки).

Тобто, підсумовуючи, варто зазначити, що в умовах процесу активної інтеграції української судової системи до європейських та інших міжнародних стандартів, відмінних від радянських, усі вище перераховані складнощі, які залишаються не вирішеними законодавством, ускладнюють та уповільнюють становлення інституту судового розсуду як у цілому, так і конкретно в адміністративних правовідносинах, попри нагальність такої потреби часом та вимог українського суспільства.

Література

1. Литвин Н.А. Ярош А.О. Адміністративне судочинство як основний засіб захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Наше право. 2020. № 1. С. 22-27.

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду: головуючого судді - Гімона М.М., суддів: Мороз Л.Л., Кравчука В.М. від 16 травня 2019 р. у адміністративній справі 821/925/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81795808 (дата звернення: 22.02.2021)

3.Сеньків О.І. Судовий розсуд в адміністративному судочинстві : дис…канд. юр. наук : 12.00.07 /Національний ун-т Державної податкової служби України. Ірпінь, 2012. 255 С.

4. OxfordEnglishDictionary URL: http://www.oed.com (дата звернення: 15.02.2022).

5. DictionnairesLaroussefrançaismonolingue

URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue (дата звернення: 15.02.2022).

6. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні :Постанова Верховної Ради України від 1992 р. №30.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text (дата звернення: 23.02 2022)

7. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО :навч. посіб. / Львів. Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2014. 596 С.

8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник / Петро Мойсейович Рабінович. –вид. 9-е, зі змінами. – Львів: Край, 2007. - 192 С.

9. Бернюков А. Розуміння права суддею в концепції юридичної герменевтики / Анатолій Бернюков /Підприємництво, господарство і право. – 2007. № 6. С. 114 – 117.

10. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / Петр Емельянович Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. 511 С.

11. Гогусь Т. Тлумачення правових норм та індивідуальних розпорядчих актів про судоустрій / Т. Гогусь // Право України. 2008. № 1. С. 78 – 86.

12. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку" від 24.10.2008 р. № 12 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 11. – 12 С.

13. Farber D. Desperately Seeking Certainly: TheMisguided Questfor Constitutional Foundation / D. Farber,- S. Sherry. – Chicago: University of Chicago Press, 2002. – 219 pp.

14. Шевчук С. Судова правотворчість: судовий досвід і перспективи України / Станіслав Шевчук. – К. :Реферат, 2007. – 640 С.

15. Венгер В.М. Обмеження дискреційних повноважень як складова принципу верховенства права. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2013. Т. 144-145. С. 49-54.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2013_144-145_13.

16. Шевченко А.В., Суддівський розсуд і суддівське свавілля: межі дозволеного та

відповідальність за їхпорушення. Вісник кримінального судочинства. Київ. 2018.- № 32018. С. 111–120

17. Резанов С.А. Міжнародний досвід оптимізації використання дискреційних повноважень як один із аспектів реалізації національної стратегії розвитку // Международное право развития: современныетенденции и перспективы: материалы междунар.науч.-практ. конф. (г. Одесса, 17 июня 2015 г.), Одесса, -- С. 126-129.

18. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: автореф. дис. … канд.. юрид. наук; Національний університет державної податкової служби України - Ірпінь, 2007. – 23 с.

19. Конституція України:офіц. текст. Київ :КМ, 2013. 96 с.

20. Куфтирєв П.В. Суддівський розсуд у теорії права : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2009. 209 с.

21. Мойсеєнко Г.В. Оціночні поняття в адміністративному судочинстві : дис… канд. юр. наук : 12.00.07 /Запоріжський-нац. ун-т. Запоріжжя, 2017. 222 С.

22. Рісний Мирослав Богданович. Правозастосувальний розсуд (загальнотеоретичні аспекти): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2006. 189 С.

SUMMARY

The article explores different approaches to a holistic view of the nature of discretion in administrative proceedings. It is noted that the formation of the institution of judicial discretion in the Ukrainian legal field is connected with a number of issues that deserve special attention. These, in particular, include factors that, due to their inscrutability, stand in the way of defining the very term "discretion" and its consolidation at the legislative level, namely: the uncertainty of the role of the freedom of judicial discretion in legal regulation; lack of clearly defined criteria for evaluating relevant concepts or circumstances; the impossibility of the procedural legislation of Ukraine to determine a single mechanism for the application of unified legal norms to the uniqueness and diversity of administrative legal relations in the conditions of the instability of the legislative system.

Attention is focused on the fact that one of the features that should be taken into account when determining the role of the freedom of judicial discretion and the forms of its manifestation is the subjective-psychological component of discretion and a sign of legitimate cognitive-alternative behavior, namely the choice of the option of legal "freedom" (discretion) regarding the definition (interpretation) of the content of the law.

It is indicated that judicial discretion acts as a certain legal means of regulating relations with citizens, namely their trust in the judicial branch of government as a mechanism for access to justice and protection of violated rights, which embody the image of balance, justice and the rule of law in action, thus speaking a marker of the level of justice.

It is stated that the psychological choice of the behavioral instruction in combination with a variety of necessary innovations in the normative consolidation of the forms of exercise of the judge's powers should provide for certain evaluation standards and techniques that are already used by the Supreme Court of Ukraine in the generalization of the practice of interpreting the provisions of the legislation for the implementation of an effective mechanism for solving cases on the merits and choosing appropriate forms of protection of violated human rights and freedoms.

It was concluded that in the process of active integration of the Ukrainian judicial system into European and other international standards, different from the Soviet ones, all the difficulties listed in the article, which remain unresolved by legislation, complicate and slow down the formation of the institution of judicial discretion both in general and specifically in administrative legal relations, despite the urgency of such a need at times and the requirements of Ukrainian society.

Keywords:judicial discretion, discretion, alternative choice, administrative proceedings, restoration of violated rights and freedoms.

КОМУНІСТИЧНА СИМВОЛІКА ЯК ПРЕДМЕТ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.436-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

ЛЕМЕХА Ростислав Ігорович - доктор юридичних наук, професор кафедри права юридичного факультету ПВНЗ Європейського університету

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.14

З метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України 9 квітня 2015 р. було прийнято Закон України №317-VIII, який засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму.

Падіння тоталітарних режимів жодним чином не вичерпує їх суспільної небезпеки. І питання не лише у відновленні історичної справедливості, повазі до пам'яті жертв цих режимів, а в засудженні ідеології, як такої, що несумісна з парадигмою основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Загальною декларацією прав людини.

Питання кримінально-правової протидії пропаганді комуністичного та нацистського тоталітарних режимів недостатньо досліджене, наявні окремі пропозиції є дискусійними та до кінця не розкритими, що небезпечно для правозастосування, проте природно для науки. А тому встановлення кримінально-правової заборони пропаганди злочинної символіки загалом є обґрунтованим кроком законодавця, який спрямований проти пропаганди тоталітарної ідеології та недопущення повторення злочинів комуністичного тоталітарного режиму.

Ключові слова: комуністичний тоталітарний режим, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим, пропаганда, виготовлення, поширення, публічне використання.

Постановка проблеми

З метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України 9 квітня 2015 р. було прийнято Закон України №317-VIII, який засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму [1]. На підставі цього законодавчого акту внесено відповідні зміни до ст.436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-

соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» КК України.

З цього приводу суддя О.О.Первомайський в окремій думці стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» зазначив, що комуністична ідеологія не зникла, а істотно впливала на суспільне життя і політику, а члени Комуністичної партії України тривалий час були представлені в українському парламенті та інших органах державної влади. За цією ідеологією також виправдовувались посягання Російської Федерації на незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, анексія та окупація країною-агресором частини території нашої держави [2]. Не можна не погодитись із тим, що падіння тоталітарних режимів жодним чином не вичерпує їх суспільної небезпеки. І питання не лише у відновленні історичної справедливості, повазі до пам'яті жертв цих режимів, а в засудженні ідеології, як такої, що несумісна з парадигмою основоположних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Загальною декларацією прав людини [3].

Аналіз останніх досліджень

Деякі аспекти вказаної проблеми розглядались працях А.А. Васильєва, В.М. Комарницького, С.В.Лаби, Є.О. Письменського, О.Е. Радутного, Л.І. Скреклі, Т.І. Созанського, Г.З. Яремко та інших. Очевидно, що здійснені дослідження мають важливе значення не лише для сучасної науки, але й для практики. Не можна не згадати дисертаційне дослідження Ю.М. Беклеміщевої, у якому розглянуто питання кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст.436-1 КК України.

Водночас питання кримінально-правової протидії пропаганді комуністичного та нацистського тоталітарних режимів недостатньо досліджене, наявні окремі пропозиції є дискусійними та до кінця не розкритими, що небезпечно для правозастосування, проте природно для науки.

Постановка завдання

Метою цієї статті є аналіз предмета складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.436-1 КК України.

Виклад основного матеріалу

Комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина [1].

У п.4 ст.1 ЗУ «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. надано вичерпний перелік символіки комуністичного тоталітарного режиму за виготовлення, поширення, а також публічне використання якої встановлена кримінально-правова заборона. Відповідна злочинна символіка включає:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії» та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, у яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

ґ) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних із розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР);

ж) найменування комуністичної партії.

При цьому заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму: на документах державних органів та органів місцевого самоврядування; на документах, виданих закладами освіти та науки, підприємствами, установами, організаціями до 1991 року; в експозиціях музеїв, тематичних виставках; у творах мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом; у процесі наукової діяльності, у тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб; на оригіналах бойових знамен; на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними; на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань; під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій; у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях; як об'єктів антикварної торгівлі [1].

Виходячи з аналізу положень Закону України від 9 квітня 2015 р., випливає, що законодавець не вважає кримінально-караним діянням носіння георгіївської стрічки, оскільки така не охоплюється поняттям злочинної символіки. Більше того, за вказані дії передбачена адміністративна відповідальність (ст.173-3 КУпАП).

У пояснювальній записці до Закону «Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» від 16 травня 2017 р. мова йде про те, що георгіївська стрічка для РФ є символом її мілітаристичної могутності, слави імперії та радянського минулого. Вона використовувалась з 1943 р. з метою підняття патріотизму в ході війни, була інкорпорована до радянського Ордена Слави як «гвардійська стрічка». У 1945 р. вона була вжита на радянській медалі «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.». Також з 2014 р. георгіївська стрічка стала символом російської окупації та агресії, оскільки використовувалась так званими «силами самооборони Криму». Судовій практиці України відомі випадки притягнення до кримінальної відповідальності за публічне використання георгіївської стрічки. Так, 09 травня 2018 Т., діючи умисно з метою використання символіки комуністичного режиму, знаходячись за місцем свого мешкання о 09 годині 00 хвилин, закріпив на ліве заднє пасажирське вікно свого транспортного засобу, який належить йому на праві приватної власності, прапор червоного кольору, на якому зображені серп та молот, танк, п`ятикутна червона зірка з зображенням серпа та молота, зображення георгіївської стрічки та напис на російській мові «На Берлін», які відповідно до положень п.4 ч.1ст.1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09 квітня 2015 р. є символікою комуністичного тоталітарного режиму.

Того ж дня, продовжуючи реалізовувати свій умисел на публічне використання символіки комуністичного режиму, а саме зазначеного вище прапора, шляхом публічної демонстрації широкому загалу людей символіки комуністичного режиму, Т., здійснював рух на транспортному засобі по вулицям м. Одеси, тим самим демонстрував оточенню символіку комуністичного тоталітарного режиму [4].

Слід погодитися з позицією С.В. Лаби, який звертає увагу на те, що публічне використання, демонстрація або носіння самої лише георгіївської стрічки чи її зображення повинно розглядатись як адміністративне правопорушення, оскільки такі дії не становлять суспільної небезпеки. Натомість, якщо георгіївська стрічка використовувалася у комплексі з іншою символікою або якщо на ній були здійснені відповідні написи, які власне виступали гаслами комуністичного режиму, то в такому випадку цим діям повинна бути надана кримінально-правова оцінка [5, с.102].

Висновки

Таким чином, встановлення кримінально-правової заборони пропаганди злочинної символіки загалом є обґрунтованим кроком законодавця, який спрямований проти пропаганди тоталітарної ідеології та недопущення повторення злочинів комуністичного тоталітарного режиму.

Література

1. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 р. Електронний ресурс. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Електронний ресурс. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb09d710-19

3. Созанський Т.І., Яремко Г.З. Кримінально-правова протидія пропаганді російському нацистському тоталітарному

режиму. *Європейські перспективи*. №1. 2023. С.47-52

4. Вирок Приморського районного суду м.Одеси від 30 травня 2018 р. Справа № 522/8678/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74417778

5. Лаба С.В. Комуністична символіка як предмет складу злочину, передбаченого ст.436-1 КК України. *Європейські перспективи*. №1. 2022. С.100-106.

SUMMARY

In order to prevent the repetition of the crimes of the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes, any discrimination based on national, social, class, ethnic, racial or other characteristics in the future, restoration of historical and social justice, elimination of threats to independence, sovereignty, territorial integrity and national security of Ukraine, on April 9, 2015, Law of Ukraine N 317-VIII was adopted, which condemns the communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine, defines the legal basis for banning the propaganda of their symbols, and establishes the procedure for liquidating symbols of the communist totalitarian regime.

The fall of totalitarian regimes in no way exhausts their social danger. And the issue is not only the restoration of historical justice, respect for the memory of the victims of these regimes, but the condemnation of the ideology as incompatible with the paradigm of the fundamental rights and freedoms of man and citizen, guaranteed by the Universal Declaration of Human Rights.

The issue of criminal legal counteraction to the propaganda of the communist and Nazi totalitarian regimes is not sufficiently researched, the existing individual proposals are debatable and not fully disclosed, which is dangerous for law enforcement, but natural for science. Therefore, the establishment of a criminal law ban on the promotion of criminal symbols is generally a justified step of the legislator, which is directed against the promotion of totalitarian ideology and preventing the repetition of crimes of the communist totalitarian regime.

Key words: the Communistic totalitarian regime, the Nationalistic and Socialistic (Nazi) totalitarian regime, propaganda, production, distribution, public use.

УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

КОЛОДЧИН Дмитро - кандидат юридичних наук, докторант кафедри управління безпеки, правоохоронної та антикорупційної діяльності ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ),
https://orcid.org/0000-0002-0820-4409

КУХАР Валерій - кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
https://orcid.org/0000-0002-9627-2953

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.15

Стаття присвячена аналізу діяльності уповноваженого органу з питань пробації (далі – УОзпП) як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням. Проблема несистемності національного законодавства тягне за собою утворення колізій та порушує принципи правової визначеності. Це в повній мірі відповідає законодавству у сфері виконання покарань. Непослідовність та суперечливість внутрішнього законодавства, запровадження міжнародних стандартів у сфері виконання покарань та перехід від каральної до гуманної пенітенціарної системи. актуалізує потребу в проведенні комплексних наукових досліджень у цій сфері.

У статі розглядається аналіз класифікації вчених щодо суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням. Розкрито проблеми діяльності УОзпП та її чисельну структуру. Проведене дослідження дає можливість констатувати, що УОзпП відноситься до спеціалізованих суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням і подальший розвиток теоретичних досліджень має ґрунтуватись на прогресивних зарубіжних практиках діяльності служб пробації. Автори приходять до висновку про майбутнє пробації в Україні має проходити в контексті зменшення повторних кримінальних правопорушень серед осіб, які перебувають на її обліку.

З метою забезпечення діяльності уповноважених суб'єктів з питань пробації у сфері запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень акцентується увага на необхідності забезпечення належної взаємодії з іншими суб'єктами запобігання, у тому числі і недержавними органами та організаціями.

Ключові слова: уповноважений орган з питань пробації; суб'єкти запобігання; запобігання кримінальним правопорушенням; повторні кримінальні правопорушення; клієнти пробації.

Постановка проблеми

Суспільно-політичні зміни, які відбуваються в нашій державі за останні десятиріччя, а особливо після Революції Гідності, вимагають нових підходів до організації форм та методів діяльності правоохоронних органів, а особливо виконання покарань, які повинні відповідати міжнародним стандартам та європейським устремлінням України. Українська держава проходить складний шлях боротьби як із зовнішнім, так і внутрішнім ворогом, недосконалі державні інституції та політичні структури, несистемність національного законодавства, постійна зміна політичних еліт, негативно впливає на реформування такої важливої сфери, як виконання кримінальних покарань.

Відповідно до Основного закону України органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Забезпечення економічної, громадської та інформаційної безпеки України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського

народу. Реалізація вказаних функцій залежить від ефективності діяльності уповноважених органів. Боротьба зі злочинністю є потрібною та об'єктивною необхідністю суспільства, яке будує правову державу [1, с. 142–143]. Така діяльність повинна мати завжди наступальний характер, випереджувати злочинні наміри. А тому й система суб'єктів, які здійснюють запобігання злочинності, розширює свої межі та постійно пристосовується до змін, що відбуваються у суспільному житті [2, с. 81].

Кримінологи досить активно працюють над проблемою класифікації суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням. Кримінологічна наука визначає, що в Україні функціонує система суб'єктів запобігання злочинності, під якою розуміють сукупність об'єднаних єдиною метою суб'єктів, які здійснюють свої повноваження у взаємозв'язку та за узгодженням у часі та просторі. До неї (системи) входять юридичні і фізичні особи, які за своїми повноваженнями, соціальним статусом або громадянським обов'язком виконують функції запобігання злочинності. Сюди відносяться законодавчі органи, виконавчої і судової влади, органи державного і господарського управління, культурно-виховні, навчальні заклади, адміністрації установ, підприємства, фірми, трудові колективи, громадські організації і товариства, охоронні та приватні розшукові установи тощо [3, с. 151].

Як бачимо, перелік суб'єктів доволі широкий, серед них одне із важливих місць посідають органи виконання покарань, а саме УОзпП.

Метою статті є вивчення нормативно-правового регулювання діяльності УОзпП як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу

Правовою основою діяльності УОзпП у сфері запобігання злочинності є сукупність законів, які визначають мету, завдання, повноваження, організаційну структуру тощо. Одним із перших законів є ухвалений Верховною Радою України Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. [4]. Зазначений закон визначає, що Державна кримінально-виконавча служба України – це один з основних державних органів, який покликаний здійснювати єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Проте слід відзначити, що у згаданому законі відсутні положення, які визначали організаційно-правовий механізм діяльності такого органу, як пробація. Стаття 10 Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» закріплює, що органом, який виконує покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років є кримінально-виконавча інспекція [4].

Це суперечить сьогодні не лише цьому закону, а й іншим нормативно-правовим актам та саме і практичній діяльності. Причиною цього є згадана вище проблема несистемності внесення змін до національного законодавства. Що у свою чергу тягне за собою утворення колізій та порушує принцип правової визначеності.

Наступним документом, який визначає порядок діяльності УОзпП у частині запобігання кримінальним правопорушенням, є КВК України. Пріоритетним завданням КВК України є запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [5].

КВК України в ст. 11 визначив, що УОзпП є органом виконання покарань. На УОзпП чиним законодавством покладено: здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років; виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю, громадських і виправних робіт; реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному ст. 57 КВК України; здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [5].

І нарешті третім, як ми вважаємо, ключовим нормативно-правовим актом є Закон України «Про пробацію», прийнятий Верховною Радою України [6]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про пробацію» метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [6].

Як бачимо, функція запобігання кримінальним правопорушенням чітко закріплена за вказаним органом державної влади, адже орган пробації є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації. Таким органом є державна установа «Центр пробації» утворена відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 655-р «Про утворення державної установи «Центр пробації»» [7]. На виконання вказаного розпорядження, Міністерство юстиції України видало наказ № 561/5 від 22.02.2019 про затвердження Положення про Державну установу «Центр пробації» [8]. Однією із функцій ДУ «Центр пробації» є реалізація заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [8].

З урахуванням того, що національне законодавство на прикладі загаданих вище законів, має суперечливий характер, а також того, що запровадження міжнародних стандартів у сфері виконання кримінальних покарань та перехід від каральної до гуманної пенітенціарної системи, кількість осіб, які перебувають на обліку УОзпП збільшуватиметься, актуальною стає потреба в проведенні комплексних досліджень запобігання злочинам серед вказаних осіб.

Уповноважений орган пробації, відповідно до положень наведеного вище законодавства, належить не лише до суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, а й одночасно виконує функцію суб'єкта виконання кримінальних покарань, на відміну від підрозділів превентивної поліції Національної поліції України.

Суб'єкт будь-якої діяльності є носієм прав та обов'язків, на якого покладено відповідну компетенцію, яка визначається правовими нормами. На реалізацію вимог Закону України «Про пробацію», Міністерством юстиції України затверджено Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [9].

Як зазначено в наказі, метою наглядових та соціально-виховних заходів є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень і під час проведення нагляду при виконанні судових рішень, УОзпП здійснює функції, зазначені в наказі [9].

Вектор курсу на запобігання кримінальним правопорушенням – це тривала адержави. Основне завдання такого курсу – це мінімізація кількості кримінальних правопорушень, виявлення причин та умов, які сприяють їх вчиненню.

Система суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, діяльність яких відрізняється як за характером, так і за формами складається як з державних так і недержавних організацій [2, с. 81].- У правовій літературі визначення суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням зводиться до того, що це сукупність

державних та громадських організацій і громадян.

Так, В. В. Голіна для позначення суб'єктів попередження злочинів наводить таке визначення: «Державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи чи громадяни, які спрямовують свою діяльність на розробку й реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, виявленням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ і процесів, що породжують злочинність, а також її недопущення на різних стадіях злочинної діяльності, у зв'язку з цим мають необхідні права і обов'язки» [10, с. 17].

Сформульоване визначення, незважаючи на те, що є результатом наукового пошуку 30-річної давнини, детально розкриває перелік таких суб'єктів і їх компетенцію. До спеціалізованих суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням відносять також органи судової влади; органи прокуратури; органи внутрішніх справ (поліція); органи державної безпеки; органи економічної безпеки; органи охорону державного кордону; митні органи; військову службу правопорядку; органі і установи виконання покарань [11, с. 42].

Використовуючи за основу підставу для класифікації суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням запропоновану О. М. Бандуркою та Л. М. Давиденком, УОзпП можна віднести до суб'єктів, які безпосередньо реалізують заходи щодо реагування на кримінальні правопорушення, а також заходи щодо послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, зокрема, щодо корекції особистісних деформацій та усунення обставин, що їх сформували [12, с. 100].

Проте нам найбільше імпонує підхід, запропонований О. М. Джужею, де суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням поділяються на три групи відповідно до компетенції: органи та організації, які керують, спрямовують, координують профілактичну діяльність (центральні органи державної влади тощо); органи, організації, установи, що безпосередньо виконують профілактичні функції, здійснюють профілактичні заходи (НПУ, СБУ, ДПСУ, прокуратура, суд, адвокатура, спеціально створені громадські формування); суб'єкти, що відрізняються один від одного залежно від масштабів здійснюваних ними профілактичних заходів – у межах держави, регіону, області, району, населеного пункту, об'єкта [13, с. 11].

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що при класифікації суб'єктів запобіжної діяльності потрібно враховувати: по-перше, те, що всі вони відрізняються один від одного своєю структурою, обсягом повноважень, але функціонують у певному взаємозв'язку; по-друге, що кожний суб'єкт, наділений певними повноваженнями, має конкретні права та обов'язки. Поряд з цим необхідно вимагати того, щоб повноваження кожного суб'єкта профілактики використовувались у повному обсязі, і разом із тим на них не повинні покладатися завдання, до яких вони не пристосовані, функції їх не повинні дублюватись; щоб для суб'єктів чітко встановлювалось коло об'єктів впливу; забезпечувалась взаємодія; чітко визначався внесок кожного суб'єкта запобігання злочинам у загальну справу протидії злочинності.

Структурні елементи системи суб'єктів запобігання та протидії злочинності взаємопов'язані по вертикалі і горизонталі кримінальними процесуальними нормами та впливають одна на одну (хоча й по-різному за ступенем значущості). Одночасно кожен суб'єкт, як і будь-який структурний підрозділ правоохоронних органів, має системну ознаку, тобто певний комплекс властивостей і якостей, які не можуть бути зведені лише до арифметичної суми складових елементів [14, с. 248].

Якщо подивитись під кутом зору прав, то органи, організації, установи і особи, які не володіють хоча б однією з перерахованих ознак, не можуть розглядатись як суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням. Проте варто згадати і про громадянське суспільство або недержавні організації, адвокатура тощо. У діяльності УОзпП набули поширення громадські інспектори-волонтери.

В. В. Василевич запропонував наступну структуру (державних) – *вставка наша*

– *Д.К., В. К.*) суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема: державні органи, які визначають державну політику у сфері боротьби (у тому числі і запобігання злочинам) зі злочинністю; державні органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання злочинам; державні органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання злочинам; органи, діяльність яких напряму не пов'язана із запобіганням злочинів, водночас їх діяльність безпосередньо впливає на усунення причин та умов злочинів [14, с. 248].

Послуговуючись такою класифікацією віднесемо УОзпП до органів, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання кримінальним правопорушенням. Віднесення державних органів до системи правоохоронних органів здійснюється за функціональним критерієм [15, с. 93]. Незважаючи на те, що УОзпП станом на 2023 рік перебуває у стані демілітаризації (розатестації). Проте правоохоронна діяльність, вочевидь, виходить за межі діяльності лише правоохоронних органів. Окремі її функції виконують законодавча та виконавча гілки влади, президентські органи, інститути громадянського суспільства тощо [15, с. 93]. З таким трактуванням очевидно варто погодитися, у нашому випадку і УОзпП виконує правоохоронну функцію.

Суттєвою умовою підвищення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, які перебувають на обліку УОзпП має виступати правова основа такої діяльності. Якщо звернутися до історії існування досліджуваного органу виконання кримінальних покарань. До ребрендингу це була кримінально-виконавча інспекція. То на той час існувала дискусія в експертних колах (переважно серед персоналу): чи повинна ефективність діяльності інспекторів інспекції і всього органу оцінюватися за рівнем повторно вчинених кримінальних правопорушень? Професійна дискусія зводилась також до того, що на рівні відомчих наказів, які регламентували діяльність інспекції, не передбачалося обов'язку із запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Проведене нами опитування персоналу УОзпП у межах дослідження показало, що 64,3 % респондентів вважають, що їх діяльність необхідно оцінювати за рівнем повторних кримінальних правопорушень клієнтами пробації.

Уповноважений орган з питань пробації відноситься до спеціалізованих суб'єктів запобіжної діяльності, зміст запобіжної діяльності якого полягає у виявленні та усуненні причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; недопущенні вчинення повторних кримінальних правопорушень з боку осіб, які перебувають на його обліку; розробці та організації контролю за здійсненням заходів запобігання.

Отже, для запобігання кримінальним правопорушенням УОзпП сформовано не лише правову основу, яка складається із сукупності нормативно-правових актів, а й ідеологічна основа, яка полягає саме в тому, що ідеологія діяльності цього органу полягає у мінімізації ризиків вчинення клієнтами пробації нових правопорушень.

Правові заходи запобігання кримінальним правопорушенням визначають як органічну систему матеріальних і процесуальних норм, що містять соціально обумовлені заборони та стандарти, спрямовані на загальну, спеціальну та індивідуальну превенцію, усунення причин та умов, що їх породжують, а також регулювання діяльності щодо їх попередження [11, с. 160].

Виходячи із законів логіки, якщо УОзпП є суб'єктом запобігання кримінальним правопорушенням то особи, які перебувають на обліку цього органу (клієнти пробації), виступають об'єктами запобігання.

Новелами законодавства про пробацію є запровадження нових механізмів нагляду за клієнтами пробації: досудова пробація; наглядова пробація; пенітенціарна пробація; ювенальна пробація. До респондентів, які вивчалися нами у процесі дослідження застосовувалися всі види пробації В такому співвідношенні: досудова – 32 %, наглядова – 51,3%, пенітенціарна – 11 %, ювенальна – 5,7 %.

Наведене вище дає підстави резюмувати, що діяльність щодо запобігання кримі-

нальним правопорушенням має загальнодержавне значення і складає комплекс заходів економічного, соціального, культурного, виховного, законодавчого й іншого характеру, спрямованих на усунення причин та умов вчинення злочинів [16].

Виконуючи завдання з ресоціалізації та виправлення клієнтів пробації, виконується також завдання із захисту суспільства від злочинних посягань, реабілітація правопорушників в очах суспільства, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Серед суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням важливе місце посідають недержавні інституції. До таких можна віднести різноманітні громадські організації, волонтерів тощо. Для координації діяльності з громадськими організаціями в ДУ «Центр пробації» утворено сектор із взаємодії з громадськістю та волонтерами пробації, основним завданням якого є організація і контроль роботи УОзпП щодо залучення та діяльності громадськості і волонтерів пробації з дотриманням прав людини і громадянина, гендерної рівності та нульової толерантності до дискримінації [17].

Необхідність упровадження інституту громадських інспекторів (волонтерів) у діяльність цього органу обґрунтовував С. І. Халимон. Його позиція ґрунтувалась на тому, що волонтери сприятимуть вирішенню таких проблем, як: перевантаження співробітників; участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених; створенню дієвого контролю й нагляду за ними з метою запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Вказаним автором також було запропоновано проєкт Положення про громадських інспекторів (волонтерів) [16, с. 9].

Як бачимо, ці пропозиції знайшли підтримку як на законодавчому рівні (ст.ст. 2, 20 Закону України «Про пробацію»), так і у практичній діяльності УОзпП.

З метою вирішення основних проблем, що виникають в організації волонтерської діяльності було затверджено стратегічний документ «Перспективний план розвитку волонтерської діяльності, пов'язаної з пробацією, на період 2020–2023 роки», який визначає основні заходи для ефективного залучення недержавного сектору до розбудови волонтерського руху у пробації України, у тому числі запровадження навчання працівників УОзпП і волонтерів пробації та реалізацію адвокаційної кампанії щодо формування в громадах прихильності до пробації [17].

Дійсно, одним із напрямків запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, які перебувають на обліку, є взаємодія між підрозділами служби пробації та неурядовими організаціями. Таке запобігання може проводитись шляхом розповсюдження превентивних матеріалів: листівок, календарів, плакатів, брошур, постерів, що сприятиме правовому вихованню засуджених та інших громадян [18, с. 65].

Станом на 2021 рік, за даними ДУ «Центр пробації» майже 78 % УОзпП уклали договори про співробітництво із 876 волонтерами (з яких 5 % співпрацюють із 2 та більше УОзпП), які залучаються до певних напрямів роботи із клієнтами пробації [17].

Зарубіжний досвід участі волонтерів у діяльності служб пробації свідчить, що їх залучають до виконання функцій нагляду за засудженими. Таким волонтерам виплачується грошова компенсація в розмірі 400 крон (дозволяє, в основному, покрити транспортні витрати). У 2003 році кількість волонтерів становила 4 783. Волонтери здійснюють нагляд за 43% піднаглядних. Це дозволяє штатним інспекторам служби займатися досить важкими справами [16]. Таким чином, метою запровадження волонтерів пробації не повинно перетворюватися на формалізм та щоквартальне звітування про кількість укладених угод, а має стати реальним механізмом, який впливатиме на зменшення ризиків і повторних кримінальних правопорушень.

Висновки

Отже, проведене нами дослідження дає підстави констатувати, що УОзпП відноситься до спеціалізованих суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням. Подальший розвиток теоретичних досліджень має ґрунтуватися на прогре-

сивних зарубіжних практиках діяльності служб пробації, позитивному досвіді інших суб'єктів запобіжної діяльності. Формуючи систему запобігання кримінальним правопорушенням, необхідно уникати формалізму, захоплення піаром.

З метою покращення діяльності УОзпП у сфері запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень клієнтами пробації необхідно забезпечити належну взаємодію з іншими суб'єктами запобігання (правоохоронними органами), недержавними органами (громадськими організаціями, трудовими колективами), яка повинна представляти собою погоджену за метою, місцем і часом, взаємообумовлену діяльність, спрямовану на корекцію поведінки осіб, які перебувають на обліку органу пробації.

Література

1. Maurice Cusson. L'analyse criminologique et la prevention institutionelle in R.I.C.P.T.- № 2. 1992.

2. Соломяна А. В. Адвокатура у системі недержавних суб'єктів запобігання злочинності. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2016, Вип. 25, С. 81–84.

3. Кримінологія: Загальна та Особлива частина: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків, Право, 2014. 440 с.

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України- № 2713-IV від 23.06.2005 // Відом. Верхов. Ради України (ВВР), 2005. N 30. Ст. 409.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України: База законодавства Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення 02.02.2023)

6. Про пробацію: База законодавства Верховної Ради України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text (дата звернення 02.12.2022)

7. Про утворення державної установи "Центр пробації": постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 655-р: База законодавства Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80#Text (дата звернення 02.12.2022)

8. Положення про Державну установу «Центр пробації»: наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2019 № 561/5

9. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: наказ Міністерства юстиції України № 272/5 від 29 січня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text (дата звернення 05.12.2022)

10. Голіна В. В. Попередження злочинності правоохоронними органами: Навч. посіб. Київ : УМК ВО, 1991. 92 с.

11. Негодченко В. О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів у сучасних умовах: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 219 с.

12. Бандурка О.М., Давиденко А. М. Злочинність в Україні: причини та протидія: Монографія. Харків: Основа, 2003. 368 с.

13. Кримінологія і профілактика злочинів: Курс лекцій / Александров Ю. В., Гаврилишин А. П., Джужа О. М. та ін. Київ : НАВС України, 2000. 201 с.

14. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В В. Чернєя ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

15. Шай Р. Я. Суб'єкти реалізації правоохоронних функцій держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2014. № 807. С. 93–100.

16. Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08, Дніпропетровськ, 254 с.

17. Огляд результатів діяльності державної установи «Центр пробації» за 2020 рік. Київ, 2021. 56 с.

18. Громадськіроботи: практика призначення та виконання: Посібник / За заг. ред. О.В. Беци. Київ : МП Леся, 2005. 118 с.

Dmytro KOLODCHYN
("Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel Management")
Valerii KUKHAR
(Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine)

AUTHORIZED BODY ON PROBATION ISSUES AS A SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSES PREVENTION

The article is devoted to the analysis of the authorized body activity on probation issues, as a subject of criminal offenses prevention. The problem of non-systematic national legislation causes the formation of conflicts and violates the principles of legal certainty.

This fully complies with the legislation in the field of punishment executions. Inconsistency and contradiction of domestic legislation, the introduction of international standards in the field of punishments execution and the transition from a punitive to a humane penitentiary system actualizes the need for comprehensive scientific research in this area.

The analysis of the classification of scientists regarding the subjects of the criminal offenses prevention was described in the article. The problems of authorized body activity on probation issues activity and its numerical structure were revealed.

The conducted research makes it possible to state that authorized body activity on probation issues belongs to the specialized subjects of the criminal offenses prevention and the further development of theoretical research should be based on progressive foreign practices of probation services.

The authors conclude that the future of probation in Ukraine should take place in the context of reducing of repeated criminal offenses among persons who are on its record.

In order to ensure the activity of authorized subjects on probation issues in the field of prevention of repeated criminal offenses, attention is focused on the need to ensure proper interaction with other prevention subjects, including non-state bodies and organizations.

Keywords: *authorized body on probation issues; subjects of prevention; prevention of criminal offenses; repeated criminal offenses; clients of probation.*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

ГАЛАГАН Сергій Олександрович - докторант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4028-942X
УДК 343.98
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.16

У статті досліджені генеза співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. Наголошено, що однією з головних цілей ООН є забезпечення повної поваги до прав та свобод людини у світі. У зв'язку з цим, боротьба з безкарністю, за мир і справедливість, права людини у конфліктних ситуаціях, а також запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру є одними із пріоритетних напрямів міжнародного судочинства. Заснування постійного Міжнародного кримінального суду є рішучим кроком уперед.

Автором розкриваються основні етапи становлення та розвитку кримінального процесуального співробітництва України з міжнародним кримінальним судом. Встановлено, що початок агресії Росії проти України обумовив необхідність доповнення вітчизняного кримінального процесуального щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом та притягнення до відповідальності за рішенням Міжнародного кримінального суду суб'єктів Російської Федерації, які здійснювали військові злочини або сприяли агресії проти України. У випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, компетентний орган може через центральний орган України звернутися до Міжнародного кримінального суду із запитом (проханням) про надання допомоги. Міжнародний кримінальний суд – перший правовий інститут, що діє постійно, у компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Заснований на основі Римського статуту, прийнятого в 1998 році. Існує з липня 2002 року.

Констатовано, що внесені у 2022 році зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України поставили перед кримінальною процесуальною доктриною нові завдання, що пов'язані з теоретичним й прикладним переосмисленням ідеології застосування нових концептуальних новел і процесуальних інститутів кримінального процесуального законодавства. У цьому напрямі діяльності деякі положення розділу IX2 «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом» Кримінального процесуального кодексу України змушують по-новому розглядати окремі питання, які, б здавалось, на сьогодні є достатньо дослідженими у процесуальній науці. Зазначене також стосується й застосування міжнародних правових стандартів та урахування міжнародної судової практики у кримінальному процесі України, а також правозастосовної діяльності органів кримінальної юстиції України та суду в контексті співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, кримінальний процес, співробітництво, кримінальне провадження, генеза, становлення, розвиток.

З бурхливим розвитком європейської та євроатлантичної інтеграції держав на межі XX–XXI століть суттєво розширилася географія вчинення кримінальних правопорушень та зв'язки правопорушників різних країн між собою. Протистояти їм без узгоджених дій правоохоронних органів стало складно. Така співпраця й раніше була передбачена відповідними міжнародно-правовими документами як на рівні всіх держав світу, так і на європейському рівні. Серед таких документів слід назвати, передусім, Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН) (1945), Загальну декларацію прав людини (1948), Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод (1950), Віденську конвенцію про право міжнародних договорів (1969) (вступила в дію у 1980 р)., типові договори про взаємодопомогу в галузі кримінального правосуддя, про перейняття кримінального провадження та видачу, що були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН (1990), Конвенцію ООН проти транснаціональної злочинності (2000), а також інші акти ООН та міжнародних організацій. Загальні правила, спрямовані на врегулювання напрямів надання міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження, знайшли своє відображення у національному законодавстві й наразі передбачені у розділі IX Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [1].

У ст. 541 КПК України зазначено, що міжнародна правова допомога – проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [1].

Водночас початок агресії Росії проти України, вчинення нею низки правопорушень щодо нашої держави та її населення, нагальна потреба притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців та інших громадян Росії обумовили необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства України. У 2022 році КПК України доповнений розділом IX[2] «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», У якому відображені поставлені перед Україною виклики щодо притягнення до відповідальності за рішенням Міжнародного кримінального суду суб'єктів Російської Федерації, які здійснювали військові злочини або сприяли агресії проти України [2]. Дія такого розділу КПК України поширюється на співпрацю з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які здійснювали збройну агресію рф або агресію іншої країни проти України. Зміни в КПК України щодо співпраці з Міжнародним кримінальним судом передбачають: порядок передання кримінального провадження Міжнародному кримінальному суду; порядок виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яка стосується проведення процесуальних дій; порядок вжиття заходів для забезпечення збереження доказів на території України на прохання Міжнародного кримінального суду; порядок виконання Міжнародним кримінальним судом дій (функцій) на території України; порядок затримання осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передання; порядок виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду та ін.

Також визначено, що особу, яка тримається під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на території України, може бути тимчасово передано на прохання Міжнародного кримінального суду для дачі показань або участі в інших процесуальних діях під час розгляду справи Міжнародним кримінальним судом, та встановлено порядок такого передання [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 617 КПК України співробітництво з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво, У тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також

інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У випадках, передбачених КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, компетентний орган може через центральний орган України звернутися до Міжнародного кримінального суду із запитом (проханням) про надання допомоги [1].

Міжнародний кримінальний суд, більш відомий під назвою Гаазький трибунал – перший правовий інститут, що діє постійно, У компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за: *геноцид* (цілеспрямовані дії з метою повного або часткового знищення груп населення чи народів за національними, етнічними, расовими, корисливими або релігійними мотивами), *злочини проти людяності* (ст. 7 Римського статуту визначає злочини проти людяності як злочини, які вчиняються у рамках широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення, і такий напад є свідомим. Для вчинення злочинів проти людяності, на відміну від воєнних злочинів, вимога наявності збройного конфлікту не обов'язкова, хоча вони і можуть вчинятися під час збройних конфліктів. Ст. 7 Римського статуту містить вичерпний перелік дій, які вважаються злочинами проти людяності); *воєнні злочини* (ст. 8 Римського статуту – це злочини, які безпосередньо пов'язані та здійснюються протягом збройного конфлікту (як міжнародного, так і неміжнародного характеру), та які вчиняються у рамках плану або політики, або ж при широкомасштабному їх вчиненні. Їх також можна назвати серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права (законів і звичаїв війни). Ст. 8 Римського статуту містить вичерпний перелік дій, які вважаються воєнними злочинами у збройних конфліктах міжнародного та неміжнародного характеру). Заснований на основі Римського статуту (1998) та діє з липня 2002 р. на постійній основі [4]. До його складу входять президія, апеляційне відділення, судове відділення та відділення попереднього провадження (попереднього розгляду справ), офіс прокурора, секретаріат, а до компетенції – кримінальні правопорушення, вчинені після набуття чинності Римського статуту [5]. Розташований у місті Гаазі, проте за бажанням Суду засідання можуть проходити у будь-якому місці. Такий судовий орган не належить до ООН та не підпорядковується їй, хоча може порушувати справи за поданням Ради Безпеки ООН. Процесуальними стадіями розгляду справ у суді є попереднє вивчення (Preliminary investigation), розслідування (Investigation), попередній розгляд (Pre-Trial), судовий розгляд (Trial), апеляційний розгляд (Appeals), примусове виконання рішення суду (Enforcementofsentence) [5].

Свою юрисдикцію суд здійснює відповідно до принципу компліментарності – забезпечення відповідальності за здійснення правосуддя над особами, звинуваченими у вчиненні злочинів проти міжнародного права, покладається на судову систему відповідної держави. Тобто Міжнародний кримінальний суд не замінює та не доповнює собою національну систему кримінального правосуддя держави. Відповідальність за переслідування осіб, винних у вчиненні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, повністю покладена на національні правоохоронні органи та національну судову систему держави. Відповідно до ст. 17 Римського статуту, Міжнародний кримінальний суд починає здійснювати свою кримінальну юрисдикцію лише тоді, коли буде встановлено, що відповідна держава не бажає або не може сама її реалізувати.

Варто наголосити, що міжнародне співтовариство давно прагнуло до створення постійного органу кримінального судочинства, але через усілякі розбіжності це питання впродовж тривалого часу завжди відкладалося. Так, створення Міжнародного кримінального суду для політичних лідерів, обвинувачених у вчиненні міжнародних злочинів, було вперше запропоновано в ході Паризької мирної конференції в 1919 році після Першої світової війни. Питання знову постало на конференції, що відбулася в Женеві під егідою Ліги Націй в 1937 році, що призвело до висновку створення постійного міжнародного суду для перегляду актів міжнародного тероризму. І хоча Конвенція була підписана багатьма державами, але вона залишилася не ратифікована, а тому не набула чинності [6].

Минуло багато років після того, як ООН вперше визнала необхідність започаткування міжнародного кримінального суду для переслідування за такі злочини, як геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Так, у 1948 році Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції вказувала про необхідність створення спеціального юридичного органу, який би на постійній основі займався кримінальним переслідуванням осіб, відповідальних за здійснення злочинів геноциду та інших злочинів аналогічної тяжкості. Робота над цим питанням була доручена Комісії міжнародного права, яка прийшла до висновку, що створення такого органу є бажаним і можливим з точки зору міжнародного права, проте пізніше робота в цьому напрямку Генеральною Асамблеєю була припинена у зв'язку з відсутністю консенсусу до визначення поняття агресія [6].

Після того, як Комісія зробила висновок про те, що створення Міжнародного суду для переслідування осіб, звинувачених у геноциді та інших злочинах аналогічної тяжкості, є як бажаною, так і можливою, Генеральна Асамблея створила комітет для підготовки пропозицій щодо установ такого суду. У подальшому, Комітет підготував проект статуту в 1951 році, а через два роки переглянув його. Проте Генеральна Асамблея ухвалила відкласти розгляд проєкту статуту до ухвалення визначення агресії.

У середині XX ст. після Другої світової війни міжнародне співтовариство досягло консенсусу тільки відносно визначення поняття геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, прийнявши відповідні міжнародні документи. Величезний вплив на формування міжнародного кримінального права та кримінального судочинства надали Нюрнберзький і Токійський процеси над особами, винними у вчиненні військових злочинів, злочинів проти миру і проти людяності під час Другої світової війни. Надалі в умовах біполярного світу і загострення холодної війни питання про заснування Міжнародного кримінального суду більше не піднімалося.

Тільки наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років після закінчення «холодної війни» до цього питання було знову привернуто увагу. У грудні 1989 р. у відповідь на прохання Тринідада і Тобаго Генеральна Асамблея звернулася до Комісії міжнародного права з проханням відновити роботу над питанням про міжнародний кримінальний суд, який має юрисдикцію, що поширюється на незаконний обіг наркотичних засобів. У 1993 році у колишній Югославії вибухнув конфлікт, і військові злочини, злочини проти людяності та геноцид у формі «етнічних чисток» знову прикули до себе міжнародну увагу. У рамках зусиль, спрямованих на те, щоб покласти край поширеним стражданням людей, Рада Безпеки ООН заснувала спеціальний міжнародний трибунал по колишній Югославії для притягнення до відповідальності фізичних осіб, винних у скоєнні цих жорстоких актів, і для припинення скоєння аналогічних злочинів у майбутньому [7].

Незабаром після цього Комісія міжнародного права успішно завершила свою роботу над проєктом статуту міжнародного кримінального суду та у 1994 році представила проєкт статуту Генеральній Асамблеї. Для розгляду основних питань по суті, що випливають із цього проєкту статуту, Генеральна Асамблея заснувала Спеціальний комітет з питань заснування міжнародного кримінального суду, який збирався двічі в 1995 році. Після того, як Генеральна Асамблея розглянула доповідь Комітету, вона створила Підготовчий комітет для Міжнародного кримінального суду для підготовки тексту для подання дипломатичної конференції, що користується широкою підтримкою зведеного проєкту. Підготовчий комітет, який збирався в період з 1996 по 1998 роки, провів свою заключну сесію у березні та квітні 1998 року та завершив роботу над упорядкуванням проекту тексту.

Як уже відзначалось, у 1989 році уряд Тринідаду і Тобаго звернувся з листом до Генеральної Асамблеї з проханням відновити роботу над питанням про міжнародний кримінальний суд, який у тому числі володів би юрисдикцією щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. У 1991 р. в колишній Югославії почалася кровопролитна громадянська війна, а в 1994 р. – в Руанді стався геноцид. Рада Безпеки ООН відреагу-

вала на дві останні ситуації і своїм рішенням заснувала «adhoc» трибунали для залучення до покарання відповідальних осіб. Однак, оскільки ці трибунали були створені для розслідування злочинів, вчинених тільки в конкретний час і в рамках певного конфлікту, міжнародним співтовариством була досягнута загальна згода про те, що остаточно назріло питання про заснування незалежного і постійного кримінального суду.

Тому у 1998 р. Генеральна Асамблея з цього питання постановила скликати під егідою ООН Дипломатичну конференцію в Римі за участю всіх держав і 17 липня міжнародне співтовариство досягло історичного рішення, підписавши Римський статут – правову основу для створення Міжнародного кримінального суду на постійній основі [5].

Відповідно до своєї юрисдикції Міжнародний кримінальний суд може винести вирок щодо позбавлення волі на строк до 30 років або ж призначити довічне позбавлення волі за вчинення особливо тяжкого злочину. Так, у рамках діяльності такого органу є ряд успішних випадків притягнення винних до відповідальності. Томаса Лубанга визнано винним у воєнних злочинах (вербуванні дітей у віці до 15 років і використання їх для активної участі в бойових діях), вчинених у 2002-2003 рр. у Демократичній Республіці Конго. Вирок – чотирнадцять років ув'язнення [8].

Також Міжнародний кримінальний суд може ухвалити рішення про накладення штрафу, конфіскацію доходів, майна або активів, одержаних від вчиненого злочину. Вирок є обов'язковим до виконання. Держава, громадянином якої є засуджений, не може змінити вирок або звільнити його до закінчення терміну ув'язнення.

Міжнародний кримінальний суд має ефективні механізми притягнення осіб до відповідальності, зокрема може видати міжнародний ордер на арешт особи, щодо якої винесено вирок, навіть якщо підозрюваний – глава держави. Так, у 2009 році Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт чинного президента Судану Омара аль-Башира. Його обвинувачували у причетності до геноциду та воєнних злочинах під час конфлікту між центральним урядом країни та суданськими повстанцями [8]. У 2011 р. видано ордери на арешт лівійського лідера Муаммара Каддафі, його сина Саїфа аль-Іслама і глави лівійської розвідки Абдулли аль-Сенуссі, звинувативши їх у злочинах проти людяності. Головний прокурор Суду Луїс Морено Окампо просив видати ордери за «навмисне» вбивство демонстрантів у Лівії після того, як Рада безпеки ООН звернулася з цим питанням до суду. У своїй постанові Міжнародний кримінальний суд повідомив, що існують «достатні підстави», щоб вважати, що Каддафі, його син і аль-Сенуссі вчинили злочини, що потрапляють під юрисдикцію суду і що слід видати ордер на їх арешт. Проте, проведення арештів є складним завданням для Міжнародного кримінального суду, зважаючи на відсутність власної поліції, що змушує суд покладатися на країни-учасниці. Тому Саїф аль-Іслам і Абдулла Сенуссі затримані і перебувають під вартою в Лівії, але в Міжнародний кримінальний суд досі не передані [4].

Загалом Україна постійно підтримує зв'язки з міжнародною спільнотою на рівні різних учасників правовідносин. З 90-х років XX ст. значно посилилась інтенсивність контактів представників національного права з міжнародною правовою системою, а підписавши цілу низку міжнародно-правових актів, зокрема з питань захисту прав, свобод та законних інтересів людини, виник певний взаємозв'язок цих норм. Для юридичної науки це стало поштовхом до підвищення активності у сфері теоретичних розробок щодо проблем співвідношення і взаємодії національної правової з міжнародною нормативною системою на універсальному та регіональному рівнях. Така тенденція поширилась й на кримінальне процесуальне законодавство України, що пов'язано із суттєвим впливом з боку міжнародної спільноти та Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, Ради Європи та інших суб'єктів міжнародних відносин. Чинне законодавство України не може ефективно виконувати свої функції без врахування особливостей міжнародних процесів та узгодження їх з положеннями загальновизнаних міжнародних правових актів [9, с. 6–7]. Одним з джерел кримінального процесу, як

передбачає Кримінальний процесуальний кодекс України, є положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Вперше у 2014 р. Верховна рада України звернулась до Міжнародного суду з проханням притягти до відповідальності В. Януковича та інших посадовців за злочини проти людяності під час мирних акцій протесту громадян, що відбувалися із 30 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. Міжнародний кримінальний суд визнав свою юрисдикцію попри те, що на той момент Україна ще не ратифікувала Римський статут і розпочав розслідування «Ситуація в Україні». У 2015 р. Україна звернулася до суду щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності на сході України і в Криму. Другу заяву приєднали до першої і наприкінці 2020 року, після розгляду справи, прокурори ухвалили рішення про наявність підстав для початку офіційного розслідування [10]. У 2022 р. головний прокурор Міжнародного кримінального суду у Гаазі Карім Хан вирішив ініціювати розслідування щодо вчинення росією воєнного злочину й злочину проти людства в Україні [11].

На етапі досудового розслідування важливо забезпечувати єдиний стандарт збору доказів у відповідних провадженнях. Зокрема, 26 березня 2022 Генеральні прокурори України, Польщі та Литви підписали Угоду про створення спільної слідчої групи для розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності на території України. За повідомленням Офісу Генерального прокурора, діяльність групи буде зосереджуватись на зборі, безпечному зберіганні та швидкому обміні інформацією та доказами воєнних злочинів, зібраними в ході розслідувань на території держав-сторін, а також оперативно-розшукових заходах. У подальшому до неї приєднались Естонія, Латвія та Словаччина. Також до Групи доєднався і Міжнародний кримінальний суд в якості учасника. Усі країни-учасниці, крім України, ратифікували Римський статут та приєднались до Міжнародного кримінального суду, що вимагало приведення до відповідності їх національного законодавства з урахуванням міжнародних стандартів, якими керується Міжнародний кримінальний суд. Тому в цьому напрямку перед Україною залишається значний виклик з приводу забезпечення належної якості доказів, зібраних у межах діяльності спільної слідчої групи.

Крім того, прийнятими новелами до КПК України після повномасштабного вторгнення рф, законодавець заклав положення, що ці новели по співпраці з Міжнародним кримінальним судом будуть діяти тільки щодо осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади рф або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України [1]. Тобто щодо тих, хто діяв за наказом рф, умовно буде поширюватись лише на злочини з боку рф. Через некоректні формулювання затверджених норм, на практиці можуть виникати проблемні питання у сфері реалізації такої співпраці. Зокрема, ст. 624 КПК України передбачає, що процесуальні дії на території України на підставі та на виконання прохання Міжнародного кримінального суду може проводити Прокурор Міжнародного кримінального суду. Натомість подібні обмеження значно ускладнюють роботу Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду в Україні через вимогу його особистого залучення до проведення процесуальних дій і неможливість делегування повноважень слідчим Суду [12].

За весь час існування такого міжнародного органу було видано до 40 ордерів на арешт, що дало змогу затримати велику кількість винних осіб. Міжнародний кримінальний суд не лише притягує керівників держав та інших топ-посадовців до відповідальності за геноцид й воєнні злочини, він також розглядає справи щодо репарацій.

У разі вчинення міжнародних злочинів та відповідного переслідування у рамках юрисдикції Міжнародного кримінального суду, у інших держав з'являється обов'язок заарештувати та передати винну особу до

такого органу. Крім того, усі країни-учасниці Женевських конвенцій зобов'язані притягнути винну особу до кримінальної відповідальності у своїх юрисдикціях. Відтак, у випадку з численними міжнародними злочинами, вчиненими рф, відповідальним за їх вчинення не буде де сховатися, окрім, власне, рф або інших диктатур [13].

Підводячи підсумки, варто наголосити, що однією з головних цілей ООН є забезпечення повної поваги до прав та свобод людини у світі. У зв'язку з цим, боротьба з безкарністю, за мир і справедливість, права людини у конфліктних ситуаціях, а також запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру є одними із пріоритетних напрямів міжнародного судочинства. Заснування постійного Міжнародного кримінального суду є рішучим кроком уперед.

У цьому контексті варто зауважити, що внесені у 2022 році зміни та доповнення до КПК України поставили перед кримінальною процесуальною доктриною нові завдання, що пов'язані з теоретичним й прикладним переосмисленням ідеології застосування нових концептуальних новел і процесуальних інститутів кримінального процесуального законодавства. У цьому напрямі діяльності положення розділу IX[2] «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом» КПК України змушують по-новому розглядати окремі питання, які б, здавалось, на сьогодні є достатньо дослідженими у процесуальній науці. Зазначене також стосується й застосування міжнародних правових стандартів та урахування міжнародної судової практики у кримінальному процесі України, а також правозастосовної діяльності органів кримінальної юстиції України та суду в контексті співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.

Позитивними наслідками ратифікації Римського статуту для України стало б отримання механізму безпосереднього покарання тих, хто вчиняє міжнародні злочини; стимулювання національних органів розслідування діяти ефективніше, вивчати ширше коло фактів, що можуть вказувати на вчинення воєнних злочинів, слідувати міжнародним стандартам документування, роботи зі свідками тощо; набуття статусу учасника процесу в усіх структурах міжнародного кримінального суду, зокрема і право вносити кандидатуру судді від України та брати участь у виборах Прокурора Суду; залучення жертв міжнародних злочинів до процесу розгляду справ; продовження та розширення санкційної політики України та інших держав щодо рф як держави-агресора на підставі рішень міжнародних судів щодо росії.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон від 3 трав. 2022 р. № 2236-IX. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text

3. Набули чинності зміни КПК щодо співпраці з Міжнародним кримінальним судом. *PRAVO. ua. Юридична практика*. 2022. URL: https://pravo.ua/nabuly-chynnosti-zminy-kpk-shchodo-spivrobitnytstva-z-mizhnarodnym-kryminalnym-sudom/

4. Міжнародний кримінальний суд. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%83%D0%B4

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 лип. 1998 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/sp:max50:nav7:font2#Text

6. Кулеба Д. І. Міжнародний кримінальний суд. *Українська дипломатична енциклопедія*: у 2-х т./ редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

7. Международный уголовный суд: исторический обзор.*Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://web.archive.org/web/20121206070017/http://www.un.org/ru/law/icc/overview.shtml

8. Що таке Міжнародний Кримінальний Суд? *Українська гельсінська спілка з прав*

людини. 2022. 25 берез. URL: https://helsinki.org.ua/articles/shcho-take-mizhnarodnyy-kryminalnyy-sud/

9. Уваров В. Г.Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України монографія. Харків :НікаНова,2014. 416 с.

10. МКС вирішив розслідувати воєнні злочини на Донбасі й в Криму. *DeutscheWelle*. URL: https://www.dw.com/uk/mks-vyrishyv-rozsliduvaty-voienni-zlochyny-na-donbasi-y-v-krymu/a-55913155

11. Рощіна О. Прокурор Міжнародного кримінального суду почав розслідування щодо злочинів Росії. *Українська правда*. 2022. 1 берез. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/1/7326994/

12. Павлюк А. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? *Адвокатська практика під час війни*. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/213263_dosudove-rozslduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk

13. Мошенець О. Міжнародний кримінальний суд – шлях до Гааги та репарацій. *LB.ua*. 2022. 26 серп. URL: https://lb.ua/blog/olena_moshenets/527492_mizhnarodniy_kriminalniy_sud-shlyah.html

Serhii Galagan (Kyiv)
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4028-942X
Doctoral student of the Department of Criminal Procedure
National Academy of Internal Affairs

HISTORICAL AND LEGAL BACKGROUND OF THE CRIMINAL PROCEDURAL COOPERATION OF UKRAINE WITH THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

The article examines the genesis of Ukraine's cooperation with the International Criminal Court. It was emphasized that one of the main goals of the UN is to ensure full respect for human rights and freedoms in the world. In this regard, the fight against impunity, for peace and justice, human rights in conflict situations, as well as the prevention and elimination of threats to peace and suppression of acts of aggression or other violations of peace are among the priority areas of international justice. The establishment of a permanent International Criminal Court is a decisive step forward.

The author reveals the main stages of formation and development of criminal procedural cooperation of Ukraine with the international criminal court. It was established that the beginning of Russia's aggression against Ukraine necessitated the addition of the domestic criminal procedure regarding cooperation with the International Criminal Court and bringing to justice by the decision of the International Criminal Court subjects of the Russian Federation who committed war crimes or contributed to aggression against Ukraine. In the cases provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Rome Statute of the International Criminal Court, the competent body may, through the central body of Ukraine, apply to the International Criminal Court with a request (request) for assistance. The International Criminal Court is the first permanent legal institution whose competence includes the prosecution of persons responsible for genocide, war crimes and crimes against humanity. It was founded on the basis of the Rome Statute adopted in 1998. It exists since July 2002.

It was established that the changes and additions to the Criminal Procedure Code of Ukraine introduced in 2022 presented new tasks to the criminal procedural doctrine, which are related to the theoretical and applied rethinking of the ideology of the application of new conceptual novels and procedural institutes of the criminal procedural legislation. In this area of activity, some provisions of Chapter IX2 "Peculiarities of Cooperation with the International Criminal Court" of the Criminal Procedure Code of Ukraine force us to consider in a new way certain issues that would seem to be sufficiently researched in procedural science today. This also applies to the application of international legal standards and the consideration of international judicial practice in the criminal process of Ukraine, as well as the law enforcement activities of the criminal justice bodies of Ukraine and the court in the context of cooperation with the International Criminal Court.

Key words: International Criminal Court, criminal process, cooperation, criminal proceedings, genesis, formation, development.

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ АБО БОЄПРИПАСІВ, ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

КОЗАЧЕНКО Сергій Вікторович - аспірант, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5316-0476

343.344:343.14](477)

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.17

У статті розглянуто визначення та зміст поняття незаконного обігу вогнепальної зброї, висвітлено та проаналізовано існуючі у фаховій літературі підходи із визначення кола правопорушень, що входять в обсяг поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів», із приводу чого висловлено авторську позицію. Наголошено на наявності кореляційних зв'язків між змістом поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів» та предметом і засобами доказування по тим злочинам, що охоплюються цим поняттям. Констатовано, що вказане поняття є вельми об'ємним, а злочини, що входять до нього є різноманітними за своїм кримінально-правовим складом: відрізняються як за об'єктивними, так і за суб'єктивними ознаками. Поряд із цим, зазначене не виключає можливості виділення спільних закономірностей при їх доказуванні. За основу пошуку таких закономірностей запропоновано покласти особливості механізму вчинення злочинів та їх слідоутворення, коли зброя або боєприпаси виступають або знаряддям, або засобом, або предметом вчинення таких злочинів.

Ключові слова. Незаконний обіг зброї, злочини, поняття, ознаки, класифікація, доказування, механізм вчинення злочину, слідоутворення.

Постановка проблеми

Дослідження процесуальних аспектів доказування під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї, вимагає попереднього встановлення кола цих протиправних діянь, їх розуміння на сучасному етапі розвитку кримінального права та криміналістики. Із цього приводу слід згадати тезу про те, що «визначення будь якого поняття потребує, насамперед, окреслення кола тих явищ, процесів, відносин, видів діяльності, які мають бути ним відображені» [1, с. 97].

Стан дослідження

Проблемам протидії незаконному обігу зброї та боєприпасів у своїх роботах досліджували такі вчені, як М. Х. Рустамбаєв, А. В. Втюрін, О. О. Долгополов, І. В. Капустіна, 1. 1. Бікєєв, А. В. Кофанов, С. Г. Павліков, В. В. Войнов, В. Д. Корма, В. І. Рибачук, М. В. Щєголєва, В. В. Єфіменко, О. О. Нікітіна, О. Ф. Соколов, Г. О. Бойко, В. А. Саморока, О. А. Мокринський, О. Ф. Бурлевич, Є. В. Тєрєнтьєва, М. П. Тюлькін, В. В. Кубанок, В. П. Меживий, Р. Р. Карданов, М. Г. Пінчук, Я. В. Новак, Т. М. Бульба, А. В. Кузнєцов, М.В. Лукашин, А. С. Новосад, О. М. Сарнавський, С. П. Параниця, Є. М. Хастінов, О. М. Бокій, М. М. Майстренко, Є. С. Тесленко, В. С. Шаповалова, С. М. Мельниченко, І. Ю. Рагулін, Ю. М. Береза, С.Г. Борисов та інші. Проте, на сьогодні відсутні роботи щодо дослідження впливу змісту цього поняття на процес доказування обставин злочинів, що входять до його складу.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є висвітлення сучасних наукових підходів до розуміння поняття злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів, визначення його змісту, ознак та кола злочинів, передбачених КК України, що входять до цього поняття, а також можливостей пошуку закономірностей при їх доказуванні.

Наукова новизна дослідження

За результатами проведеного дослідження висловлено авторську позицію щодо змісту поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів». Уточнено коло злочинів, що передбачені КК України та входять до цього поняття. Наголошено на існуванні кореляційних зв'язків між ними, що є основою для подальшого пошуку закономірностей доказування по цим видам злочинів. За основу пошуку таких закономірностей запропоновано покласти особливості механізму вчинення злочинів та їх слідоутворення, коли зброя або боєприпаси виступають або знаряддям, або засобом, або предметом вчинення таких злочинів

Виклад основного матеріалу

У науковій літературі зазначається, що одним із чинників погіршення криміногенної обстановки в Україні в останні роки є зростаюча озброєність представників криміналітету. За таких обставин особливої актуальності набувають проблеми боротьби із незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів. Розглядувані злочини, будучи одним із найбільш «перспективних» напрямів діяльності організованих злочинних угруповань, поряд із торгівлею наркотиками, людьми й контрабандою, не тільки не зменшуються, а й призводять до розширення так званого «збройового чорного ринку» в Україні. Вони стають усе більш дохідним злочинним промислом, що має, на відміну від ряду інших посягань, відносно велику доступність і менший ступінь ризику викриття, що ускладнює їх розслідування [2, с. 251].

У теперішній час в Україні спостерігається неконтрольований ріст незаконного обігу різних видів зброї, що інтенсивно поширюються серед населення та в кримінальному середовищі. Значна частина такої зброї незаконно потрапляє в усі без винятку регіони України із зони проведення Операції Об'єднаних сил. Це є ключовим фактором, який ускладнює криміногенну обстановку в цілому на загальнодержавному рівні і, зокрема, призводить до різкого підвищення кількості злочинів загальнокримінальної спрямованості. Суспільна небезпека незаконного обігу зброї полягає у створенні «сприятливих умов» для вчинення більш тяжких злочинів, оскільки сама зброя несе потенційну загрозу життю і здоров'ю людей, незалежно від наявності або відсутності наміру застосовувати її за призначенням [3, с. 4].

Значні запаси незареєстрованої стрілецької зброї перебувають на руках цивільного населення України. За приблизними оцінками, її кількість може сягати 5 мільйонів одиниць. Починаючи з 1991 р., джерелами незаконного обігу вогнепальної зброї в країні залишаються витік внутрішніх запасів і транскордонна торгівля. За даними більш ранніх досліджень, показники вбивств та інших серйозних злочинів, вчинених із використанням вогнепальної зброї, різко зросли у 2014 р. у зв'язку з конфліктом на сході, хоча з 2015 р. спостерігаються тенденції до зменшення.

При цьому, скорочення незаконних потоків стрілецької зброї визнано як важливу складову сталого розвитку. Завдання 16.4 Цілей сталого розвитку, прийнятих ООН у вересні 2015 р., зобов'язує держави скоротити незаконні потоки зброї до 2030 р. [4, с. 3 - 4].

Стаття 3 «Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» визначає незаконний обіг зброї як придбання, продаж, ввіз чи вивіз, доставку, переміщення або передачу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї з території чи територією Держави-учасниці на територію

іншої Держави-учасниці, якщо будь-яка із заінтересованих Держав-учасниць не надає відповідного дозволу або якщо вогнепальна зброя не має передбаченого маркування[1].

На думку В.М. Шевчука, «незаконний обіг вогнепальної зброї - це певний процес, який передбачає виробництво зброї і подальший її рух від виробникаяк державного, так і кримінального, далі рух до споживача - легального (МО, МВС, СБУ тощо) або нелегального (злочинці, громадяни, що незаконно отримують зброю для самозахисту, колекціонування та ін.), а також процес користування зброєю, підтримання його в справному стані, перехід від одного власника до іншого і до її знищення. Структурними елементами незаконого обігу вогнепальної зброї, на думку вченого, є такі: виробництво або виготовлення, збут (передача), придбання, зберігання, носіння, перевезення, застосування, ремонт, використання, знищення та ін. Такий обіг вогнепальної зброї є не просто незаконним, а й кримінальним, оскільки включає дії, що порушують кримінально-правові заборони та за вчинення яких передбачена кримінально-правова відповідальність» [2, с. 251].

Поряд із цим, деякі вчені роблять акцент, на тому що застосування (користування) зброї не відноситься до поняття «обіг зброї». Як зазначають М.Г. Щербаковський та Д.В. Андрєєв, вітчизняні науковці часто замінюють термін «незаконний обіг зброї» терміном «незаконне поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» (як це поняття сформульовано у ст. 263 КК України) [5, с. 51-60]. На їх думку використання в якості синонімів понять «обіг» і «поводження» не є цілком правильним: поняття «поводження» є більш вузьким і охоплює дії власника зі зброєю, тобто її зберігання, носіння, перевезення, ремонт і т. д. Поряд із цим (відповідно до етимологічного значення), під поняттям «обіг» розуміється «використання», «вжиток» чого-небудь. Використання ж зброї, тобто її застосування за призначенням – для ураження живої цілі та ін., не є складовою поняття «обіг». Обіг розглядається науковцями як процес виробництва зброї, її подальшого руху від державного або кримінального виробника (виготовлювача), до законного чи незаконного (злочинці, громадяни, які незаконно купують зброю для самозахисту, колекціонування і т. п.) споживача, а також підтримка її в справному стані, перехід від одного власника до іншого і т. д., до її знищення. Фізичний вплив на зброю (виготовлення, переробка), її просторове (носіння, перевезення), тимчасове (зберігання), соціальне (зміна власника) переміщення мають правове значення, що визначає кваліфікацію відповідних дій. Кожна вказана дія (вплив) є структурним елементом обігу зброї [3, с. 19].

Незаконний (кримінальний) обіг зброї, на думку тих же М.Г. Щербаковського та Д.В. Андрєєва, передбачає дії, що порушують кримінально-правові заборони та, відповідно, мають наслідком кримінальну відповідальність. При цьому, на думку науковців, незаконний обіг зброї передбачає наступні злочини, передбачені Кримінальним кодексом України (далі – КК України):

– переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї) (ст. 201 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів (ст. 262 КК України);

– носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ст. 263 КК України);

– виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів,

[1] Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності / Затверджено Резолюцією 55/255 Генеральної Асамблеї ООН від 31.05.2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_792

вибухових речовин чи вибухових пристроїв (ст. 2631 КК України);

– недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст. 264 КК України), незаконне виготовлення будь-якого ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 2651 КК України);

– порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин або інших правил поводження з ними, а також незаконне пересилання цих речовин чи матеріалів поштою або вантажем (ст. 267 КК України);

– перевезення на повітряному судні вибухових речовин (ст. 269 КК України);

– вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій, які можуть бути використані для створення ракетної, ядерної, хімічної, інших видів зброї (ст. 333 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин (ст. 410 КК України);

– умисне або необережне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів (ст. ст. 411, 412 КК України);

– втрата або зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів (ст. 413 КК України);

– порушення правил поводження зі зброєю, а також із боєприпасами, вибуховими речовинами (ст. 414 КК України);

– розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України) [3, с. 21-22].

На підставі аналізу складів цих кримінальних правопорушень цитованими науковцями запропоновано поділ злочинів у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів їх на три групи.

До першої групи відносять кримінальні правопорушення, в ознаках складів яких обов'язковим елементом вказується вогнепальна, холодна чи інша зброя, боєприпаси, вибухові пристрої, вибухові речовини та ін.: статті 201, 262, 263, 2631 , 264, 2651 , 267, 269, 410, 411, 412, 413, 414, 440 КК України. Зброя, яка наводиться безпосередньо в диспозиції норми, є конкретним предметом злочину, характеризує об'єкт злочину і для правильної кваліфікації кримінального правопорушення повинна бути обов'язково встановлена.

Другу групу складають кримінальні правопорушення, в ознаках складів яких зброя є знаряддям їх вчинення (тобто також виступає як ознака об'єктивної сторони злочину). У таких правопорушеннях законодавцем передбачена можливість використання різних видів зброї під час вчинення злочинів: статті 113, 146, 194, 195, 258, 266, 282, 294, 296, 331, 347, 352, 365, 378, 393, 399, 404-406, 424, 439 КК України.

Третю (найменшу) групу складають злочини, у яких серед ознак складу не має будь-яких вказівок на обов'язкову або можливу наявність зброї як предмета або засобу їх вчинення, але які факультативно містять посилання на зброю, озброєність, які є кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення: статті 257, 260, 261, 408, 429, 446 КК України [3, с. 10-11].

Отже, розкриваючи систему кримінально-правових норм, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів, слід, у першу чергу, на ті статті, які включені до розділу IX КК України «Злочини проти громадської безпеки». Кримінальні правопорушення, що охоплені зазначеним розділом, мають у своєму складі обов'язковий предмет злочину, яким є: вогнепальна зброя (ст.ст. 263, 263-1, 264) та боєприпаси (ст.ст. 263, 263-1, 264).

Однак, коло злочинів у цій сфері не обмежується зазначеним. У цьому контексті слід навести думку О.О. Дудорова, В.П. Тихого та М.І. Хавронюка про те, що «загально небезпечний характер злочинів проти громадської безпеки зумовлений як їх об'єктом, так і тим, що їх предметом та/або засобом (знаряддям) виступають зброя або інші, за своєю природою потенційно смертоносні, джерела, які використовуються або можуть бути використані як зброя, як засоби руйнування чи ураження» [6, с. 40; 7, с. 655].

Аналогічної позиції дотримується В.С. Бондар та надає авторську класифікацію злочинів у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів. До першої групи на-

уковець аналогічно відносить злочини, знаряддями та засобами вчинення яких є вогнепальна зброя та бойові припаси:

1) незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК України);

2) бандитизм (ст. 257 КК України);

3) терористичний акт (ст. 258 КК України);

4) сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України);

5) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 3 ст. 260 КК України);

6) масові заворушення (ст. 294 КК України);

7) хуліганство (ч. 4 ст. 296 КК України);

8) перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України);

9) опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ч. 2 ст. 404 КК України);

10) погроза або насильство щодо начальника (ч. 4 ст. 405 КК України);

11) порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ч. 3 ст. 406 КК України);

12) перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК України);

13) найманство (ст. 447 КК України).

До другої групи, на думку В.С. Бондара, слід відносити злочини, обов'язковою ознакою яких є предмет у вигляді вогнепальної зброї та бойових припасів (крім зазначених вище злочинів проти громадської безпеки):

1) контрабанда (ст. 201 КК України);

2) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 2 ст. 260 КК України);

3) викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України);

4) втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України);

5) дезертирство (ч. 2 ст. 408 КК України);

6) викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України);

7) умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України);

8) необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК України);

9) втрата військового майна (ст. 413 КК України);

10) порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України).

Крім того, як зазначають науковці, як знаряддя вогнепальна зброя та бойові припаси можуть застосовуватись при вчиненні вбивства, умисного тяжкого тілесного ушкодження, розбою, незаконного полювання та інших злочинів [8, с. 69-71].

Існують і більш вузькі погляди на розглядуване поняття. Зокрема, А.С. Новосад та С.А. Шалгунова зазначають, що КК України передбачає відповідальність за наступні форми незаконного обігу зброї: незаконне носіння, незаконне зберігання, незаконне придбання, незаконне виготовлення, незаконну передачу, незаконний збут[2], що включає лише ті злочини, де зброя є лише їх предметом. Хоча, надалі і надають ширше визначення поняття «обігу зброї – це дії, що полягають у виготовленні зброї, торгівлі зброєю, продажу, передачі, придбанні, колекціонуванні, експонуванні, обліку, зберіганні, носінні, перевезенні, транспортуванні, використанні, вилученні, знищенні, ввезенні зброї на території України та вивезення з неї. Таким чином, усі вказані діяння

[2] Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / Ю.М. Береза, М.М. Єфімов, В.П. Кононець, А.С. Новосад, І.В. Пиріг, С.А. Риб'янець, О.С. Скок, О.І. Соболь, К.О. Чаплинський, А.П. Черненко, С.А. Шалгунова, Т.В. Шевченко, А.Г. Шиян, В.А. Якушкін / За заг. ред. К.ю.н., доцента Шалгунової С.А. – Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. – 364 с. С. 56-57.

складають форми незаконного обігу зброї, які можна назвати армалогічними злочинами, тобто, злочинами, вчиненими щодо зброї, або з її використанням чи застосуванням» [9, с. 56-57].

Вцілому, можна зробити висновок, що на сьогодні прослідковуються тенденція до застосування широкого підходу до розуміння поняття злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї або боєприпасів, до складу яких відносять: 1) злочини, в складі яких зброя або боєприпаси є предметом злочину; 2) злочини, в складі яких зброя або боєприпаси є знаряддям або засобом вчинення злочину та 3) злочини, в складі яких зброя або боєприпаси виступають іншою ознакою об'єктивної сторони; 4) злочини, в складі яких зброя або боєприпаси не є обов'язковою ознакою, проте які потенційно можуть вчинятись із застосуванням зброї чи боєприпасів (вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, розбій тощо). Хоча у останньому випадку вогнепальна зброя та боєприпаси в цілому не впливають наявність чи відсутність складу злочину, проте впливають на оцінку тяжкості вчиненого, передбачають використання їх як знаряддя чи засобів вчинення правопорушення і тому також повинні підпадати під поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів».

Отже, до досліджуваного поняття входить досить велика кількість злочинів, які, хоча і об'єднані на рівні ознак таких елементів складу як предмет знаряддя чи засоби (якими є зброя або боєприпаси), але в той же час мають суттєві відмінності між іншими суб'єктивними та об'єктивними ознаками. Вказане лежить в основі особливостей предмета та, відповідно, засобів доказування по кожному окремому кримінальному провадженню. Із цього приводу слід згадати судження В.А. Журавля про те, що предмет доказування окреслюється ознаками складу злочину, за яким здійснюється його кваліфікація і ст. 91 КПК України [10, с. 180-181].

Нагадаємо, що ст. 91 КПК України визначає, що «у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру»[3].

Отже, кримінальний процесуальний закон прямо вказує на необхідність доказування об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кожного окремого кримінального правопорушення. Зрозуміло, що злочини, пов'язані із незаконним поводженням із зброєю (в яких зброя є предметом злочину) відрізнятимуться з криміналістичної точки зору за слідовою картиною їх вчинення від злочинів, де зброя та боєприпаси є знаряддями або засобами вчинення злочину, що вимагатиме вчинення слідчим, спеціалістом, оперативним працівниками на місці події та

[3] 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

експертами різного комплексу дій із пошуку слідів злочину, їх вилучення та подальшого дослідження.

При цьому, у разі розслідування сукупності злочинів, вчинених із застосуванням зброї та боєприпасів, процедура доказування буде ускладнена розширенням свого предмета, адже у такому разі постає необхідність доказування ознак двох чи більше складів злочину. Наприклад, у разі застосування вогнепальної зброї при вчиненні терористичного акту. Як зауважує О.О. Книженко, вчинення злочинів, під час яких особа використовує зброю та бойові припаси й цими речами вона поводиться без належно оформлених дозволів, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів. Зокрема, вчинення терористичного акту в разі застосування зброї та бойових припасів особою, яка незаконно поводилася з такими предметами, необхідно кваліфікувати за ст. 258 та ст. 263 чи ст. 263-1 КК України відповідно [11, с. 73].

У цій ситуації, згідно з правилами ст. 217 КПК України, досудове розслідування за вказаними злочинами слід об'єднати в одне кримінальне провадження, по якому доказування носитиме комплексний характер.

Проте, різноманітність складів злочинів, що входять до вже криміналістичного поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів» не означає неможливість виділення спільних рис, закономірностей у їх доказуванні. Пропонуємо за основу пошуку таких закономірностей покласти заначений поділ цих злочинів, де зброя, боєприпаси виступають знаряддям або предметом злочину. Так, застосування зброї або боєприпасів при вчиненні різних протиправних дій носить типовий характер (вчинення пострілів, ураження людей, майна, залякування тощо), що вказує на можливість виділення типових слідів вчинення таких дій та, відповідно, типових способів збирання та дослідження доказів. Ця ж теза стосується і комплексу злочинів, де зброя та боєприпаси є предметом злочину.

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зупинитись на основних висновках проведеного дослідження. По-перше, аналіз існуючих у кримінально-правовій та кримінологічній доктринах підходах на зміст поняття «злочини у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї або боєприпасів» вказує, що воно має комплексний характер та до нього включають чотири групи: 1) злочини, у складі яких зброя або боєприпаси є предметом злочину; 2) злочини, у складі яких зброя або боєприпаси є знаряддям або засобом вчинення злочину; 3) злочини, у складі яких зброя або боєприпаси є іншою ознакою об'єктивної сторони правопорушення; 4) злочини, які можуть вчинятись із застосуванням зброї чи боєприпасів, хоча як обов'язкова ознака у складі цих злочинів вони законом не передбачені. Такі злочини об'єднані на рівні ознак таких елементів складу злочину, як предмет, знаряддя чи засоби їх вчинення (якими є зброя або боєприпаси), але в той же час мають суттєві відмінності між іншими суб'єктивними та об'єктивними ознаками. По-друге, відмінності у складі цих злочинів прямо впливають на обсяг предмета доказування та обрання слідчим відповідного комплексу засобів доказування. Це прямо передбачено ст. 91 КПК України. Предмет доказування по таких злочинах визначається ознаками складу злочину, за яким здійснюється його кваліфікація та ст. 91 КПК України. При цьому, у разі розслідування сукупності злочинів, вчинених із застосуванням зброї та боєприпасів, процедура доказування буде ускладнена розширенням свого предмета, адже в такому разі постає необхідність доказування ознак двох чи більше різних складів злочину. Різноманітність складів злочинів, що входять до вже криміналістичного поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів» не означає неможливість виділення спільних рис, закономірностей у їх доказуванні. Пропонується за основу пошуку таких закономірностей покласти особливості механізму вчинення злочинів та їх слідоутворення, коли зброя або боєприпаси виступають або знаряддям, або засобом, або предметом вчинення таких злочинів.

Література

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. Київ, Ін Юре. 2007. Т. 2. 706 с.

2. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. /- За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.

3. Щербаковський М.Г., Андрєєв Д.В. Розслідування незаконного обігу зброї: монографія. Харків, 2021. 192 с.

4. Мартинюк А. Дослідження незаконних потоків зброї: Україна. Київ., 2017. Small Arms Survey. 8 с.

5. Тихий В. П. Коментар до статей 262, 263, 264 розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» Кримінального кодексу України. Законодавство України: наук.-практ. коментарі. 2004. № 8. С. 51–60.

6. Тихий В.П. Сучасні проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки. Вісник Національної академії прокуратури України. 2008. № 3. С. 39 – 43.

7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

8. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів: навч. практ. посіб. / Б. І. Бараненко та ін.; за заг. ред. В. М. Комарницького. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєвєродонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 800 с.

9. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / Ю.М. Береза, та ін. / За заг. ред. к.ю.н., доцента Шалгунової С.А. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 364 с.

10. Журавель В.А. Принципи формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. Питання боротьби зі злочинністю. 2011. № 1 (64). С. 180 - 181.

11. Книженко О. Кваліфікація злочинів, що вчиняються з використанням вогнепальної зброї, бойових припасів чи вибухових речовин. Вісник Національної академії прокуратури України. № 1 (47). 2017. С. 70 - 74.

List of References

1. Zakaliuk, A.P., 2007. Course of modern Ukrainian criminology [Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii]. Vol. 2. Kyiv: In Yure.

2. . Shepitko, V. Yu and others, 2008. Forensics: Textbook [Kryminalistyka: Pidruchnyk]. Kharliv: Pravo.

3. Shcherbakovskyi, M.H., Andrieiev, D.V., 2021. Investigating illegal weapons trafficking [Rozsliduvannia nezakonnoho obihu zbroi]. Kharkiv.

4. Martyniuk A., 2017. Investigation of illegal arms flows: Ukraine [Doslidzhennia nezakonnykh potokiv zbroi: Ukraina]. Kyiv: Small Arms Survey.

5. Tykhyi, V. P., 2004. Commentary on Articles 262, 263, 264 of Chapter IX «Crimes against public safety» of the Criminal Code of Ukraine. Legislation of Ukraine: science and practice. Comments [Komentar do statei 262, 263, 264 rozdilu IKh «Zlochyny proty hromadskoi bezpeky» Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: nauk.-prakt. komentari.]. № 8. P. 51-60.

6. Tykhyi, V. P., 2008. Modern problems of application and improvement of criminal law norms on responsibility for crimes against public safety [Suchasni problemy zastosuvannia i vdoskonalennia kryminalno-pravovykh norm pro vidpovidalnist za zlochyny proty hromadskoi bezpeky]. Вісник Національної академії прокуратури України. № 3. P. 39 – 43.

7. Dudorov, O.O., Khavroniuk, M.I., 2014. Criminal law: Study guide [Kryminalne pravo: Navchalnyi posibnyk]. Kyiv: Vaite.

8. Baranenko, B. I. and others. Investigation of crimes committed in the sphere of circulation of firearms and ammunition [Rozsliduvannia zlochyniv, shcho vchyniaiutsia u sferi obihu vohnepalnoi zbroi ta boieprypasiv]. Severodonetsk: LDUVS named after E. O. Didorenko.

9. Bereza, Yu. M and others, 2020. Criminal liability for illegal arms trafficking [Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnyi obih zbroi]. Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.

10. Zhuravel, V.A., 2011. Principles of the formation of individual forensic methods of crime investigation [Pryntsypy formuvannia

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто визначення та зміст поняття незаконного обігу вогнепальної зброї, висвітлено та проаналізовано існуючі підходи у фаховій літературі із визначення кола правопорушень, що підпадають під поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів», із приводу чого висловлено авторську позицію. Наголошено на наявність кореляційних зв'язків між змістом поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів» та предметом і засобами доказування по тим злочинам, що охоплюються цим поняттям. Констатовано, що вказане поняття є вельми об'ємним, а злочини, що входять до нього є різноманітними за своїм кримінально-правовим складом: відрізняються як за об'єктивними, так і за суб'єктивними ознаками. Поряд із цим, це не виключає можливості виділення закономірностей при їх доказуванні. За основу пошуку таких закономірностей запропоновано покласти особливості механізму вчинення злочинів та їх слідоутворення, коли зброя або боєприпаси виступають або знаряддям, або засобом, або предметом вчинення таких злочинів.

Констатовано, що аналіз існуючих у кримінально-правовій та кримінологічній доктринах підходах на зміст поняття «злочини у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї або боєприпасів» вказує, що воно має комплексний характер та до нього включають чотири групи: 1) злочини, в складі яких зброя або боєприпаси є предметом злочину; 2) злочини, в складі яких зброя або боєприпаси є знаряддям або засобом вчинення злочину; 3) злочини, в складі яких зброя або боєприпаси є іншою ознакою об'єктивної сторони правопорушення; 4) злочини, які можуть вчинятись із застосуванням зброї чи боєприпасів, хоча як обов'язкова ознака у складі цих злочинів вони законом не передбачені. Такі злочини об'єднані на рівні ознак таких елементів складу злочину як предмет, знаряддя чи засоби їх вчинення (якими є зброя або боєприпаси), але в той же час мають суттєві відмінності між іншими суб'єктивними та об'єктивними ознаками.

Зазначено, що відмінності у складі цих злочинів прямо впливають на обсяг предмета доказування та обрання слідчим відповідного комплексу засобів доказування. Це прямо передбачено ст. 91 КПК України. Предмет доказування по таким злочинам визначається ознаками складу злочину, за яким здійснюється його кваліфікація та ст. 91 КПК України. При цьому, у разі розслідування сукупності злочинів, вчинених із застосуванням зброї та боєприпасів, процедура доказування буде ускладнена розширенням свого предмета, адже у такому разі постає необхідність доказування ознак двох чи більше різних складів злочину.

Обґрунтовано, що різноманітність складів злочинів, що входять до вже криміналістичного поняття «злочини, пов'язані із незаконним обігом зброї або боєприпасів» не означає неможливість виділення спільних рис, закономірностей у їх доказуванні. Пропонується за основу пошуку таких закономірностей покласти особливості механізму вчинення злочинів та їх слідоутворення, коли зброя або боєприпаси виступають або знаряддям, або засобом, або предметом вчинення таких злочинів.

Ключові слова. Незаконний обіг зброї, злочини, поняття, ознаки, класифікація, доказування, механізм вчинення злочину, слідоутворення.

okremykh kryminalistychnykh metodyk rozsliduvannia zlochyniv]. The issue of crime fighting. № 1 (64). P. 180 - 181.

11. Knyzhenko, O. Classification of crimes committed with the use of firearms, ammunition or explosives [Kvalifikatsiia zlochyniv, shcho vchyniaiutsia z vykorystanniam vohnepalnoi zbroi, boiovykh prypasiv chy vybukhovykh rechovyn]. Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine. № 1 (47). P. 70 – 74.

Kozachenko Serhii

CONCEPTS, SIGNS AND CLASSIFICATION OF CRIMES RELATED TO ILLEGAL TRAFFIC OF FIREARMS OR AMMUNITION, THEIR INFLUENCE ON THE PROCESS OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article discusses the definition and content of the concept of illegal circulation of firearms, highlighting and analyzing existing approaches in the professional literature to

define the range of offenses that fall under the concept of «crimes related to illegal trafficking in weapons or ammunition». The author's position on this issue is expressed. The article emphasizes the presence of correlation links between the content of the concept of «crimes related to illegal trafficking in weapons or ammunition» and the subject matter and means of proof for such crimes. It is noted that this concept is very extensive, and the crimes that fall under it are diverse in their criminal-legal composition, differing in both objective and subjective characteristics. However, this does not preclude the possibility of identifying patterns in their proof. To search for such patterns, the peculiarities of the mechanism of committing crimes and their trace formation are proposed as a basis, when weapons or ammunition serve as tools, means, or objects of committing such crimes.

It has been noted that the analysis of existing approaches in criminal law and criminology doctrines on the concept of «crimes in the field of illegal circulation of firearms or ammunition» indicates that it has a complex nature and includes four groups: 1) crimes in which firearms or ammunition are the subject of the crime; 2) crimes in which firearms or ammunition are the means or instrument of committing the crime; 3) crimes in which firearms or ammunition are another feature of the objective side of the offense; 4) crimes that can be committed with the use of firearms or ammunition, although they are not provided for by law as a mandatory element of these crimes. Such crimes are united at the level of features such as the subject, means or instruments of their commission (which are firearms or ammunition), but at the same time have significant differences between other subjective and objective characteristics.

It is stated that the differences in the composition of these crimes directly affect the volume of evidence and the selection by investigators of the corresponding set of evidence. This is directly provided for in Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The subject of proof for such crimes is determined by the signs of the crime composition, according to which its qualification is carried out, and Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. In the case of investigating a combination of crimes committed with the use of weapons and ammunition, the procedure for proving will be complicated by expanding its subject, since in such a case there is a need to prove the signs of two or more different compositions of the crime.

It is argued that the diversity of crime compositions that fall under the already criminological concept of «crimes related to the illegal circulation of weapons or ammunition» does not mean the impossibility of identifying common features, regularities in their proof. It is proposed to base the search for such regularities on the peculiarities of the mechanism of committing crimes and their evidential value, when weapons or ammunition act as a tool, means, or object of committing such crimes.

Keywords: illegal circulation of weapons, crimes, concept, signs, classification, evidence, mechanism of committing a crime, evidential value.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

САДУЛА Л.М. - к.е.н, доцент, юридичний факультет Європейського університету

ПІГОВИЧ І.Д. - студент магістратури, юридичний факультет Європейського університету

РОМАНЮК М.А. - студент магістратури, юридичний факультет Європейського університету

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.18

У статті розглядаються особливості кримінальної відповідальності за порушення недоторканості житла чи іншого володіння особи. Недоторканність житла, таємниця приватного життя разом з іншими правами та свободами утворюють основу правового статусу особи та є невід'ємними складовими сучасної концепції прав і свобод людини. Зі вступом України до Ради Європи, послідовним курсом на європейську інтеграцію та подальшими демократичними перетвореннями особливого змісту та значення набуває удосконалення захисту недоторканості житла кримінально-правовими засобами.

У Конституції України кожному гарантується право на недоторканість житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Однак, є випадки, коли слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Констатовано, що ефективність кримінально-правової протидії порушенню недоторканості житла, передусім, залежить від чіткого опису ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.162 КК України.

Ключові слова: недоторканність житла, права і свободи особи, забезпечення прав,проникнення до житла.

Постановка проблеми

Недоторканність житла, таємниця приватного життя разом з іншими правами та свободами, утворюють основу правового статусу особи та є невід'ємними складовими сучасної концепції прав і свобод людини. Зі вступом України до Ради Європи, послідовним курсом на європейську інтеграцію та подальшими демократичними перетвореннями особливого змісту та значення набуває удосконалення захисту недоторканності житла кримінально-правовими засобами [1, с.6].

У статті 30 Конституції України кожному гарантується право на недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Однак, є випадки, коли слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Аналогічне положення також передбачене у ст.13 та 233 КПК України. Більше того, відповідальність за порушення недоторканності житла передбачена ст.162 КК України. Втім, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень України засвідчує про відносно велику кількість випадків притягнення до

кримінальної відповідальності за вчинення аналізованого посягання.

Стан теоретичного дослідження

Питанням кримінально-правової протидії проникненню до житла та іншого володіння особи присвячені наукові дослідження таких ечених, як А.Є.Аврамова, Ю.В. Кириченка, І.Ф.Літвінова, В.Т. Маляренка, Л.О. Мойсея, М.К.Галянтич, Ю.М.Жмура, Є.О.Мічуріна та ін.

Метою цієї cnfnns є вивчення особливостей кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.162 КК України.

Виклад основних положень

У диспозиції ч.1 ст.162 КК України передбачено чотири форми вчинення аналізованого посягання: незаконне проникнення до житла; незаконне проникнення до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії.

Для характеристики форм вчинення цього кримінального правопорушення, передусім, слід з'ясувати зміст поняття житла. Так, В.Т.Маляренко під поняттям «житло» в кримінально-процесуальному розумінні пропонує розглядати, будинок зі всіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку, будь-яке житлове приміщення незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання та будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але використовуються для тимчасового проживання. Тобто це можуть бути приватний будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі, дача, садовий будиночок, кімната в гуртожитку, номер у готелі, лікарняні та санаторні палати, кімнати баз відпочинку, туристичні палатки тощо [2, с.4]. Є.О.Мічурін визначає житло як квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах одноквартирних будинків та інші приміщення, що придатні для постійного чи тимчасового проживання осіб і які є завершеним будівництвом та віднесені в законному порядку до житлового фонду [3, с.57]. Водночас якщо законодавець розуміє під житлом приміщення для проживання, то ЄСПЛ визначає під таким і приміщення комерційного чи службового призначення, що охоплюється у вітчизняному законодавстві терміном «інше володіння особи» (ч. 2 ст. 233 КПК). У рішенні у справі «Товариство «Кола Ест» та інші проти Франції» («STES ColasEstandOthers v. France») від 16.04.2002 р., п. 41. [4] Суд нагадує, що Конвенція є живим інструментом, який слід тлумачити з урахуванням сучасних умов. Спираючись на динамічне тлумачення Конвенції, Суд вважає, що настав час визнати, що за певних обставин права, гарантовані статтею 8 Конвенції, можуть розглядатися як такі, що включають право на повагу до зареєстрованого офісу, філії та інших ділових приміщень. Незважаючи на те, що комерційні чи службові приміщення не відносяться Законом до «житла», втім це не стоїть на заваді для звернення до ЄСПЛ зі скаргою щодо порушення статті 8 Конвенції. Привертає увагу й той факт, що для Суду не виступає як критерій житла його «нерухомість», тобто зв'язаність із землею стінами чи фундаментом. Судом наводяться у рішеннях такі приклади житла, що досить відрізняються від класичного розуміння поняття «приміщення». Це, приміром, каравани, намети, бунгало (рішення у справі «Вінтерштайн та інші проти Франції» («Winterstein and Others v. France») від 17.10.2013 р., п. 141) [5], незалежно від законності підстав заселення місцевості, на якій ці об'єкти знаходяться.

Терміни «володіння» чи «інше володіння» хоча й використано у ст. 30 Конституції України, втім не зустрічаються у міжнародних правових актах. Тлумачення терміна «інше володіння» було надано у листі Мін'юсту України від 31.07.2013р. №423-0-13/11, де вказано, що під ним слід розуміти транспортний засіб, земельну ділянку, гараж, інші будівлі чи приміщення

побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи [6].

Під незаконним проникненням до житла чи іншого володіння особи слід розуміти будь-яке вторгнення в житло (інше володіння), здійснене всупереч волі законного володільця, за відсутності визначених законом підстав чи в порушення встановленого законом порядку [7, с.69].

Незаконний огляд - це проведення такої слідчої дії, як огляд житлового приміщення чи іншого володіння особи з недотриманням вимог щодо підстав його проведення або з порушенням процесуального порядку його проведення (проведення з іншою метою, ніж це передбачено кримінально-процесуальним законодавством, без понятих, без складання протоколу тощо) [7, с.69].

Обшук вважається незаконним, якщо він здійснений: 1) приватною особою; службовою особою, яка не має права його проводити; 2) службовою особою, яка відповідно до закону наділена правом проведення обшуку (слідчим, працівником органу дізнання), але: а) за відсутності підстав для проведення обшуку (коли непорушено кримінальну справу або за відсутності достатніх даних про те, що знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини в справі або забезпечення цивільного позову, заховані в певному приміщенні або місці чи у будь - якої особи, а також про те, що в певному приміщенні або місці переховується злочинець); б) з порушенням процесуального порядку його проведення (без вмотивованої постанови судді; без участі понятих, без складання протоколу, без роз'яснення тим, кого обшукують, понятим і відповідним представникам їхніх прав тощо) [7, с.69].

Під незаконним виселенням слід розуміти виселення із займаного житлового приміщення за відсутності підстав або з порушенням порядку, встановлених законом. Відповідно до чинного законодавства примусове виселення громадянина Із житла може мати місце лише за рішенням суду у визначених законом випадках. До інших дій, що порушують недоторканність житла громадян, може бути віднесено самовільне вселення до чужого житла, тимчасове використання житла без згоди його власника, незаконне проведення виїмки тощо [7, с.69].

Аналіз судової практики України засвідчує, що суди загалом правильно визначають момент закінчення цього кримінального правопорушення з моменту проникнення на огороджену територію подвір'я, навіть незважаючи на те, що проникнути до самого житла не вдалось з причин, що не залежали від волі порушника. Так, вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 10 квітня 2018 року встановлено, що підсудний таємно переліз через паркан та незаконно проник на огороджену територію подвір'я домоволодіння, т.ч. вчинивши кримінальне правопорушення, передбачене ст.162 КК України [8].

Необхідно звернути увагу на те, що ч. 2 ст. 162 КК України передбачає посилену відповідальність за порушення недоторканності житла чи іншого володіння, вчинене службовою особою, або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування. У теперішній час існує велика кількість суперечок між науковцями, які вбачають помилки кваліфікації під час відмежування злочину, передбаченого ч. 2 ст. 162 від злочинів розділу XVII (у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг). Ю.М. Жмур відмічає, що серйозною вадою конструкції цієї норми є те, що в ній відсутнє посилання на використання службовою особою влади або свого службового становища. Норма ч. 2 ст. 162 КК України обмежується лише вказівкою «Ті самі дії, вчинені службовою особою…». Така ситуація формально дає можливість кваліфікувати за ч. 2 ст. 162 КК України дії будь-якої службової особи, навіть якщо вони не пов'язані з її професійною діяльністю.

Вирішення питання про відмежування розглядуваних норм Розділу XVII КК України необхідно здійснювати за правилами подолання конкуренції загальної та спеціальної норми. За своїм змістом положення ч. 2 ст. 162 КК України є спеці-

альним видом зловживання та перевищення службовою особою своїх повноважень, оскільки з усіх можливих дій, які утворюють зловживання чи перевищення, кримінолізуються лише ті, що порушують недоторканність житла чи іншого володіння. З огляду на це перевага повинна віддаватися саме цій нормі [9].

Часто суди під час розгляду справи по суті не в змозі визначити справжню мету дій підсудного, що призводить до сумнівних висновків, коли особа, що тричі судима за ч. 3 ст. 185 КК України (крадіжка, поєднана з проникненням у житло чи інше приміщення), знову проникає до чужого житла і не встигнувши вчинити будь-яких дій, помічається тією особою, чиє право недоторканності житла було порушено. Перед судом постає питання: такі дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 162 КК України чи як ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України (незакінчений замах на крадіжку, поєднану з проникненням в житло чи інше приміщення)? Адже санкції статей за вчинювані діяння суттєво різняться. Перша частина ст. 162 КК України передбачає покарання у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних роботах на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років. У той же час, за ч. 3 ст. 185 КК України з урахуванням положень ч.3 ст. 68 КК України про призначення покарання за незакінчений злочин, особа має бути позбавлена волі на строк від 3 до 4 років.

У правозастосовній діяльності нерідко виникають складнощі щодо встановлення ознак суб'єктивної сторони розглядуваного складу кримінального правопорушення. Згідно з ч. 4 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України, усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. У разі, коли постане сумнів, який суд не буде в змозі усунути, щодо справжньої мети підсудного, такий сумнів має тлумачитись на користь підсудного. Тому при неможливості дійти до достовірного висновку у винуватості особи в незакінченому замаху на крадіжку з проникненням до чужого житла чи іншого приміщення, діяння злочинця слід кваліфікувати за ст. 162 КК України. Наглядним прикладом є вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 13 лютого 2018 № 243/686/18, де особа 5 разів притягувалась до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 185 КК України, але у шостий раз не встигла реалізувати свій злочинний умисел до кінця, а тільки незаконно проникла до чужого житлового приміщення. Злочинця виявив володілець житла, на що перший миттєво зреагував та залишив приміщення. Суд обвинувальним вироком призначив покарання у вигляді обмеження волі строком на 1 рік [10]. Аналогічна ситуація склалася у вироку Фрунзенського районного суду м. Харкова № 1-кп/645/121/17, тому що злочинець був помічений присутніми у житлі особами. Дії винного суд кваліфікував за ч. 1 ст. 162 КК України і зобов'язав сплатити штраф на суму 850 гривень [11].

Висновки

Таким чином, ефективність кримінально-правової протидії порушенню недоторканості житла, передусім, залежить від чіткого опису ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.162 КК України. З огляду на це розгляд обраної тематики і надалі залишатиметься актуальним для теорії кримінального права та правозастосування.

Література

1.Сосніна О.В. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя (ст.182 КК України): дис. канд. юрид. наук. Спец.: 12.00.08. Львів. 256 с.

2. Маляренко В. Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. №9. С.2–13.

3. Мичурин Е. А. Договоры с жильем: анализ возникающих проблем и пути их разрешения / Харьков :Харкьов юридический, 2001. 155 с.

4. Рішення ЄСПЛ у справі «Товариство «Кола Ест» та інші проти Франції» («STES ColasEstandOthers v. France») від 16.04.2002 р. URL: http://hudoc.echr.coe.

int/eng?i=001-60431 (дата звернення: 27.09.2022)

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Вінтерштайн та інші проти Франції» («WintersteinandOthers v. France») від 17.10.2013 р. URL: http://hudoc. echr.coe. int/eng?i=001-127539 (дата звернення: 27.09.2022).

6. Лист Мін'юсту України «Щодо надання роз'яснення терміна «інше володіння особи» від 31.07.2013р.№423-0-13/11. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v423-323-13#Text

7. Кримінальне право. Особлива частина / О.С. Стеблинська. – К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 358 с.

8. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області. Справа №766/3468/16-к від 10.04.2018 року. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73421755

9. Жмур Ю.М. Розмежування «порушення недоторканності житла» від складів злочинів зі схожим складом, що складають конкуренцію норм. *Економіка і право*. Серія 18. 2015 р. С. 185-191.

10. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області. Справа-№ 243/686/18 від 13.02.2018. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72180834.

11. Вирок Фрунзенського районного суду м. Харкова. Справа № 1-кп/645/121/17 від 06.10.2017. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69398371.

SUMMARY

The article examines the specifics of criminal liability for violation of the inviolability of a person's home or other property. The inviolability of housing, the secret of private life, together with other rights and freedoms, form the basis of the legal status of a person and are integral components of the modern concept of human rights and freedoms. With the accession of Ukraine to the Council of Europe, a consistent course towards European integration and subsequent democratic transformations, the improvement of the protection of the inviolability of housing by criminal legal means acquires a special meaning and significance.

The Constitution of Ukraine guarantees everyone the right to inviolability of housing. It is not allowed to break into a person's home or other possessions, conduct an inspection or search in them other than by reasoned court decision. However, there are cases when the investigator, inquirer, prosecutor has the right to enter the home or other property of a person before the decision of the investigating judge is issued only in urgent cases related to saving lives and property or direct prosecution of persons suspected of committing a criminal offense offense.

It was established that the effectiveness of the criminal-legal response to the violation of the inviolability of housing depends, first of all, on a clear description of the signs of the objective side of the composition of the criminal offense provided for in Article 162 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: inviolability of housing, rights and freedoms of a person, ensuring rights,penetration into housing.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

ЯРА Олена Сергіївна - доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЛАДИЧЕНКО Віктор Валерійович - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЖУРАВЕЛЬ Ярослав Володимирович - доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Академії праці, соціальних відносин і туризму

УДК 620.92-049.5(477)
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.19

У статті здійснюється комплексне дослідження сучасного стану правового забезпечення використання та подальшого впровадження в Україні альтернативних джерел енергії та вплив воєнних дій і воєнного стану на таку сферу суспільних відносин. Визначено, що повномасштабна війна, яку розгорнула росія на території України в лютому 2022 року, залишала сектор альтернативної енергетики у стані очікування та невизначеності, який поглибився не просто за рахунок активних бойових дій, пошкодження та окупації енергетичних об'єктів, але й через штучне створення окремими державними структурами додаткових проблем та викликів на ринку. З'ясовано, що воєнний стан в Україні вкрай негативно вплинув на розвиток альтернативних джерел енергії. Це стосується як наяністю заборгованостей перед виробниками енергії, отриманої з альтернативних джерел енергії, так і виданням підзаконних нормативно-правових актів, що суттєво зменшують компенсацію виробникам такої енергії. Зроблено висновки, що держава має бути зацікавлена у збереженні стабільного функціонування ринку альтернативної енергетики, адже саме розвиток та підвищення рівня "зеленої" енергії дозволить зрештою усім країнам європейського континенту, включаючи нашу, відмовитись від паливних ресурсів російської федерації, знизивши таким чином її фінансові спроможності для ведення війн у майбутньому. І це вже має бути ефективним стимулом для всіх розвивати зелену" енергію, навіть якщо не брати до уваги екологічні чинники, що первинно були закладені провідними економіками світу в основу розвитку та стимулювання виробництва електрики з альтернативних джерел.

Ключові слова: зелений тариф, правове регулювання, енергетика, альтернативні джерела енергії, ринок електроенергії.

Актуальність теми

В умовах аварійних відключень електроенергії та постійних ракетних обстрілів в Україні пошук альтернативних джерел енергії став життєво важливим. Усе частіше найоптимальнішим варіантом в умовах постійних відключень електроенергії є впровадження децентралізованих рішень з енергопостачання. Як показує практика, їх можна реалізувати з використанням альтернативних джерел енергії. Галузь доволі стрімко розвинулася, але також за останні майже 3 роки виникло чимало проблем, які наразі не вирішуються. Як наслідок, перспективи розвитку сфери альтернативних джерел енергії зменшуються. Інвестори бояться вкладати кошти, а неврегульоване правове поле заважає виробникам електроенергії, які вціліли, працювати, у тому числі власникам знищених станцій отримати кошти на відновлення.

Також повномасштабна війна, яку розгорнула росія на території України в лютому 2022 року, залишала сектор альтернативної енергетики в стані очікування та невизначеності, який поглибився не просто за рахунок активних бойових дій, пошкодження та окупації енергетичних об'єктів, але й через штучне створення окремими державними структурами додаткових проблем та викликів на ринку.

Таким чином, виникає необхідність у проведенні комплексного дослідження сучасного стану правового забезпечення використання та подальшого впровадження в Україні альтернативних джерел енергії та вплив воєнних дій і воєнного стану на таку сферу суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує актуальність обраної тематики. Зокрема, альтернативні джерела енергії стали предметом в дослідженнях таких науковців як: М. М. Кузьміна, О.О. Савчук, І.Є. Чумаченко, Л. М. Алдохіна, С.д. Білоцького, Х.А. Григор'євої, К.М. Караханян, В.М. Комарницького, О.Б. Кишко-Єрлі, М.М. Кузьміної, А.В. Павлиги, Є.О. Платонової, Е.Ю. Рибнікової, А.О. Рожко, Ю.М. Рудь, Т.Є. Харитонової, М.В. Чіпко, Г.І. Шматько, Є.В. Шульги та інших.

Метою дослідження виступає визначення сучасного стану правового забезпечення використання альтернативних джерел енергії в умовах правового режиму воєнного стану.

Результати

24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 на всій території України було введено в дію правовий режим воєнного стану, у зв'язку з повномасштабним вторгненням сусідньої держави [1]. Враховуючи такий стан, більшість сфер суспільних відносин зазнали певних змін, у тому числі й у сфері правового забезпечення. Не стала винятком й альтернативна енергетика, хоча загальні основи правового забезпечення є актуальними й у період дії воєнного стану.

Як відомо, використання альтернативних джерел енергії в Україні базується на певній сукупності нормативно-правових актів, відповідно до яких визначається основи для використання та реалізації енергії отриманої з альтернативних джерел.

Так, відповідно до Закону України "Про альтернативні джерела енергії", альтернативними джерелами енергії визнаються відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний гази, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів. [2]

Крім базового нормативно-правового акту, досліджувана сфера суспільних відносин врегульована на рівні таких Законів України як: «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» [3], «Про ринок електричної енергії» [4], «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [5] Крім згаданих вище законодавчих актів, існує низка підзаконних нормативно-правових актів, що є загальними для всіх суб'єктів використання альтернативних джерел енергії. Серед яких необхідно виділити постанову Кабінету Міністрів України № 126 "Про особливості приєднання до електричних мереж об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел" [6], Постанову Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі - НКРЕКП) № 170 "Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії "зеленого" тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, у тому числі енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії" тощо [7].

Слід згадати також і про те, що стратегічні основи розвитку альтернативної енер-

гетики визначені в Енергетичній Стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р [8]. Така Стратегія передбачає реформування енергетичного сектору та реалізацію програми енергоефективності в рамках визначеного вектору розвитку. Метою Стратегії є задоволення енергетичних та ресурсних потреб суспільства та економіки у технічно надійний, безпечний, доцільний та економічний спосіб. Ця стратегія пропонує механізми трансформації до 2020 року та визначає стратегічні орієнтири до 2035 року. Зокрема, передбачається, що реалізація ЕСУ відбуватиметься в три основні етапи: I етап – до 2020 року; II етап – до 2025 року; III етап – до 2035 року [9].

Необхідно зауважити, що незважаючи на достатньо велику кількість нормативно-правових актів у цій сфері, назріває питання створення єдиної комплексної правової бази, яка б змогла врегулювати всі види альтернативної енергетики в нашій державі. Про це неодноразово згадується як у працях сучасних дослідників у сфері альтернативних джерел енергії, так і серед законотворців.

Згадані вище нормативно-правові акти, в цілому, не зазнали особливих змін щодо загальних основ регулювання використання альтернативних джерел у період дії правового режиму воєнного стану. Більшість проблем виникли саме в процесах реалізації (збуту) енергії отриманої з альтернативних джерел та можливості застосування "зеленого тарифу" виробниками такої енергії.

Принагідно слід відмітити, що відповідно до ст. 1 Закону України "Про альтернативні джерела енергії" визначено, що "зелений тариф" – це спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, зокрема на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексах), з альтернативних джерел енергії (а з використанням гідроенергії – лише мікро-, міні– та малими гідроелектростанціями) [2].

Саме "зелений тариф", що вперше з'явився в Україні в 2009 році повинен був стимулювати приплив інвестицій у цю галузь, що, до речі, цілковито відповідає міжнародній практиці підтримки галузі. Планується, що держава братиме на себе зобов'язання купувати весь надлишок електроенергії виробленої з альтернативних джерел енергії і переданої в загальну мережу за дещо підвищеною ціною [10 , с. 3].

Відповідно до п. 7 ч. 3 ст. 3 до згаданого вище Закону України "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг", саме перед цим державним органом завжди стоїть основне завдання щодо сприяння упроваджень заходів з енергоефективності, збільшенню частки виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії та захисту навколишнього природного середовища [5].

Законом України "Про ринок електроенергії" передбачено можливість укладання довгострокових договорів на закупівлю електроенергії, виробленої за "зеленим тарифом", до 2030 р., а також укладання договору купівлі-продажу електричної енергії між гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, який виробляє електричну енергію з альтернативних, зокрема, відновлюваних, джерел енергії та за результатами аукціону набув право на підтримку [4].

Таким чином, застосування до виробників енергії, які отримують її з альтернативних джерел енергії ставок "зеленого тарифу", що є в рази більшими від тарифів встановлених для виробників енергії отриманої із звичайних джерел енергії, має на меті збільшити частку виробництва енергії отриманої саме завдяки використанню альтернативних джерел. Проте, на початку ведення активних бойових дій на території України Міністерство енергетики України видало наказ "Про розрахунки на ринку електричної енергії", за яким обмежуються виплати генерації з відновлюваних джерел енергії [11].

Втім, вже у червні 2022 р. Міністерство енергетики України видало новий Наказ № 206 відповідно до встановлено нові тарифи

розподілу грошових коштів за такими показниками:

- для виробників, що здійснюють виробництво електричної енергії з енергії сонячного випромінювання - сума, що дорівнює значенню 18% від середньозваженого розміру «зеленого» тарифу за 2021 рік (раніше – 15%);
- для виробників, що здійснюють виробництво електричної енергії з енергії вітру - сума, що дорівнює значенню 18% від середньозваженого розміру «зеленого» тарифу за 2021 рік (раніше – 16%;
- для виробників, що здійснюють виробництво електричної енергії з гідроенергії - сума, що дорівнює значенню 35% від середньозваженого розміру «зеленого» тарифу за 2021 рік;
- для виробників, що здійснюють виробництво електричної енергії з біогазу – сума, що дорівнює значенню 40% від середньозваженого розміру «зеленого» тарифу за 2021 рік;
- для виробників, що здійснюють виробництво електричної енергії з біомаси – сума, що дорівнює значенню 75% від середньозваженого розміру «зеленого» тарифу за 2021 рік (раніше – 60%) [12].

Таким чином, можливо зазначити, що вказаними вище підзаконними нормативно-правовими актами було обмежено компенсацію за виробництво енергії отриманої з альтернативних джерел енергії на період дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Слід також додати, що ще до початку війни, а саме в середині 2021 році, енергетичний сектор України виявився на перехресті, у своєрідному очікуванні, який саме вектор розвитку енергетики обере держава. У невизначеності знаходився й сектор альтернативних джерел енергії. Адже, з одного боку, Уряд України почав поетапно виконувати свої зобов'язання, передбачені Меморандумом «Про Взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлюваної енергетики України», укладеним у червні 2020 року в результаті проведення медіації при Центрі вирішення спорів Енергетичного Співтовариства між Урядом України та НКРЕКП, з одного боку, та двома провідними профільними асоціаціями — Українська вітроенергетична асоціація та Європейсько-Українське енергетичне агентство — з іншого, та розпочав поступово виплачувати заборгованість, накопичену перед виробниками з альтернативних джерел енергії протягом минулих років, таким чином, надаючи ринку позитивні сигнали [13].

Досвід нашої країни та й загалом європейського континенту, що склався протягом останніх десятиріч, дозволяє висловити переконання, що "енергетична зброя" буде використана агресором найближчим часом у війні на повну потужність. І передумови для цього є, адже під загрозою опинились як технічна можливість функціонування вітчизняної енергосистеми, так і фінансова складова ринку електроенергетики, що невпинно погіршується внаслідок знищення інфраструктури, підприємництва та катастрофічного зниження платоспроможності населення.

Можливо також погодитися з позицією А. Геруса, який переконанай, що об'єкти "зеленої" енергетики важче пошкодити або зруйнувати внаслідок ракетних ударів або ударів дронами. Якщо об'єкт великий за своїм розміром і потужністю виробництва - тоді для російських окупантів ціль для атаки стає зрозуміла, а якщо об'єктів багато і вони відносно невеликі - тоді їх атакувати набагато важче. В умовах війни відновлювальні джерела енергії допомагають стабілізувати роботу енергосистеми [14].

Висновки

Таким чином, можливо аргументувати, що воєнний стан в Україні вкрай негативно вплинув на розвиток альтернативних джерел енергії. Це стосується як наяністю заборгованостей перед виробниками енергії отриманої з альтернативних джерел енергії так і виданням підзаконних нормативно-правових актів, що суттєво зменшують компенсацію виробникам такої енергії.

На сьогодні стимулювання встановлення споживачами генерації з альтернативних джерел енергії здійснюється за моделлю "зеленого тарифу". З одного боку, це дало значний поштовх до розвитку генерації з альтернативних джерел енергії для приват-

них домогосподарств. Водночас чинна модель має низку обмежень і недоліків, що, у тому числі, виникли в період воєнного стану в Україні.

За таких обставин видається, що держава мала б бути зацікавлена у збереженні стабільного функціонування ринку альтернативної енергетики, адже саме розвиток та підвищення рівня "зеленої" енергії дозволить, зрештою, усім країнам європейського континенту, включаючи нашу, відмовитись від паливних ресурсів російської федерації, знизивши таким чином її фінансові спроможності для ведення війн у майбутньому. І це вже має бути ефективним стимулом для всіх розвивати зелену" енергію, навіть якщо не брати до уваги екологічні чинники, що первинно були закладені провідними економіками світу в основу розвитку та стимулювання виробництва електрики з альтернативних джерел.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №64/2022 від 24.02.2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

2. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text

3. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 09.07.2010 р.- № 657-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1657-20

4. Про ринок електричної енергії: Закон України 2019-VIII від 13.04.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19

5. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 р. № 1540-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text

6. Про особливості приєднання до електричних мереж об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел: постанова Кабінету Міністрів України- № 126 від 19 лютого 2009 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/243262602

7. Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії "зеленого" тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, у тому числі енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.08.2019 р. № 1817. URL: https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-vstanovlennya-pereglyadu-ta-pripinennya-dii-zelenogo-tarifu-na-elektrichnu-energiyu-dlya-subektiv-gospodarskoi-diyalnosti-spozhivachiv-elektrichnoi-e-616d8dd599400?id=44040

8. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text.

9. Мелех Л., Нагірняк О. Правове регулювання альтернативної енергетики в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. № 2 (30). с. 159-166.

10. Сагайдак І. С., Чорна Т. М., Авраменко Н. Л. "Зелений тариф" як механізм стимулювання відновлюваної енергетики Україні. Ефективна економіка. 2018.- № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/66.pdf

11. Щодо проведення розрахунків на ринку електричної енергії: Наказ Міністерства енергетики України від 04.03.2022 року №104. URL: https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/yasno.com.ua/uploads/documents/2022/04/07/104__Pro_stabilizatsiiu_na_rynku_elektroenerhii.pdf

12. Про розрахунки з виробниками за "зеленим" тарифом": Наказ Міністерства енергетики України від 15.06.2022 р. № 206. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245657216&cat_id=35109

13. Конеченков А. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. Разумков центр. 11.11.2022 р. URL: https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny

14. Герус А. В умовах війни відновлювальні джерела енергії допомагають стабілізувати роботу енергосистеми. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 02.11.2022 р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/229706.html

REFERENCES

1. On the introduction of martial law in Ukraine: DECREE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE No. 64/2022 dated February 24, 2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

2. On alternative energy sources: Law of Ukraine dated February 20, 2003 No. 555-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text

3. On energy lands and the legal regime of special zones of energy facilities: Law of Ukraine dated July 9, 2010 No. 657-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1657-20

4. On the electricity market: Law of Ukraine 2019-VIII dated 04/13/2017 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19

5. On the National Commission for State Regulation in the Energy and Utilities Sectors: Law of Ukraine dated September 22, 2016 No. 1540-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text

6. On the peculiarities of connection to electric power networks of electric power facilities that produce electric energy using alternative sources: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 126 of February 19, 2009. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/243262602

7. On the approval of the Procedure for establishing, revising and terminating the "green" tariff for electricity for economic entities, consumers of electricity, including energy cooperatives, and private households whose generating plants produce electricity from alternative energy sources: Resolution of the National of the commission that carries out state regulation in the fields of energy and communal services dated 30.08.2019 No. 1817. URL: https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-vstanovlennya-pereglyadu-ta-pripinennya -dii-zelenogo-tarifu-na-elektrichnu-energiyu-dlya-subektiv-gospodarskoi-diyalnosti-spozhivachiv-elektrichnoi-e-616d8dd599400?id=44040

8. On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Safety, energy efficiency, competitiveness: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 18, 2017 No. 605-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text.

9. Meleh L., Nagirnyak O. Legal regulation of alternative energy in Ukraine. Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences. 2021. No. 2 (30). c. 159-166.

10. Sahaydak I. S., Chorna T. M., Avramenko N. L. "Green tariff" as a mechanism for stimulating renewable energy in Ukraine. Efficient economy. 2018. No. 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/66.pdf

11. Regarding calculations on the electricity market: Order of the Ministry of Energy of Ukraine dated March 4, 2022 No. 104. URL: https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/yasno.com.ua/uploads/documents/2022/04/07/104__Pro_stabilizatsiiu_na_rynku_elektroenerhii.pdf

12. About settlements with producers under the "green" tariff": Order of the Ministry of Energy of Ukraine dated 15.06.2022 No. 206. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id= 245657216&cat_id=35109

13. Konechenkov A. Renewable energy sector of Ukraine before, during and after the war. Razumkov Center. 11/11/2022 URL: https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny

14. Gerus A. In the conditions of war, renewable energy sources help to stabilize the operation of the energy system. Press service of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine. 02.11.2022 URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/229706.html

LEGAL SECURITY OF THE USE OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARITAL STATE IN UKRAINE

The article carries out a comprehensive study of the current state of legal support for the use and further implementation of alternative energy sources in Ukraine and the impact of military actions and martial law on this sphere of social relations. It was determined that the full-scale war launched by Russia on the territory of Ukraine in February 2022 left the alternative energy sector in a state of waiting and uncertainty, which deepened not only due to active hostilities, damage and occupation of energy facilities, but also due to the artificial creation additional problems and challenges in the market by individual government structures. It was found that the state of war in Ukraine had an extremely negative impact on the development of alternative energy sources. This applies both to the existence of debts owed to producers of energy obtained from alternative energy sources and the issuance of secondary legal acts that significantly reduce compensation to producers of such energy. It was concluded that the state should be interested in preserving the stable functioning of the alternative energy market, because it is the development and increase in the level of "green" energy that will eventually allow all countries of the European continent, including ours, to abandon the fuel resources of the Russian Federation, thereby reducing its financial capabilities for waging wars in the future. And this should already be an effective incentive for everyone to develop "green" energy, even if we do not take into account the environmental factors that were initially laid by the world's leading economies as the basis for the development and stimulation of electricity production from alternative sources.

Keywords: green tariff, legal regulation, energy, alternative energy sources, electricity market.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

МИКОЛАЄЦЬ Анатолій Петрович - кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональна Академія управління персоналом

УДК 352:303.01
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.20

Глибинний погляд на феномен взаємодії держави та громадськості, а надто висвітлення його з аспекту розгляду адміністративно-правової науки, неминуче породжує необхідність у його критичному сприйнятті, виокремленні проблем та прогалин, що наявні d адміністративно-правовому регулюванні досліджуваного питання. Пошук і виявлення проблем адміністративно-правового регулювання, а також причин неефективності досліджуваної взаємодії є необхідним кроком до подальшої розробки напрямів удосконалення наведеної сфери.

Метою статті є виявлення проблем адміністративно-правового регулювання взаємодії держави та громадськості d сучасній Україні.

У статті здійснено аналіз напрацювань наукової доктрини з приводу наявних проблем взаємодії держави та громадськості у сучасній Україні. Розкрито міркування вчених з окресленого питання. Зроблено висновок про те, що взаємодія держави та громадськості в сучасній Україні зіштовхується з низкою проблем. Недосконаліть адміністративно-правового регулювання окресленого інституту є однією із найбільш вагомих та тих, які перешкоджають належному функціонуванню та розвитку.

Серед проблем запропоновано виділити наступні: 1) проблеми юридичної техніки. Чинне адміністративне законодавство, яке регулює взаємодію держави та громадськості, містить багато недосконалостей застосування нормопропроэктуальної техніки. Одним із найбільш характерних недоліків такого законодавства є нечіткість визначень та формулювань, розповсюджене застосування оціночних категорій («належна діяльність», «підвищення ролі політичних партій», «посилення взаємодії»); 2) несистемність та розпорошеність нормативно-правового регулювання взаємодії держави і громадськості. Як уже наводилося вище, зазначена сфера взаємодії врегульована великою кількістю різних нормативно-правових актів різної юридичної сили, що регулюють окремий аспект взаємодії; 3) відсутність єдиного законодавчого акту, відповідно до якого визначалися б єдині засади взаємодії держави і громадськості. Адміністративно-правове регулювання взаємодії держави та громадськості характеризується: відсутністю єдиних підходів до врегулювання зазначеної взаємодії, відсутністю загального понятійно-категоріального апарату, невизначеністю загальної спрямованості подальшого розвитку правового регулювання досліджуваного питання, та ін..; 4) невизначеність кола суб'єктів взаємодії держави та громадськості. Не окресленим є адміністративно-правовий статус суб'єктів взаємодії держави та громадськості, а також не закріплено нормативно-правового вирішення питання співвідношення категорій «сторона взаємодії», «суб'єкт взаємодії», «учасник взаємодії». Не визначено критеріїв репрезентативності суб'єктів, які вступають у взаємодії з відповідної сторони; 5) неналежне врегулювання адміністративних процедур у сфері взаємодії держави та громадськості та загалом незбалансованість сфер взаємодії, у яких необхідним є визначення конкретних адміністративних процедур такої взаємодії та тих сфер, в яких закріплення таких процедур призводить до звуження можливостей такої взаємодії у вільному обранні форм та способів; 6) неналежна законодавча увага до забезпечення стимулів для розвитку громадянського суспільства. На сьогодні не розроблено концептуальних нормативно-правових актів, які б закладали цілісну програму заохочення розвитку громадянського суспільства, визначали систему правових, економічних, інформаційних та інших гарантій і стимулів для його розвитку.

Ключові слова: взаємодія, держава, громадськість, інститут громадянського суспільства, громадська організація, корупція, прозорість, демократичність, транспарентність

Постановка проблеми

Глибинний погляд на феномен взаємодії держави та громадськості неминуче породжує необхідність здійснювати певні узагальнення, проводити деталізацію відповідних явищ та процесів, які відбуваються у сфері досліджуваної взаємодії, розкривати їх природу та закономірності. А надто висвітлення зазначеної проблематики з точки зору адміністративно-правової науки через призму нормативно-правових принципів, ідей, понять загострює увагу не просто на констатації певних властивостей взаємодії держави та громадськості як категорії адміністративного права, а насамперед, на критичному сприйнятті самої природи зазначеного явища як феномену природного права у його співставленні з тим, наскільки якісно врегульовані нормами позитивного права на сьогодні правовідносини, що складаються у сферах такої взаємодії, наскільки відповідає зміст та дух такого правового регулювання самій сутності та призначенню взаємодії держави та громадськості як такої.

Усе наведене вище відображає глибинну наукову необхідність у виявленні недоліків адміністративно-правового регулювання взаємодії держави та громадськості в сучасній Україні, формування власного концептуального бачення витоків та передумов недосконалості зазначеного механізму в цілому. А також пошук причин неефективності зазначеної взаємодії з подальшою розробкою напрямів щодо подолання виявлених проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогодні дослідженню проблем взаємодії держави та громадськості в Україні присвячені напрацювання таких учених, як Д.О. Березовський, О.Ю. Касперович, О.С. Коврига, О.В. Колянко, С.О. Кравченко С.В. Кухтик, Д.С. Левченко, Л.А. Мельник, О.В. Панькова, С.І. Субота, М.Ю. Токар, Ю.С. Шемшученко та інших. Науковці здійснили вагомий внесок у виявлення цілої низки організаційних, інформаційних, нормативно-правових проблем у досліджуваній сфері.

Не вирішені раніше проблеми

Проте досліджень, які б пропонували спеціалізоване та системне бачення проблем адміністративно-правового регулювання взаємодії держави та громадськості в сучасній Україні на сьогодні бракує. Зазначене й обумовлює нагальність і актуальність нашого наукового пошуку.

Метою цієї статті є виявлення проблем адміністративно-правового регулювання взаємодії держави та громадськості в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу

Дослідження варто розпочати, зауваживши позицію Л. А. Мельника, який зазначає, що «громадянське суспільство позиціонується з правовою, демократичною державою» [1, с.3]. Ця позиція перегукується з твердженнями Ю.С. Шемшученка, який зауважив, що «громадянське суспільство є базисом держави, ініціює в ній необхідні зміни» [2, с.345]. «Правовою, соціальною та демократичною держава може вважатися лише тоді, коли вона взаємодіє, співпрацює з громадянським суспільством, відображає в цілях і напрямах суспільного розвитку реальні потреби й інтереси цього суспільства, його народу, його традиції і культуру» [1, с.3].

М.Ю.Токар зазначає, що «тип взаємовідносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства повинен бути побудований, окрім іншого, і на трьох не від'ємних один від одного принципах – демократичності публічного управління, соціальній взаємодії й правовій певності. На переконання вченого, тільки завдяки спільному усвідомленню зацікавленими сторонами цих принципів вдається встановити чіткі межі інтересів державної влади та інститутів громадянського суспільства, розмежувати їх повноваження, здійснити прагматичну оцінку можливостей і реальний моніторинг проблем, прогнозування й планування дій у конкретно визначеному соціальному просторі. Щоправда, часткова забюрократизованість органів державної влади, унеможливлює реалізацію такого потенціалу. Від-

так, третя сторона згаданого процесу – громадські організації – залишається наодинці зі своїми досвідом, ініціативою та можливостями» [3, с.27]. Необхідно погодитися із думкою дослідника М. В. Кравченко, що «в Україні органи державної влади не сприймають повною мірою громадянське суспільство як рівного партнера в системі організації та надання соціальних послуг і не готові передавати фінансові ресурси й частину повноважень у цій сфері недержавним громадським організаціям» [4].

Відтак, резюмуючи наведене вище, дійсна взаємодія держави та громадськості є невід'ємною складовою політичного процесу у державі, яка обрала демократичний та соціально-правовий шлях розвитку. Наведена взаємодія повинна ґрунтуватися на прозорості, транспарентності, відкритості, рівноправності, добровільності, визначеності, доброго врядування, визнання прав людини найвищою цінністю, верховенства права та законності. Виходячи із наведеного, усе спеціальне законодавство держави (насамперед галузь адміністративного права) повинно містити та закладати такі механізми, які забезпечуватимуть реалізацію наведених принципів. Усвідомлення таких загальних та принципових тез забезпечує вирішальний вплив на подальше формування адміністративно-правового регулювання взаємодії держави та громадськості, виявлення проблем та удосконалення чинного законодавства у визначеній сфері.

Поряд з тим, адміністративно-правове регулювання взаємодії держави і громадськості на сьогодні є надзвичайно недосконалим. Наведене не дозволяє реалізувати дійсне призначення досліджуваного інституту в Україні, у результаті чого він функціонує не в повній мірі.

Збереженню чинного адміністративно-правового регулювання взаємодії держави і громадськості в постійному незадовільному стані сприяють також і небажання суб'єктів державної влади та нормотворців визначити дійсні проблеми такої якості взаємодії держави і громадськості, усвідомити їхні реальні причини, а також окреслити дієві заходи щодо їх подолання, а також небажання зазначених суб'єктів визнати за громадськістю дійсне право впливати на політичний процес у державі, створити адміністративне законодавство, яким буде визначено засоби, процедури, гарантії взаємодії у різних сферах суспільно-політичного життя та формах прояву такої взаємодії.

Також, з іншого боку, громадськість в Україні, як інша сторона досліджуваного діалогу, також не в повній мірі може розглядатися як ефективний та сформований суб'єкт взаємодії. Адже в суспільстві продовжує залишатися тенденція певної інертності у напрямі вирішення важливих для держави і суспільства питань, несформованою є структура громадянського суспільства. Хоча останнім часом кількість громадських об'єднань зростає, активізується волонтерський рух тощо, проте все ж ці процеси не є суцільними, не охоплюють своїм впливом усього населення держави. Поряд з тим, низькою залишається правова та політична культура серед громадськості в цілому. На сьогодні бракує розуміння збалансованості інтересів індивідуума, суспільства та держави в процесі взаємодії, у яку вступають громадськість та держава.

На схожі проблеми звертав увагу О.В. Новіков, який виокремив в окрему велику групу такі проблеми, як несформованість громадянського суспільства в Україні, а також поширення серед населення країни різних форм та видів корупційних практик. «Як не парадоксально, зауважує вчений, але корупція також проникла й у діяльність самих громадських організацій, які створені саме з метою запобігання корупції. Зокрема, зауважує вчений, починаючи з 2014 р. в Україні відбулося поширення практики «грантоїдства» у діяльності окремих антикорупційних громадських організацій. Такі організації не займаються виконанням своїх статутних завдань, а лише формально звітують про їх виконання з метою «освоєння» грантових коштів іноземних донорів. Окрім цього, деякі антикорупційні громадські організації були помічені в обслуговуванні інтересів влади та політичної еліти. Зазначене впливає на імідж громадських організацій та негативним чином позначається на рівні довіри до них» [5, с.59].

«Окрім вищезазначеного, до проблем участі громадськості у запобіганні корупції необхідно віднести й низький рівень кваліфікації кадрів серед співробітників громадських організацій, недобросовісність деяких членів та/або керівництва громадської організації і залежність від приватних інвесторів тощо [6, с. 232]».

Несформованість категорії «громадськість» як суб'єкта взаємодії з державою обумовлюється низкою причин, серед яких досить загальні: політичні, культурні, звичаєві – несформованість традицій взаємодії з державою, досвіду та звичаїв існування ефективного громадянського суспільства та усталених, напрацьованих поколіннями способів, форм, сфер взаємодії. Наведене є однією із причин низької активності громадян у діалозі з державою. Поряд з тим, велика частина проблем, які впливають на низьку якість та ефективність діяльності громадськості як суб'єкта взаємодії, є і низька якість адміністративного законодавства: невизначеність поняття «громадськість як суб'єкт взаємодії», адміністративно-правового статусу громадськості у наведеній сфері, процедур та гарантій її діяльності.

Низька якість адміністративного законодавства, яким врегульовано досліджуване питання, відзначена і Л.А.Мельником. Він визначив основні проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні, у результаті чого: «1) відсутній ефективний громадський контроль за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування; 2) недостатньою є практика залучення громадськості до формування та реалізації державної політики і вирішення питань місцевого значення; 3) благодійники не мають ефективних стимулів з боку держави, зокрема податкових, обтяжені бюрократичними процедурами; 4) більшість організацій громадянського суспільства не має доступу до державної фінансової підтримки через її обмежений обсяг, незастосування прозорих конкурсних процедур; 5) недостатніми є стимули щодо здійснення організаціями громадянського суспільства підприємницької діяльності, спрямованої на вирішення соціальних проблем (соціальне підприємництво), долучення таких організацій до надання соціальних послуг зі сприяння у працевлаштуванні та професійної підготовки соціально вразливих верств населення; 6) відсутня єдина державна інформаційно-просвітницька політика у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства» [1, с.4].

Висновки

Підсумовуючи наведене, слід зауважити, що взаємодія держави та громадськості в сучасній Україні зіштовхується з низкою проблем. Недосконаліть адміністративно-правового регулювання окресленого інституту є однією із найбільш вагоміших та тих, які перешкоджають належному функціонуванню та розвитку.

Серед наведених проблем пропонуємо виділити наступні:

1. Проблеми юридичної техніки. Чинне адміністративне законодавство, яке регулює взаємодію держави та громадськості містить багато недосконалостей застосування нормопроектуальної техніки. Одним із найбільш характерних недоліків такого законодавства є нечіткість визначень та формулювань, розповсюджене застосування оціночних категорій («належна діяльність», «підвищення ролі політичних партій», «посилення взаємодії»). Також у законодавстві досліджуваної сфери здебільшого сформовані законодавчі акти, що містять багато відсильних статей («взаємодіють у порядку, що визначений законодавством», «фінансування згідно законодавства» тощо), що не забезпечує механізму реального втілення законодавчих норм та гарантій взаємодії держави і громадськості.

2. Несистемність та розпорошеність нормативно-правового регулювання взаємодії держави і громадськості. Як уже наводилося вище, зазначена сфера взаємодії врегульована великою кількістю різних нормативно-правових актів різної юридичної сили, що регулюють окремий аспект взаємодії;

3. Відсутність єдиного законодавчого акту, відповідно до якого визначалися би єдині засади взаємодії держави і громадськості. Є продовженням зазначеного вище недоліку. Як наслідок, адміністративно-пра-

вове регулювання взаємодії держави та громадськості характеризується: відсутністю єдиних підходів до врегулювання зазначеної взаємодії, відсутністю загального понятійно-категоріального апарату, невизначеністю загальної спрямованості подальшого розвитку правового регулювання досліджуваного питання, принципів, засад, відправних ідей такої взаємодії, рівнів, напрямів, форм (універсальних, рамкових) для взаємодії зазначеної взаємодії. Також у зв'язку з відсутністю такого акта в адміністративно-правовому полі бракує єдиного узагальненого та водночас, спеціалізованого, системного нормативно-правового акту, яким би врегульовувалися загальні підвалини взаємодії держави та громадськості у сучасній Україні, а також закладалася декларація намірів та зобов'язань держави щодо важливості і цінності такої взаємодії, зобов'язання здійснювати її систематично та прозоро, дієво, зацікавлено, ініціативно.

4. Невизначеність кола суб'єктів взаємодії держави та громадськості. Попередній наведений недолік породжує таку суттєву прогалину як відсутність на сьогодні у адміністративно-правовому регулюванні чіткого визначення поняття «сторона взаємодії держави та громадськості», «суб'єкт взаємодії держави та громадськості». Не окресленим є адміністративно-правовий статус суб'єктів взаємодії держави та громадськості, а також не закріплено нормативно-правового вирішення питання співвідношення категорій «сторона взаємодії», «суб'єкт взаємодії», «учасник взаємодії». Не визначено критеріїв репрезентативності суб'єктів, які вступають у взаємодії з відповідної сторони. Окремою проблемою є відсутність визначення поняття «інститут громадянського суспільства» як суб'єкт взаємодії держави та громадськості.

5. Неналежне врегулювання адміністративних процедур у сфері взаємодії держави та громадськості та загалом незбалансованість сфер взаємодії, в яких необхідним є визначення конкретних адміністративних процедур такої взаємодії та тих сфер, у яких закріплення таких процедур призводить до звуження можливостей такої взаємодії у вільному обранні форм та способів. Насамперед варто звернути увагу на те, що на загальнодержавному рівні та, відповідно, в адміністративно-правовому полі відсутня чітка визначеність нормотворця стосовно того, які сфери, напрями та форми взаємодії доцільно забезпечувати додатковими адміністративно-правовими механізмами і гарантіями (шляхом закріплення адміністративних процедур, адміністративно-правового унормування конкретних прав та обов'язків суб'єктів взаємодії, її періодичності, визначення джерел фінансування, організаційно-правової основи тощо). Щодо вже визначених адміністративних процедур взаємодії держави та громадськості, зауважимо, що на сьогодні бракує чітких механізмів втілення процедур здійснення громадського моніторингу, громадського контролю та експертизи (не визначеними є чіткі права та обов'язки сторін зазначених процедур, стадійність їх проведення, а також засобів забезпечення адекватної реакції з боку державних органів на результати проведення громадського моніторингу, громадського контролю та експертизи, втілення отриманих в їх результаті висновків представників громадськості, а також не визначено конкретних адміністративних актів, які складаються за результатами таких процедур). Бракує чітких нормативно-правових актів, відповідно до яких визначалися прозорі та зрозумілі процедури проведення конкурсів щодо залучення представників громадськості до реалізації окремих державно-владних повноважень, отримання державних грантів тощо.

6. Неналежна законодавча увага до забезпечення стимулів для розвитку громадянського суспільства. На сьогодні не розроблено концептуальних нормативно-правових актів, які б закладали цілісну програму заохочення розвитку громадянського суспільства, визначали систему правових, економічних, інформаційних та інших гарантій і стимулів для його розвитку. Указ Президента України від 27.09.2021 №487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки» містить висновки про недоліки сучасного стану правового регулювання сприяння розвитку громадянського суспільства, проте закріплює лише загальні напрями бажаного реформування наведеного

становища, не передбачаючи конкретні механізми реалізації поставлених стратегічних цілей та завдань, у черговий раз закріплюючи відсильну норму, за якою реалізація Стратегії здійснюється органами державної влади в партнерстві з інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями, іншими заінтересованими установами, організаціями, з метою виконання завдань Стратегії на національному рівні Кабінет Міністрів України затверджує трирічні плани заходів з реалізації Стратегії, які розробляються Секретаріатом Кабінету Міністрів спільно з органами виконавчої влади і за участю представників громадськості [7]. На наш погляд, такі положення є надто абстрактними та не передбачають важелів для реалізації Стратегії.

Література:

1. Мельник Л. А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. С. 1 - 9

2. Політологічний енциклопедичний словник / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького; За ред. Ю. С. Шемшученка та ін. Київ : Генеза, 2004. 736 с.

3. Токар М. Ю. Потенціал взаємовпливу держави, місцевого самоврядування і громадських організацій в Україні: інтеграція досвіду, ініціатив, можливостей. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Вип. 4 (57): у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц.-/ А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018.- С. 26 – 36..

4. Кравченко М. В. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 14. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_8

5. Новіков О. В. Проблеми участі громадськості у запобіганні корупції в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. Вип. 37. С. 58-72.

6. Білецький А. В. Досвід участі громадськості у заходах щодо запобігання корупційній злочинності в Україні. *Проблеми законності,* 2017. Вип. 136. С. 225 – 235.

7. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 №487/2021. *Урядовий кур'єр*. 2021. №188

References:

1. Melnyk L. A. Vzaiemodiia derzhavy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva: osnovni poniattia, problemy ta stratehichni napriamy. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2019. № 2. S. 1 - 9

2. Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk / NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V.M.Koretskoho; Za red. Yu. S. Shemshuchenka ta in. Kyiv : Heneza, 2004. 736 s.

3. Tokar M. Yu. Potentsial vzaiemovplyvu derzhavy, mistsevoho samovriaduvannia i hromadskykh orhanizatsii v Ukraini: intehratsiia dosvidu, initsiatyv, mozhlyvostei. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr. Vyp. 4 (57): u 2 ch. Ch. 1 / za zah. red. chl.-kor. NAN Ukrainy V. S. Zahorskoho, dots. A. V. Lipentseva. Lviv: LRIDU NADU, 2018.- S. 26 – 36..

4. Kravchenko M. V. Mekhanizmy detsentralizatsii sotsialnykh posluh v Ukraini. Demokratychne vriaduvannia. 2014. Vyp. 14. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_8

5. Novikov O. V. Problemy uchasti hromadskosti u zapobihanni koruptsii v Ukraini. Pytannia borotby zi zlochynnistiu. 2019. Vyp. 37. S. 58-72.

6. Biletskyi A. V. Dosvid uchasti hromadskosti u zakhodakh shchodo zapobihannia koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini. Problemy zakonnosti, 2017. Vyp. 136. S. 225 – 235.

7. Pro Natsionalnu stratehiiu spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021-2026 roky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27.09.2021 №487/2021. Uriadovyi kurier. 2021. №188

Mykolaets A.P.,
candidate of legal sciences, associate professor,
Professor of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management

SEPARATE PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE STATE AND SOCIETY INTERACTION IN MODERN UKRAINE

An in-depth look at the phenomenon of the interaction of the state and the public, and moreover, its coverage from the aspect of consideration of administrative and legal science, inevitably creates the need for its critical perception, highlighting the problems and gaps that exist in the administrative and legal regulation of the investigated issue. The search and identification of problems of administrative and legal regulation, as well as the reasons for the ineffectiveness of the studied interaction, is a necessary step towards the further development of directions for improving the given sphere.

The purpose of the article is to identify the problems of administrative and legal regulation of interaction between the state and the public in modern Ukraine.

The article analyzes the development of scientific doctrine regarding existing problems of interaction between the state and the public in modern Ukraine. The reasoning of scientists on the outlined question is disclosed. It was concluded that the interaction between the state and the public in modern Ukraine faces a number of problems. The imperfection of the administrative and legal regulation of the outlined institute is one of the most important and those that hinder its proper functioning and development.

Among the problems, it is proposed to highlight the following: 1) problems of legal technique. The current administrative legislation, which regulates the interaction between the state and the public, contains many imperfections in the application of normative-design techniques. One of the most characteristic shortcomings of such legislation is the vagueness of definitions and formulations, the widespread use of evaluation categories («proper activity», «increasing the role of political parties», «increasing interaction»); 2) unsystematic and scattered regulatory regulation of interaction between the state and the public. As already stated above, the indicated sphere of interaction is regulated by a large number of different legal acts of different legal force, which regulate a separate aspect of interaction; 3) the absence of a single legislative act, according to which the single principles of interaction between the state and the public would be determined. The administrative-legal regulation of the interaction between the state and the public is characterized by: the absence of unified approaches to the regulation of the specified interaction, the absence of a general conceptual and categorical apparatus, the uncertainty of the general orientation of the further development of the legal regulation of the investigated issue, etc.; 4) the uncertainty of the range of subjects of interaction between the state and the public. The administrative-legal status of the subjects of interaction between the state and the public is not defined, and the normative-legal solution to the issue of the relationship between the categories «party of interaction», «subject of interaction», «participant of interaction» is not fixed. The criteria for the representativeness of subjects that interact with the relevant party have not been determined; 5) improper regulation of administrative procedures in the sphere of interaction between the state and the public and, in general, the imbalance of spheres of interaction, in which it is necessary to define specific administrative procedures for such interaction and those spheres in which the consolidation of such procedures leads to a narrowing of the possibilities of such interaction in a free choice of forms and methods; 6) inadequate legislative attention to providing incentives for the development of civil society. To date, no conceptual legal acts have been developed that would establish a comprehensive program of encouraging the development of civil society, determine a system of legal, economic, informational and other guarantees and incentives for its development.

Key words: *interaction, state, public, civil society institute, public organization, corruption, transparency, democracy, transparency*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

КОССАК Володимир Михайлович - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, Україна
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-8698-7461
ГЕРЦ Алла Анатоліївна - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, Україна;
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-3310-3159
УДК 347.7
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.21

Стаття присвячена особливостям цивільно-правового регулювання інноваційної діяльності в Україні. Виокремлено три частини правового забезпечення інноваційної діяльності; запропоновано науково-обґрунтоване бачення інноваційних договорів.

Цивільно-правове регулювання інноваційної діяльності залишається мало дослідженим та законодавчо не врегульованим в повному обсязі. Усе це породжує ряд суперечностей на практиці. У зв'язку з цим сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства.

Ключові слова: договір комерційної концесії, договір про трансфер технологій, інноваційна діяльність, ліцензійний договір, франчайзинг.

Постановка проблеми

Цивільно-правове регулювання інноваційної діяльності залишається мало дослідженим та законодавчо не врегульованим ув повному обсязі. Стаття присвячена особливостям цивільно-правового регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Питання інновацій, інноваційної діяльності досліджували такі вчені: П.Матвєєв, О. Харитонова, Є.Харитонов, І.Якубівський та ін.

П. Матвєєв ґрунтовно підійшов до дослідження складу і структури господарсько-правового забезпечення правовідносин щодо інноваційної діяльності, до теоретичних засад господарсько-правового регулювання інноваційної діяльності, запропонував науково обґрунтоване бачення інноваційних договорів як угод, спрямованих на підвищення економічної самостійності держави [1, с.263-273].

О.Харитонова та Є.Харитонов присвятили низку праць договорам у сфері інноваційної діяльності, зокрема, ліцензійному договору. Слушною є позиція дих науковців про те, що до ст.1109 ЦК України виправданим було б включити вказівку на існування різних видів ліцензійного договору., критерієм розмежування котрих є вид об'єкта права інтелектуальної власності, на який видається ліцензія [2, с.143-155]. На цю позицію ми звертаємо свою увагу в нашому дослідженні, розвиваючи її.

Варто погодитися з Якубівським І.Є. у тому аспекті, що на підставі аналізу правовідносин за ліцензійними договорами про надання різних видів ліцензій зробив висновок, що ліцензійний договір про надання невиключної ліцензії не передбачає переходу до ліцензіата майнових прав інтелектуальної власності. Ліцензійні договори про надання виключної та одиничної ліцензій передбачають набуття ліцензіатом в обмеженому договором обсязі на певний

строк майнових прав інтелектуальної власності, які діють щодо невизначеного кола осіб, окрім ліцензіара, з яким ліцензіат перебуває у зобов'язальному правовідношенні [3, с. 288-292].

Низка цивільно-правових договорів у сфері інноваційної діяльності залишаються все ще недостатньо дослідженими, що і зумовлює доцільність вивчення даної проблематики.

Недостатня розробленість питань, пов'язаних із розумінням теоретичних засад цивільно-правового регулювання інноваційної діяльності, заважає вирішенню основних проблем цієї діяльності, тому метою дослідження є обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства щодо цивільно-правового регулювання інноваційної діяльності. Її новизна полягає в тому, що виокремлено основні частини правового забезпечення інноваційної діяльності.

Відповідно, означена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань, як з'ясувати юридичну природу договорів у сфері інноваційної діяльності, розкрити їх зміст, запропоновати науково-обґрунтоване бачення інноваційних договорів.

Вище зазначені завдання породжують ряд суперечностей на практиці. У зв'язку з цим сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства.

При проведенні дцього дослідження використовувались наступні методи: логічного, системно-структурного, індуктивного, порівняльного аналізу, які в сукупності були застосовувані для з'ясування особливостей цивільно-правового регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Метод логічного аналізу використовувався при дослідженні змісту норм, що регулюють інноваційну діяльність в Україні та в законодавстві іноземних держав. Метод системно-структурного аналізу дав можливість з'ясуванню місця договірних зобов'язань у сфері інноваційної діяльності у загальній договірній класифікації. Індуктивний метод дозволив одержати необхідні знання, йдучи від одиничного до загального. За допомогою порівняльного методу проведено аналіз законодавства України та зарубіжних країн, яке регулює договірні відносини у сфері інноваційної діяльності, оскільки це важливо для вирішення питання про використання зарубіжного досвіду та виявлення прогалин у чинному цивільному законодавстві.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають у процесі здійснення інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу

Статтею 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Також цією статтею гарантується державне сприяння розвитку науки, встановленню наукових зав'язків України зі світовим співтовариством [4].

Інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [5]. У світовій практиці використовується ширше формулювання, яке включає в себе також і розширення та відновлення номенклатури і поліпшення якості продукції (товарів, послуг), що випускається, удосконалення технології їх виробництва наступним упровадженням та ефективною реалізацією на внутрішньому та зовнішньому ринку [6, с.20-35].

Варто погодитися з позицією, що інноваційна діяльність (англ. *innovation* – уведення новинок, нововведення) – це діяльність, пов'язана із трансформацією результатів наукових досліджень та конструкторських розробок у новий продукт, удосконалений технологічний процес чи новий підхід до соціальних послуг і спрямована на використання і комерціалізацію цих результатів, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг, і є невід'ємною складовою виробничо-господарської діяльності підприємства, зорієнтованої на оновлення і вдосконалення його виробничих

сил та організаційно-економічних відносин [7, с.14].

Відповідно до Міжнародних стандартів статистики і науки, інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав застосування у формі нового чи удосконаленого продукту, запровадженого на ринку, нового чи удосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, чи нового підходу до соціальних послуг [8].

У словнику «Науково-технічний процес» інновація (нововведення) означає результат творчої діяльності, спрямованої на розробку, створення і розповсюдження нових видів виробів, технологій, запровадження нових організаційних форм тощо. Згідно Закону України «Про інноваційну діяльність»[5] інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Інноваційна діяльність в Україні передбачає інвестування наукових досліджень і розробок, спрямованих на здійснення якісних змін у стані продуктивних сил і прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, розробки і впровадження нових видів продукції і технологій.

Слід звернути увагу на те, що інноваційна діяльність здійснюється за наступними напрямами:

- проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції;
- розробка, освоєння, випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;
- розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального і екологічного становища;
- технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюються вперше як промислове освоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології [9].

На сьогодні в Україні сформована нормативно-правова і законодавча база, основу якої складає комплекс законодавчих актів і інших нормативних документів, а також мережа спеціалізованих правових інститутів і фахівців, що забезпечують практичне застосування нормативно-правової бази, яка регламентує функціонування інноваційної діяльності.

Вважаємо за необхідне виокремити три частини правового забезпечення інноваційної діяльності.

Відповідно, основою правового забезпечення інноваційної діяльності є комплекс законів про охорону об'єктів інтелектуальної власності і захисту прав їх власників. До них належать:

- Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»;
- Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»;
- Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів»;
- Закон України « Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»;
- Закон України «Про правову охорону географічних зазначень»;
- Закон України «Про авторське право і суміжні права».

Другою частиною правового забезпечення інноваційної діяльності є правові акти, що стимулюють науково-дослідну і інноваційну активність, що регулюють процеси передачі результатів досліджень у сфери їхнього використання.

Третьою частиною правового забезпечення є комплекс законів і інших нормативних актів, що визначають умови створення і діяльності інститутів підтримки інноваційного бізнесу, що сприяє укладенню низки цивільно-правових договорів в сфері інноваційної діяльності.

Друга і третя частини правового забезпечення інноваційної діяльності регулюються наступними законодавчими актами:

- Закон України «Про інноваційну діяльність»;

- Закон України «Про інвестиційну діяльність»;
- Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні»;
- Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»;
- Закон України «Про фінансовий лізинг»;
- Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»;
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;
- Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу»;
- Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»;
- Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» та інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Проаналізувавши законодавчу базу, слід зазначити, що низка норм базових законів, що регулюють інноваційну діяльність не діє в Україні через відсутність необхідних для їхньої реалізації підзаконних актів. Це стосується, зокрема, Закону України «Про інноваційну діяльність», адже відсутній необхідний пакет документів, що забезпечували б належне функціонування цього закону. Є потреба в подальшій законодавчій роботі з удосконаленням правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні.

Основним аспектам реалізації відносин інноваційного процесу потрібно надати законодавче забезпечення їх функціонування у формі єдиного кодифікованого нормативно-правового акту. Доцільним і необхідним є розроблення Інноваційного кодексу України. Цей кодекс повинен стати базовим спеціальним нормативно-правовим актом з питань забезпечення і реалізації суб'єктами господарювання інноваційної діяльності.

Значна роль в інноваційній діяльності належить договорам інноваційного характеру. Визначальною ознакою таких договорів є їх спрямованість на розробку інноваційного проєкту чи інвестиційного проєкту будівництва з інноваційним рішеннями, на проведення відповідних досліджень, на реалізацію інноваційного проєкту.

Найбільш поширеним договором інноваційного характеру є договір на створення і передачу науково-технічної продукції. За договором на створення і передачу науково-технічної продукції одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати зумовлені завданням другої сторони (замовника) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі - НДДКР), а замовник зобов'язується прийняти виконані роботи (продукцію) і оплатити їх [9].

Предметом договору на передачу науково-технічної продукції може бути модифікована науково-технічна продукція. Науково-технічною продукцією є завершені науково-дослідні, проєктні, конструкторські, технологічні роботи та послуги, створення дослідних зразків або партій виробів, необхідних для проведення НДДКР згідно з вимогами, погодженими із замовниками, що виконуються чи надаються суб'єктами господарювання (науково-дослідними, конструкторськими, проєктно-конструкторськими і технологічними установами, організаціями, а також науково-дослідними і конструкторськими підрозділами підприємств, установ і організацій тощо).

Договір може укладатися на виконання всього комплексу робіт від дослідження до впровадження у виробництво науково-технічної продукції, а також на її подальше технічне супроводження (обслуговування).

Слід зазначити, що норми Цивільного кодексу України більш детально, ніж норми Господарського кодексу України регулюють договірні відносини у сфері інноваційної діяльності. Законодавець присвятив главу 62 Цивільного кодексу України виконанню науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Відповідно, за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її.

Договір може охоплювати весь цикл проведення наукових досліджень, розроблення та виготовлення зразків або його окремі етапи [10].

В інноваційній діяльності значна увага приділяється договірним відносинам про трансфер технологій. Договірні відносини про трансфер технологій регулюються нормами Цивільного кодексу України і Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». Трансфер технології – це передача технології, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових [11].

Разом з договором про трансфер технологій можуть укладатися договори про:

1) гарантії осіб, які передають технології та їх складові, стосовно можливості досягнення економічних показників і виробництва продукції із застосуванням цих технологій та складових;

2) гарантії осіб, які передають технології та їх складові, стосовно конфіденційності та нерозголошення інформації третім особам;

3) проведення комплексу інженерних, екологічних або інших робіт, необхідних для застосування технологій та їх складових;

4) обслуговування обладнання [11].

Вважаємо за доцільне також запропонувати науково обґрунтоване бачення таких інноваційних договорів, які спрямовані на підвищення економічної самостійності держави, як ліцензійні договори і договори комерційної концесії.

Термін «ліцензія» (лат. походження) означає дозвіл. Ця правова категорія застосовується у різних галузях правової системи, які надають їй різного значення. У сфері публічного права ліцензією є документ, який засвідчує право суб'єкта протягом встановленого строку, при умові, що будуть виконуватися ліцензійні умови, на провадження певного виду господарської діяльності. [12, с.23]. У межах приватного права ліцензія розуміється як дозвіл на використання об'єкта інтелектуальної власності в обмеженій сфері. Володілець патенту має право дати будь-якій особі дозвіл (видати ліцензію) на використання винаходу (корисної моделі) на підставі ліцензійного договору. Згідно зі ст.1109 ЦК України, за ліцензійним договором одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності визначеним способом (способами) протягом певного строку на певній території, а ліцензіат зобов'язується вносити плату за використання об'єкта, якщо інше не встановлено договором.

У ліцензійному договорі визначаються вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір.

Вважається, що за ліцензійним договором надається невиключна ліцензія, якщо інше не встановлено ліцензійним договором.

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними.

Звертає на себе увагу те, що в ст.1107 ЦК України в числі правочинів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності названо окремо ліцензію (п.1) на використання об'єкта права інтелектуальної власності і ліцензійний договір (п.2). Варто погодитися із позицією, що виокремлення ліцензії як самостійної категорії, поряд із ліцензійним договором, передбачає розуміння її як одностороннього правочину [13,с.333]. Але в ст. 1107 ЦК України текстуально йдеться саме про договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. У цьому контексті варто погодитися з низкою науковців, які звертали увагу на те, що віднесення лі-

цензії до договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в ст. 1107 ЦК України є помилковим [14, с.447-50]. Відповідно, існує потреба в усуненні цієї невідповідності, адже ліцензією слід вважати лише письмовий документ.

Отже, необхідно уточнити положення законодавства України щодо поняття та змісту ліцензії, вилучивши її з переліку договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Для трансферу технологій може використовуватися договір комерційної концесії.

У США та країнах Європи, з 70-х років XX століття, у комерційну практику було введено договір комерційної концесії (франчайзинг). У літературі країн романо-германської системи права частіше за все його називають договором про надання виняткових прав продажу.

Чинне законодавство України має належним чином реагувати на динамічні зміни в правовому аспекті міжнародного життя, адже франчайзинг історично склався як метод розподілу товарів і послуг та є одним із головних способів розширення міжнародного бізнесу.

У 1972 році розпочала свою діяльність Європейська Федерація Франчайзингу (European Franchise Federation - EFF).

Відповідно, над Європейським Кодексом Етики Франчайзингу працювали Європейська Федерація Франчайзингу з її членами – франчайзинговими об'єднаннями з Австрії, Бельгії, Данії, Німеччини, Франції, Італії, Нідерландів, Португалії та Великої Британії, у співпраці з Комісією Європейської Спільноти. Кодекс Етики був прийнятий у 1990 році. Це своєрідна «Конституція» франчайзингу, на основі якої будується все інше регулювання франчайзингових відносин у кожній окремій європейській країні [15].

Чинний Господарський кодекс України розкриває правовий зміст поняття «франчайзинг», яке не відповідає міжнародній термінології.

Франчайзинг в Україні, із врахуванням його місця на світовому рівні, повинен бути формою комерціалізації інновацій, поєднаних міжнародним співробітництвом, адже договір франчайзингу має сприяти розвитку міжнародної торгівлі.

Згідно зі ст.1115 Цивільного кодексу України, за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг.

Предметом договору комерційної концесії є право на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), комерційного досвіду та ділової репутації.

У цьому договорі можна виділити елементи ліцензійного договору, договору оренди, договору лізингу, договору про надання послуг, та ін. Однак, договір комерційної концесії є самостійним видом договору, що виключає можливість застосування до відносин, які він регулює, положень актів цивільного законодавства про перелічені договори.

Висновки

Необхідно виокремити три частини правового забезпечення інноваційної діяльності:

- відповідно, основою правового забезпечення інноваційної діяльності є комплекс законів про охорону об'єктів інтелектуальної власності і захисту прав їх власників;
- другою частиною правового забезпечення інноваційної діяльності є правові акти, що стимулюють науково-дослідну і інноваційну активність, що регулюють процеси передачі результатів досліджень у сфери їхнього використання;
- третьою частиною правового забезпечення є комплекс законів і інших нормативних актів, що визначають умови створення і діяльності інститутів підтримки інноваційного бізнесу, що сприяє укладенню низки цивільно-правових договорів у сфері інноваційної діяльності.

Основним аспектам реалізації відносин інноваційного процесу потрібно надати законодавче забезпечення їх функціонування у формі єдиного кодифікованого нормативно-правового акту - Інноваційного кодексу України.

Слід зазначити, що норми Цивільного кодексу України більш детально, ніж норми Господарського кодексу України регулюють договірні відносини у сфері інноваційної діяльності.

Віднесення ліцензії до договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в ст. 1107 ЦК України є помилковим. Відповідно, існує потреба в усуненні цієї невідповідності, адже ліцензією слід вважати лише письмовий документ.

Досліджувані нами договори у сфері інноваційної діяльності не є вичерпними, що загалом варто визнати правильним з огляду на принцип свободи договору. Хоча водночас такий підхід вимагає напрацювання чітких критеріїв віднесення договорів до сфери інноваційної діяльності. Відповідно, необхідно враховувати, на досягнення якого саме основного правового результату спрямований конкретний договір.

Література

1. Матвєєв П. Склад і структура господарсько-правового забезпечення правовідносин щодо інноваційної діяльності. *Право України*. 2013.№7.С.263-273.

2. Харитонова О., Харитонов Є.- Ліцензійний договір, ліцензія та деякі проблеми правового регулювання пов'язаних з цим відносин. *Право України*.2012.№ 9. С.143-155.

3. Якубівський І. Є. Набуття, здійснення та захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 522 с.

4. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 30. Ст. 141.

5. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266.

6. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання. Навч.посібник / М.Т. Пашута, О.М. Шкільнюк.-К.: Центр навчальної літератури, 2005.-118с.

7. Возняк Г.В., Кузнєцова А.Я. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її функціонування в Україні: Монографія.-К.: УБС НБУ, 2007.-183с.

8. OECD proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data. Oslo manual.-Paris: OECD, 1992.

9. Господарський кодекс України від 16 січня 2003р. № 436-IV [Текст] // *Відомості Верховної Ради України. (ВВР).* – 2003. – №№ 18-22. – ст. 144.

10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435–IV [Текст] // *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* – 2003. –- №№ 40-44. – ст. 356.

11. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій:

Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006.- № 45. Ст. 434.

12. Кодинець А. Проблеми нормативного регулювання ліцензійного договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 1. С. 22-26.

13. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: монографія. Київ: Вид.- полігр. центр «Київський університет», 2006.463с.

14. Коссак В.М. Правова природа ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності. *Розвиток права інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства: Шості цивілістичні читання, присв. пам'яті О.А. Підопригори* : зб. наук. доп. і ст. (22 березня 2012 р.). Київ: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2013.303с.

15. Європейський Кодекс Етики Франчайзингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://franchising.ua/franchayzing/94/evropeyskiy-kodeks-etiki franchayzingu/#:~:text=Чинний%20Європейський%20Кодекс%20Етики%20Франчайзингу,в%20кожній%20окремій%20європейській%20країні.

Volodymyr Kossak,
Doctor in Law, Full Professor, Head of Civil Law and Legal Proceedings Departament Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.;
e-mail: volodymyr.kossak @gmail.com;
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-8698-7461
Alla Herts,
Doctor in Law, Full Professor, Professor of Civil Law and Legal Proceedings Departament Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine;
e-mail: agerc@ukr. net;
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-3310-3159

FEATURES OF THE CIVIL-LEGAL REGULATION OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE

Formulation of the problem

Civil and legal regulation of innovative activity remains little researched and not fully regulated by law. The article is devoted to the peculiarities of civil law regulation of innovative activity in Ukraine.

The following scientists investigated the issue of innovation and innovative activity: P. Matveev, O. Kharitonova, E. Kharitonov, I. Yakubivskyi, and others.

P. Matveev thoroughly approached the study of the composition and structure of the economic and legal provision of legal relations regarding innovative activity, the theoretical foundations of the economic and legal regulation of innovative activity, offered a scientifically based vision of innovative contracts as agreements aimed at increasing the economic independence of the state [1, c.263-273].

O. Kharitonova and Ye. Kharitonov devoted a number of works to contracts in the field of innovative activity, in particular, the license contract. The position of these scientists is correct, that it would be justified to include an indication of the existence of different types of license agreement to Article 1109 of the Civil Code of Ukraine, the criterion for distinguishing which is the type of object of intellectual property rights for which the license is issued [2, c.143-155]. We pay attention to this position in our research, developing it.

It is worth agreeing with Yakubovskyi I. in the aspect that, based on the analysis of legal relations under license agreements on the granting of various types of licenses, he concluded that the license agreement on the granting of a non-exclusive license does not provide for the transfer of intellectual property rights to the licensee. License agreements on the granting of exclusive and single licenses provide for the acquisition by the licensee, in the amount limited by the agreement, for a certain period of time of property rights of intellectual property, which are valid for an unspecified circle of persons, except for the licensor, with whom the licensee is in a binding legal relationship [3, c. 288-292].

A number of civil law contracts in the field of innovative activity are still insufficiently researched, which determines the expediency of studying this issue.

Insufficient development of issues related to the understanding of the theoretical foundations of the civil-law regulation of innovative activity prevents the solution of the main problems of this activity, therefore the purpose of the study is to substantiate proposals aimed at improving the legislation on the civil-law regulation of innovative activity. Its novelty lies in the fact that the main parts of the legal support of innovative activities are singled out.

Accordingly, the specified goal necessitated the solution of such tasks as clarifying the legal nature of contracts in the field of innovative activity, revealing their content, offering a scientifically based vision of innovative contracts.

The above tasks give rise to a number of contradictions in practice. In this regard, conclusions and proposals for improving national legislation have been formulated.

When conducting this study, the following methods were used: logical, systemic-structural, inductive, comparative analysis, which were collectively used to clarify the specifics of the civil law regulation of innovative activity in Ukraine.

The method of logical analysis was used in the study of the content of norms regulating innovative activity in Ukraine and in the legislation of foreign countries. The method of system-structural analysis made it possible to find out the place of contractual obligations in the field of innovative activity in the general contractual classification. The inductive method made it possible to obtain the necessary knowledge, going from individual to general. With the help of a comparative method, an analysis of the legislation of Ukraine and foreign countries, which regulates contractual relations in the field of innovative activity, was carried out, since this is important for solving the issue of using foreign experience and identifying gaps in the current civil legislation.

The object of the research is the relations that arise in the process of carrying out innovative activities.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРА БАНКОВСКОГО КРЕДИТА

АРСЕНИ Игорь - доктор права, доцент, Комратский госуниверситет (Республика Молдова)

orcid id: 0000-0002-9560-0011

УДК: 347.455

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.22

В настоящей статье автором раскрываются особенности правового регулирования банковского кредита, выделяются его основные элементы, а также его место в системе гражданско-правовых договоров. В частности автор отдельно изучил правовые основы и экономическая сущность договора банковского кредита.

Ключевые слова: договор банковского кредита, банки, небанковские учреждения, заем.

Банковский кредит является одним из основных инструментов регулирования экономики государства, поскольку, с одной стороны, он обеспечивает эффективное использование временно свободных денежных средств, сокращая издержки обращения государства, а с другой – финансирует ее экономику. В то же время потребность в привлечении заемных средств может возникнуть у любого участника гражданских правоотношений, будь то субъекты предпринимательской деятельности, которые зачастую не имеют возможности осуществлять предпринимательскую деятельность без пополнения оборотных запасов, либо физические лица, которые активно используют потребительское кредитование. В основе этих отношений лежит институт кредитования.

Сегодня можно с уверенностью утверждать, что кредит как явление стал постоянным и надежным спутником человека во многих сторонах его жизни (работа, учеба, семья и т.д.). Вот почему исследование проблемы кредитования как в теоретическом, так и в практическом плане не только не утратило свою необходимость, но и стало наиболее актуальным в настоящее время.

На сегодня финансово-кредитная система Республики Молдова представлена банковскими и небанковскими кредитными организациями. К сожалению, в истории кредитно-денежной системы нашего государства было множество случаев мошенничества, а также банковский кризис 2014-2015 гг, развитие которого снизило доверие как национальных инвесторов, так и иностранных в экономику страны. Поэтому, без должного государственного регулирования ни создание, ни функционирование кредитных отношений невозможно. Проблема государственного регулирования кредитных отношений очень часто затрагивается в юридических публикациях. Однако динамика развития рынка кредитования в республике, проникновение иностранного капитала в сферу финансовых отношений требуют дальнейшей научной проработки намеченной темы исследования. Кроме того, ни в одной публикации до сих пор не рассматривались проблемы банковского и небанковского кредитования вместе, как единый комплекс кредитных взаимоотношений кредиторов и заемщиков, что и явилось определяющим фактором при выборе темы исследования.

Законное определение кредитного договора представлено в ст. 1763 ч. (1) ГК

РМ[4], которая гласит, что «по кредитному договору кредитор обязуется предоставить другому лицу (должнику) в качестве займа денежную сумму с условием ее возврата, уплаты процентов за пользование ею и других соответствующих платежей либо берет на себя любое другое обязательство по приобретению требования или производству платежа, продлению срока погашения или выдаче любой гарантии».

Кредитный договор является особой, самостоятельной разновидностью договора займа. В силу прямого указания закона, а именно ч.(3) ст. 1763 ГК РМ, к кредитному договору применяются положения о договоре займа (ст.1242-1250 ГК РМ) в той мере, в которой положениями кодекса не предусмотрено иное или из существа кредитного договора не вытекает иное. Таким образом, все правила, касающиеся процентов по договору займа, обязанностей заемщика по возврату суммы долга, последствий нарушения заемщиком условий договора займа, последствий утраты обеспечения обязательств заемщика, целевого характера займа, оформления заемных отношений, и некоторые другие применимы непосредственно и к кредитному договору, поскольку иное не вытекает из закона и самого договора.[9, с.286-287]

В научных трудах существуют различные мнения по поводу юридической природы кредитного договора и договора займа. Так, по мнению Каримуллина Р.И. [8, с.16-17], «в гражданском праве договор займа и кредитный договор имеют по меньшей мере три общих признака. В самом деле, и переход права собственности на предмет договора, и соглашение о возврате полученного заемщиком капитала, и длящийся характер правоотношений сторон - все это безусловные атрибуты не только кредитного договора, но и договора займа. Вместе с тем последний обладает более широким субъектным (в роли заимодавца выступают не только кредитные организации) и предметным (предметом займа служат не только деньги) составами, а также свободен от непременного включения в содержание условия об уплате вознаграждения... С учетом изложенного, - заключает Каримуллин Р.И., - характерные признаки кредитного договора позволяют сделать только один вывод о его соотношении с договором займа. Гражданское право рассматривает кредитный договор как особую разновидность договора займа». К такому же выводу (о том, что кредитный договор является разновидностью договора займа) приходят и некоторые другие авторы. Не меньшее число сторонников имеет и позиция признания кредитного договора самостоятельным гражданско-правовым договором.[14, с.215]

Так, Павлодский Е.А.[12, с.187] пишет: «Гражданскому законодательству известны два самостоятельных договора - займа и кредита. Эти договоры имеют много общего... Однако данные договоры имеют и существенные различия, что побудило законодателя к раздельному регулированию отношений, вытекающих из договора займа и кредита».

Е.А. Суханов[13, с.512-513], отмечая, что «кредитный договор и по субъектному составу, и по предмету имеет более узкую сферу применения, чем договор займа», делает вывод о том, что кредитный договор «является особой, самостоятельной разновидностью договора займа».

Ефимова Л.Г. [6, с.480], выявив шесть отличий правового режима кредитного договора и договора займа, тем не менее, пришла к выводу, «что практически все особенности правового режима кредитного договора можно, так или иначе подвести под частный случай договора займа, за исключением одного. Договор займа является традиционно реальным договором, а кредитный договор сконструирован действующим гражданским законодательством как консенсуальный». Рассматривая способы решения этой проблемы, сама Л.Г. Ефимова придерживается того взгляда, что «можно сконструировать консенсуальную разновидность договора займа. По этому пути пошел действующий ГК, предусмотрев несколько таких договоров: кредитный договор, договор коммерческого кредита и договор товарного кредита». Общий же вывод Л.Г. Ефимовой относительно правовой природы кредитного догово-

ра состоит в том, «что кредитный договор представляет собой коммерциализированную консенсуальную разновидность договора займа».

В связи с вышеизложенным, для идентификации юридической природы кредитного договора, следует провести сравнительный анализ кредитного договора и договора займа, для того, чтобы разграничить эти два вида договоров.

Большинство участников имущественного оборота испытывают постоянную потребность в денежном кредите. Ее удовлетворение в рамках договора займа невозможно, так как он носит реальный характер и не может создать уверенности в получении денег в нужный ему момент, поскольку займодавца невозможно принудить к выдаче займа. Поэтому финансовый рынок, в рамках которого, по сути, осуществляется «торговля деньгами», нуждается в другом договоре. Данное обстоятельство и предопределило появление относительно самостоятельного кредитного договора.[1, с.209]

В отличие от договора займа, который носит реальный характер, кредитный договор является консенсуальным. Консенсуальность договора означает, что для его заключения достаточно лишь соглашения сторон и он считается заключенным с момента его подписания.

По соотношению прав и обязанностей сторон кредитный договор является взаимным. Из консенсуальности кредитного договора следует его двусторонне обязывающий характер. Следовательно, кредитор и заемщик заключают между собой кредитный договор, по которому договаривающиеся стороны принимают взаимные обязательства.

Хотя кредитный договор рассматривается в качестве консенсуального, исполнение сторонами обязанностей после достижения соглашения не носит абсолютного характера. В частности, любая из сторон может отказаться от исполнения договора. Так, кредитор вправе отказаться от предоставления заемщику предусмотренного кредитным договором кредита полностью или частично при наличии обстоятельств, очевидно свидетельствующих о том, что предоставленная заемщику сумма не будет возвращена в срок [9, с.291]. К числу таких обстоятельств, в первую очередь, относятся экономические и правовые факторы, подрывающие веру в кредитоспособность заемщика. Право кредитора отказать в предоставлении кредита заемщику может быть обусловлено, например, предъявлением иска к заемщику на большую сумму, поскольку если иск будет удовлетворен, то его финансовое положение будет трудным.

Указанные обстоятельства могут наступить при серьезном ухудшении финансово-хозяйственного состояния заемщика, когда он не сможет исполнить свою договорную обязанность. Чтобы воспользоваться этим правом на отказ от предоставления кредита, кредитор должен иметь возможность контролировать финансово-хозяйственную деятельность заемщика. Следовательно, в кредитном договоре должна быть предусмотрена обязанность заемщика не уклоняться от банковского контроля.

Также кредитор вправе отказаться от исполнения договора в случае, если должник или третье лицо нарушают взятую на себя обязанность предоставить гарантии возврата кредита или иные условия, предусмотренные кредитным договором или небанковской кредитной организацией для предоставления кредита.

Еще одно обстоятельство, которое отличает кредитный договор от договора займа, это то, что кредитный договор является возмездным. Плата за кредит выражается в процентах, которые устанавливаются в договоре. Как правило, эти проценты включают в себя базовую ставку рефинансирования Национального банка Молдовы и вознаграждение самого кредитора (банковскую маржу) [11, с.37]. Проценты могут быть как фиксированными (т.е. не меняться в течение срока кредита), так и плавающими. Согласно ч. (2), ст. 1764 ГК РМ, кредитор не может в одностороннем порядке изменить размер процентов иначе как в случаях, предусмотренных законом или договором. Если договором предусмотрено право банка или небанковской кредитной организации в одностороннем порядке из-

менить размер процента, изменение производится с учетом базисной ставки Национального банка Молдовы, уровня инфляции и динамики банковского и небанковского финансового рынка, а также с учетом принципа справедливости. Кредитор должен письменно уведомить должника об изменении размера процентов не позднее, чем за десять дней до изменения. Новый размер процентов применяется к кредитному сальдо, существующему на дату изменения (ч.(3) ст. 1764 ГК РМ).

Кредитные договоры, заключаемые в настоящее время, фактически объединяют сразу два договора: предварительный договор о предоставлении кредита в будущем и собственно сам договор (основной договор), для заключения которого необходимо не только согласие предоставить кредит, но и произвести передачу денежных средств. [7, с.108]

Как правило, кредитор предоставляет заемщику кредит путем зачисления соответствующей суммы единовременно или по частям на расчетный счет. Если расчетный счет заемщика находится в том же учреждении, который предоставляет кредит, то разрыва времени между списанием соответствующей суммы с корреспондентского счета кредитной организации и зачислением суммы на расчетный счет клиента, как правило, не происходит. Если же расчетный счет клиента находится не в том кредитном учреждении, а в другом, то дата выдачи может определяться по-разному.

Во-первых, датой выдачи кредита может считаться дата списания денег с корреспондентского счета в банке (зачастую, банки именно эту дату и считают датой выдачи). Во-вторых, под датой выдачи кредита можно подразумевать дату зачисления денег на расчетный счет клиента. (Большинство небанковских кредитных организаций осуществляют выдачу кредитов своим клиентам через счета, открытые заемщиками в банках-корреспондентах. Именно в данном случае датой выдачи считается дата зачисления денег на счет клиента в банке.)

От договора займа кредитный договор отличается и по субъектному составу. Универсальный характер договора займа проявляется в том, что как в роли заемщика, так и в роли заимодавца могут выступать любые субъекты гражданского оборота. По кредитному же договору, как было рассмотрено выше, в роли кредитора может выступать только банк или небанковская кредитная организация. Иные субъекты гражданского права лишены возможности предоставлять кредиты по кредитному договору, и могут выступать лишь в роли заемщиков.[5, с.521]

Предметом кредитного договора являются денежные средства (национальная или иностранная валюта). Выдача большинства кредитов осуществляется в безналичной форме, т.е. предметом кредитных отношений становятся права требования, а не деньги в виде денежных купюр. Именно поэтому закон говорит о предоставлении кредита в виде «денежных средств», а не «денег или других вещей». [10, с.63]

Срок возврата кредита устанавливается в кредитном договоре и является его существенным условием. В зависимости от продолжительности срока договора, кредиты принято делить на краткосрочные (до 1 года) и долгосрочные (более года).

В отличие от договора займа, к оформлению кредитного договора предъявляются более жесткие требования. Так, кредитный договор, под страхом его абсолютной недействительности (ничтожности), должен быть заключен в письменной форме (ч. (2) ст. 1763ГК РМ), что вовсе не требуется для договора займа. Обычно кредитные организации используют разработанные ими стандартные формуляры таких договоров, которые сложно подвергнуть изменению во время переговоров. Соблюдение обязательной письменной формы договора может означать на практике, как предоставление целого набора необходимых документов, так и выполнение необходимых процедур.

Любой договор считается заключенным, если между сторонами достигнуто соглашение по всем существенным условиям договора.[2, с.205] В кредитном договоре к ним относятся:

- цель кредита;
- размер кредита;

– срок возврата кредита;
– условия выдачи и погашения;
– процентная ставка за пользование им;
– способы обеспечения исполнения кредитного обязательства.

Современный кредитный договор, как правило, содержит следующие разделы:

1. Общие положения (или «Предмет договора»);
2. Порядок выдачи и погашения кредита;
3. Порядок начисления и уплаты процентов за пользование кредитом;
4. Права и обязанности сторон;
5. Обеспечение возврата кредита;
6. Ответственность сторон, санкции;
7. Порядок изменения договора и рассмотрения споров.[3, с.112]

В разделе 1 кредитного договора указываются: наименование договаривающихся сторон; предмет договора – вид кредита, его цель, сумма срок возврата, процентная ставка, сроки предоставления.

В разделе 2 кредитного договора, исходя из вида кредита, освещаются основные положения по его выдаче и погашению. В этом разделе указывается следующая информация: на основании каких документов открывается заемщику ссудный счет в банке; номер ссудного счета, на котором будут отражаться учет выданного кредита и его погашение, временный период предоставления кредита и его направление; при предоставлении каких документов заемщика кредитор будет проводить выдачу кредита и каким внутренним банковским документом он будет оформляться.

Кроме того, в этом разделе указывается и порядок погашения кредита: единовременно или в рассрочку (по графику) с указанием конкретных дат и сумм; платежным поручением самого заемщика или платежным требованием банка на безакцептное списание средств со счетов заемщика в банке-кредиторе и в других банках на основании предоставленного ему заемщиком в договоре такого права; условия досрочного погашения кредита; очередность погашения основного долга и задолженности по его обслуживанию в случае недостаточности у заемщика денежных средств в полном объеме для их погашения.

В разделе 3 кредитного договора находит отражение принцип платности кредита. В этом разделе заемщик и кредитор должны договориться о: частоте начисления процентов, расчетном периоде порядке уведомления заемщика о сумме начисленных процентов; на основании каких документов и с каких счетов заемщика должна производиться оплата начисленных процентов за кредит.

Права и обязанности заемщика и кредитора (раздел 4 договора) вытекают из действующего законодательства, а также определяются особенностями каждой конкретной сделки, ситуацией на рынке кредитных ресурсов, кредитоспособностью заемщика.

В разделе 5 должна быть ссылка на номер и дату обеспечительного обязательства, заключенного с банком соответствующими юридическими лицами во исполнение заемщиком своих обязательств по данному кредитному договору. Им может быть договор залога или договор поручительства третьих лиц, договор банковской гарантии. Не исключается использование заемщиком одновременно нескольких форм обеспечительных обязательств в различном сочетании.

Расторжение кредитного договора осуществляется в соответствии со ст. 1769 ГК РМ, а именно: кредитор может расторгнуть договор и потребовать возврата суммы кредита и причитающихся платежей, если:

– должник стал неплатежеспособным;
– должник не предоставил требующиеся от него гарантии либо уменьшил предоставленные гарантии без согласия кредитора;
– должник не уплатил проценты в установленный срок;
– должник не исполнил обязанность возврата не менее двух частей кредита в случае, когда договором предусмотрен возврат кредита в рассрочку;
– имеются другие случаи, предусмотренные законом или договором.

Расторжение договора немедленно приостанавливает использование креди-

та, однако кредитор обязан предоставить должнику срок, составляющий не менее пятнадцати дней, для возврата использованных сумм и причитающихся платежей. Должник может в любой момент заявить о расторжении кредитного договора, предусматривающего выплату плавающих процентов, при условии извещения об этом кредитора в семидневный срок со дня получения уведомления об изменении размера процентов. Должник может расторгнуть договор, которым установлена выплата твердых процентов за определенный срок, если обязанность выплаты процентов прекращается до срока, установленного для возврата кредита, и другие проценты не установлены. Срок предварительного уведомления составляет пятнадцать дней.[4]

Исходя из вышесказанного, можно отметить, что кредитный договор по сравнению с договором займа имеет ряд существенных отличий. Договор займа является классической разновидностью реального и одностороннего договора, так как считается заключенным с момента передачи денег или других вещей, что не присуще условиям кредитного договора. Также кредитный договор и по субъектному составу, и по предмету имеет более узкую сферу применения, чем заем. По договору займа субъектами могут выступать любые участники гражданского оборота, за исключением государственного займа, который имеет особый субъектный состав. По кредитному договору в роли кредитора (заимодавца) может выступать только банк или иная кредитная организация, имеющая лицензию на осуществление соответствующей деятельности. Предметом займа могут выступать как денежные средства, так и другие вещи, определяемые родовыми признаками, в то время к предмету кредитного договора вещи, определяемые родовыми признаками, не относятся. Срок кредитного договора является его существенным условием, по договору займа срок обычно не относится к существенным условиям договора. Следовательно, можно сказать, что, хотя договор займа и кредитный договор относятся к одному институту, все же имеют ряд существенных отличий, что и делает их самостоятельными видами договоров.

Значение кредитного договора состоит в том, что он является формой становления и развития партнерских отношений между банком — кредитором и заемщиком, средством воздействия на более эффективное использование заемных средств, способствует укреплению кредитной и повышению общей платежной дисциплины в стране. В настоящее время правильно оформленный кредитный договор является юридическим, правовым документом как по своей форме, так и по содержанию.

Таким образом, говоря о кредитном договоре, следует отметить, что кредитный договор является особой, самостоятельной разновидностью договора займа. Закон прямо указывает на то, что к кредитному договору применяются положения о договоре займа в той мере, в которой законодательными нормами не предусмотрено иное или из существа кредитного договора не вытекает иное. Однако кредитный договор по сравнению с договором займа имеет ряд существенных отличий, которые подробно рассмотрены и охарактеризованы в данной работе. Практическую ценность для нас представлял кредитный договор и его основные положения, так как именно кредитный договор используется при оформлении и выдаче кредитных ресурсов кредиторами.

Література

1. Антонов Н.Г., Пессель М.А. Денежное обращение, кредит и банки. - М., 2006.

2. Витрянский В.В. Кредитный договор: понятие, порядок заключения и исполнения. - М.: Статут, 2005.

3. Гаврин Д.А. Актуальные вопросы банковской деятельности. - М.: Статус, 2014.

4. Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002// *Monitorul Oficial 382-86 от 22.06.2002.*

5. Гражданское право: В 2 т. Том II. Полутом 1: Учебник / Отв. ред. Проф.- Е. А. Суханов. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство БЕК. 2006.

6. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика. М., 2001.

7. Захарова Н.Н. Кредитный договор. Гражданско-правовые аспекты. Практическое пособие. - М.: Издательская группа ИНФРА-М. 2007.

8. Каримуллин Р.И. Права и обязанности сторон кредитного договора по российскому и германскому праву. М., 2001.

9. Кибак Г., Мишина Т., Цонова И. Гражданское право. Особенная часть. Учебное пособие. Издание 4-е, дополненное и переработанное. Кишинев: CEP USM, 2006.

10. Кисурина Л.Г. Кредиты и займы // Экономико-правовой бюллетень, - М., 2008, №4.

11. Кырнац Т., Калин В. Право гражданина на получение банковского кредита. В: Закон и жизнь, №6, 2011.

SUMMARY

In this article, the author reveals the features of the legal regulation of a bank loan, highlights its main elements, as well as its place in the system of civil law contracts. In particular, the author separately studied the legal framework and the economic essence of a bank loan agreement.

Keywords: bank loan agreement, banks, non-banking institutions, loan.

12. Павловский Е.А. Договоры организаций и граждан с банками. М., 2000.

13. Суханов Е.А. Гражданское право учебник в 2-х томах. Москва-Бек 2006.

14. Халабуденко О.А. Имущественные права. Книга 2. Обязательственное право. Научно-дидактическое пособие. Междунар. Независимый ун-т Молдовы. – Кишинев, 2014.

АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

АРТЕМЕНКО Олена Вікторівна - кандидат юридичних наук, професор, доцент кафедри адміністративного та фінансового права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

УЛЮТІНА Олена Анатоліївна - кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та фінансового права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

УДК 620.92-049.5(477)
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.23

У дослідженні здійснюється аналіз сучасного стану енергетичної безпеки України та ролі і значення альтернативних джерел енергії для забезпечення такої безпеки. Визначається, що забезпечення енергетичної безпеки є одним з найважливіших завдань держави. Аргументовано, що вважати рівень енергетичного забезпечення держави (суспільства) цілком надійним за будь-яких соціальнополітичних умов неможливо. Адже, загроза енергетичній безпеці Україні, що відбувається з кінця 2022 року внаслідок постійних обстрілів сусідньої держави, стає причиною для пошуку альтернативних заходів забезпечення безперебійного отримання енергії. З'ясовано, що альтернативна енергетика швидко розвивається і поступово стає однією з основних галузей в світовій економіці. Альтернативні джерела енергії не лише дозволяють зменшити залежність від традиційних джерел енергії, але також надають значні конкурентні переваги для країн, що їх ефективно використовують. Використання альтернативних енергоресурсів має чимало переваг, серед яких основними вважають практичну невичерпність та екологічну чистоту, що позитивно впливає на екологічний стан на планеті та не спричиняє зміну енергетичного балансу в біосфері. Робляться висновки, що основними перспективними напрямками розвитку в енергетичній сфері мають стати продовження поступового переходу до альтернативних джерел енергії (як ключове завдання), встановлення більш жорстких нормативів, прийняття чіткого законодавства в даній сфері; посилення регулятивного впливу на підприємства в енергетичній сфері за допомогою адміністративних та економічних важелів, контроль за діяльністю цих підприємств. При впровадженні альтернативної енергетики варто враховувати, що вона також при неправильному використання може завдавати шкоди навколишньому середовищу. Негативний вплив альтернативної енергетики можна зменшити за допомогою використання стандартизованих норм, в яких визначено обмеження щодо використання тих чи інших видів альтернативної енергії за певних умов.

Ключові слова: енергетика, енергетична безпека, альтернативні джерела енергії, енергоресурси, зелений тариф, відновлювальні ресурси.

Актуальність дослідження

Енергетична безпека в сьогоднішніх умовах є однією з важливих складових національної безпеки в цілому. Без жодного перебільшення можна сказати, що енергетика є основою практично усіх сфер життєдіяльності сучасного світу та відіграє вирішальну роль не лише в економічному прогресі країни, а й виступає базою у забезпеченні сталого розвитку суспільства загалом. Разом з тим, вважати рівень енергетичного забезпечення держави (суспільства) цілком надійним за будь-яких соціальнополітичних умов неможливо. Адже, загроза енергетичній безпеці Україні, що відбувається з кінця 2022

року внаслідок постійних обстрілів сусідньої держави, стає причиною для пошуку альтернативних заходів забезпечення безперебійного отримання енергії.

Альтернативна енергетика швидко розвивається і поступово стає однією з основних галузей в світовій економіці. Альтернативні джерела енергії не лише дозволяють зменшити залежність від традиційних джерел енергії, але також надають значні конкурентні переваги для країн, що їх ефективно використовують. Використання альтернативних енергоресурсів має чимало переваг, серед яких основними вважають практичну невичерпність та екологічну чистоту, що позитивно впливає на екологічний стан на планеті та не спричиняє зміну енергетичного балансу в біосфері. А розвиток сучасних технологій та їх подальше впровадження на виробництві робить енергію, вироблену з альтернативних джерел дешевшою ніж аналогічну отриману за допомогою теплових електростанцій. Хоча й компенсація від держави виробникам енергії отриманої з альтернативних джерел є набагато більшою ніж для звичайних виробників.

Враховуючи постійну загрозу енергетичній безпеці України, подальше впровадження альтернативних джерел енергії стає одним із ключових завдань для держави. Тому, актуальність дослідження зумовлюється комплексом об'єктивних та суб'єктивних критеріїв.

Метою дослідження визначення сучасного стану енергетичної безпеки України та ролі і значення альтернативних джерел енергії для забезпечення такої безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує актуальність обраної тематики. Так, найбільш грунтовно підійшли до визначення ролі та значення енергетичної безпеки в системі національної безпеки держави та альтернативної енергетики такі науковці: Шишкіна І. О., Хрякова Н., Мельниченко О.А., Бобров Є. А., Тараєвська Л.С., Кудря С.О., Гайдаєнко І. А., Земляний М.Г., Казюк Ю.П., Дзядикевич Ю.В., Півняк Г.Г., Шкрабець Ф.П., Шульга Є.В., Грабович Т.А., Суходоля О.М., Шевченко О.А. та інші.

Результати

В сучасних умовах господарювання вирішення завдання підвищення рівня енергетичної безпеки України розглядається через можливість використання потенціалу альтернативних видів палива. Досвід показує, що рівень забезпеченості енергетичними ресурсами виступає як один із основних факторів соціально-економічного розвитку країни. Використання альтернативних джерел енергії має глобальну перспективу для подальшого успішного розвитку суспільства.

Безперечно, слід погодитись з Шишкіною І. О. щодо того, що енергетична політика є найважливішою сферою діяльності кожного уряду, адже від стану справ у паливно-енергетичному комплексі і ступеня надійності забезпечення країни енергетичними ресурсами залежать не тільки хід економічного розвитку і благополуччя країни, а й місце і роль держави у світовому співтоваристві [1 с. 5–6].

Як справедливо визначають українські вчені в сучасних провідних національних дослідженнях, енергетична безпека – один із пріоритетів національних урядів. Кожна держава визначає цілі політики у сфері енергетичної безпеки та механізми її реалізації, зважаючи на власні особливості організації життєдіяльності суспільства та моделі державного управління. Останнім часом і в Україні, і у світі спостерігаються суттєві зміни принципів регулювання енергетичного сектору, розширюється діапазон методів використання енергетики як інструменту досягнення політичних цілей [2, с. 5].

Слід відмітити, що законодавче визначення поняття "енергетичної безпеки" містилося в нечинному зараз Законі України "Про електроенергетику". Втім, можливо звернутися до Енергетичної стратегії України затвердженої Міністерством енергетики України, де останнє визначається як "захищеність національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії, технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом

в нормальних умовах і в умовах особливого або надзвичайного стану"[3]

Змістовні тлумачення поняття "енергетичної безпеки" містяться також в доктринальних працях сучасних дослідників. Зокрема, такі: "стан захищеності держави від загроз енергетичного характеру" (М.Г. Земляний); "захищеність громадян і країни в цілому від загроз дефіциту всіх видів енергетичних ресурсів" (Ю.П. Казюк); "надійне і безперебійне забезпечення споживачів електричною і паливною енергією» (В.В. Морозов); "стан захищеності галузей національного господарства та населення країни, який запобігає виникненню загроз щодо надійного забезпечення паливно-енергетичними ресурсами" (Ю.В. Дзядикевич)[4, с. 34].

Враховуючи наведені вище визначення, можливо сказати, що під енергетичною безпекою держави необхідно розуміти спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, управління потенційними загрозами й небезпеками, за якого унеможливлюється дефіцит у забезпеченні споживачів економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами прийнятної якості в нормальних і надзвичайних умовах, що забезпечить стан захищеності суспільства.

Виходячи із сформованого визначення, ключовим компонентом належного стану енергетичної безпеки є власне ефективне використання паливно-енергетичної бази, що в умовах постійних обстрілів сусідньої держав є надзвичайно складиним процесом. Тому, застосування альтернативної енергетики набуває своєї актуальності та затребуваності.

Відповідно до Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність" основними заходами з реалізації стратегічних цілей у секторі альтернативних джерел енергії є:

- проведення стабільної та прогнозованої політики щодо стимулювання будівництва СЕС та ВЕС;

- проведення міжнародних комунікаційних кампаній для заохочення входу на ринок ВДЕ України міжнародних стратегічних та фінансових інвесторів;

- будівництво та введення 5 ГВт потужностей ВДЕ (окрім ГЕС великої потужності);

- збільшення використання біомаси у генерації електро- та теплоенергії шляхом: стимулювання використання біомаси як палива на підприємствах, де біомаса є залишковим продуктом; інформування про можливості використання біомаси як палива в індивідуальному теплопостачанні; сприяння створенню конкурентних ринків біомаси [3].

Разом з тим, не спостерігаємо у Енергетичній стратегії України на період до 2035 року конкретних кроків, які б дозволили з певністю стверджувати про державну підтримку впровадження у діяльності промислових підприємств альтернативних джерел енергії. У ст. 3 Закону України "Про альтернативні джерела енергії" вказано, що основні засади державної політики у сфері альтернативних джерел енергії включають залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних джерел енергії, в тому числі шляхом розробки і здійснення загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики [5].

На думку Борова Є.А. альтернативна енергетика відіграє важливе значення для енергетичної безпеки України, адже допомагає виходити державі на світову арену та пристосуватися до тенденцій розвитку альтернативних джерел енергії у світовій енергетиці. Він поділяє всі альтернативні джерела енергії на такі групи:

- альтернативні джерела енергії першого порядку – поновлювані джерела енергії (енергія води, біомаса, сонячна теплова та світлова енергія, енергія вітру, припливів, геотермальна енергія), вдруге поновлювані джерела енергії, проміжні джерела енергії;

- Альтернативні джерела енергії другого порядку – джерела (а також способи одержання й збереження) енергії, використання яких можливе з урахуванням сучасного рівня розвитку техніки, проте потребують розбудови відповідної інфраструктури з їх виробництва, зберігання й споживання;

- Альтернативні джерела енергії третього порядку – джерела (і способи отримання) енергії, які сьогодні мають теоретичне обгрунтування використання, оскільки в найближчі кілька десятиріччь застосування таких джерел енергії неможливе без досягнення відповідного рівня розвитку науки і техніки [6, с. 7-8].

Таким чином, до альтернативних джерел енергії відносять сонячну, вітрову, геотермальну, хвильову, біогазову, водневу енергетику. Дані види енергетики є більш безпечними з точки зору екології, а тому їх впровадження буде значним кроком на шляху до формування безпечного навколишнього природного середовища. По-перше, жодні аварії на сонячних, вітрових станціях тощо не можуть зрівнятися за наслідками з такими ж аваріями, наприклад, на ГЕС або АЕС. По-друге, використання таких видів енергії призведе до зменшення викидів шкідливих, небезпечних речовин та парникових газів в атмосферу, ґрунти, води, а отже, мінімізує негативні наслідки для довкілля. По-третє, станції, що використовують альтернативні джерела енергії, будуть займати меншу площу ніж інші об'єкти паливно-енергетичного комплексу [7].

Основною перевагою використання альтернативних енергоресурсів є їх невичерпність та екологічна чистота, що сприяє поліпшенню екологічного стану і не призводить до зміни енергетичного балансу на планеті. При використанні альтернативних джерел енергії відпадає необхідність у видобуванні, переробці, збагаченні та транспортуванні палива, знімається проблема утилізації або захоронення шкідливих відходів традиційних енергетичних виробництв [8, с.147].

Крім того, пріоритетним завданням для держави має стати запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій та розвиток альтернативних джерел енергії. В умовах постійного зростання ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення енергоефективності та розвиток джерел альтернативної енергетики. Також, відповідно до Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року, мають бути створені умови для декарбонізації енергетичного сектору, активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності, збільшення виробництва енергії за рахунок відновлюваних та альтернативних джерел, впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій з тепло- та енергозбереження [9].

Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг затверджено Порядок встановлення, перегляду та припинення дії "зеленого" тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, у тому числі енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії. Вказаним нормативно-правовим актом врегульовано умови встановлення та перегляду "зеленого" тарифу, припинення дії "зеленого" тарифу [10]. Принагідно відмітимо, що оплата за "зеленим" тарифом є значно вищою від звичайної оплати за виробництво енергії.

Проте, що до початку воєнних дій на території України виробники електроенергії на альтернативних джерелах енергії стикнулися із потужною проблемою стосовно відшкодування "зеленого" тарифу. Станом на 30 червня 2021 року Гарантований покупець оплатив лише 29 %, або 8,5 мільярдів гривень за вироблену електричну енергію виробникам альтернативних джерел за «зеленим» тарифом у першому півріччі 2020 року. Саме така значна заборгованість перед виробниками ВДЕ спонукала до того, що 10 червня 2020 року Кабінет Міністрів України, Міністерство енергетики та захисту довкілля України, Українська вітроенергетична асоціація та Європейсько-українське енергетичне агентство підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлюваної енергетики в Україні (далі - Меморандум) [11]. Меморандумом передбачене суттєве зниження ставок "зеленого" тарифу для

часткового покриття дефіциту бюджету ДП «Гарантований покупець». На виконання Меморандуму 3 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні законопроєкт №3658 про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії (далі - Законопроєкт). Однак Меморандум та Законопроєкт спрямовані лише на вирішення поточних проблем із заборгованістю виробникам альтернативних джерел енергії. Водночас подальші умови стимулювання розвитку альтернативних джерел енергії в Україні пов'язують із аукціонами.[12].

Таким чином, як бачимо альтернативна енергетика в Україні стикається з рядом проблем, що в тому числі негативно впливає на стан енергетичної безпеки України.

Висновки

Енергетична безпека – це важлива складова національної безпеки загалом, тому важливим є подолання наявних проблем у даній сфері. Основними перспективними напрямками розвитку в енергетичній сфері мають стати продовження поступового переходу до альтернативних джерел енергії (як ключове завдання), встановлення більш жорстких нормативів, прийняття чіткого законодавства в даній сфері; посилення регулятивного впливу на підприємства в енергетичній сфері за допомогою адміністративних та економічних важелів, контроль за діяльністю цих підприємств. При впровадженні альтернативної енергетики варто враховувати, що вона також при неправильному використання може завдавати шкоди навколишньому середовищу. Негативний вплив альтернативної енергетики можна зменшити за допомогою використання стандартизованих норм, в яких визначено обмеження щодо використання тих чи інших видів альтернативної енергії за певних умов.

Література

1. Шишкіна І. О. Альтернативні джерела енергії світового ринку: сучасний стан та перспективи. Економіка промисловості. 2012. № 1–2. с. 103–109

2. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. /за заг. ред.- О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.

3. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження КМУ від 18 серпня 2017 р. No 605-р. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245562958

4. Мельниченко О.А. Енергетична безпека: сутність і засоби державного регулювання. Вісник НУЦЗУ. Серія : Державне управління. 2017. Вип. 1(6). С. 32–41

5. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 №

555-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text

6. Бобров Є. А. Перспективи розвитку енергетики в контексті забезпечення енергетичної безпеки. Вчені записки. 2011. Том 2, Вип. 28. с. 4-12

7. Хрякова, Н. (2019). ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ. *Молодий вчений*, 10 (74), 628-633. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-132

8. Леонов, Д., & Буслова, Н. (2020). РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ. *ΛΌГОΣ.*. URL: https://doi.org/10.36074/2663-4139.16.14

9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19

10. Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії "зеленого" тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, у тому числі енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 30.08.2019 р. № 1817. URL: https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-zat-

verdzhennya-poryadku-vstanovlennya-pereglyadu-ta-pripinennya-dii-zelenogo-tarifu-na-elektrichnu-energiyu-dlya-subektiv-gospodarskoi-diyalnosti-spozhivachiv-elektrichnoi-e-616d8dd599400?id=44040

11. Про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлюваної енергетики в Україні: меморандум Кабінету Міністрів України, Міністерства енергетики та захисту довкілля України, Української вітроенергетичної асоціації та Європейсько-українського енергетичного агентства від 10 червня 2020 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-pidpisav-memorandum-z-virobnikami-zelenoyi-elektroenergiyi

12. Гріцишина М. Що не так із зеленим тарифом? Всеукраїнське щотижневе професійне юридичне видання "Юридична газета online".URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/shcho-ne-tak-iz-zelenim-tarifom.html

REFERENCES

1. Shishkina I. O. Alternative energy sources of the world market: current state and prospects. Economy of industry. 2012. No. 1–2. with. 103–109

2. Energy security of Ukraine: methodology of system analysis and strategic planning: analyst. add. /for general ed. O. M. Sukhodoli. Kyiv: NISD, 2020. 178 p.

3. On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Security, energy efficiency, competitiveness": Order of the CMU of August 18, 2017 No. 605-r. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245562958

4. O.A. Melnychenko Energy security: essence and means of state regulation. Herald of NUTZU. Series: Public administration. 2017. Issue 1(6). P. 32–41

5. On alternative energy sources: Law of Ukraine dated February 20, 2003 № 555-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text

6. Bobrov E. A. Prospects for the development of energy in the context of ensuring energy security. Scholarly notes. 2011. Volume 2, Issue 28. c. 4-12

7. Hryakova, N. (2019). ENERGY SECURITY IN UKRAINE: SUPPLY PROBLEMS AND PROSPECTS FOR INCREASE. Young scientist, 10 (74), 628-633. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-132

8. Leonov, D., & Buslova, N. (2020). DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY IN UKRAINE: PROSPECTS AND PROBLEMS. ΛΌГОΣ.. URL: https://doi.org/10.36074/2663-4139.16.14

9. On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030: Law of Ukraine dated February 28, 2019 No. 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19

10. On the approval of the Procedure for establishing, revising and terminating the "green" tariff for electricity for economic entities, consumers of electricity, including energy cooperatives, and private households whose generating plants produce electricity from alternative energy sources: Resolution of the National of the commission that carries out state regulation in the fields of energy and communal services dated 30.08.2019 No. 1817. URL: https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-vstanovlennya-pereglyadu-ta-pripinennya -dii-zelenogo-tarifu-na-elektrichnu-energiyu-dlya-subektiv-gospodarskoi-diyalnosti-spozhivachiv-elektrichnoi-e-616d8dd599400?id=44040

11. On mutual understanding regarding the settlement of problematic issues in the field of renewable energy in Ukraine: memorandum of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine, the Ukrainian Wind Energy Association and the European-Ukrainian Energy Agency dated June 10, 2020. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-pidpisav-memorandum-z-virobnikami-zelenoyi-elektroenergiyi

12. Gritsyshina M. What's wrong with the green tariff? All-Ukrainian weekly professional legal publication "Yuridichna gazeta online". URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/shcho-ne-tak-iz-zelenim-tarifom.html

ALTERNATIVE ENERGY IN ENSURING ENERGY SECURITY OF UKRAINE

The study analyzes the current state of Ukraine's energy security and the role and importance of alternative energy sources to ensure such security. It is determined that ensuring energy security is one of the most important tasks of the state. It is argued that it is impossible to consider the level of energy supply of the state (society) completely reliable under any social and political conditions. After all, the threat to Ukraine's energy security, which has been occurring since the end of 2022 as a result of constant shelling of a neighboring state, is becoming a reason to look for alternative measures to ensure uninterrupted energy supply. It was found that alternative energy is developing rapidly and is gradually becoming one of the main industries in the world economy. Alternative energy sources not only allow reducing dependence on traditional energy sources, but also provide significant competitive advantages for countries that use them effectively. The use of alternative energy resources has many advantages, among which practical inexhaustibility and ecological purity are considered the main ones, which positively affects the ecological state of the planet and does not cause a change in the energy balance in the biosphere. It is concluded that the main promising directions of development in the energy sector should be the continuation of the gradual transition to alternative energy sources (as a key task), the establishment of stricter standards, the adoption of clear legislation in this field; strengthening of the regulatory influence on enterprises in the energy sector with the help of administrative and economic levers, control over the activities of these enterprises. When implementing alternative energy, it is worth considering that it can harm the environment even if used incorrectly. The negative impact of alternative energy can be reduced by using standardized norms, which define restrictions on the use of certain types of alternative energy under certain conditions.

Key words: energy, energy security, alternative energy sources, energy resources, green tariff, renewable resources.

FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL COOPERATION IN POLICE ACTIVITIES IN THE FIELD OF LICENSING OBJECTS OF THE PERMISSION SYSTEM

ЛЕГЕЗА Євген Олександрович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9134-8499
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.24

Disclosure of foreign experience of legal regulation of international cooperation in the police in the field of licensing of objects of the permit system and the possibilities of its use in Ukraine are determined.

The need to study the successful foreign experience of administrative-legal regulation of international cooperation in police activities in the field of licensing of objects of the permit system in order to determine the possibility of its use in Ukraine and to develop ways to qualitatively improve the administrative-legal regulation of international police cooperation in Ukraine is emphasized.

Research of materials and methods based on the analysis of documentary sources of foreign experience of legal regulation of international cooperation in the police in the field of licensing of objects of the permit system. among the main advantages of administrative-legal regulation of international police cooperation in the studied countries in the field of licensing of permit system objects, which, in our opinion, should be taken into account in improving the mechanism of administrative-legal regulation of international cooperation in the National Police of Ukraine in the field of licensing of permit system objects systems for better and more effective provision of their activities, are: the introduction of special international programs for training, retraining, advanced training (internship) of police officers regarding the creation of an institute of international cooperation in the field of licensing objects of the permit system; strengthening the role of the Department of International Cooperation of the National Police of Ukraine as a coordination center for the interaction of bodies and units of the National Police of Ukraine with other international law enforcement organizations, foreign police bodies and services; active implementation of electronic interaction between cybercrime countermeasures units in the field of licensing of permit system objects; establishment of international mechanisms for conducting investigative activities; initiation of a code of ethics for police officers on ethical standards of international police cooperation in the field of licensing of objects of the permit system.

Keywords: administrative services, foreign experience, licensing, objects of the permit system, international cooperation, police.

The European integration course of Ukraine, bringing domestic police legislation in line with the legislation of the EU countries and establishing international cooperation between the bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine determine the necessity to study foreign experience of administrative and legal regulation of international cooperation in police activities as well as the necessity to borrow ways of its introduction into the national system of law and legislation.

I.V. Skorohod notes that the present day situation requires further elaboration of development directions and more detailed analysis of their prospects. On the one hand, not all experiences are successful and on the

other hand, as the author points out - not all experiences can be implemented at once Research of international experience in legal regulation of international cooperation of police activity in various spheres always causes scientific interest, which is also connected with rather variable legislation in the mentioned sphere [2].

According to A.M. Chorna a number of reform processes is taking place in Ukraine today, in particular, due to the fact that our country seeks to integrate into the highly developed Western European community. This explains the need to introduce rules and standards that are commonly adopted in a civilized democratic world into all spheres of our public life. In this regard, the study of foreign countries' experience in formulation and implementation of state policy in key areas of public life is of particular importance [3].

Successful foreign experience of the Armed Forces of Latvia, Lithuania and Estonia shows that the effectiveness of the functioning and operation of Armed Forces depends on a clear definition of key priorities in the sphere of defense, chains of international cooperation and proper logistics. In order to intensify international cooperation and implement NATO standards, Ukraine has already taken a large number of steps toward closer integration into the North Atlantic Alliance, but implementation of NATO standards defined at the regulatory and legal level does not yet mean their actual implementation, which requires a number of resources, including adequate level of material and technical support [4].

Studying certain directions of activity of the police of Ukraine, in particular counteraction to different forms of cybercrime taking into account international experience, V.V. Chumak points out that international activities of the cyberpolice of Ukraine acquires a special importance in connection with the rapid development of information technologies that destabilizes normal functioning of the cyber society , and violates rights and fundamental freedoms of persons and citizens [5]. A reliable guarantee of proper functioning of the European space of justice, freedom and security consists in provision of the necessary level of law and order not only on the territory of each member state of the European Union and the entire international community as a whole, but also on the territories adjacent to it.

Thus, as indicated by O.I. Bezpalova a characteristic feature of the common space of justice, freedom and security is presented as the need to ensure a harmonious combination of its two aspects: external and internal. It is clear that the internal aspect of this space presupposes consolidation of efforts of law enforcement bodies of the European Union member states aimed at insurance of internal security and maintenance of law order throughout the Community, creation of a number of specialized bodies (institutions) whose activity should be directed at the promotion of the work of national law enforcement bodies [6].

Thus, taking into account that at present the Institute of International Cooperation of bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine is at the stage of its formation, the urgent need is to study successful foreign experience of legal regulation of international cooperation in police activity in order to determine the possibility to use this experience in Ukraine and to develop ways of qualitative improvement of administrative and legal regulation of international cooperation of the police in Ukraine.

Research of materials and methods based on the analysis of documentary sources and normative legal acts of foreign countries. The dialectical method of knowing the facts of social reality is the basis on which formal-legal and rather legal approaches are largely based. The formal-dogmatic method contributed to the development of the author's explanation of the current state, problems, problems and practical role of legal technologies for the further development and improvement of police activities in foreign countries. The official legal method allowed to suggest directions and types of use of legal technologies as prospects of police activity in foreign countries.

Introduction of European standards and values in the social, legal and economic spheres of the Ukrainian way of life, as well as introduction of the world best practices in do-

mestic legal thought entails not only changes in existing regulations and dogmas, but also emergence of new norms and rules which are sometimes contrary to the current legislation. A special role in almost all European integration processes is played by changes brought to the current legislation of Ukraine which Ukraine has undertaken to implement in real life [11].

We would like to start the research with analysis of the administrative and legal regulation of international police cooperation in France, where protection of national interests has been determined as a priority direction of activity of all public authorities [12].

The National Police of France (French: *Police nationale*) is one of the two national police organizations of the country, along with the National Gendarmerie of France. The National Police of France was created on August 14, 1941 by the Vichy Government to replace the General Directorate of National Security and came under the leadership of the Fourth French Republic in 1946. The National Police is part of the French Ministry of the Interior (hereinafter – the FMI). The National Police works mainly in urban areas, and in rural areas law enforcement functions are performed mainly by the Gendarmerie [12].

Since international police cooperation in France is at a fairly high regulatory level the National Police has an international technical cooperation service which takes care of international police cooperation and defines criminal law, criminal procedure, criminology, organizational law and international spheres of activity of the National Police of France.

It should be emphasized that the International Technical Cooperation Service of the National Police closely cooperates with the Office of International Cooperation of the FMI, which serves as a guarantee of an effective legal mechanism for implementation of international cooperation of the Police of France.

Interaction between the mentioned subdivisions takes place on the following principles:

– ensuring participation of each police officer in international cooperation in the relevant sphere of his activity;

– control by the International Cooperation Department of the FMI over compliance with legislation in the sphere of international police cooperation, assessment and analysis for compliance with modern challenges;

– establishing effective cooperation between the National Police of France and foreign police authorities and international law enforcement organizations;

– taking into account opinion of the International Technical Cooperation Service of the National Police during the formation of agreements on cooperation of the National Police by the International Cooperation Department of the FMI [8].

The mentioned body plays a coordinating role in the mechanism of international cooperation of the National Police of France in order to promptly resolve issues within its competence.

And finally we should note that international cooperation between the bodies and units of the National Police of Ukraine and the National Gendarmerie (Police) of France is an important component in the integral mechanism for detecting and combating international threats (terrorism, smuggling, human trafficking) [9].

Thus, the experience of legal regulation of international cooperation in the activities of the National Police of France shows an effective system of bodies engaged in international cooperation. Specially established bodies for international cooperation are the key link through which police officers are able to more effectively perform their tasks and functions assigned to them by law.

In our opinion, the experience of administrative and legal regulation of international cooperation of such an International law enforcement structure as the International Association of Gendarmerie and Police Forces with Military Status (FIEP) is interesting. FIEP was established to develop law enforcement and military cooperation and exchange of experience between related entities. FIEP is an Association of Gendarmeries and Police Forces with Military Status The purpose

of FIEP (which was started from the Armed Forces of France, Italy, Spain and Portugal) is to expand and strengthen mutual relations, promote innovative and active analysis of forms of police cooperation and appreciate its model of organization and structures abroad [10].

Therefore, it is clear that this organization is called upon to establish international cooperation not only between the police authorities of the Association, but also with other related bodies, such as the gendarmerie and the National Guard. We should also point out activities of Nordic-Baltic Network of Policewomen (NBNP), which was founded in April 2001 in Riga. Its members are presented by all the countries of the Northern Europe - Sweden, Finland, Iceland and Denmark, as well as by the Baltic States - Lithuania, Latvia and Estonia, which, as a member of the network, actively participates in organized events.

The main task of the NBNP is to promote equal opportunities for women and men in police, increase the number of women in leadership positions in police, and to establish good professional relations and exchanges between police organizations in the Member States [7].

This network strengthens professional relations and contacts between member states and seeks to ensure equal conditions for national police forces. Exchange of information and knowledge, creation of various exchange programs for plicewomen, as well as organization of conferences and seminars are the main means for achieving the goals.

Thus, at present, the main tasks of the programs on which law enforcement bodies of Ukraine cooperate with European structures are to strengthen Ukraine's capacity concerning ensuring implementation of European international agreements in the sphere of crime prevention and support of international security. Of course, many initiatives have been implemented, but due to the challenge of the modern times many problems in the legal sphere require further joint attention [7].

Thus, the main advantages of administrative and legal regulation of international police cooperation in the researched countries, which, in our opinion, must be taken into account when improving the mechanism of legal regulation of international cooperation in the National Police of Ukraine for better and more efficient ensuring their activities, are as follows:

— ;introduction of special international programs on training, retraining, advanced training (internship) of police personnel on issues of establishing the institute of international cooperation in various spheres of their activity in the field of licensing objects of the permission system

— establishing close international partnerships in the sphere of forensic support between research forensic centers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the field of licensing objects of the permission system;

— creation of an extensive network of counseling centers at institutions with specific training conditions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in order to supplement the educational process with mechanisms of international interaction of cadets and master's degree students and representatives of foreign police organizations (law enforcement), institutions and services in the field of licensing objects of the permission system;

— ensuring deep and systematic interaction of the International Cooperation Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with other international police departments and services in the field of licensing objects of the permission system;

— strengthening the role of the International Cooperation Department of the National Police of Ukraine as a coordination center for interaction of bodies and units of the National Police of Ukraine with other international law enforcement organizations, foreign police bodies and services in the field of licensing objects of the permission system;

— active introduction of electronic interaction between cybercrime counteraction units in the field of licensing objects of the permission system;

— establishment of international mechanisms for conducting operational and search

activities in the field of licensing objects of the permission system;

— introduction of an ethics code for police officers on ethical standards of international police cooperation in the field of licensing objects of the permission system.

References

1. Skorokhod, Igor Vladimirovich. 2019. Administrative and legal regulation of tax activity in Ukraine: dis. … Dr. jurid. Science: 12.00.07. Kyiv 2019.

2. Kulish, Anatoly. 2020. Measures to combat smuggling and corruption in the customs clearance of commercial goods in Ukraine. Amazonia Investiga / et al. Vol. 9. 99–110.

3. Chorna, Alina. 2018. Administrative and legal mechanism for ensuring the rights of business entities in the field of taxation: dis. … Dr. Jurid. Science: 12.00.07. Kharkiv. 427.

4. Chumak, Volodymyr. 2019. Activities of the Armed Forces of Latvia, Lithuania and Estonia: experience for Ukraine. Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs. 2019. № 4 (87). 162–169.

5. Ilchenko, Alexander. 2019. Fishing as a cybercrime in the internet banking system: economic and legal aspects. Business Laws and Legal Rights: Research and Practice. Vol. 2.

6. Chumak, Volodymyr. 2019. Organizational and legal bases of activity of KNAB of Latvia and DBR of Ukraine: the comparative analysis. The role and place of law enforcement agencies in building a democratic state governed by the rule of law: materials of the XI International. scientific-practical inter-conf. 60–61.

7. Halaburda, Nadiia, Leheza Yevhen, Chalavan, Viktor. Yefimov, Volodymyr. YEFIMOVA, Inna. 2021. Compliance with the principle of the rule of law in guarantees of ensuring the legality of providing public services in Ukraine. *Journal of law and political sciences*. Vol. 29, Issue 4, 100-121.

8. Leheza, Yevhen Tiutchenko, Svitlana, Stanina, Olha, Shatrava, Serhii, Rezanov Serhii. 2021. Uso y protección del suelo: regulación legal y experiencia extranjera. Revista De La Universidad Del Zulia, 12(33), 70-81. https://doi.org/10.46925//rdluz.33.06

9. Leheza, Yevhen. Savielieva, Maryna. Dzhafarova, Olena. 2018. Structural and legal analysis of scientific activity regulation in developed countries. Baltic journal of economic studies. Vol. 4 (3), pp. 147-157. Https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-147-157. https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-147-157

10. Leheza, Yevhen, Odyntsova Iryna, Dmytrenko Natalia. 2021. Teoría y regulación legal del apoyo informativo de los procedimientos administrativos en Ucrania. Ratio Juris UNAULA, 16 (32). P. 291-306 https://doi.org/10.24142/raju.v16n32a12

11. Smirnova, Alexandra. 2010. French experience in countering terrorism. Bulletin of Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky. № 1. 270–273.

12. National police of france (2021). Wikipedia: vol. encyclical. Available online. In: https://en.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C % D0% BD% D0% B0_% D0% BF% D0% BE% D0% BB% D1% 96% D1% 86% D1% 96% D1% 8F_% D0% A4% D1% 80% D0% B0% D0 % BD% D1% 86% D1% 96% D1% 97. Consultation date: 19/07/2021.

Легеза Євген Олександрович –
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та
приватного права Університету митної
справи та фінансів
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9134-8499

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Розкрито зарубіжного досвіду правового регулювання міжнародного співробітництва в поліції у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи та визначено можливості його використання в Україні.

Наголошено на потребі дослідження успішного зарубіжного досвіду адміністративно-

правового регулювання міжнародного співробітництва в діяльності поліції у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи з метою визначення можливості його використання в Україні та вироблення шляхів якісного вдосконалення адміністративно-правового регулювання міжнародного співробітництва поліції в Україні.

Дослідження матеріалів та методів на основі аналізу документальних джерел зарубіжного досвіду правового регулювання міжнародного співробітництва в поліції у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи. серед основних переваг адміністративно-правового регулювання міжнародного поліцейського співробітництва в досліджуваних країнах у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи, що, на наш погляд, слід ураховувати у вдосконаленні механізму адміністративно-правового регулювання міжнародного співробітництва в Національній поліції України у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи щодо кращого та ефективнішого забезпечення їхньої діяльності, є запровадження спеціальних міжнародних програм з підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації (стажування) працівників міліції щодо створення інституту міжнародного співробітництва у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи; посилення ролі Департаменту міжнародного співробітництва Національної поліції України як координаційного центру взаємодії органів та підрозділів Національної поліції України з іншими міжнародними правоохоронними організаціями, іноземними поліцейськими органами та службами; активне впровадження електронної взаємодії між підрозділами протидії кіберзлочинності у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи; налагодження міжнародних механізмів щодо проведення оперативно-розшукової діяльності; започаткування етичного кодексу для поліцейських з питань етичних стандартів міжнародного поліцейського співробітництва у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи.

***Ключові слова**: адміністративні послуги, зарубіжний досвід, ліцензування, об'єкти дозвільної системи, міжнародне співробітництво, поліція.*

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКРИНІНГУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

ПАЛІЄНКО Андрій Вікторович - аспірант кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID 0009-0000-2321-830X
УДК 339.727.22(477)
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.25

У статті здійснено аналіз правового порядку скринінгу прямих іноземних інвестицій у ЄС. Встановлено, скринінг прямих іноземних інвестицій становить собою процес аналізу та оцінки іноземних інвестицій, які надходять у країну з метою встановлення їхньої відповідності національним інтересам та безпеці. Схарактеризовано основні риси такого порядку. До останніх віднесено такі принципи? як координація: чинний порядок встановлює обов'язок координації між країнами-членами та Європейською Комісією у випадку, коли країна-член відхиляє інвестицію через скринінг або коли інвестор оскаржує рішення про відхилення; співпраця: порядок встановлює обов'язок співпраці між країнами-членами стосовно інвестицій, що мають вплив на безпеку ЄС або її членів, але які не є прямими інвестиціями. Це може стосуватися, наприклад, інвестицій у компанії з іноземними власниками, які мають доступ до критично важливої інформації або інфраструктури; визначеність критеріїв того, чи є інвестиція загрозою для безпеки ЄС та її членів. Встановлено, що такі критерії включають, зокрема, інвестиції в сектори, які є стратегічно важливими для безпеки, а також інфраструктуру критичної важливості та технології, що мають військове використання. Проаналізовано результати дії скринінгового механізму та основні проблеми, що з ним пов'язані.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, скринінг прямих іноземних інвестицій, Європейський союз, Європейський парламент, Рада Європейського Союзу.

Конституція України в її преамбулі закріпила незворотність європейського курсу України. Зі свого боку, євроінтеграція передбачає реалізацію низки завдань, таких як гармонізація національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, створення поглибленої зони вільної торгівлі, а також поступову ліквідацію бар'єрів для руху людей і капіталів. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом теж наголошує на тому, що розвиток нового сприятливого клімату для економічних відносин між Сторонами невіддільний від розвитку торгівлі та інвестицій.

Інвестиційне право Європейського Союзу становить собою систему норм, котрі опосередковують відносини, пов'язані із рухом капіталів як у Союз із третіх країн, так і з нього в ці країни. Починаючи з підписання Лісабонського договору 2007 року, ця галузь європейського права почала стрімко розвиватись у світлі впровадження нових засад торгівельної політики, і, передусім, на тлі необхідності запровадження комплексних торгівельних угод нового зразка, що породило численні питання тлумачення та застосування норм первинного і вторинного права ЄС.

Одним із малодосліджених питань у цьому контексті є правовий порядок скринінгу прямих іноземних інвестицій у ЄС. З-поміж вітчизняних публікацій із запропонованої теми слід згадати Аналітичну записку про скринінг іноземних інвести-

цій в Україну, підготовлену Центром економічної стратегії (2021) [1].

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – це інвестиції, які здійснюються компаніями або фізичними особами з однієї країни в компанії або проєкти в іншій країні, що дає інвестору певний рівень контролю над вкладенням. Ці інвестиції можуть бути здійснені різними способами, включаючи придбання акцій, здійснення злиття та поглинання, інвестування в нові підприємства або розширення вже наявних підприємств.

ПІІ є важливим джерелом зовнішньої фінансування для багатьох країн та підприємств, що може допомогти прискорити економічний розвиток та стимулювати інноваційні проєкти. Водночас, ПІІ можуть мати велике значення для розвитку міжнародної торгівлі та зміни структури глобальної економіки.

Розрізняють прямі іноземні інвестиції (ПІІ), непрямі іноземні інвестиції (НІІ) та портфельні інвестиції (ПІ). Це різні види іноземних інвестицій, які мають різні характеристики та наслідки.

Основні відмінності між цими видами інвестицій полягають у способах здійснення та рівня контролю над інвестованими активами. Так, ПІІ – це інвестиції, які здійснюються з метою одержання контролю над компанією або підприємством в іншій країні. Ці інвестиції вимагають значних витрат та часу для встановлення бізнесу за кордоном та мають довгострокову спрямованість. Інвестори у ПІІ мають можливість ухвалювати стратегічні рішення та впливати на управління компанією. НІІ – це інвестиції, які здійснюються через фонди або інші фінансові посередники, які у свою чергу інвестують у підприємства за кордоном. Інвестори у НІІ не мають прямого контролю над підприємствами, у які вони інвестують, інвестиції можуть бути менш довгостроковими та менш витратними, ніж у ПІІ.

У деяких випадках ПІІ можуть бути обмежені або регулюватися правилами та законами, які встановлюються країнами-одержувачами, особливо в областях, які вважаються важливими для національної безпеки або інших національних інтересів.

Скринінг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) – це процес аналізу та оцінки іноземних інвестицій, які надходять у країну з метою встановлення їхньої відповідності національним інтересам та безпеці.

Такий процес скринінгу може бути проведений державними органами чи регуляторами, щоб встановити, чи не містять інвестиції потенційних загроз для національної безпеки, конкуренції чи національних інтересів.

У деяких країнах скринінг ПІІ є обов'язковим та здійснюється в рамках законодавства про іноземні інвестиції. Скринінг може включати оцінку національного походження інвесторів, їхньої фінансової стійкості, власності та контролю, а також характеру та обсягу інвестиційного проєкту.

Ціль скринінгу ПІІ полягає в тому, щоб забезпечити, що іноземні інвестиції не стануть загрозою для економіки, безпеки чи національних інтересів країни, у яку вони надходять.

Скринінг прямих іноземних інвестицій (СПІ) регулюється в ЄС за допомогою Розпорядження Європейського парламенту та Ради ЄС 2019/452 від 19 березня 2019 року про встановлення рамкового режиму для контролю іноземних інвестицій, що становлять загрозу для безпеки Європейського Союзу та його членів [2].

Розпорядження ЄС 2019/452 визначає мінімальні стандарти для скринінгу прямих іноземних інвестицій у ЄС та надає країнам-членам право встановлювати власні національні скринінгові механізми та здійснювати перевірки прямих іноземних інвестицій, які можуть становити загрозу для безпеки або громадського порядку.

Розпорядження ЄС 2019/452 також визначає критерії, які можуть бути використані для визначення того, чи є інвестиція загрозою для безпеки ЄС та його членів. Критерії включають, зокрема, інвестиції у сектори, які є стратегічно важливими для безпеки, інфраструктуру критичної важ-

ливості та технології, що мають військове використання.

Крім Розпорядження ЄС 2019/452, існують також інші законодавчі акти ЄС, які стосуються іноземних інвестицій, такі як Директива Ради ЄС про контроль за обігом коштів з підозрою в терористичній діяльності та 2017/1852 від 10 жовтня 2017 року [3].

Розпорядження ЄС 2019/452 про встановлення рамкового режиму для контролю іноземних інвестицій, що становлять загрозу для безпеки Європейського Союзу та його членів, встановлює мінімальні стандарти для скринінгу прямих іноземних інвестицій (СПІ) в ЄС.

Основні стандарти для СПІ включають:

- координацію: Розпорядження встановлює обов'язок координації між країнами-членами та Європейською Комісією у випадку, коли країна-член відхиляє інвестицію через скринінг або коли інвестор оскаржує рішення про відхилення;
- співпраця: Розпорядження встановлює обов'язок співпраці між країнами-членами стосовно інвестицій, що мають вплив на безпеку ЄС або її членів, але які не є прямими інвестиціями. Це може стосуватися, наприклад, інвестицій у компанії з іноземними власниками, які мають доступ до критично важливої інформації або інфраструктури;
- критерії: Розпорядження визначає критерії, які можуть використовуватися для визначення того, чи є інвестиція загрозою для безпеки ЄС та її членів. Критерії включають, зокрема, інвестиції у сектори, які є стратегічно важливими для безпеки, а також інфраструктуру критичної важливості та технології, що мають військове використання.

Як демонструє Перший звіт Комісії перед Європейським парламентом [4], Загальна кількість ПІІ у ЄС збільшилася, але їхня вартість знизилася: Кількість ПІІ, які були зареєстровані та проаналізовані за допомогою механізму скринінгу, зросла порівняно з 2019 роком. Але загальна вартість цих інвестицій знизилася, що, вірогідно, є результатом пандемії COVID-19 та її наслідків для глобальної економіки.

Інвестиції в критичну інфраструктуру залишаються найбільш вразливими: Скринінг прямих іноземних інвестицій у критичну інфраструктуру ЄС, таку як енергетика та телекомунікації, залишається ключовим питанням. Згідно зі звітом, інвестиції в ці сектори становлять більше половини вартості ПІІ, що були проскринені.

Переважна більшість ПІІ була схвалена: Звіт вказує на те, що більшість ПІІ, які були проскринені, були схвалені з деякими обмеженнями та умовами. Це свідчить про те, що більшість інвестицій не вважається загрозою для національної безпеки чи громадського здоров'я в ЄС.

Деякі держави-члени ЄС, зокрема Франція та Німеччина, відзначають значне збільшення кількості іноземних інвестицій, які підлягають контролю. Зокрема, Франція повідомила про збільшення за звітний період кількості суб'єктів, що підлягають контролю. Німеччина також повідомила про збільшення кількості контрольованих іноземних інвестицій.

Одним із головних висновків звіту є те, що іноземні інвестиції можуть бути засобом здійснення зловживання та шкідливого впливу на безпеку та інтереси ЄС. Тому деякі держави-члени посилюють свої механізми контролю іноземних інвестицій для захисту національних інтересів та безпеки.

Отже, хоча звіт не надає прямої відповіді на запитання про збільшення залучення ПІК у деякі держави-члени, такі як Франція та Німеччина, він підкреслює необхідність контролювати іноземні інвестиції в контексті безпеки та інтересів ЄС, що може мати вплив на вирішення питання залучення ПІК.

Література

1. Центр економічної стратегії. Скринінг іноземних інвестицій в Україну. https://ces.org.ua/foreign-direct-investment-screening/

2. Regulation (EU) 2019/452 of the European Parliament and of the Council of

19 March 2019 establishing a framework for the screening of foreign direct investments into the Union. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/452/oj

3. Директива Ради (ЄС) 2017/1852 від 10 жовтня 2017 року про механізми вирішення податкових спорів у Європейському Союзі. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_028-17#Text

4. Report from the Commission to the European Parliament and the Council - First Annual Report on the screening of foreign direct investments into the Union (SWD(2021) 334 final / COM(2021) 714 final). https://service.betterregulation.com/document/544712

SUMMARY

The article analyzes the legal procedure for screening foreign direct investments in the EU. It has been established that the screening of foreign direct investments is a process of analysis and evaluation of foreign investments entering the country in order to establish their compliance with national interests and security. The main features of this order are characterized. The latter include such principles as coordination: the current procedure establishes the obligation of coordination between member states and the European Commission in the event that a member state rejects an investment through screening, or when an investor appeals a rejection decision; cooperation: the order establishes the obligation of cooperation between member states regarding investments that have an impact on the security of the EU or its members, but which are not direct investments. This may include, for example, investments in foreign-owned companies that have access to critical information or infrastructure; determination of the criteria for whether the investment is a threat to the security of the EU and its members. Such criteria have been found to include, in particular, investments in sectors that are strategically important for security, as well as critical infrastructure and technologies with military use. The results of the screening mechanism and the main problems associated with it are analyzed.

Key words: foreign direct investment, screening of foreign direct investment, European Union, European Parliament, Council of the European Union.

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

ЧОРНОПИСЬКА Вікторія - доктор юридичних наук, доцент доцент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-3230-5971
УДК 340.1
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.26

У статті визначено основні критерії формування нових галузей права та їх проблемний аспект реалізації. Відтак системоутворюючими критеріями сучасних нових галузей права є предмет правового регулювання, метод, суб'єкти та об'єкт правовідносин, що становлять предмет окремої галузі права, а також правовий режим, підстави формування правовідносин, способи визначення їх змісту та характер юридичних санкцій Тільки комплексний аналіз зазначених критеріїв дозволить зробити висновок про самостійність галузі права.

Висновується, шо створення нових галузей права є потребою сучасності, це спричинено розвитком ринкових відносин, науково-технічним прогресом. Тому розподіл права на нові галузі дозволить ефективніше регулювати правові відносини у відповідних сферах діяльності. Створенню нових галузей права заважає домінуюча концепція, яка присутня в сучасній юриспруденції про існування лише основних галузей права. Прибічники даної концепції категорично відкидають можливість існування відповідних вторинних, комплексних галузей права.

Ключові слова: право, галузь права, нові галузі права, критерії; суб'єкт, об'єкт, метод правового регулювання, правовий режим.

Постановка проблеми

Нові виклики у житті українського суспільства призводять не лише до трансформації суспільних відносин і швидкого оновлення всього нормативно-правового масиву, а й до значного прискорення та поглиблення процесів формування нових галузей національного права. Поява упродовж останніх двох десятиліть приватної власності, муніципальних утворень, приватних банків, інформаційних потоків і комп'ютерних систем збільшує кількість норм права, які регулюють усі ці й подібні відносини. Саме тому важливо з'ясувати особливості становлення нових галузей права в умовах сучасного розвитку української системи права та законодавства.

Аналіз проблеми дослідження

У сучасній юриспруденції простежується пожвавлений інтерес до проблеми дуалізму права. Тому особливого значення набуває проблема вибору критеріїв, які слід вважати вирішальними для поділу права на галузі. Щодо пошуку цих критеріїв, то серед науковців загальновизнаними вважаються предмет і метод правового регулювання. Із критикою наявних в літературі концептуальних підходів та поглядів до визначення галузі права виступає низка учених: В. Ісаков, В. Нарсецянц, О. Скакун, А. Спаський Ю. Оборотов, О. І. Ющик та інші.

Мета статті – визначити основні критерії формування нових галузей права та їх проблемний аспект реалізації.

Виклад основного матеріалу

Невизначеність (або нечітка визначеність) чинників, що обумовлюють виокрем-

лення певного права у самостійну галузь права, є відкритою проблемою сучасної правничої науки, що негативно впливає на правове регулювання окремих суспільних сфер. Як свого часу слушно зауважив Л. Явіч: «Склалася ситуація, за якої спершу були намічені галузі радянського права, а потім почали думати (і думають вже багато років), що закладено в основу тієї класифікації, яку самі намітили? Зрозуміло, що такий шлях є вкрай сумнівним у перспективі розроблення наукової проблеми» [1, с. 57]. Незважаючи на тривалість дискусії довкола означеної проблеми вона і надалі залишається актуальною у напрямі визначення системоутворюючих чинників та критеріїв нових галузей права.

Право, як системне явище, складається із певних складових – галузей, що виокремлюються в його складі через конкретні критерії. Останні визначаються динамічним характером, адже під впливом часу, обставин вони змінюються. Вперше проблема критеріїв поділу права на галузі актуалізувалася у радянському періоді після спростування поділу права на публічне та приватне, підставою цього стало те, що «соціалізм не знає протиріч між особистістю та суспільством». Вченими здійснювався активний пошук «нових», «власних» критеріїв, характерних радянському праву, які би відрізняли це право від права буржуазних країн. Перша дискусія щодо системи радянського права, відбулася у 1938–1941 рр., яка висновувала, що єдиним та відповідним критерієм поділу права на галузі є так званий матеріальний – особливості відносин, що регулюються правом, тобто предмет правового регулювання. У результаті наукової дискусії було виокремлено десять галузей права [2, с. 41].

Можливо і парадоксально, аде водночас учасники дискусії погоджувалися в тому, що загального, «класифікаційного» принципу немає і не може існувати, а відтак необхідно у кожному конкретному випадку науково обґрунтовувати та визначати реальну наявність чи відсутність певного кола суспільних відносин, які регулюються правом та окреслювати їх межі.

Подальші наукові дослідження доводили неспроможність предмету правового регулювання виконувати роль єдиного критерію поділу права на галузі. Пошук нових критеріїв став предметом низки наукових досліджень, у них пропонувалося за основу брати: характер санкцій юридичних норм (В. Машера); функції або завдання, які повинні здійснюватися чи бути вирішені за допомогою правового регулювання (В. Кудрявцев); ознаки та особливості окремих правових норм, їх належність до різних правових інститутів, видів правової відповідальності (Н. Коржанський).

Такий плюралізм поглядів обумовив необхідність подальшого пошуку об'єктивних та однозначних критеріїв виокремлення галузей права, що виразилося у процесі так званої другої дискусії, що відбулася у 1955–1958 рр. На цьому етапі до критеріїв поділу права на галузі починають відносити метод, але виключно як допоміжний критерій, що не має самостійного значення та формується під впливом предмету правового регулювання. У цьому контексті є слушною позиція О. Орлюк, що метод правового регулювання має щодо предмета додатковий (процесуальний) характер та виступає юридичним критерієм виділення галузей права [3, с.29]. Досить обґрунтованими та слушними у цьому контексті є твердження В. Яковлєва, що предмет правового регулювання використовується як класифікаційний критерій саме тому, що встановлення предметної єдності у того чи іншого правового явища, яке визнається галуззю права, означає, що відносини, які склали предмет правового регулювання, виявилися спосібними обумовити формування єдиного режиму регулювання [5, с.43].

Сучасні наукові розвідки свідчать про активізацію інтересу дослідників до пошуку критеріїв виділення певного права у самостійну галузь. Проте через побіжний підхід до дослідження проблеми зроблені висновки не завжди є такими, що мають певну наукову цінність. Приміром А. Ковальчук зауважує, що «на часі визнати конструктивним підхід, за яким у поділі правових відносин на галузі передусім слід брати за основу предмет, метод (форму, спосіб) правового регулювання, а також правозастосовні функції» [10, с. 46]. Вважаємо не коректним

такий підхід насамперед у тому, що на галузі поділяються не правові відносини, а правові норми. Відносини є власне одним із тих критеріїв, які дозволяють систематизувати норми та поділити їх, наприклад, на галузі.

Насправді, предмет правового регулювання є основним критерієм поділу права на галузі, позаяк предмет правового регулювання визначає метод, а метод, зі свого боку, є юридичним виразом особливостей предмету регулювання. Тому, не варто протиставляти предмет і метод правового регулювання. Критерієм поділу права виступає не просто метод правового регулювання, а особливості його прояву при регулюванні тих чи інших відносин, які включаються до предмету правового регулювання конкретної галузі права.

Щодо предмету, слід відзначити, що предмет – це не просто сукупність відносин, насамперед вони повинні відповідати чітко визначеному переліку критеріїв, як то: бути життєво важливими для людини та об'єднань людей (суспільства в цілому); мати стійкість, тобто бути не одноразовими чи фрагментарними, а такими, що повторюються періодично в одному і тому ж прояві; бути типовими, тобто мати особливості, притаманні тільки цьому типу відносин; спроможність сприймати правові вимоги; можливість правового контролю з боку держави та суспільства; зацікавленість держави в правовому регулюванні; мати визначену структуру (специфічний суб'єкт, зміст, об'єкт, соціальні факти).

Зміст відносин, тобто обсяг прав та обов'язків суб'єктів таких відносин теж має істотне значення. Адже одні й ті ж суб'єкти можуть вступати в різні відносини, які визначаються характером та обсяг прав і обов'язків цих суб'єктів. Також значну роль відіграє об'єкт відносин, тобто предмет об'єктивного світу, на який спрямовується поведінка людей. І, звичайно, соціальні факти – тобто умови, за яких конкретні відносини виникають. У кожному випадку вони відрізнятимуться, але бувають соціальні факти, які завжди зумовлюють виникнення одних і тих самих відносин між одними й тими ж суб'єктами та щодо одного і того ж об'єкта. Таким чином, визначаючи предмет окремої галузі права, завжди слід звертати увагу на зміст відносин, що складають цей предмет

Як нами зауважувалося, предмет впливає і на вибір методу, але метод ніколи не є дзеркальним відображенням тих суспільних відносин, які за його допомогою регулюються, він володіє відносно самостійним змістом [7, с. 113]. Зазвичай цей зміст залежить від правового становища суб'єктів відносин, поведінка яких врегулюється; юридичних фактів як підстави виникнення, зміни чи припинення відносин; прийомів формування суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, які визначають різний характер взаємозв'язків між суб'єктами; прийомів захисту суб'єктивних прав та забезпеченні юридичних обов'язків. Тобто, правовий статус суб'єктів правовідносин, підстави формування правовідносин, способи визначення їх змісту та характер юридичних санкцій є додатковими критеріями, які впливають не тільки на характер методу правового регулювання, а цілком можуть використовуватися як додаткові критерії виділення галузей права.

Окремі вчені вважають, що окрім предмету і методу правового регулювання, теж слід виділяти правовий режим, який є тим феноменом, що формує систему права та визначає у її складі певні утворення із системними ознаками – галузі, підгалузі, інститути, субінституту. Правовий режим галузі права складається з великої групи однорідних суспільних відносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя (предмет галузі права). Для правового режиму галузі права характерна особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на дану сукупність норм (метод правового режиму).

Виступаючи, як юридична цілісність галузь права є відносно замкнутою, автономною підсистемою правового регулювання. Визначальне її призначення – забезпечити стосовно певної сфери суспільних відносин

специфічний режим правового регулювання – сукупність характерних за природою і специфічних за юридичним змістом правових засобів. Наявність подібного режиму дає можливість не тільки поєднувати норми права в одне ціле, надавати їм упорядкованого системного характеру, але й відрізняти одну галузь права від іншої.

У процесі характеристики галузей права необхідно зважати на те, що для їх виокремлення недостатньо користуватись критерієм єдності предмета і методу правового регулювання. Цей критерій, який добре спрацьовує у сфері цивільного та кримінального права, не може штучно застосовуватись при характеристиці всіх галузей права. Особливо це стосується нових галузей права – інформаційного, космічного, будівельного, екологічного, військового, транспортного та інших, де врахування їх правових режимів має особливу вагому значущість.

Обрання правового режиму у якості критерію поділу права на галузі, дозволило поділити систему права на фундаментальні, профілюючі та комплексні галузі права. Фундаментальними (базовими) галузями права слід вважати конституційне право, цивільне право, кримінальне право, адміністративне право. Профілюючі галузі права поширюють свій регулятивний вплив на певні сфери соціального буття з використанням лише їм притаманного юридичного режиму. Перелік таких галузей права не є постійним, оскільки його визначити неможливо з об'єктивних причин – через розвиток права, його динамічний характер, зумовлений цивілізаційними процесами. Комплексні галузі права поєднують у собі як публічно-правові інститути, так і приватно-правові [8, с. 21].

Серед усіх новітніх галузей права, ми можемо виокремити, ті які вже сформували ефективну нормативно-правову базу, реалізовані в законодавстві, і ті галузі, які є спірними у правовому співтоваристві і викликають масу питань про необхідність їх виділення в окрему галузь права. З уже сформованих можна виділити: інформаційне право, екологічне право, космічне право, військове право, підприємницьке право. З тих галузей, які тільки формуються, ми можемо виділити: освітнє право, спортивне право, медичне право, атомне право.

Найбільш суперечливим галузям, які представлені в науковій і навчальній юридичній літературі, самостійного місця практично не відводиться. Таке положення обумовлене досить гострими дискусіями серед учених-юристів щодо того, чи вважати ці галузі права самостійними чи ні. Основним аргументом противників є те, що в цих галузях права відсутні власні предмет і метод правового регулювання суспільних відносин, що є головними критеріями галузевої диференціації. Прихильники доводять необхідність виділення цих галузей права як самостійних, аргументуючи це тим, що вже сама природа й специфіка відносин, що складаються в сфері цих галузей, дають всі необхідні й достатні підстави для виділення їх як цілком сформованих правових галузей, що мають комплексний характер.

Висновки

На нашу думку, створення нових галузей права є потребою сучасності, це спричинено розвитком ринкових відносин, науково-технічним прогресом. Тому розподіл права на нові галузі дозволить ефективніше регулювати правові відносини у відповідних сферах діяльності. Відтак системоутворюючими критеріями сучасних нових галузей права є предмет правового регулювання, метод, суб'єкти та об'єкт правовідносин, що становлять предмет окремої галузі права, а також правовий режим, підстави формування правовідносин, способи визначення їх змісту та характер юридичних санкцій Тільки комплексний аналіз зазначених критеріїв дозволить зробити висновок про самостійність галузі права.

Створенню нових галузей права заважає домінуюча концепція, яка присутня в сучасній юриспруденції про існування лише основних галузей права. Прибічники даної концепції категорично відкидають можливість існування відповідних вторинних, комплексних галузей права. Існуюча традиційна конструкція галузей права гальмує комплексне наукове вивчення нових суспільних правовідносин. Негативне відношення до виокремлення нових галузей

права неминуче і закономірно приводить до вакууму в області спеціальних правових досліджень і, як наслідок, до браку фахівців, які володіють спеціальними знаннями в даних галузях права.

Література

1. Явич Л. С. Сущность права: Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1985. 207 с.

2. Мазур Т. Системоутворюючі чинники сучасного фінансового права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 6. С.40–43.

3. Машера В. Ф. О делении системы права на отрасли. *Советское государство и право*. 1957. № 3. С. 96–97.

4. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.

5. Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. Свердловск: Изд. Свердловского юридического института, 1972. 212 с.

6. Ковальчук А.Т. Посилення регулюючого потенціалу фінансового права в публічних правовідносинах. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 45–53.

7. Толстой Ю. К. Метод правового регулирования и его исследователи. *Правоведение*. 1973. № 6. С. 112–119.

8. Мінка Т.П. Правовий режим як критерій поділу права на галузі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С.18–21.

Victoria Chornopyska
Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure
Sc.D., Assoc. Prof.
Viktoriia.Z.Chornopyska@lpnu.ua

CRITERIA FOR THE FORMATION OF NEW FIELDS OF LAW: PROBLEM ASPECTS

The article defines the main criteria for the formation of new branches of law and the problematic aspect of their implementation. Therefore, the system-forming criteria of modern new branches of law are the subject of legal regulation, the method, the subjects and the object of legal relations, which are the subject of a separate field of law, as well as the legal regime, the grounds for the formation of legal relations, methods of determining their content, and the nature of legal sanctions Only a comprehensive analysis the specified criteria will allow us to draw a conclusion about the independence of the field of law.

It is concluded that the creation of new branches of law is a modern need, it is caused by the development of market relations, scientific and technical progress. Therefore, the distribution of rights to new industries will allow more effective regulation of legal relations in the relevant spheres of activity. The creation of new branches of law is hindered by the dominant concept, present in modern jurisprudence, of the existence of only the main branches of law. Proponents of this concept categorically reject the possibility of the existence of relevant secondary, complex branches of law.

Key words: law, branch of law, new branches of law, criteria; subject, object, method of legal regulation, legal regime.

СВОЄРІДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРАВОЗАХИСНОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

ТОМЛЯК Таїса Сергіївна - аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-9147-1470

УДК 342.7(477)

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.27

У статті здійснено аналіз наукових підходів до визначення поняття «правова політика держави». Сформульовано авторське визначення «правова політика держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини». Розглянуто нормативно-правові акти та конкретні заходи, що здійснюють уповноважені органів публічної влади з метою реалізації правової політики держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини (канал «PravoTok» у додатку TikTok, чат-бот «Дитина не сама», інформаційна платформа «Діти війни» тощо). Зроблено висновок про високий рівень координації та налагоджену взаємодію між всіма уповноваженими органами влади та громадянськими інституціями. На прикладі діяльності громадської організації «Мінзмін» продемонстровано залученість інститутів громадянського суспільства у реалізації правової політики держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини.

Ключові слова: правова політика, дитина, найкращі інтереси дитини, барнахус, захист прав дитини, відновне правосуддя.

Актуальність дослідження

Охорона дитинства в Україні має стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для ефективності внутрішньої політики держави. Основні засади державної політики, зокрема правової, у цій сфері ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини.

Реалізація, охорона та захист прав, свобод та інтересів дитини є на сьогодні в Україні визначальними напрямками, перевагами в діяльності уповноважених органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Саме вони спрямовані на формування соціальних цінностей та правової культури українського суспільства у сфері прав дитини з урахуванням історичних особливостей, традицій, специфіки української національної ідеї та правового світогляду. Внаслідок цього українське суспільство переходить в якісно інший стан - формування громадянського суспільства, правової держави, в центрі правової системи якої стоїть дитина як особистість, найвища соціальна цінність з її різнобічними духовними та матеріальними інтересами. Пріоритет забезпечення найкращих інтересів дитини наразі реалізовується за допомогою всіх галузей національного права та міжнародних стандартів прав дитини. На цій основі здійснюються правотворчість, правореалізація та інші правові й організаційні форми реалізації правової політики України у сфері прав дитини за комплексної взаємодії всіх компонентів правової системи, особливо уповноважених органів влади та громадськості.

Стан дослідження

Поняття та складові правової політики держави щодо забезпечення найкращих інтересів дитини висвітлювались у працях таких науковців як О. Е. Бабенко, Т. М. Брус, К. М. Дробязко, О. М. Дручек, Л. Ф. Кривачук, Н. В. Лесько, В. Є. Романов, О. М. Рудік, О. М. Руднєва, Н. П. Харченко, О. Н. Яр-

миш та ін. Так, І. М. Жаровська здійснювала теоретико-правовий аналіз поняття правової політики як основного виду політики загалом, оскільки через неї відбувається державновольове спрямування розвитку держави у всіх сферах суспільних відносин. Характеристиці ознак правової політики як видового компоненту політики (ґрунтується на праві та пов'язана правом; здійснюється правовими методами; охоплює, здебільшого, правову сферу діяльності; ґрунтується, коли це необхідно, на примусі; є публічною, офіційною; характеризується нормативно-організаційними засадами) присвячено праці О. Ю. Оболенського, С. Ю. Лукіна. Актуальні питання діяльності дитячого омбудсмена в Україні, його повноважень, форм і методів діяльності були предметом розгляду Р. М. Опацького. Дослідженням поняття та сучасного стану державної політики у сфері попередження насильства у сім'ї, проблемам правового регулювання захисту дітей від насильства приділяла увагу у своїх працях Н. В. Лесько. Кожен науковець розглядав з одного боку загальні питання правової політики держави, з іншого – складові елементи правової політики держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини, що свідчить про відсутність комплексного дослідження особливостей здійснення правової політики держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини.

З огляду на вищенаведене, мета статті полягає у з'ясуванні сутності поняття «правова політика держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини» та визначенні основних напрямків правової політики держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні. Враховуючи мету дослідження, потребують вирішення наступні завдання: аналіз основних наукових підходів до визначення поняття «правова політика держави», «правова політика держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини»; характеристика правового регулювання діяльності уповноважених органів публічної влади, що реалізують правову політику держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини; розгляд основних програмних документів за напрямками здійснення правову політику держави у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини.

Результати дослідження

На сьогодні існує декілька підходів щодо визначення поняття «правова політика держави». Так, розрізняють правову політику держави у широкому та вузькому розумінні; у теоретичному та практичному вимірі; діяльнісну, ідеологічну та як частина державної політики.

В енциклопедичній літературі правова політика держави виокремлюється у широкому розумінні як політика держави, заснована на праві; у вузькому значенні – це державна політика у правовій сфері суспільного життя [1].

Науковці І. Жаровська, Н. Харченко, О. Ю. Оболенський, С. Ю. Лукін виокремлюють правову політику у теоретичному та практичному вимірі [2, 3, с. 115]. Якщо розглядати правову політику держави у теоретичному вимірі, на думку автора, - це програми та напрями діяльності, сукупність засобів і методів досягнення правових цілей держави; правова ідеологія держави, що включає в себе ідеї, теорії, концепції, доктрини, стратегії, програми тощо, закріплені здебільшого у формі нормативно-правових актів. В свою чергу правовою політикою у практичному аспекті є багатоманітна діяльність суб'єктів нормотворення, спрямована на вирішення конкретних завдань, таких як вдосконалення юридичної системи, підвищення ефективності правового регулювання, створення нормативно-правової бази реформ тощо [2].

Систематизуючи розуміння «правової політики», О. М. Руднєва, О. Н. Ярмиш зазначають, що нині термін «правова політика» має три інтерпретації: діяльнісну; ідеологічну; у третьому варіанті правова політика сприймається як частина державної політики.

В. Селіванов визначає правову політику як державну політику організації і управління сукупністю сфер суспільних відносин задля досягнення на основі права легітимними засобами загального блага, задоволення публічних інтересів (з урахуванням приватних інтересів), вирішення певних конкрет-

них завдань, зумовлених реальними актуальними загальносуспільними, публічними (властивими і державі, і народу) потребами та інтересами [4, с. 9].

Визнаючи правову політику самостійним політико-правовим феноменом, О. В. Минькович-Слободяник розглядає останню у декількох аспектах: по-перше, як самостійний вид політики (має власну суверенну структуру, зароджується і діє виключно у сфері права; виявляється у формуванні нормативно-правової бази держави, в правотворчій діяльності), по-друге, як обов'язкову складову будь-якої державної політики («присутня» в будь якій політиці, реалізуючи її за допомогою права; проявляється у юридичному забезпеченні усіх інших видів державної політики, правовому регулюванні й правозастосуванні) [5, с. 21].

Аналізуючи зазначені підходи, доходимо висновку, що з огляду на чинне законодавство у сфері правового забезпечення найкращих інтересів дитини під правовою політикою держави у цій сфері слід розуміти діяльність уповноважених органів публічної влади (державних органів та органів місцевого самоврядування) за участю інститутів громадянського суспільства, міжнародних установ щодо впровадження цінностей, заходів, які забезпечують функціонування механізму правового забезпечення найкращих інтересів дитини.

В Україні наразі функціонує багато державних та недержавних інституцій, що безпосередньо забезпечують найкращі інтереси дитини. Слід констатувати, що чіткий перелік уповноважених суб'єктів правової політики держави у сфері правового забезпечення найкращих інтересів дитини відсутній, тому ми розглянемо певні напрямки діяльності, програмні документи та заходи, що проводяться для забезпечення найкращих інтересів дитини, деяких із цих суб'єктів правової політики.

Сьогодні інститут дитячого омбудсмена представляє Радник – уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації [6]. Дитячий омбудсмен працює із власної ініціативи у межах, визначених законодавством, звертаючи особливу увагу на ту інформацію, яка свідчить про порушення прав або добра дитини. Діяльність дитячого омбудсмена необхідно розглядати у двох площинах: інституційній та індивідуальній.

Завдяки ініціативі Радниці-уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, Міністерство соціальної політики України та Міністерства цифрової трансформації України за підтримки Дитячого фонду ООН (UNICEF Ukraine) та «Проєкту підтримки Дія», що впроваджується UNDP Ukraine / ПРООН в Україні за підтримки Швеції Embassy of Sweden in Kyiv реалізовано проєкт «Усиновлення: реєстрація кандидатом» [7]. Впровадження цього Проєкту спрощує процес усиновлення. Відтепер на порталі Дія доступні 5 нових послуг щодо усиновлення, які значно спростять і прискорять цей процес [8].

Заслуговує на увагу План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р [9], що містить 95 заходів, які стосуються різних стратегічних напрямів Національної стратегії, зокрема у сфері прав дитини (розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проєкту постанови Кабінету Міністрів України щодо організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, визначення у процесуальному законодавстві спеціальних процедур щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх тощо).

Велику відповідальність у розробці та проведенні правової політики держави, зокрема у сфері правового забезпечення найкращих інтересів дитини, покладено на Міністерство юстиції України та його органи на місцях як основні її генератори і координатори.

У зв'язку із реформуванням територіальних органів Міністерства юстиції у 2016 році було започатковано систему надання безоплатної правової допомоги. Із січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [10], яким внесено зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [11]. Зокрема, розширено коло суб'єктів доступ до безоплатної вторинної

правової допомоги, шляхом включення до нього дітей.

Система надання безоплатної правової допомоги активно працює з дитячою аудиторію. Зокрема створено власний канал «PravoTok» у додатку TikTok https://www.tiktok.com/@ualegalaid, де публікуються короткі мобільні кліпи про права дітей [12].

Одну із ключових ролей у впровадженні правової політики держави у сфері правового забезпечення найкращих інтересів дитини відіграє Міністерство соціальної політики України. Так, наказом Міністерства соціальної політики України від 28.12.2015 № 1256 затверджено Порядок ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів за допомогою Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Діти» [13].

Міністерство соціальної політики також є координатором Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року № 526-р [14]. Зазначену Стратегію розроблено з метою зміни існуючої системи інституційного догляду та виховання дітей, яка не відповідає реальним потребам дітей та сімей з дітьми, і створення умов для повноцінного виховання та розвитку дитини в сім'ї.

Вагомою подією у сфері захисту прав дитини можна назвати прийняття Комітетом міністрів Ради Європи в лютому 2022 року Стратегії Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр.: «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства» [15], що буде скеровувати діяльність Ради Європи протягом наступних шести років. Стратегія захисту прав дітей стане новим стандартом для формування політик європейських країн на п'ять років. Нова стратегія є четвертою в серії успішних стратегій, спрямованих на просування захисту та заохочення прав дитини по всій Європі, в рамках програми «Будуємо Європу для дітей та разом з дітьми», що діє з 2006 року. Організація прагне ставити інтереси дитини в центр своєї роботи, а отже Стратегія була розроблена в рамках широкого консультативного процесу за участю національних урядів, міжнародних організацій, організацій громадянського суспільства і, що не менш важливо, 220 дітей з 10 держав-членів.

Важливим кроком в сфері захисту дітей під час збройної агресії стало функціонування загальнонаціональної програми «Дитина не сама», запроваджену Офісом Президента України у співпраці із Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine за підтримки Міністерства соціальної політики України. Адже під час воєнного стану процедури всиновлення дітей, позбавлених батьківського піклування, як правило, уповільнюються або припиняються. У Телеграмі у чат-боті «Дитина не сама» зафіксовано понад декілька десятків тисяч звернень з метою тимчасового влаштування дітей. Цей чат-бот, що містить відповіді на актуальні питання з приводу захисту прав дитини в умовах воєнного стану [16].

З 1 серпня 2022 року в Україні запрацював державний портал для розшуку дітей – інформаційна платформа «Діти війни» (https://childrenofwar.gov.ua/), яка створена Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України разом з Національним інформаційним бюро за дорученням Офісу Президента України. Це єдина платформа, яка містить зведену та актуальну інформацію про постраждалих внаслідок збройної агресії росії дітей (загиблих, поранених, зниклих безвісти, депортованих), в тому числі, кого розшукали і врятували) [16].

Постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302 [17] утворено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану (далі - Координаційний штаб), що є тимчасовим органом Кабінету Міністрів України, виконує консультативно-дорадчі функції, утворюється для сприяння координації діяльності органів публічної влади у сфері захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Зусиллями Координаційного штабу з питань захисту прав дитини під час воєнного стану було спрощено процедури усиновлення та передачі дітей під опіку.

Певним напрямком правової політики держави є захист дітей у разі жорстокого поводження [18-20], що здійснюється органами та установами, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; уповноваженими органами з питань пробації; загальними службами підтримки постраждалих осіб; іншими закладами, установами та організаціями, які надають соціальні послуги постраждалим особам); спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб тощо.

Окремим напрямком правової політики держави є забезпечення найкращих інтересів дитини у віртуальній мережі Інтернет, соціальних мережах – в медійному просторі. В умовах пандемії пандемії COVID-19, воєнного стану в Україні українські діти вже протягом декількох років використовують інтернет для шкільного та позашкільного навчання, активно користуються соціальними мережами для спілкування. За правильного використання мережа привчає до самостійного розв'язання задач, структурування великих потоків інформації, дотримуючись основних правил безпеки [21]. З метою захисту дітей від впливу шкідливої інформації вжито певних заходів з боку уповноважених органів - прийнято відповідне законодавство, розроблено посібники, шкільні уроки та складено перелік рекомендованих для дітей онлайн-ресурсів, що неодмінно допомагає дітям безпечно користуватись цифровими технологіями.

Міністерство цифрової трансформації України у співпраці з Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Координаційним центром з надання правової допомоги, Міністерством юстиції України та Міністерством освіти і науки України випустили чат-бот «Кіберпес», який розповість про механізми дій для дітей, батьків, вчителів у разі кібербулінгу. Чат-бот – це перший крок до створення комплексного інструменту захисту дітей від кібербулінгу онлайн та отримання комплексних послуг для скарг на кібербулінг-матеріали [22].

Реалізацією освітніх проєктів у сфері громадянської освіти для дітей займається громадська організація «МІНЗМІН» (ГО «МІНЗМІН»). ГО «МІНЗМІН» наближає людей до змін, а зміни до людей, з одного боку, роблячи актуальні зміни в ключових сферах суспільства зрозумілими та доступними для цільових груп шляхом просвітницької діяльності та розробки креативних ігрових або цифрових продуктів - перший в Україні онлайн-курс «Цифрові права та безпека дитини», уроки для школярів 1 - 11 класу про приватність в інтернеті, школу онлайн-безпеки дітей у співпраці із міжнародним союзом електрозв'язку, скрінкасти «приватність в соцмережах»: про приватність в telegram, tik-tok, facebook та instagram, міні-книга з правилами безпеки дітей онлайн, подкаст «QWERTY» з національним координаційним центром кібербезпеки про безпеку дитини у кіберпросторі [23].

Необхідність вдосконалення механізмів юстиції щодо дітей на засадах забезпечення їх прав шляхом виконання програм профілактики правопорушень серед дітей, здійснення ефективних заходів соціальної адаптації та реабілітації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, зумовила розробку та затвердження Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року [24]. З метою застосування належних правових процедур до учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх, наказом Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10 [25] в Україні запроваджено Пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» («Відновне правосуддя») (далі - Пілотний проект) та затверджено Порядок реалізації цього Пілотного проєкту.

Підсумовуючи розгляд правової політики держави у сфері захисту найкращих інтересів дитини, слід наголосити, що шлях України до інтеграції в європейський простір, надання переваги європейським цінностям та міжнародним стандартам прав дитини вимагає перегляду пріоритетів державної політики у сфері охорони дитинства, впровадження успішних підходів із світової практики захисту прав дітей, що спрямовуються на підтримку сім'ї, створення умов

для виховання та розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного.

У формуванні правової політики держави у сфері найкращих інтересів дитини держави беруть участь інститути громадянського суспільства як через органи державної влади і місцевого самоврядування, так і безпосередньо. Відповідальна роль у цьому процесі належить органам, що мають значну правоохоронну, правозастосовчу і правовиховну практику, оскільки вони формують правову політику та виступають її реалізаторами.

Слід звернути увагу на високий рівень координації та налагоджену взаємодію між всіма уповноваженими органами влади та громадянськими інституціями – соціальними службами, поліцією, членами Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, працівниками Національної соціальної сервісної служби України та її територіальних органів та іншими державними органами, освітніми, медичними закладами задля ефективної підтримки та захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

На сьогодні кожен уповноважений суб'єкт, що має повноваження щодо реалізації державної політики у сфері прав дитини, активно включений у процеси реалізації, охорони та захисту прав дитини. Підтвердженням цього є ініціація та співавторство законопроєктів у сфері прав дитини, проведення правопросвітницьких заходів для дітей, що адаптовані під дітей різних вікових категорій тощо.

Література

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К. : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

2. Жаровська І. Правова політика держави (теоретико-правовий аналіз). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 4 (28), 2020. С. 47-51. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/dec/22719/9.pdf.

3. Харченко Н. П. Правова політика держави: до визначення поняття і змісту. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2020. № 10 (22). С. 110-117. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1154864.pdf.

4. Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології). Право України. 2001. № 12. С. 6–14.

5. Минькович-Слободяник О. В. Види правової політики України. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 21-24. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/21.pdf.

6. Питання забезпечення діяльності Президента України: Указ Президента України від 20.06.2019 № 417/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417/2019#Text.

7. Усиновлення: реєстрація кандидатом. URL: http://surl.li/frzvl.

8. Цифровізуємо процес усиновлення: на порталі Дія доступні 5 нових послуг. http://surl.li/fjwcn.

9. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р. URL: http://surl.li/aagip.

10. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

11. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text.

12. Система БПД запустила власний канал у Tiktok. URL: http://surl.li/frehy.

13. Про ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів: Наказ Міністерства соціальної політики України від 28.12.2015 № 1256. URL: http://surl.li/frktd.

14. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її І етапу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 серпня

2017 року № 526-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text.

15. Стратегії Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр.: «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства»: Керівний комітет з прав дитини (CDENF) від 23.02.2022. URL: http://surl.li/frmip.

16. Діти війни. URL: https://childrenofwar.gov.ua/.

17. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302. URL: http://surl.li/mroo.

18. Захист прав дітей в умовах війни: зміни в процедурі усиновлення. URL: http://surl.li/eafxa.

19. Жорстоке поводження з дитиною, визначення, причини, прояви, наслідки, відповідальність, основні терміни щодо жорстокого поводження та насильства відносно дитини. URL: http://surl.li/frzxx.

20. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text.

21. Безпека дітей в Інтернеті. URL: http://surl.li/lnfw.

22. Як в Україні захищають права дітей? http://surl.li/bjbux.

23. МІНЗМІН: наближаємо людей до змін, а зміни до людей. URL: https://minzmin.org.ua/projects/.

24. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text.

25. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ЧАНЦЕВА Анна Олександрівна - аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0009-0009-2065-0362
УДК: 342.95 (477)
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.28

У цій статті, досліджуються та ретельним чином аналізуються ключові елементи сучасного стану діяльності патрульної поліції України у контексті належного забезпечення безпеки дорожнього руху в умовах воєнного стану в Україні. Також, розглядаються шляхи можливого удосконалення актуального стану забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні силами і можливостями вітчизняної патрульної поліції, шляхом перейняття успішного зарубіжного досвіду у цій сфері.

З-поміж іншого, у даній статті чітко та недвозначно визнається, а згодом і неодноразово підтверджується теза про те, що завдяки цілій низці важливих факторів, таких як ефективне політично-державне керівництво, якісно реформована структура управління та взаємодії між правоохоронними і силовими відомствами України, було досягнуто високий рівень ефективності патрульної поліції в умовах дії воєнного стану.

Ключові слова: патрульна поліція, воєнний стан, ефективна діяльність, надзвичайна ситуація, взаємодія, управління, внутрішня структура, адміністративне право, правове забезпечення, правоохоронний орган.

Постановка проблеми

Всього за декілька років з початку свого існування патрульна поліція була перетворена на державний правоохоронний орган, який за своєю якістю та інноваційністю роботи отримав високі оцінки з боку як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Більше того, як новостворений орган, запроваджений за кращими стандартами функціонування підрозділів патрульної поліції у розвинутих і демократичних країнах світу, патрульна поліція України, безумовно, стала обличчям усієї поліції, створеної внаслідок масштабної реформи, проведеної у 2014–2017 роках.

У зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням Росії на територію України 24 лютого і прийняттям через це Верховною Радою України рішення про запровадження воєнного стану по всій території України, повсякденна діяльність патрульної поліції, так само як і усіх інших державних, а особливо правоохоронних і силових (збройних) відомств України, зазнала значних і різких змін, з якими необхідно було успішно впоратися.

Стан дослідження

Загальним питанням, пов'язаним із забезпеченням безпеки дорожнього руху, в адміністративно-правовій науці були присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них, ми особливо воліємо визначити наукові праці В. Сокуренка та О. Музичука.

Мета даної статті, полягає у визначенні рівню ефективності функціонування патрульної поліції України в умовах воєнного стану, встановлення ключових елементів цієї ефективності , а також, встановлення того, які саме удосконалення наразі є необ-

хідними для подальшого розвитку можливостей патрульної поліції.

Виклад основного матеріалу

Патрульна поліція, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, а також згідно з внутрішніми статутами, наказами і розпорядженнями цього правоохоронного органу має цілий ряд закріплених повноважень і функціональних обов'язків, які вона повинна здійснювати [1].

Стверджується, що у відносно мирні часи, а саме у період до початку повномасштабного, загарбницького вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року, діяльність патрульної поліції була стабільною, а її розвиток був поступовим. Були наявні чіткі задачі щодо здійснення якісного нагляду та контролю за безпекою дорожнього руху та за дотриманням усіма учасниками дорожнього руху, його Правил.

В додаток до цього, патрульна поліція стала обличчям усієї системи МВС і усієї правоохоронної системи держави, а також стала одним із ключових символів України після Революції Гідності 2013–2014 років, знаходячись у ролі успішного та інноваційного правоохоронного органу, який повністю відійшов від застарілих практик (методів і засобів) і став функціонувати принципово за новими стандартами [2, с. 198].

І ми мусимо відзначити, що це дійсно було не лише голосне твердження, але і чітка реальність. Адже керівництво держави, Міністерства внутрішніх справ і патрульної поліції, а також переважна більшість працівників цього державного правоохоронного органу чітко усвідомили, що для справжнього успіху їх діяльності їм необхідно повністю відмовитись від старих корупційних практик і традицій.

Натомість їм потрібно своїм власним прикладом продемонструвати, що в Україні може існувати та успішно функціонувати принципово новий правоохоронний орган, створений за найкращими зразками розвинутих і демократичних країн Західної Європи та Північної Америки, який буде демонструвати нульовий рівень толерантності до проявів корупції як всередині патрульної служби, так і під час взаємодії патрульних поліцейських із зовнішніми суб'єктами у своїй діяльності, наприклад, з учасниками дорожнього руху.

Однією з головних задач було перетворення патрульного поліцейського з хижого до наживи чиновника, який лише шукав способи досягти персональної протиправної наживи, на чесного, справедливого та повністю відданого своїй праці та державі правоохоронця, який би віддано служив своїй державі, громаді та людям [3, с. 162].

Стосовно тактико-технічної сторони функціонування патрульного поліцейського, ми зазначимо, що у цій ролі на нього також чекали масивні, кардинальні перетворення.

Зокрема, було розпочато та у суттєвому обсязі виконано шлях до перетворення патрульного поліцейського на провідного оператора різних, високотехнологічних систем контролю та нагляду за безпекою дорожнього руху та за дотриманням Правил безпеки дорожнього руху усіма учасниками дорожнього руху.

Багатьма вітчизняними і зарубіжними дослідниками та експертами акцентувалася увага на тому, що подібне перетворення є необхідним, адже воно повинно зменшити корупційні ризики.

Зокрема, стверджувалося, що корупційні ризики мали б зменшитися через те, що буде якщо не повністю скасований, то суттєво зменшений контакт між патрульними поліцейськими і громадянами (учасниками дорожнього руху), які здійснили те чи інше правопорушення.

Так, наприклад, при контакті між громадянином-правопорушником і представником правоохоронного органу, особливо якщо даний контакт (спілкування) відбувається без наявності відеофіксації або інших методів чи засобів контролю дій поліцейського і правопорушника, існує доволі висока імовірність того, що одна з осіб здійснить пропозицію щодо спільного порушення закону [4, с. 12-14].

З-поміж іншого, це може бути пропозиція з боку правопорушника до правоохоронця щодо надання останньому неправо-

мірної вигоди в обмін на ігнорування ним вчиненого правопорушення.

Або ж, навпаки, правоохоронець, усвідомлюючи що він знаходиться поза зоною контролю його дій і вчинків і розуміючи своє панівне положення, потенційно може перейти до вимагання для себе та отримання неправомірної вигоди в обмін на ігнорування правопорушення чи застосування до правопорушника більш м'якої санкції, аніж це передбачено чинним законодавством.

Необхідно відзначити, що такий стан справ реально мав місце в Україні у Радянські часи, а також у період з моменту отримання Україною незалежності у 1991 році і до 2015 року, коли була ліквідована стара і компрометована корупцією та неефективністю служба ДПС, а замість неї була створена та введена у повноцінне функціонування Патрульна поліція України.

Остання, безумовно, стала втіленням принципово нових, якісних моделей, способів і засобів ефективної поліцейської діяльності, забезпеченої якісним законодавством і належними інструментами контролю і моніторингу власної діяльності, а також можливостями зменшення ризиків внутрішньої корупції [5, с. 22].

Втім, до створення Національної поліції та патрульної поліції, як одного з її структурних підрозділів, в Україні існували серйозні проблеми з контролем як за правопорушниками на дорогах, так і за діяльністю самих правоохоронців.

На той час, коли замість сучасних патрульних поліцейських на дорогах і автошляхах України стояли міліціонери ДПС, рівень якості процесів нагляду та контролю за безпекою дорожнього руху був набагато нижчим аніж станом на зараз.

Менш демократичний режим в державі, відсутність належного фінансування правоохоронних органів, а також небажання тодішнього керівництва держави здійснювати якісне матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів, небажання надати їм більш сучасну управлінську структуру і небажання здійснювати реальну протидію корупції призводили до низької якості виконання міліціонерами своїх безпосередніх службових обов'язків.

Окрім очевидної шкідливості впливу системної корупції на якість функціонування будь-якого державного і правоохоронного органу, ми також воліємо акцентувати увагу і на тому, що відсутність належного матеріально-технічного забезпечення і фінансування діяльності правоохоронного органу, особливо коли вона є постійною і системною, призведе до фактичної неможливості такого правоохоронного органу, якісно здійснювати свої професійні, функціональні обов'язки навіть у мінімально потрібних темпах і обсягах.

Саме тому, наприклад, вказується, що у часи існування старої ДПС, її працівники, за відсутності у них належного рівня фінансування та матеріально-технічної оснащеності, в особливості відсутності масово розповсюджених по дорогах і автошляхах України камер відеофіксації швидкості транспортних засобів й інших, сучасних високотехнологічних пристроїв, були фактично не в змозі належним чином гарантувати безпеку дорожнього руху [6, с. 48].

Виходячи з цього, ми рішуче підтримуємо тези та твердження тих адміністративно-правових дослідників, які зазначають, що при створенні, формуванні та подальшому прийнятті того чи іншого нормативно-правового акту чинного адміністративно-правового законодавства, спрямованого на удосконалення діючої системи контролю та нагляду за безпекою дорожнього руху або за будь-якою іншою, правоохоронною сферою діяльності, мають бути прийняті до уваги і у подальшому враховані різні складові елементи, які мають прямий вплив на ефективність процесів здійснення правоохоронцями своїх безпосередніх функціональних обов'язків.

Зокрема, в найкращому бажаному варіанті розвитку подій при створенні та подальшому прийнятті того чи іншого законопроєкту або проєкту Постанови Кабінету Міністрів автори таких змін мають одразу враховувати усі необхідні складові елементи [7, с. 2].

Зокрема, суттєва увага має бути звернена не тільки на юридично правильні трактування норм і приписів, зазначених у потенційному Законі, але увага повинна бути

також приділена і тому, як саме потенційні зміни і удосконалення, запропоновані у потенційному законопроєкті або проєкті Постанови, зможуть бути реалізовані на практиці, наскільки високою є вірогідність їх успіху у контексті збільшення ефективності процесів функціонування конкретного правоохоронного органу (наприклад, патрульної поліції) і які саме ресурси і у яких обсягах є необхідними для належного (повноцінного) удосконалення.

Стверджується, що надання правильної відповіді на усі вищевказані питання є вірним шляхом до належного розуміння того, чи є врешті-решт необхідним даний проєкт Закону чи Постанови, а точніше, чи є потрібними і необхідними ті зміни, які він містить у своєму складі та чи зможуть вони здійснити реальний, позитивний вплив на актуальний стан функціонування правоохоронного органу. Вказується, що лише у випадку, коли потенційний законопроєкт або проєкт Постанови зможе пройти через подібну комплексну перевірку його доцільності, він зможе принести реальну користь.

Вказується, що як і керівництву патрульної поліції, Національної поліції та керівництву МВС, так і звичайним, патрульним поліцейським, довелося досить швидко прийняти нову реальність, з якою зіткнулося усе українське суспільство та українська держава і адаптуватись до цієї нової реальності, а також до викликів і небезпек, які вона містить.

Зокрема, стверджується, що з перших днів війни, яку російські військові та їх злочинне керівництво розв'язали проти держави і громадян України, вітчизняні патрульні поліцейські у тісній взаємодії з багатьма іншими державними, правоохоронними та силовими підрозділами України, почали брати активну участь в обороні України. А саме, стверджується, що з-поміж іншого, вони були задіяні у багатьох складових елементах здійснення оборони на багатьох напрямках. Наприклад, було зазначено, що працівники патрульної поліції України приймали активну участь в обороні великих міст України.

Чергування на стратегічно важливих блокпостах, що знаходилися на в'їздах до великих міст або при перетині адміністративних меж областей, особливо по маршруту ключових автошляхів України, у яких брала участь патрульна поліція, разом із підрозділами територіальної оборони та інколи, з представниками Збройних Сил України, мали вкрай важливе значення для оборони держави, адже вони допомагали ефективно здійснювати внутрішні фільтраційні заходи [8, с. 110].

Із плином перших двох місяців активної фази збройного протистояння, за розпорядженням Міністра внутрішніх справ України було прийнято рішення про оптимізацію системи функціонування блок-постів.

Розкриваючи дане твердження, Міністром, а також іншими керівниками Національної поліції та системи МВС, було зазначено, що разом із суттєвою, корисною функцією (роллю), яку відіграють блок-пости, слід констатувати, певна кількість з них, є відверто зайвими і замість посилення загальної обороноздатності держави на тих чи інших напрямках ведення оборони, вони (блок-пости), лише заважають повноцінному, нормальному руху дорожнього транспорту (пасажирського та комерційного) і зайвий раз блокують пересування осіб, створюючи останнім непотрібні та невиправдані труднощі і перешкоди.

Тому відповідно до письмового розпорядження Міністра, а також, виходячи з його усних публічних роз'яснень, загальну систему розповсюдження блок-постів та особливості їх подальшого функціонування було переглянуто і внаслідок цього оптимізовано. Починаючи з кінця весни – початку літа 2022 року, громадяни України почали чітко помічати суттєві позитивні зміни у процесах функціонування блок-постів, у спілкуванні і загальному поводженні патрульних поліцейських з громадянами тощо.

Більше того, було ретельно та системно здійснено перегляд складу і кількості осіб, які мають здійснювати ключові функції з належного забезпечення повсякденної роботи блок-пості і гарантувати несення якісної служби на них [9, с. 4].

Було прийнято рішення (висновок) про те, що кількість осіб, які зазвичай

беруть участь у повсякденній службі на блок-постах, має бути залишена на діючому рівні, а на деяких, особливо важливих блок-постах, які розташовані на автошляхах й інших місцях, що мають стратегічно важливу цінність, кількість постійно функціонуючого, службового складу, навіть має бути збільшена. Натомість стверджується, що були прийняті рішення про запровадження певних змін щодо того, представники яких саме підрозділів мають стояти на блок-постах і вести взаємодію з громадянами.

Було досягнуто висновку про те, що ніхто з чинних силових і правоохоронних підрозділів України, не зможе більш якісно та професійно взаємодіяти з цивільним населенням України, аніж співробітники патрульної поліції.

Зі свого боку відзначимо, що дане рішення про пріоритетність патрульної поліції на блок-постах, а також про виключність багатьох елементів функціонування блок-постів, які мають здійснювати лише працівники патрульної поліції, на жаль, не завжди виконується у повній мірі і не на всіх ділянках проведення фільтрації. Так, наприклад, достовірно відомими є випадки активного залучення слідчих, представників карного розшуку та інших осіб, не призначених для взаємодії з громадянами на дорогах, до несення ними повсякденної служби на блок-постах.

Щиро вірячи у принцип того, що кожен фахівець, у тому числі й правоохоронець, має знаходитись і нести службу на своєму місці і працювати за напрямом своїх здібностей та фахової спеціальності, де він є здатним принести суспільству і державі, найбільшу користь, зазначимо, що залучення слідчих, оперативників а також інших поліцейських, які не є пристосованими до такої діяльності, є шкідливим чинником для вітчизняної поліції.

Вищевказане твердження ґрунтується на тому, що переміщуючи слідчих, оперативників й інших поліцейських на несення служби на блок- постах по всій країні, ми відволікаємо та «відриваємо» їх від тієї сфери їх функціональної діяльності, де вони є справжніми професіоналами і де їх індивідуальна та групова ефективність збільшується у декілька разів, порівняно з їх знаходженням на блок-постах, приносячи перш за все, користь державі та суспільству.

Враховуючи це, ми вкотре акцентуємо увагу на тому, що саме співробітники патрульної поліції є тими правоохоронцями, які повинні взаємодіяти з громадянами на дорогах.

В додаток до вищенаведеного, ми також зауважимо, що окрім активної повсякденної діяльності багатьох патрульних поліцейських України на численних блок-постах ними також здійснювалися й інші, не менш важливі дії та функції стосовно забезпечення належної якості процесів оборони держави на різних напрямках.

Зокрема, надзвичайно корисною функцією, яку здійснювали патрульні поліцейські, був активний пошук, за допомогою камер відеофіксації, встановлених на дорогах і автошляхах України, ворожої техніки і місць скупчення ворожих військ.

Зазначається, що особливо кориснимиу цьому контексті були камери фіксації швидкості, встановлені на тимчасово окупованих територіях, адже вони дозволяли патрульній поліції України бути «очима» в тилу, а іноді й у дуже глибокому тилу окупантів.

Будь-яку корисну інформацію, отриману від камер відеоспостереження, особливо інформацію про чинне місцезнаходження окупантів або їх техніки, патрульні поліцейські миттєво передавали Збройним Силам України, Службі Безпеки України та іншим компетентним установам і відомствам, які здійснювали знищення ворога.

Натомість відзначається, що ті камери фіксації швидкості транспортних засобів й інші камери відеофіксації, що були встановлені на дорогах і важливих місцях (центральних площах) українських населених пунктів, які знаходились під контролем та захистом Збройних Сил України, були вимкнені (деактивовані) на певний період часу, а саме до моменту нормалізації загальної обстановки в державі [10, с. 47].

Усі ці вищевказані широкі та потужні можливості здійснення відеостеження за глибоким тилом окупаційних військ на

тимчасово-окупованих територіях України стали можливими лише завдяки масштабним реформам, які були проведені у системі МВС України починаючи з 2014 року, які дозволили здійснити у цій сфері багатогранні, комплексні, всеохоплюючі, рішучі зміни та удосконалення.

Ми погоджуємося із твердженнями тих адміністративно-правових дослідників, які зазначають, що незважаючи на те, що з приводу проведених реформ у системі МВС було чимало протиріч і виникло чимало справедливих, раціональних запитань, беззаперечною істиною було, є і буде те, що саме ця реформа допомогла принципово змінити сутність, роль і характер функціонування правоохоронних підрозділів системи МВС України, зробивши їх реальною ключовою задачею перш за все, служіння людям і суспільству, а також державному суверенітету і територіальній цілісності України, а вже потім своєму керівництву.

Варто відзначити, що вказане масштабне реформування системи МВС не тільки дозволило змінити принципи функціонування правоохоронних відомств і вдосконалити їх управлінську структуру, разом із механізмами прийняття рішень, але і виявилося здатним створити якісне фінансове та матеріально-технічне забезпечення підрозділів новоствореної Національної поліції.

А саме вказаний правоохоронний орган (найбільший за чисельністю особового складу в Україні), включаючи усі його внутрішні структурні підрозділи (у тому числі й патрульна поліція) зміг отримати багаточисленні системи відеофіксації, які стежили як за швидкістю і рухом транспортних засобів на дорогах й автошляхах України, так і здійснювали контроль і нагляд за діяльністю працівників патрульної поліції, під час виконання останніми своїх функціональних обов'язків.

Також поруч із цим вітчизняні патрульні поліцейські за останні роки отримали значну кількість західної поліцейської стрілецької зброї, а також багато високотехнологічних засобів і пристроїв для більш ефективного здійснення ними повсякденної поліцейської діяльності.

Усе це разом, ефективна система управління та прийняття рішень, прозорість повсякденної діяльності та якісне і здійснене у достатніх обсягах, матеріально-технічне і фінансове забезпечення змогли перетворити патрульну поліцію на ефективний правоохоронний орган.

Також не слід забувати, що саме завдяки вищезгаданому масштабному системному реформуванню, проведеному всередині Міністерства внутрішніх справ України, було здійснено оснащення численних українських доріг і автошляхів камерами контролю швидкості, які цілодобово здійснюють відеоспостереження за ключовими ділянками місцевості у багатьох куточках держави [11, с. 40].

Стверджується, що саме завдяки існуванню вказаних камер відеофіксації, українськими силами оборони (у першу чергу патрульною поліцією) було знайдено та ідентифіковано велику кількість бронетехніки та іншої спеціальної техніки російських злочинних військ на тимчасово окупованих територіях України.

Згодом, майже миттєво після виявлення та ідентифікації російської військової техніки, інформацію про її чинне місцезнаходження було передано патрульними поліцейськими до свого керівництва та у багатьох випадках напряму до відповідних підрозділів сил оборони України, які вели активну оборону на тому чи іншому географічному напрямі та мали можливість завдати оперативне ураження ворогу [12, с. 22-23].

Багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками, а також самими військовослужбовцями Збройних Сил України та їх керівництвом була дуже високо оцінена діяльність підрозділів патрульної поліції у спільному із ЗСУ, Національною гвардією та Службою Безпеки України, веденні активної оборони проти повномасштабного російського вторгнення та посягання на суверенітет і територіальну цілісність України.

З-поміж іншого, була виокремлена та підкреслена здатність співробітників патрульної поліції своєчасно виявляти та ідентифікувати ворожу техніку та скупчен-

ня або пересування ворожих військ по тимчасово окупованій території України [13, с. 14-16].

Акцентується увага на тому, що так само, як патрульні поліцейські, починаючи зі старту функціонування патрульної поліції у 2015 році, змогли відмовитись від старих, негативних звичок і традицій, які були присутні у старій системі МВС (органах внутрішніх справ), вони змогли якісно та швидко пристосуватися і до нових викликів і загроз, які принесло у своєму складі повномасштабне російське вторгнення.

Будучи у першу чергу правоохоронним державним органом, який є внутрішнім структурним підрозділом Національної поліції, а також входить до системи МВС і який має ексклюзивні повноваження на здійснення функцій контролю та нагляду за безпекою дорожнього руху на дорогах і автошляхах України, а також забезпечує дотримання Правил дорожнього руху усіма без виключення суб'єктами (учасниками) дорожнього руху, цей орган не був і не здавався добре призначеним до оборони.

Проте, коли настав критичний момент працівники патрульної поліції не стали діяти як бойові підрозділи Збройних Сил України, вступаючи до безпосередніх, бойових зіткнень з ворогом, як це вимушено робили працівники російських підрозділів МВС, яких вимушено кидали у самий епіцентр бойових дій, навіть не дивлячись на те, що вони не мають відповідної бойової кваліфікації [14, с. 129].

Натомість патрульні поліцейські України змогли проявити себе там, де вони мали можливість надати державі, її оборонним силам і суспільству, найбільшу користь та ефективність. Зокрема, вони демонстрували це, здійснюючи моніторинг діяльності та пересування ворожих сил на тимчасово окупованих територіях через камери відеофіксації.

Виявляючи та ідентифікуючи російську військову або іншу спеціальну техніку, патрульні поліцейські оперативно передавали інформацію про це до відповідних сил оборони, які згодом таку техніку знищували або захоплювали, в залежності від своїх власних можливостей.

Також зазначимо, що із плином перших декількох місяців повномасштабної війни патрульні поліцейські, окрім своєї ефективної діяльності на блок-постах і при моніторингу доріг і автошляхів України через камери відеофіксації, повернулися до ще однієї важливої та надзвичайно ефективної діяльності, яка може приносити високий рівень користі для держави і суспільства.

А саме мова йде про здійснення патрульними поліцейськими патрулювань місцевості, особливо у великих містах України або місцевості навколо об'єктів критичної цивільної чи військової інфраструктури урізних куточках держави. Стверджується, що саме такі дії (активне патрулювання) мають надати державі, її містам і важливим об'єктам доволі надійний захист від ворожих диверсій.

Адже, відповідно до тез і тверджень багатьох експертів і аналітиків, саме диверсійні атаки та замахи на стратегічно важливі об'єкти військової та цивільної інфраструктури, які знаходяться глибоко в українському тилу, становлять найбільш серйозну небезпеку для держави і суспільства, знаходячись на одному рівні з масованими ракетними обстрілами українських міст російськими військами [15, с. 13].

При активному патрулювання чітко визначеної місцевості, патрульні поліцейські здатні своєчасно зафіксувати та ідентифікувати небезпеку (наприклад, діяльність диверсійної групи) та вчинити усі можливі та передбачені чинним законодавством дії для нівелювання тієї чи іншої небезпеки. На прикладі успішного досвіду багатьох зарубіжних держав ми змогли встановити, що активне патрулювання місцевості патрульною поліцією є дійсно ефективним засобом нівелювання злочинів і небезпек.

Висновки

Отже, підсумовуючи усі, наведені у цій статті тези, твердження і наукові погляди правознавців, а також формуючи на їх основі кінцеві авторські умовиводи, можемо зазначити, що патрульна поліція, України, відповідно до норм чинного законодавства України, а також згідно з внутрішніми статутами, наказами і розпорядженнями цього

правоохоронного органу має цілий ряд закріплених повноважень і функціональних обов'язків, які вона повинна здійснювати.

Вказується, що як і керівництву патрульної поліції, Національної поліції та керівництву МВС, так і звичайним, патрульним поліцейським, довелося досить швидко прийняти нову реальність, з якою зіткнулося усе українське суспільство та українська держава і адаптуватись до цієї нової реальності, а також до викликів і небезпек, які вона містить.

Зокрема, стверджується, що з перших днів війни, яку російські військові та їх злочинне керівництво розв'язали проти держави і громадян України, вітчизняні патрульні поліцейські у тісній взаємодії з багатьма іншими державними, правоохоронними та силовими підрозділами України, почали брати активну участь в обороні України.

А саме, стверджується, що з-поміж іншого, вони були задіяні у багатьох складових елементах здійснення оборони на багатьох напрямках. Наприклад, було зазначено, що працівники патрульної поліції України приймали активну участь в обороні великих міст України.

Багатьма дослідниками та аналітиками стверджується, що такі ефективні дії патрульної поліції України у здійсненні активної оборони слугуватимуть прикладом для поліції інших держав.

Отже, аналізуючи вищевикладене, а саме історію та особливості видозмінення ключових функціональних обов'язків патрульних поліцейських за останні роки, а також вплив, здійснений на них повномасштабним злочинним вторгненням російських військ у лютому 2022 року, ми відзначаємо, що патрульна поліція продемонструвала високо оцінені можливості з адаптації до нових труднощів.

Література

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII.

2. Сокуренко В. В., Стрижак А. О. Загальна характеристика адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2021. № 2 (93). С. 194–202.

3. В. В Сокуренко. Оборона як ефективний засіб забезпечення безпеки суспільства та держави. Підприємництво, господарство і право.-2017.-№ 2.-С. 159-166.

4. Сокуренко В. В. Особливості наділення поліцейських додатковими повноваженнями під час воєнного стану в Україні. Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тези доп. учасників наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.).–Вінниця: ХНУВС, 2022.–С. 12-14.

5. Гусаров С. М. Щодо проблеми забезпечення прав громадян у діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану. Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану: тези доп. учасників наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.).–Вінниця: ХНУВС, 2022.–С. 21-23.

6. Актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України: монографія. С.М Гусаров, О.Ю Салманова, А.Т Комзюк, О.М Музичук, І.Д Казанчук.

7. Салманова О. Ю. Критерії оцінювання реалізації Національною поліцією України функцій управлінської діяльності. Збірник наукових праць «Логос», Харків, 2021.

8. Музичук О. М. Проблеми сучасної поліцеїстики: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.).-Харків, 2022.-С. 107-111.

9. Швець Д. В. Професійно-психологічна готовність поліцейських до роботи в умовах воєнного стану. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. (м. Харків, 26 трав. 2022 р.).

10. Музичук О. М. До проблеми визначення сутності контролю за діяльністю правоохоронних органів та його завдань. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 25 листоп. 2022 р.).–Харків: ХНУВС, 2022.–С. 47-49.

11. Джафарова О. В., Шатрава С. О. Деякі аспекти реалізації державної політики у сфері забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Вінниця: ХНУВС, 2022.–С. 38-41.

12. Власенко І. В., Моргунов О. А. Підвищення рівня бойової готовності поліцейських при виконанні службово-бойових задач. Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану: матеріали регіонал. наук.-практ. конф.(м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.).-Дніпро, 2022.-С. 22-23.

13. Бандурка О. М. Державна політика у сфері захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Вінниця: ХНУВС, 2022.–С. 14-16.

14. Сокуренко В. В. Підготовка кадрів для сектору безпеки і оборони як передумова забезпечення національної безпеки України. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. (м. Харків, 26 трав. 2022 р.) с. 128-131.

15. Сокуренко В. В. Забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури як одне із пріоритетних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки. Проблеми сучасної поліцеїстики : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) с. 13-15.

SUMMARY

In this article, the key elements of the current state of activity of the patrol police of Ukraine in the context of proper provision of road traffic safety in the conditions of martial law in Ukraine are researched and thoroughly analyzed. Also, ways of possible improvement of the current state of ensuring road traffic safety in Ukraine with the forces and capabilities of the domestic patrol police, by adopting successful foreign experience in this field, are considered.

Among other things, this article clearly and unequivocally recognizes, and subsequently repeatedly confirms, the thesis that thanks to a number of important factors, such as effective political and state leadership, a qualitatively reformed structure of management and interaction between law enforcement and law enforcement agencies of Ukraine, a high level of patrol police efficiency was achieved in the conditions of martial law.

Key words: Patrol police, martial law, effective activity, emergency situation, interaction, management, internal structure, administrative law, legal support, law enforcement agency.

ДОГОВІР ПРОКАТУ НАЗЕМНИХ САМОХІДНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК СПОЖИВЧИЙ ДОГОВІР

ЯРОЦЬКИЙ Віталій Леонідович - доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-4489-1816
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.29

Стаття присвячена характеристиці договору прокату автотранспортних засобів як різновиду споживчих договорів. Серед договірних засобів цивільно-правового регулювання широкого спектру відносин майнового найму договір прокату займає окреме положення. Специфіка предмета договору прокату обумовлює і суб'єктний склад відповідних договірних відносин, і можливість застосування тих чи інших засобів забезпечення виконання зобов'язань, і цивільно-правових засобів захисту суб'єктивних прав та законних інтересів його учасників. Нормативне закріплення у чинному ЦК України правила щодо використання предмета договору прокату для задоволення побутових невиробничих потреб споживач дозволяє віднести його до різновиду споживчих договорів. Нормативно закріплена у ч. 2 ст. 788 ЦК України можливість використання речей, переданих у прокат для виробничих потреб наймача, не змінює цього висновку і підлягає розгляду як виключення із загального правила. Передача речі в прокат для його використання з метою задоволення виробничих потреб наймача може здійснюватись виключено після узгодження цього напрямку вилучення його корисних властивостей із наймодавцем. В обох випадках наймач набуває статусу споживача послуги прокату, а дії наймодавця повинні цілком узгоджуватись із законодавством України про захист прав споживачів. У зв'язку з цим пропонується доповнити положення ч. 2 ст. 787 ЦК України характеристикою договору прокату не тільки як договору приєднання, але і як споживчого договору.

Ключові слова: договір прокату наземних самохідних транспортних засобів, послуга прокату, договір оренди,договірні відносини, зобов'язальні відносини.

Мета: науковий аналіз загальних положень договору прокату наземних самохідних транспортних засобів як різновиду споживчого договору.

Огляд останніх публікацій: окремі аспекти регулювання договірних відносин у сфері передачі речей у прокат досліджували Банасевич І. І., Т. В. Боднар, С. Я. Вавженчук, М. М. Гудима, Гриняк А. Б., Калаур І. Р., Коссак В. М., Мороз М. В. тощо.

Виклад основного матеріалу

Інституціоналізація та розмежування двосторонніх відносин у сфері передачі речей у прокат (найму речей у розумінні римських юристів) у якості окремих різновидів договорів відбулись за часів процвітання Римської імперії. У цьому аспекті в римському приватному праві розрізняли : locatio-conductio rerum (найм речей), locatio-conductio onerarum (наймання послуг) і locatio-conductio operis (наймання роботи, або підряд). Найм речей у класифікації римських юристів дав поштовх подальшому розвитку таких сучасних договірних конструкцій як договори прокату, найму (оренди), лізингу та позички.

Для вирішення питання про приналежність договорів прокату до споживчих договорів необхідно виявити наявність спільних юридичних ознак, притаманних таким договорам. М. М. Гудима виділяє такі основні ознаки споживчого договору: специфічний суб'єктний склад; особливість предмета в частині призначення виключно для особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності; публічно-правовий характер; оплатний характер; особливий порядок укладення [1, с. 22-27]. З приводу виділення М. М. Гудимою таких ознак споживчого договору, як публічно-правовий характер та особливий порядок укладення, то заслуговує на підтримку теза І. І. Банасевич, про те, що: не зовсім доцільно та обґрунтовано наголошувати на публічно- правовому характері будь-якого цивільно-правового договору, в тому числі споживчого, адже правовідносини, корті становлять предмет регулювання цивільного права, є приватноправовим та засновані на юридичній рівності і майновій самостійності їх учасників. Отже, мова може йти тільки про встановлення певних особливостей правового статусу сторін споживчого договору. І. І. Банасевич доводить, що характерною ознакою правовідносин за участю спожива- чів є нерівне становище суб'єктів, наявність «сильної» і «слабкої» сторони: з одного боку виступають підприємці, що володіють не лише капіталом, а й певним обсягом необхідних фахових знань про свій товар (роботу, послугу), а з іншого – індивідуальний споживач (фізична особа), який змушений довіряти наданій інформації про товар, роботу або послугу [2, с. 72]. Таким чином, можливість говорити про те, що договір прокату транспортних засобів є різновидом споживчого договору, доводиться наявністю трьох спільних ознак, таких як: суб'єктний склад, мета договорів та їх оплатний характер. Розглянемо їх детальніше на прикладі даного договору.

Відповідно до положень ст. 787 ЦК України за договором прокату наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у володіння та користування за плату на певний строк. Виходячи із цього легального визначення договору прокату, його предметом можуть бути будь-які рухомі речі, включаючи транспортні засоби. Для визначення кола транспортних засобів, що потенційно можуть бути предметом договору прокату, варто звернутись до положень ч. 1 ст. 798 ЦК України, що визначають предмет договору найму (оренди) транспортного засобу та використати їх за аналогією. Згідно положень цієї норми предметом договору найму транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні транспортні засоби.

Виходячи з цього, предметом договору прокату транспортного засобу за аналогією закону, на перший погляд, також можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби. Разом з тим, це припущення в ході аналізу приписів чинного цивільного законодавства України виявляється хибним. Адже, виходячи із буквального тлумачення приписів ч. 1 ст. 787 та ч. 1 ст. 788 ЦК України предметом договору прокату транспортного засобу можуть бути лише рухомі речі. З цієї точки зору, згідно приписів ч. 1 ст. 181 ЦК України режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання за умови, що права на них підлягають державній реєстрації. Крім неможливості беззастережного віднесення всіх без виключення вказаних різновидів транспортних засобів до рухомих речей, окремі аспекти визначеного для них актами чинного цивільного законодавства України правового режиму входять у суперечність з іншими нормативними вимогами. Мова йде, зокрема, про вимоги щодо споживчих характеристик предмета договору прокату. Адже навряд чи є правові підстави беззастережно віднести їх до рухомих речей, які використовуються для задоволення побутових невиробничих потреб наймача, як це закріплено у положеннях ч. 1 ст. 788 ЦК України, що визначають вимоги до предмета договору прокату. Виходячи з цих міркувань, предмет договору прокату транспортних засобів в Україні звужується до наземних самохідних транспортних засобів та маломірних морських та річкових суден.

Легкомоторні літаки в Україні підлягають державній реєстрації і у зв'язку з цим на них також може бути поширено режим нерухомої речі, що у поєднанні з обов'язковістю володіння потенційним наймачем засвідченими свідоцтвом навичками пілота значно звужує, а іноді і виключає випадки їх розгляду у якості потенційного предмета договору прокату.

Серед наземних самохідних транспортних засобів можна виокремити безліч зразків військової техніки, що взагалі виключена із цивільного обороту, а також транспортних засобів спеціального призначення, що мають специфічну та обмежену сферу їх використання у цивільному обороті (наприклад, пожежні машини та інша спецтехніка). Очевидно, що напрями та сфери використання цієї техніки жодним чином не передбачають задоволення побутових невиробничих потреб наймача, що виключає можливість розгляду вказаних категорій наземних самохідних транспортних засобів у якості предмета договору прокату. Таким чином, не кожний наземний самохідний транспортний засіб може бути предметом договору прокату транспортних засобів. Адже одна із основних нормативних вимог до сфери та напрямів їх використання полягає у потенційній можливості задоволення повсякденних споживчих потреб споживача. Такі транспортні засоби як повітряні, морські та річкові судна здебільшого можуть бути предметом договорів найму (оренди) та лізингу.

Виходячи із викладеного, наземний самохідний транспортний засіб, переданий у володіння наймачу за договором прокату, за загальним правилом і рідкісними виключеннями з нього, підлягає використанню зазвичай для досягнення власних споживчих непідприємницьких цілей наймача. Цей висновок ґрунтується на положеннях статті 788 ЦК України, які визначають предмет договору прокату як рухому річ, яка за загальним правилом використовується для задоволення побутових невиробничих потреб наймача. Якщо звернутися до усталеного європейського досвіду до формування мети,із якою споживач вступає у відповідні правовідносини, то відповідно до чинних положень Директиви 2011/83 [3] та Директиви 98/6 [4] поняття «споживач» означає особу, яка діє не з метою своєї комерційної чи професійної діяльності. Відповідно до ЗУ «Про міжнародне приватне право» (ст.45), «до договорів споживання належать договори щодо придбання товарів та одержання послуг особою (споживачем) не для цілей підприємницької діяльності» [5].

Якщо звернутися до вітчизняного законодавства, то відповідно до положень Закону України «Про захист прав споживачів», на відміну від договорів про передачу майна у власність, підрядних договорів чи спрямованих на надання послуг, договори «групи найм» не врегульовані. Постанова пленуму Верховного суду України № 5 від 12.04.96 р. «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» зазначає, що до відносин, які ними регулюються цим Законом належать, зокрема, ті, що виникають із договорів побутового прокату, безоплатного користування майном. Також Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку», затверджений Наказом Українського союзу об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення № 46 від 16.12.1999 р. зазначає, що надання послуг прокату регулюється ЗУ «Про захист прав споживачів». Таким чином, саме на підставі ознаки побутовості, договір побутового прокату виділявся в окремий різновид договору майнового найму, а тому потребував спеціального регулювання. У цій групі договорів прокат доцільно виділити як окремий вид споживчого договору. З огляду на вище зазначене, слід відзначити, що застосування у назві договору терміну «побутовий» свідчило про виключно споживчий характер відносин прокату [6, с.116].

Разом з тим, згідно частини другої статті 788 ЦК України рухома річ, що є предметом договору прокату, у відповідних випадках все ж може використовуватись для задоволення різноманітних комерційних потреб наймача, якщо це встановлено договором. Договір прокату наземних самохідних транспортних засобів характеризується тим, що наймодавець за договором повинен здійснювати надання послуг з прокату в межах

здійснення ним відповідного напряму підприємницької діяльності. Очевидно, що для здійснення підприємницької діяльності він повинен набути статусу або юридичної особи, або підприємця без створення юридичної особи. Адже можливість здійснювати систематичне та на власний ризик ініціативне вилучення прибутку з діяльності по передачі відповідного майна у прокат споживачам згідно чинного вітчизняного законодавства наймодавець набуде виключно у межах вказаних двох основних форм здійснення підприємницької діяльності в Україні. Наймачем за договором прокату наземних самохідних транспортних засобів може будь-яка фізична чи юридична особа, яка зацікавлена у набутті у володіння та користування на певний строк чужого майна за плату для задоволення власних побутових чи, як виключення за узгодженням із наймодавцем, виробничо-комерційних потреб. Якщо ж у прокат передаються наземні самохідні транспортні засоби, які наймач планує використовувати для здійснення підприємницької діяльності, обидві сторони договору прокату повинні мати статус суб'єктів підприємницької діяльності. У цьому випадку договір прокату набуває окремих ознак договору, що використовується у сфері підприємницької діяльності і виконує функцію позанормативного регулятора двосторонніх відносин між підприємцями. При цьому згідно положень ч. 1 ст. 791 ЦК України наймач не має права на укладення договору піднайму. У зв'язку з цим виключається можливість передачі наймачем наземного самохідного транспортного засобу у якості предмету договору прокату будь-якому іншому потенційному споживачу прокатних послуг.

Згідно приписів ст. 790 ЦК України наймач має право на відмову від договору прокату наземних самохідних транспортних засобів. Виходячи із буквального тлумачення приписів цієї статті, це право є безумовним і наймач, здійснюючи це право, може в односторонньому порядку в будь-який момент відмовитись від договору і припинити подальші договірні прокатні відносини, повернувши наземний самохідний транспортний засіб наймачеві. Закон не визначає вимоги до стану наземного самохідного транспортного засобу, що підлягає поверненню при достроковій відмові наймача від договору прокату. Однак очевидно, що він підлягає поверненню у задовільному технічному та естетичному стані з урахуванням пробігу при належній та дбайливій його експлуатації.

Цивільно-правовий механізм такої відмови закріплений на рівні положень ст. 214 ЦК України. При цьому частина перша цієї статті визначає можливість захисту прав інших осіб за умови їх порушення такою односторонньою відмовою від подальшого продовження договірних правовідносин. У розглядуваних прокатних відносинах така одностороння відмова наймача від договору може об'єктивно завдати шкоди майновим інтересам наймодавця. Адже наймодавець, як підприємець, планує розвиток свого бізнесу і має право сподіватись, що передання наземного самохідного транспортного засобу в прокат буде приносити йому прибуток протягом всього строку дії договору прокату. В практиці Європейського суду з прав людини ці сподівання мають назву «справедливі очікування» і підлягають врахуванню при вирішенні відповідних категорій судових справ. У вітчизняному цивільному законодавстві спорідненою з справедливими очікуваннями конструкцією є право наймодавця на компенсацію упущеної вигоди, якщо ним буде доведено факт завдання йому майнової шкоди відмовою наймача від договору прокату. Очевидно, що і у випадку припинення договірних відносин, і у зв'язку із закінченням строку договору, і при односторонній відмові наймача від договору наземний самохідний транспортний засіб, що є предметом договору прокату, підлягає поверненню у належному стані з урахуванням амортизації. Для цього на практиці перед передачею речей в прокат рекомендовано документально фіксувати у договорі основні характеристики їх технічного стану та наявні вади естетичного вигляду у вигляді подряпин, соколів та інших характерних дефектів кузова, скла та інших конструктивних елементів наземного самохідного транспортного засобу. Наприклад, на практиці у ході передачі в прокат наземного самохідного транспортного засобу пункти прокату часто документаль-

но фіксують задовільність технічного стану і (за потреби) наявні вади та ушкодження, що впливають на його естетичний вигляд, з їх деталізацією та прив'язкою до окремих елементів його конструкції. Така фіксація найчастіше здійснюється у тексті договору, хоча може мати вигляд і окремого акта технічного стану і зовнішнього вигляду наземного самохідного транспортного засобу, є бажаною як для наймодавця, так і для наймача. У відносинах, що виникають на підставі договору прокату наземних самохідних транспортних засобів, це дозволяє уникнути юридичних конфліктів на ґрунті можливої появи нових пошкоджень на ньому в результаті аварії чи просто недбалого відношення та неналежної експлуатації.

Наступне проблемне питання полягає у тому, чи виникає у наймача в розглядуваному випадку обов`язок відшкодувати завдану ним майнову шкоду, обумовлену неможливістю подальшої експлуатації наземного самохідного транспортного засобу в зв'язку з його неналежним технічним станом та поставарійними ушкодженнями у межах виконання умов договору? Відповідь на це проблемне питання повинна бути ствердною, виходячи з того, що згідно з приписами ч. 3 ст. 791 ЦК України капітальний і поточний ремонт предмета договору прокату наземного самохідного транспортного засобу здійснює наймодавець за свій рахунок, якщо не доведе, що пошкодження сталося з вини наймача. Таким чином тягар доказування факту завдання майнової шкоди покладається на наймодавця, але між йому надається шанс відшкодувати завдані неналежною експлуатацією чи пошкодженням конструктивних елементів наземного самохідного транспортного засобу за рахунок наймача як особи, безпосередньо винної у цих неправомірних діях.

Висновки

Як різновид споживчих договорів, договір прокату наземних самохідних транспортних засобів, згідно ч. 3 ст. 787 ЦК України є публічним договором. Згідно ст. 633 чинного ЦК України публічним є договір, в якому одна сторона - підприємець взяла на себе обов`язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться. Положення щодо публічності будь-якого споживчого договору дещо нівелюють один із ключових напрямків забезпечення свободи договору, визначеної нормативними приписами ст. 627 ЦК України - свободу вибору контрагента. У цьому випадку положення цивільного права, забезпечуючи збалансованість суб'єктивних цивільних прав та обов'язків сторін відносин у сфері споживання, надають перевагу споживачу. Ці гарантії полягають у безперешкодності задоволення споживачем своїх споживчих інтересів за рахунок прийняття його контрагентом на себе обов`язку безвідмовності у встановленні та розвитку споживчих відносин з кожним, хто до нього звернеться. У зв'язку з цим публічний договір є незамінним у відносинах роздрібної торгівлі, перевезення пасажирів транспортом загального користування, надання послуг зв'язку, медичного, готельного, банківського обслуговування тощо. Є виправданим його застосування і у ході надання послуг прокату наземних самохідних транспортних засобів. Законодавець віддав пріоритет у забезпеченні балансу інтересів наймачу за договором прокату, незважаючи на те, що наймодавцю за договором небайдуже, як використовується належне йому на праві власності майно і в якому стані воно буде передане йому при поверненні після закінчення строку дії договору. Персональні характеристики наймача мають для наймодавця істотне значення з точки зору впевненості чи, навпаки, невпевненості у дбайливому та обачному ставленні ним до переданого йому у прокат наземного самохідного транспортного засобу. Наймодавець зацікавлений у належному та дбайливому здійсненні наймачем експлуатації наземного самохідного транспортного засобу, що є предметом договору прокату. Його експлуатація повинна здійснюватись наймачем з урахуванням його призначення у цивільному обороті та обов'язкового застосування необхідних і достатніх мір щодо забезпечення його схоронності та належного технічного стану. Тут баланс інтересів сторін зміщений законодавцем на користь наймодавця, який згідно ч. 3 ст. 791 ЦК України має право на здійснення як капітального, так

і поточного ремонту наземного самохідного транспортного засобу, що є предметом договору прокату, за рахунок наймача якщо доведе, що його пошкодження сталося з його вини. При цьому наймодавець пов'язаний договірним зв'язком із наймачем предмета договору прокату і має право пред'явлення претензій до наймача щодо належного стану предмета договору прокату у момент його повернення. Звичаї ділового обороту у сфері договірних відносин за загальним правилом полягають у покладенні відповідальності за будь-які неправомірні дії щодо предмету договору, що спричинили його порчу, пошкодження, вихід з ладу чи завдали іншої шкоди, на сторону, яка знаходиться з потерпілою стороною у договірних відносинах. Виходячи з цього, відповідальність за винні неправомірні дії у розглядуваному випадку повинна бути покладена на наймача за договором прокату. Саме він є відповідальним несе ризик виникнення будь-яких негараздів, які можуть статися з предметом підряду і несе відповідальність за його пошкодження чи знищення за умови його вини. Істотна особливість договірних прокатних відносин полягає у тому, що предмет договору прокату може бути пошкоджений як з вини наймача, так і з вини третіх осіб. В останньому випадку претензії до суб'єкта завдання шкоди може пред'явити лише наймодавець за договором прокату.

SUMMARY

The article is dedicated to the description of the car rental contract as a type of consumer contracts. Among the contractual means of civil regulation, the rental agreement occupies a separate position in the wide range of relations of property rental. The specifics of the rental contract object determine the subject composition of the corresponding contractual relations, the possibility of applying certain means of ensuring the performance of obligations, and civil legal means of protecting subjective rights and legitimate interests of its participants. The normative fixing in the current Civil Code of Ukraine of rules on the use of the rental contract object to satisfy non-industrial consumer needs allows it to be classified as a type of consumer contract. The normative possibility of using things rented for the industrial needs of the tenant, fixed in part 2 of Article 788 of the Civil Code of Ukraine, does not change this conclusion and should be considered as an exception to the general rule. The transfer of an item for rent for its use to satisfy the industrial needs of the tenant can only be carried out after coordination of this direction of removal of its useful properties with the lessor. In both cases, the tenant acquires the status of a consumer of the rental service, and the actions of the lessor must fully comply with the legislation of Ukraine on consumer protection. In this regard, it is proposed to supplement the provisions of part 2 of Article 787 of the Civil Code of Ukraine with a description of the rental contract not only as an accession contract but also as a consumer contract.

Keywords: ground self-propelled vehicle rental agreement, rental service, lease agreement, contractual relations, binding relations.

Література

1.Гудима М.М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України :дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 277 с.

2. Банасевич І.І. Теоретико-правові підходи до розмежування споживчого та публічного дого- ворів. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. 2017. С. 67-75.

3. Директива європейського парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄЕС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄЕС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text

4. Директива європейського парламенту і Ради 98/6/єс від 16 лютого 1998 року Про захист споживачів у контексті зазначення цін на продукти, які пропонують споживачам URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-98#Text

5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Голос України. 2005. № 138.

6. Федорончук А. В. Договір прокату: дис… канд..юрид.наук: 12.00.03. Навч.-наук. юрид. ін-т ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ. 2015. 228 с.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

БАКУМОВ Олександр Сергійович - доктор юридичних наук, доцент доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківський національний університет внутрішніх справ

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4003-1974

УДК 342.7

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.30

У статті досліджено особливості відповідальності Кабінету Міністрів України в системі юридичної відповідальності держави. Наголошується, що уряд закономірно виступає одним із ключових суб'єктів у системі юридичної відповідальності держави. Доводиться, що в юридичній відповідальності Кабінету Міністрів України як структурному елементі юридичної відповідальності держави присутні виняткова юридичні елементи. При цьому розширення сфер компетенційної прерогативи Уряду має врівноважуватися зміцненням засад його юридичної відповідальності в системі юридичної відповідальності держави. Обстоюється позиція, згідно з якою її настання не тягне за собою припинення повноважень останнього, а лише інші несприятливі правові наслідки, зокрема такі, як: визнання нечинними і скасування актів Кабінету Міністрів України; покладення на Уряд зобов'язання вжити в межах компетенції заходів із поновлення порушених прав і свобод людини та громадянина тощо. Такі наслідки визнаються засобами дисциплінування, забезпечення належної роботи Уряду, мають характер правозабезпечувальних заходів щодо належного здійснення Кабінетом Міністрів України покладених на нього функцій. Робиться висновок, що нормативна складова відповідальності Кабінету Міністрів України в системі відповідальності держави не може вважатися інституційно та нормативно завершеною. В її системі досі відсутні наріжні, фундаментальні елементи, зокрема: чітко не означені підстави її настання, процедури її застосування та санкційний «блок». Такий стан об'єктивно вказує на загальну недовершеність вітчизняної моделі юридичної відповідальності Кабінету Міністрів України в системі відповідальності Української держави.

Ключові слова: уряд, Кабінет Міністрів України, відповідальність держави, юридична відповідальність, конституційно-правова відповідальність, нормативна складова юридичної відповідальності.

Вступ

Одним із ключових суб'єктів у системі юридичної відповідальності держави цілком закономірно виступає уряд, який у теорії конституційного права зазвичай розглядається як вищий орган виконавчої влади [1, с. 283].

В українському конституційному праві ключові конституційно-правові ознаки Уряду конкретизуються через інституціоналізацію Кабінету Міністрів України, який згідно з Конституцією України визнається вищим органом у системі органів виконавчої влади. Безумовно, важко заперечити проти зробленого у вітчизняній конституціоналістиці висновку, що «правовий статус Уряду в цілому, як і статус окремих його членів, має комплексний характер. Основу статусу зазначеного суб'єкта утворюють конституційно-правова та адміністративно-правова складові, що у практичній площині перебувають у нерозривній єдності» [2, с. 109]. Разом з тим аналізувати урядову діяльність потрібно і

через призму такої підвалини цієї діяльності, якою є юридична відповідальність Уряду та системний зв'язок її з юридичною відповідальністю держави. Звісно, при цьому слід спиратися на те, що «відповідальність уряду безпосередньо стосується правового статусу уряду, оскільки визначає зміст взаємовідносин з іншими органами державної влади» [3, с. 51].

Утім, якщо конституційно-правова відповідальність Кабінету Міністрів України як така доволі часто ставала предметом спеціальних досліджень у рамках вітчизняної конституційно-правової науки [4; 5], то аналіз ролі та місця Кабінету Міністрів України в системі відносин, що виникають і реалізуються щодо юридичної відповідальності держави загалом, аналітична юриспруденція досі обходить стороною.

Виклад основного матеріалу

Відповідальність уряду – це різновид конституційно-правової відповідальності, що є елементом стримувань і противаг, може наставати, в тому числі й за політичними обставинами, у разі застосування в порядку, визначеному законодавством, до Уряду або його членів законодавчо визначених санкцій з боку парламенту або президента через припинення їх (Уряду або його окремих членів) повноважень [6, с. 407].

У разі юридичної відповідальності Кабінету Міністрів України в системі юридичної відповідальності держави йдеться саме про негативну відповідальність. Крім того, така відповідальність не тягне за собою припинення повноважень Кабінету Міністрів України, а тягне інші несприятливі наслідки, зокрема такі, як визнання нечинними та скасування актів Кабінету Міністрів України в судовому чи позасудовому порядку; поновлення конституційного правопорядку та режиму конституційної законності тощо. Відповідно, на відміну від дуалістичної конституційно-правової відповідальності, в якій сполучено політичні та правові елементи, в юридичній відповідальності Кабінету Міністрів України як структурному елементі юридичної відповідальності держави присутні виняткові юридичні елементи.

Акцентування на юридичній відповідальності Кабінету Міністрів України означає відхід від виключно статусної інтерпретації правового статусу цього органу державної влади й перехід до переважно функціонального підходу, який більшою мірою кореспондує конституційно-правовим реаліям, призначенню цього органу публічної влади, а також перспективним тенденціям еволюції конституційно-правового регулювання його організації та діяльності.

На користь розгляду Кабінету Міністрів України в системі юридичної відповідальності держави саме в контексті функціонального підходу свідчать і новітні тенденції конституційно-правового розвитку, що специфічно заломлюються в організації та функціонуванні урядових структур. Так, протягом останнього часу в діяльності Кабінету Міністрів України, як і багатьох урядів зарубіжних країн, унаочнилася низка тенденцій, що об'єктивно свідчать про зміцнення його ролі та місця в державному апараті. Звісно, за таких умов очікуваним є не лише занепад підконтрольності, підзвітності Уряду та його виконавської дисципліни, але й загальне послаблення засад його юридичної відповідальності в механізмі юридичної відповідальності держави, що суперечить необхідності встановлення системи реальних гарантій проти концентрації влади в одній із її гілок.

Ґрунтуючись на цьому логічно припустити, що розширення сфер компетенційної прерогативи Уряду має врівноважуватися зміцненням засад його юридичної відповідальності в системі юридичної відповідальності держави. Більше того, з урахуванням тенденцій розвитку урядової влади, що дедалі більше зміцнюється та перетворюється на самодостатню попри конституційні засади поділу влади, зміцнення юридичної відповідальності Уряду в контексті юридичної відповідальності держави виявляється пріоритетним завданням. Пошук оптимальних шляхів його розв'язання становить одне з невід'ємних завдань сучасної конституційно-правової науки та практики.

Слід звернути увагу й на те, що в Україні не завершена конституційна реформа та

часті зміни змісту конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України, що спостерігається протягом майже двадцяти останніх років [7], багато в чому продукують певну відірваність Уряду від системи юридичної відповідальності держави, багато в чому декларативний характер інституціоналізації цього органу влади в системі відповідальності держави.

Між тим, конституційні норми в їх системному зв'язку дають достатньо підстав для твердження про покладення на Уряд значної частини юридичної відповідальності перед Українським народом як єдиним сувереном і джерелом публічної влади в Україні. Саме на такому підході по суті побудована концепція статусу Кабінету Міністрів України, втілена на конституційному рівні в нашій державі. На рівні Основного Закону України, зокрема, тричі застосовано термін «відповідальність» щодо Кабінету Міністрів України – у частинах першій і другій статті 87 та в частині другій статті 113 Конституції України. Згідно з цими положеннями, зокрема, Кабінет Міністрів України є відповідальним перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України в межах, передбачених Конституцією. При цьому Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Водночас питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України[1].

Як випливає з аналізу вищенаведених конституційних норм, у них ідеться про досить різні форми відповідальності: з одного боку, про загальностатусну відповідальність Кабінету Міністрів України із зазначенням інстанцій відповідальності (Верховна Рада України та Президент України), окреслення яких спирається на чинну в державі форму правління [8, с. 11–12], з іншого боку, йдеться про цілком конкретний вид юридичної відповідальності Кабінету Міністрів України, що полягає в припиненні його повноважень унаслідок висловлення йому парламентом резолюції недовіри.

Визначаючи на конституційному рівні інстанції відповідальності стосовно Кабінету Міністрів України, законодавець, утім, уникнув визначеності стосовно об'єкта відповідальності Кабінету Міністрів України, тобто за що саме несе відповідальність Уряд. З огляду на конституційне визначення його статусу, а також беручи до уваги каталог його повноважень, що окреслюються в Конституції та законах України, на наш погляд, ідеться про належне, доцільне, сумлінне, законне (законними методами та способами) виконання усього комплексу повноважень в межах урядової компетенції, яка охоплює практично всі визначальні сторони суспільного та державного життя сферою державно-управлінського впливу.

Ще однією особливістю відповідальності Кабінету Міністрів України є необхідність утримання його діяльності в чітко визначених рамках процедур застосування наданих повноважень, стадійності відповідних урядових дій на всіх етапах діяльності Кабінету Міністрів України. Більшість таких процедур Кабінет Міністрів України в порядку «самозобов'язування» встановлює на основі Закону України «Про Кабінет Міністрів України» у своєму Регламенті, який визначає порядок проведення засідань Кабінету Міністрів України, підготовки та ухвалення рішень, інші процедурні питання його діяльності, а також визначає порядок розроблення, виконання та моніторингу виконання програмних документів Кабінету Міністрів України

[1] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, ред. від 01.01.2020 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

(частина 3 статті 4 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»[2]).

Розглядаючи юридичну відповідальність Кабінету Міністрів України через призму виконання ним законодавчо визначених завдань із реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави, слід зважити на те, що саме на Уряд тим самим покладається повна юридична відповідальність за її належне здійснення у повному обсязі. При цьому така «відповідальність уряду виконує завдання попередження та усунення ситуацій, коли урядовою діяльністю порушується конституційно встановлений порядок функціонування апарату держави або ця діяльність не відповідає конституційно захищеним цілям державного розвитку» [5, с. 61]. Виконання означених завдань передбачає проведення збалансованої та продуманої урядової політики, що базується передусім на позиціях, викладених у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, яка є «не просто планом дій уряду, а фактично інструментом забезпечення реалізації державної політики, сформульованої в стратегічних актах парламенту та глави держави» [9, с. 19]. Тому можна дійти висновку про раціональність міркувань учених щодо ключової ролі згаданого політико-правового документа стратегічного характеру [10] в реалізації юридичної відповідальності Кабінету Міністрів України. Безумовно також, що означена Програма «є однією з умов набуття легітимності уряду, адже лише в такому разі буде коректним говорити про підтримку уряду парламентською більшістю, а тим більше про спільну відповідальність законодавчої і виконавчої влади чи узгодженість їхньої взаємодії в рамках системи поділу влад» [11, с. 140].

Юридичну відповідальність Кабінету Міністрів України пов'язують з ухваленням ним певних нормативних актів, що супроводжує практично весь цикл урядової діяльності в демократичній державі. При цьому можна виокремити юридичну відповідальність Уряду за участь у законодавчому процесі та у виданні власних нормативно-правових актів, які повинні відповідати законам. Так, від якісної підготовки Урядом проєкту Державного бюджету залежить добробут і кожного громадянина, і країни в цілому. Багато в чому від видання Урядом підзаконних нормативно-правових актів залежить дієвість законів, що ставить і власне парламент і результати його діяльності в тісну залежність від Кабінету Міністрів України.

Водночас конституційно-правові норми програмують значно більшу відповідальність Уряду у сфері власної нормотворчої діяльності. Адже аксіоматично, що численні нормативно-правові акти, що ухвалюються Урядом, «мають органічно входити до вже існуючої в державі системи законодавства, не спричиняючи таких феноменів, як звуження чи заперечення конституційних прав громадян, суперечність законам України чи Конституції тощо» [6, с. 389]. Базовою та ключовою є конституційна норма, вміщена у частині першій статті 117 Конституції України, згідно з якою Кабінет Міністрів України видає постанови і розпорядження в межах своєї компетенції[3]. При цьому Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України (частина третя статті 113 Конституції України[4]), що змушує розглядати акти Кабінету Міністрів України не лише як підзаконні, але й як такі, що мають відповідати указам Президента України та постановам Верховної Ради України.

Однак слід заперечити проти спроб розширювального тлумачення меж компетенції Уряду за рахунок включення до актів, що визначають такі межі, актів Президента України [6, с. 390]: межі компетенції Кабінету Міністрів України визначаються повноваженнями, наданими йому виключно

[2] Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII, ред. від 10.11.2021 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18.

[3] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, ред. від 01.01.2020 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

[4] Там само.

Конституцією та законами України (пункт 12 частини першої статті 92, пункт 10 статті 116, частина друга статті 120 Конституції України[5]). Як вищий орган виконавчої влади Кабінет Міністрів України при врегулюванні питань, віднесених до його компетенції, «зобов'язаний керуватися Законом і не може змінювати, доповнювати чи розширювати його зміст»[6].

Розглядаючи відповідальність Кабінету Міністрів України в системі юридичної відповідальності держави, слід також звернути увагу на певну супідрядність і взаємозалежність цих правових феноменів. Відповідальність Кабінету Міністрів України у цьому сенсі не лише пов'язується зі спричиненням його незаконними чи неконституційними рішеннями матеріальної чи моральної шкоди громадянам, але й з необхідністю понести відповідальність за порушення «режиму конституційної законності, конституційно визначеного порядку функціонування і взаємодії владних інституцій в системі поділу влади, що створює загрозу руйнування принципу правової держави» [5, с. 107]. У цьому контексті слід розглядати, зокрема, як неприйнятне тривале невидання Кабінетом Міністрів України необхідних нормативно-правових актів і незабезпечення ним приведення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність до законів України з урахуванням положень низки рішень Конституційного Суду України. Очевидно, що невжиття Кабінетом Міністрів України належних заходів щодо виконання актів Конституційного Суду України не лише підриває пряму дію статті 151[2] Конституції України, згідно з якою рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені [2], але і посягає на конституційну законність у державі, призводить до ситуації нереалізованості багатьох соціальних прав громадян.

Безумовно, з міркувань необхідності реалізації юридичної відповідальності держави Уряд мав би бути притягнутий до відповідальності за такі діяння, як і наприклад, за істотне погіршення економічної, політичної або іншої ситуації в країні, створення загроз національній безпеці тощо, тобто за ті «ситуації, які потребують негайного реагування уповноважених державних суб'єктів, або для розв'язання конституційних конфліктів між вищими органами державної влади, що можуть призвести до розбалансування влади, порушення конституційних принципів і посягань на конституційно захищені суспільні інтереси та цінності» [7, с. 108–109]. У цьому сенсі відповідальність Кабінету Міністрів України має бути націлена на повне й невідкладне поновлення конституційного правопорядку та конституційної законності.

На жаль, конституційно-правових важелів забезпечення такого поновлення в законодавстві України обмаль. Крім того, це здебільшого опосередковані важелі: можливість визнання парламентом роботи Уряду чи окремих урядовців незадовільною (хоч інститут індивідуальної відповідальності міністрів має обмежений характер у конституційному праві України [6, с. 432–440]), створення тимчасових слідчих комісій щодо розслідування тих чи інших зловживань або порушень у діяльності Кабінету Міністрів України, контроль і моніторинг з боку відповідних контролюючих і правоохоронних органів тощо.

У цьому напрямі законодавство про Кабінет Міністрів України явно потребує ґрунтовного доопрацювання з метою забезпечення присутності принципу юридичної відповідальності в усіх без винятку важливих сторонах його організації та діяльності. Водночас новелізоване в такий спосіб законодавство потребуватиме ретельного та всебічного застосування з метою надання

[5] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, ред. від 01.01.2020 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

[6] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1222» від 28.10.2009 № 28-рп/2009 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028p710-09.

зазначеному принципові реалістичності та здійсненності.

Висновки

На сьогодні в Україні нормативна складова відповідальності Кабінету Міністрів України в системі відповідальності держави не може вважтися інституційно та нормативно завершеною. В її системі досі відсутні наріжні, фундаментальні елементи, зокрема: чітко не означені підстави її настання, процедури її застосування та санкційний «блок». Такий стан об'єктивно вказує на загальну недовершеність вітчизняної моделі юридичної відповідальності Кабінету Міністрів України в системі відповідальності Української держави.

Окреслюючи на конституційному рівні інстанції відповідальності стосовно Кабінету Міністрів України, законодавець, утім, уникнув визначеності стосовно об'єкта його відповідальності. Вважаємо, що з огляду на його статус, а також беручи до уваги каталог його повноважень, що формалізуються в Конституції та законах України, слід вести мову про належне, сумлінне, законне виконання усього комплексу повноважень в межах урядової компетенції.

Щодо юридичної відповідальності Кабінету Міністрів України, то вона не тягне за собою припинення його повноважень, а лише інші несприятливі правові наслідки, зокрема такі, як визнання нечинними і скасування актів Кабінету Міністрів України; покладення на Уряд зобов'язання вжити у межах компетенції заходів із поновлення порушених прав і свобод людини та громадянина тощо. Такі наслідки є засобами дисциплінування, забезпечення належної роботи Уряду, мають характер правозабезпечувальних заходів щодо належного здійснення Кабінетом Міністрів України покладених на нього функцій.

Література

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков ; за ред. В. М. Бесчастного. Київ : Знання, 2007. 467 с.

2. Совгиря О. Структура конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України: теоретико-методологічні аспекти. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4 (12). С. 105–115.

3. Терещук М. М. Актуальні питання відповідальності Уряду в сучасних республіках. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30 (1). С. 51–54.

4. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2000. 175 с.

5. Муртіщева А. О. Конституційно-правова відповідальність уряду в державах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2019. 280 с.

6. Совгиря О. В. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України: сучасний стан та тенденції розвитку : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 464 с.

7. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія. Харків : Право, 2011. 768 с.

8. Павленко Р. М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід. Київ : Академія, 2002. 296 с.

9. Берназюк І. М. Конституційно-правовий статус та механізми реалізації стратегічних (програмних) актів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2017. 528 с.

10. Берназюк І. М. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: поняття, сутність та значення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 26–28. URL: http://lsej.org.ua/4_2017/7.pdf.

11. Пономаренко М. В. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: правова природа та проблеми реалізації. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (59), ч. 2. С. 140–145.

References

1. Bernaziuk, I. M. (2017). Program activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine: the concept, nature and importance. *Juridical scientific and electronic journal*, *4*, 26–28. http://lsej.org.ua/4_2017/7.pdf.

2. Bernaziuk, I. M. (2017). *Constitutional and legal status and mechanisms for implementing strategic (pre-election program) acts* [Doctoral thesis, Uzhhorod National University].

3. Beschastnyi, V. M., Filonov, O. V., Subbotin, V. M., Pashkov S. M. (2007) *Constitutional (State) Law of Foreign Countries* (V. M. Beschastnyi, Ed.). Znannya.

4. Melnyk, O. V. (2000). *Constitutional and Legal Responsibility of Higher State Authorities* [Candidate thesis, Kyiv National Taras Shevchenko University].

5. Murtishcheva, A. A. (2019). *Constitutional and legal liability of government in the European Union countries: a comparative analysis* [Candidate thesis, National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise].

6. Pavlenko, R. M. (2002). *Parliamentary Responsibility of the Government: World and Ukrainian Experience*. Academia.

7. Ponomarenko, M. V. (2012). Activity Programme of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Legal Nature and Problems of Implementation. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, 4 (59),* 140–145.

8. Seryogina, S. G. (2011). *Form of Government: Issues of Constitutional and Legal Theory and Practice*. Law.

9. Sovhyrya, O. V. (2012). *Constitutional and Legal Status of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Current Status and Development Trends*. Jurinkom Inter.

10. Sovhyrya, O. V. (2012). Structure of the Constitutional and Legal Status of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Theoretical and Methodological Aspects. *Bulletin of the High Council of Justice, 4 (12),* 105–115.

11. Tereshchuk, M. M. (2015). Current Issues of the Governmental Responsibility in the Modern Republics. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, *30 (1),* 51–54.

Bakumov Oleksandr,
Doctor of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Constitutional and International Law Faculty of 4
Kharkiv National University of Internal Affairs
e-mail: 1const.law@gmail.com

THE CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF LEGAL RESPONSIBILITY OF THE STATE

The article examines the specifics of the Cabinet of Ministers of Ukraine's liability in the system of legal liability of the State. It has been noted that the government is naturally one of the key actors in the system of legal liability of the State. It has been proved that legal liability of the Cabinet of Ministers of Ukraine as a structural element of legal liability of the State contains exclusively judicial elements. Moreover, the expansion of the Government's competence prerogative should be balanced by strengthening the principles of its legal liability in the system of legal liability of the State. It has been argued that its occurrence does not entail termination of the latter's powers, but only other adverse legal consequences, in particular, such as: invalidation and cancellation of acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine; imposition of an obligation on the Government to take measures within its competence to restore violated human and civil rights and freedoms, etc. Such consequences are recognised as a means of discipline, ensuring the proper functioning of the Government, and have the nature of law enforcement measures for the proper exercise of the functions entrusted to it by the Cabinet of Ministers of Ukraine. It has been concluded that the normative component of the Cabinet of Ministers of Ukraine's liability in the system of state liability cannot be considered institutionally and normatively complete. The system still has no cornerstone, fundamental elements, in particular: the grounds for its occurrence, the procedures for its application and the sanctions "block" are not clearly defined. This situation objectively indicates the general imperfection of the national model of legal liability of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the system of liability of the Ukrainian state.

Key words: government, the Cabinet of Ministers of Ukraine, state liability, legal liability, constitutional and legal liability, normative component of legal liability.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) ЗА ДОДЕРЖАННЯМ І ВИКОНАННЯМ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

МЕЛЬНИК Віталій Васильович - здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

https://orcid.org/0009-0001-8274-0517

УДК 342.9

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.31

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, з'ясовано сутність понять нагляд та контроль. Здійснено розмежування вказаних термінів в контексті державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки. Встановлено особливості, які розкривають сутність державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки.

Ключові слова: державний нагляд, контроль, пожежна безпека, забезпечення, законодавство.

Постановка проблеми

Додержання та виконання вимог законодавства у сфері пожежної безпеки є фактично неможливим без здійснення державного нагляду (контролю) за відповідним напрямом. При цьому, варто зауважити, що вимоги чинного законодавства у сфері пожежної безпеки є досить широкими та різняться в залежності від галузі застосування. Забезпечення пожежної безпеки відноситься до суспільно значущої галузі діяльності, яка вимагає більш тонких і специфічних механізмів регулювання, що забезпечують ефективне виконання державою функцій щодо захисту таких конституційних прав громадян, як захист прав власності і майна, життя і здоров'я людей у разі надзвичайних ситуацій, перш за все пов'язаних з пожежею. Від якості змонтованого протипожежного обладнання, використовуваних матеріалів і засобів забезпечення пожежної безпеки, рівня виконання проектних і монтажних робіт безпосередньо залежить захищеність людей і майна в разі надзвичайних ситуацій, перш за все пов'язаних з пожежею. Тому необхідно досить жорстко регулювати якість виробів пожежно-технічної продукції та виконання робіт в галузі пожежної безпеки [1]. Саме тому, законодавець висуває досить жорсткі вимоги щодо дотримання пожежної безпеки, які віднаходять своє відображення у Кодексі цивільного захисту України, а також низки інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які в своїй сукупності формують законодавство у відповідній сфері.

Стан дослідження проблеми

Варто відзначити, що проблематика державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки неодноразово потрапляла у поле зору різних науковців. Зокрема їй приділяли увагу: С.І. Бібік, В.М. Гаращук, Т.С. Ківалова, В.Ю. Кобринський, Ю.Р. Лозинський, О.М. Мартин, О.М. Рєзнік, О.Ю. Савіна, А.І. Харчук та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість теоретичних здобутків, в юридичній літературі точиться жвава дискусія щодо сутності державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та окреслити особливості дер-

жавного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сутність понять нагляд та контроль; встановити як розмежовуються вказані терміни в контексті державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки; встановити особливості державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в роботі дістало подальшого визначення поняття та особливостей державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження варто зауважити, що найбільш загальні вимоги щодо дотримання норм чинного законодавства визначаються «Правилами пожежної безпеки в Україні». Перелік таких вимог є досить широким, а відтак, на нашу думку, їх найбільш доцільно класифікувати наступним чином: 1) в залежності від напрямку забезпечення пожежної безпеки: а) вимоги щодо збереження навколишнього середовища; б) вимоги щодо забезпечення пожежної безпеки на виробництві; в) вимоги побутового характеру; тощо; 2) в залежності від способів та засобів протидії загрозам: а) вимоги щодо превентивного (попереджувального) характеру; б) вимоги щодо порядку гасіння та локалізації пожеж; 3) в залежності від технічного та організаційного забезпечення пожежної безпеки.

Отже, наявність широкого кола вимог щодо дотримання законодавства у сфері пожежної безпеки, обумовлюють особливість та необхідність здійснення державного нагляду (контролю) за відповідним напрямом. Взагалі, нагляд, пише В.М. Гаращук, - це «юридичний аналіз стану справ щодо додержання законності дисципліни в суспільстві, який здійснюється прокуратурою із застосуванням відповідних, наданих їй законодавством форм, але без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність юридичної чи посадової особи, громадянина» [2, с.54]. У визначенні державного нагляду, яке наводить авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії, зазначається, що це форма державного контролю, спрямована на забезпечення додержання законності, спеціальних норм і загальнообов'язкових правил, закріплених у законах та підзаконних актах. Здійснення державного нагляду передбачає постійний систематичний контроль спеціальних державних органів за діяльністю організацій або осіб, які не підпорядковані їм, з метою виявлення порушень законності. Органи державного нагляду, які мають позадомовні повноваження, можуть застосовувати заходи впливу на об'єкти нагляду в межах своєї компетенції. До повноважень державних органів, що здійснюють нагляд, належать запобігання правопорушенням, припинення таких порушень та притягнення винних осіб до відповідальності [3, с.140]. В.Ю. Кобринський стверджує, що нагляд – це діяльність державних органів зі спостереження за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта з метою: отримання повної, об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому; застосування заходів щодо виявлення, попередження і припинення правопорушень (із правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю); надання допомоги підконтрольній структурі в поновленні законності і дисципліни; вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності винних осіб. У демократичному суспільстві він є однією з найважливіших функцій державного управління. Метою державного контролю є не тільки та не стільки виявлення недоліків, скільки їх своєчасне попередження та виправлення у роботіпідконтрольного об'єкта, поновлення законності та дисципліни [4, с.46].

Варто відзначити, що досить часто в науковій літературі поняття «нагляд» співвідносять із категорією «контроль». У словнику термінів адміністративного права України, контроль розтлумачується, як основний спосіб забезпечення законності та дисципліни

в державі й водночас найважливіша функція держави. Без організації та здійснення контролю ускладнюється ефективна робота державного апарату, інших державних та недержавних структур, оскільки будь-яке рішення у системі органів державної влади та органів місцевого самоврядування закінчується контролем за їх виконанням, інакше вони не мають сенсу. Контроль ж фактором який дисциплінує поведінку службовців державного апарату та громадян взагалі [5, с.181-182].

Контроль, на переконання С.С. Вітвіцького, - це сукупність різних за формою дій, що здійснюються суб'єктами контролю за поведінкою людей (власною поведінкою), відносинами, які виникають у суспільстві, або для встановлення будь-яких наукових та інших пізнавальних цілей при дослідженні об'єктів матеріального світу. Під час здійснення контролю суб'єкт контролю здійснює перевірку і облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції. Контроль використовується для перевірки відповідальності діяльності учасників суспільних відносин встановленим приписам, у межах і межах яких вони мають діяти і є одним із найважливіших елементів державного управління та основним засобом забезпечення законності й дисципліни в ньому [6].

О.Ф. Андрійко і В.Б. Авер'янов підкреслюють, що державний контроль є важливим елементом системи державного управління, який дає змогу суттєво впливати на хід управлінської діяльності, коригуючи її у разі виявлення відхилень від визначеного напряму. Значення та важливість державного контролю особливо зростає за нинішніх умов послаблення виконавчої дисципліни, зниження ефективності управлінських рішень, недотримання вимог законодавства. Державний контроль, якому притаманні систематичність, цілеспрямованість, всебічний аналіз інформації про фактичну ситуацію, перевірка відповідності управлінських дій прийнятим управлінським рішенням, вияву результатів впливу на хід управлінської діяльності, служить інтегруючим засобом перевірки загальної спрямованості управління і водночас перевірки досягнення кінцевого результату управлінської діяльності та здійснення її на певних етапах [7, с.427; 8]. Контроль, пишуть науковці, – невід'ємний елемент управлінської діяльності, фактор підвищення її ефективності і подальшого вдосконалення. Недооцінка чи навіть заперечення контролю небезпечне явище, оскільки відсутність «зворотного зв'язку», інформації про дії управлінських рішень, їх виконання та подальшого формування управлінської стратегії може суттєво впливати на всю динамічну систему забезпечення реалізації виконавчої влади [7, с.427; 8].

Проведений вище аналіз дає змогу говорити про те, що нагляд і контроль є схожими за своєю сутністю та змістом поняттям, що в свою чергу породжує наявність ряду дискусій щодо співвідношення цих наукових категорій. У юридичній літературі випадки синонімічного використання термінів «контроль» і «нагляд» далеко не одиничні. Характеризуючи контрольну функцію управління, окремі науковці акцентують увагу на здійсненні її у виді нагляду, протиставляючи або поєднуючи поняття «контроль» і «нагляд» [9, с.292]. Головне, на думку В.М. Гаращука, що відрізняє контроль від нагляду – те, що контролюючий орган, на відміну від наглядового, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного (іноді аж до підміни собою керівного органу цього об'єкта), а також те, що контролюючі органи (але аж ніяк ненаглядові) мають право самостійно притягувати винних до правової відповідальності [10, с.455; 11].

О. Скочиляс-Павлів зазначає, що контроль проводять всі органи державної влади незалежно від основних завдань і виду діяльності. Водночас, нагляд є специфічною діяльністю і властивий не всім державним органам. На обсяг контрольної та наглядової діяльності впливають різні чинники. Кожне відомство своєрідне, обсяг контрольної та наглядової діяльності формується певним чином. Іноді контрольна діяльність об'єднується з наглядовою так, що їх важко розмежувати, а іноді в діяльності відбувається переважання ознак нагляду або контролю, в результаті чого виходить, що суб'єкти публічної влади діють, реалізуючи повноваження особливого характеру. Це можуть

бути контрольні або наглядові, або контрольно-наглядові або наглядово-контрольні повноваження [12, с.168].

Контроль, як форма державної діяльності, - слушно пише В.М. Гаращук – відрізняється від нагляду тим, що він повсякденний та безперервний (в основному це стосується відомчого контролю), здійснюється як органами законодавчої та виконавчої влади, судами, так і багаточисельними спеціально створеними для цього контролюючими органами. Прокуратура ж виконує свої наглядові функції по відношенню до непідпорядкованих їй органів державного управління, інших об`єктів. Різною є і нормативна база контролю і нагляду. Але головне, на думку автора, що відрізняє контроль від нагляду – це те, що контролюючий орган, на відміну від прокуратури, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного, а також те, що контролюючі органи мають право самостійно притягати винних до юридичної відповідальності [13, с.12-13]. Цікавою та досить обґрунтованою є наукова позиція С.С. Вітвіцького, який зазначає, що сьогодні використання термінів «контроль» і «нагляд» як синонімів у текстах нормативно-правових актів є поширеним явищем. Таким чином, узагальнює науковець, слід говорити про появу галузевих синонімів, тобто, синонімів, що зустрічаються в певній галузі законодавства. Але необхідно дослідити, чи є ця синонімія загальноприйнятою в усіх галузях законодавства, чи вона зустрічається лише у межах певної групи нормативно-правових актів декількох галузей законодавства [6]. Проведений вище аналіз дає змогу констатувати, що взагалі ототожнювати поняття нагляду і контролю, як загальногалузеві синоніми, - неможливо, оскільки нормами чинного законодавства іноді розрізняються контрольні та наглядові органи за певною сферою. Окрім того, відрізняються їх контрольні та наглядові повноваження та можливість ступеню втручання у діяльність підконтрольного об'єкта. Втім, що стосується безпосередньо представленої проблематики, то нагляд і контроль, на нашу думку, найбільш доцільно розглядати як синонімічні категорії.

Враховуючи важливість та багатоаспектність пожежної безпеки, то контроль за відповідною сферою носить державний характер. Так, В.С. Шестак зазначає, що державний нагляд (контроль) – це самостійна чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [14, с.7]. Т.В. Маматова пропонує наступне тлумачення державного контролю: по-перше, державний контроль (правова компонента) – це реалізація функції втручання держави в діяльність організацій будь-яких сфер діяльності у разі виникнення загрози безпеці (людини, держави, навколишнього середовища); по-друге, державний контроль (функціональна компонента) – це процес вироблення коригувальних дій, що базується на порівнянні фактичного та заявленого стану об'єкта відповідно до визначених критеріїв і по-третє, державний контроль (інформаційна компонента) – це виявлення фактів або намірів, що можуть призвести до виникнення загрози безпеці (людини, держави, навколишнього середовища) [15, с. 24].

Висновок

Таким чином, проведений вище аналіз дає змогу констатувати, що державний нагляд (контроль) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки представляє собою врегульовану нормами чинного законодавства діяльність, яка спрямована на виявлення та попередження правопорушень у досліджуваній галузі, а також на оцінку стану дотримання спеціальних норм, правил та вимог, які закріплені у чинному законодавстві України. Враховуючи специфіку досліджуваної сфери державний нагляд має здійснюватися постійно та охоплювати всі аспекти, які стосуються пожежної безпеки.

Таким чином, важливість та значення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства

у сфері пожежної безпеки можна розкрити через такі його особливості:

- здійснювати наглядову (контрольну) діяльність зобов'язані не тільки спеціальні органи державної влади та їх посадові особи, а й безпосередньо суб'єкти господарської діяльності та їх спеціальні структурні підрозділи;
- особливий предмет нагляду (контролю), який включає в себе низку напрямів перевірки та охоплює не тільки всі сфери людського життя, а й природне середовище в цілому;
- нагляд має чітко визначені межі, які обумовлюються: а) предметом нагляду; б) повноваженнями та компетенцією суб'єктів нагляду;
- наявність спеціального набору інструментів та засобів, які використовують спеціально-уповноважені суб'єкти з метою перевірки діяльності підконтрольних об'єктів;
- відповідний нагляд повинен здійснюватися безперервно, на постійній основі;
- реалізація нагляду (контролю) вимагає здійснення належної організаційно-управлінської діяльності.

Література

1. Міллер В., Харчук А. І. Актуальні питання державного регулювання пожежної безпеки в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Міллер, А. І. Харчук // Пожежна безпека. 2019. № 35. С. 49-53.

2. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні. Х.: Фоліо, 2002. 17с.

3. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : "Укр. енцикл.", 1998. Т. 2 : Д–Й.–К., 1999. 744 с.

4. Кобринський В. Ю. Адміністративно-правові аспекти визначення поняття контролю / В. Ю. Кобринський // Юридична Україна. 2006. № 12. С. 45–48.

5. Адміністративне право України: словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова // Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет», К.: Ін Юре. 2014. 520 с.

6. Вітвіцький С. С. Співвідношення термінів «контроль» та «нагляд»: проблеми теорії, аналіз законодавства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014 № 12 том 1, С.93-96 URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc12/part_1/28.pdf

7. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 668 с.

8. Потопальський С. В. Адміністративно-правове забезпечення якості освітньої діяльності у закладах вищої освіти системи МВС України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2020. 219 с.

9. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576с.

10. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... доктора. юрид. наук : 12.00.07./ Гаращук В.М. Харків, 2003. 412 с.

11. Маслова Я. І. Адміністративно-правові засади управління у сфері автомобільних доріг в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2010. 210 с.

12. Скочиляс-Павлів О. Співвідношення контролю та нагляду в діяльності органів системи Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс] / О. Скочиляс-Павлів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7, № 3. С. 166-172.

13. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні. Автореф. дис...докт.юрид. наук. Х., 2003.36 с.

14. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. 12.00.01. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2002. 18 с.

15. Маматова Т. Трактування поняття «державний контроль» у сучасному законодавстві України та його уточнення. Вісник державної служби України. 2004. № 1. С. 23–26

АНОТАЦІЯ

З'ясовано, що державний нагляд (контроль) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки являє собою врегульовану нормами чинного законодавства діяльність, яка спрямована на виявлення та попередження правопорушень у досліджуваній галузі, а також на оцінку стану дотримання спеціальних норм, правил та вимог, які закріплені у чинному законодавстві України. Враховуючи специфіку досліджуваної сфери, державний нагляд має здійснюватися постійно та охоплювати всі аспекти, які стосуються пожежної безпеки.

Аргументовано, що важливість та значення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної безпеки можна розкрити через такі його особливості: здійснювати наглядову (контрольну) діяльність зобов'язані не тільки спеціальні органи державної влади та їх посадові особи, а й безпосередньо суб'єкти господарської діяльності та їх спеціальні структурні підрозділи; особливий предмет нагляду (контролю), який включає в себе низку напрямів перевірки та охоплює не тільки всі сфери людського життя, а й природне середовище в цілому; нагляд має чітко визначені межі, які обумовлюються: а) предметом нагляду; б) повноваженнями та компетенцією суб'єктів нагляду; наявність спеціального набору інструментів та засобів, які використовують спеціально-уповноважені суб'єкти з метою перевірки діяльності підконтрольних об'єктів; відповідний нагляд повинен здійснюватися безперебійно, на постійній основі; реалізація нагляду (контролю) вимагає здійснення належної організаційно-управлінської діяльності.

Ключові слова: державний нагляд, контроль, пожежна безпека, забезпечення, законодавство.

SUMMARY

It was found that the state supervision (control) of compliance with the requirements of the legislation in the field of fire safety is an activity regulated by the norms of the current legislation, which is aimed at detecting and preventing offenses in the field under investigation, as well as at assessing the state of compliance with special norms, rules and requirements, which are fixed in the current legislation of Ukraine. Given the specificity of the researched area, state supervision should be carried out constantly and cover all aspects related to fire safety.

It is argued that the importance and meaning of state supervision (control) over compliance and fulfillment of the requirements of legislation in the field of fire safety can be revealed through its following features: not only special state authorities and their officials are obliged to carry out supervisory (control) activities, but also directly economic entities and their special structural subdivisions; a special subject of supervision (control), which includes a number of areas of inspection and covers not only all spheres of human life, but also the natural environment as a whole; supervision has clearly defined boundaries, which are determined by: a) the subject of supervision; b) powers and competence of the subjects of supervision; availability of a special set of tools and means used by specially authorized entities for the purpose of checking the activities of controlled objects; appropriate supervision must be carried out without interruption, on a permanent basis; implementation of supervision (control) requires proper organizational and management activities.

Key words: state supervision, control, fire safety, security, legislation.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ ЯК СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

ІЛЬЧИШИН Надія Василівна - кандидат юридичних наук, суддя Восьмого апеляційного адміністративного суду

ORCID: 0000-0002-0435-6480

УДК 342.9

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.32

У статті детально розглянуто процедуру врегулювання спору за участю судді, на підставі чого автором виокремлено ряд ознак, які характеризують вказану процедуру, серед них основними є такі: провадиться поза межами судового провадження; вона є конфіденційною; ініціюється двома сторонами спору (позивачем і відповідачем); має обмеження щодо проведення, тобто її проведення неможливо в деяких категоріях справ; проводиться протягом розумного строку, але не більше 30 днів; реалізується в формі очних і дистанційних нарад (спільних та/або закритих); складається з трьох стадій: 1) початок процедури та проведення спільної наради; 2) врегулювання спору шляхом проведення спільних і закритих нарад; 3) укладення сторонами мирової угоди та затвердження її судом або припинення такої процедури; дана процедура не документується; не може бути проведена повторно; є наслідком зупинення провадження по справі та може бути поновлено лише в випадку припинення даної процедури за обставинами встановленими КАСУ.

Ключові слова: судові процедури, врегулювання спору за участю судді, адміністративне провадження, мирова угода, позивач, відповідач, ухвала.

Постановка проблеми

Результатом ухвалення проекту закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів [1] було внесення низки змін у процесуальні нормативно-правові акти, зокрема КАСУ, та створено інститут врегулювання спору за участю судді. Підкреслимо, що вказаний інститут не є єдиним способом урегулювання спору до його безпосереднього розгляду в судовому засідання, оскільки систематичне тлумачення норм КАСУ дозволяє розширити їх перелік, і зокрема доповнити: медіацією (ч. 5 ст. 47, Глава 4, де також закріплено порядок врегулювання спору за участю судді); примиренням; відмовою позивача від позову (Глава 5) [2]. Така позиція законодавця в повному обсязі корелюється з Рекомендацією № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах, де наголошено на необхідності сприяння примиренню сторін «як поза судовою системою, так і до чи в ході судового провадження. З цією метою можна було б розглянути такі заходи: a) передбачати разом із відповідними стимулами процедури примирення до судового провадження або інші способи врегулювання спорів поза рамками судового провадження; b) покласти на суддів як одне з основних завдань обов'язок сприяти дружньому врегулюванню спорів усіма можливими методами і з всіх дотичних питань до початку судового провадження у справі чи на будь-якому етапі такого провадження» [3].

Функціонування механізму вирішення спору до судового розгляду є одним із на-

прямів палких дискусій, що точаться навколо сфери судочинства, між тим, вони однозначно мають більше переваг, а ніж недоліків, зокрема серед перших: «спрощена процедура та відсутність елемента доказування; відсутність формальних правил поведінки; вільний вибір посередника (арбітра, медіатора, консультанта тощо); конфіденційність та негласність вирішення спору; можливість особистого контролю ходу процедури; необмеженість у часі; приватний (недержавний) характер» [4, с.12]. У той же час головним недоліком запровадження даного механізму є недостатня дослідженість його сутності, принципів і реалізації, тобто порядку проходження конкретних стадій і етапів за якими відбуваються такі судові процедури. Тому, завданням даного дослідження має стати усунення описаної прогалини, шляхом вичерпного з'ясування та надання об'єктивної характеристики судовим процедурам в адміністративному судочинстві, зокрема процедурі врегулювання спору за участю судді, спрямованим на вирішення спору до судового розгляду та окреслення їх специфіки, що обумовлюється наявністю низки відмінностей між вказаними судовими процедурами та розглядом справи по суті.

Стан дослідження проблеми

Сьогодні в науці адміністративного права наявні поодинокі дослідження присвячені судовим процедурам досудового врегулювання спору взагалі, та врегулювання спору за участю судді, зокрема. Серед наукових праць, які становлять основу даного дослідження слід вказати роботи присвячені: судовій практиці застосування альтернативних способів врегулювання спорів (І.В. Божук, С.В. Дяченко); медіації (Е.В. Катаєва), а також специфіки врегулювання спору за участю судді (С.В. Ківалов, А.О. Лесько, Л.Д. Романадзе, Р.Ю. Ханик-Посполітак).

Мета статті обумовлена недостатнім рівнем дослідження судових процедур в адміністративному судочинстві, спрямованих на вирішення спору досудового розгляду, та полягає в визначення ознак одної з вказаних процедур, а саме врегулювання спору за участю судді.

Виклад основного матеріалу

Відмінності між розглядом справи в суді та судовими процедурами в адміністративному судочинстві, спрямованими на вирішення спору до судового розгляду достатньо детально описала в своєму дослідженні Е.В. Катаєва, попри те, що пріоритетним напрямом наукових пошуків була процедура медіації, вважаємо за можливе поширити їх і на інші схожі за своєю суттю процедури: «1) судовий процес може розпочатися і всупереч волі однієї зі сторін, процедура медіації добровільна; 2) суддя призначається, медіатор обирається; 3) рішення суду ухвалюється відповідно до букви закону, посередницьке рішення ухвалюється з урахуванням інтересів сторін, але в межах закону; 4) суд наділений владними повноваженнями, медіатор не має владних повноважень і лише сприяє виробленню рішення; 5) процедура судового процесу тривала і формалізована, процедура медіації прискорена і неформальна; 6) публічність судового процесу, конфіденційність процесу медіації; 7) змагальність сторін у судовому процесі, співпраця сторін у процесі медіації» [5, с. 160]. Наведений перелік характеризує судові процедури в адміністративному судочинстві, спрямовані на вирішення спору до судового розгляду як процес, який характеризується диспозитивністю, оскільки сторони судового спору мають можливість діяти на власний розсуд за для досягнення договору. Окрім того, кожна з таких судових процедур, як нами вже неодноразово наголошувалось, має власні відмінності, які неможливо дослідити без з'ясування змісту процедур вирішення спору до розгляду справ по суті.

Врегулювання спору за участю судді, як правильно відмічає А.О. Лесько, «розвантажує суди, які на сьогодні перенавантажені, сприяє більш швидкому вирішенню спорів, а також слугує процесуальній економії, а подекуди – й здешевленню витрат на правову допомогу» [6, с. 54]. На думку, І.В. Божук і С.В. Дяченко «сутність процедури врегулювання спору за участю судді полягає у спілкуванні сторін із суддею задля отримання роз'яснення та додаткової інформації з метою оцінки сторонами судового розгляду справи» [4, с. 12]

Рішення про здійснення процедури врегулювання спору за участю судді приймається суддею під час підготовчого засідання (п.п. 2, 14 ч. 1 ст. 180 КАСУ [2]) виключно за згодою сторін спору, в результаті чого виноситься відповідна ухвала, а провадження у справі зупиняється (ч. 1 ст. 185 КАСУ [2]). Разом із тим, волевиявлення позивача та відповідача щодо врегулювання спору до судового розгляду не є єдиною умовою для реалізації цієї процедури. Натомість, обмеження щодо її проведення стосуються окремих статей Глави 11 Розділу ІІ КАСУ, а також типових справ. Іншими словами «адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги» [2]. В свою чергу систематичне тлумачення статей Глави 11 Розділу ІІ КАСУ [2], дозволяє дійти висновку, що реалізація такої процедура неможлива в адміністративних справах, які стосуються: оскарження нормативно-правових актів, управлінських рішень (включаючи рішення про притягнення до адміністративної відповідальності), дій або бездіяльності, у тому числі тих, що мають документальне оформлення органів глави держави, органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зокрема наділених державно-владними повноваженнями, політичних партій і блоків, виборчих комісій і комісій з референдуму (статті 264-266-1, 273-276, 286, 287,289-1); виборчого процесу (ст. 277); обмеження і втручання в реалізацію прав громадян на мирне зібрання (ст.ст. 280, 281); права їх виїзду за межі території держави (ст. 289-2); забезпечення потреб оборонного комплексу України (ст. 282); звернення органів державної влади (податкових і митних органів, Служби безпеки України) (ст.ст. 283, 284); дострокового припинення повноважень народного депутата України (ст. 285); примусового повернення або видворення іноземців і осіб без громадянства, а також їх затримання (ст.ст. 288, 289 КАСУ).

Таким чином, провести процедуру врегулювання спору за участю судді неможливо в межах адміністративних проваджень у таких категоріях справ: 1) оскарження нормативно-правових актів; управлінського процесу та прийнятих управлінських рішень; 2) виборчого процесу; 3) діяльності виборчих комісій і комісій з референдуму, політичних партій і блоків, припиненням повноважень народних депутатів; 4) обмеження окремих конституційних прав громадян (право на мирне зібрання та свободу пересування закріплене в ст.ст. 39 і 33 Конституції України, відповідно); 5) забезпечення оборонних потреб країни; 6) за зверненнями органів державної влади (податкових і митних органів, Служби безпеки України). Всі з перелічених категорій адміністративних справ мають виключне значення для функціонування держави, оскільки стосуються соціальної, управлінської, політичної сфер тощо, а також недопущення порушення прав громадян, зокрема шляхом вчинення неправомірних дій з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб. Зважаючи на стратегічне значення якості та результатів розгляду таких справ необхідно констатувати об'єктивну неможливість проведення будь-яких переговорів із приводу окреслених питань.

Згідно з приписами ч. 3 ст. 185 КАСУ, в разі недосягнення згоди між сторонами справи, повторне проведення процедури врегулювання спору за участю судді не допускається. Це можна пояснити тим, що реалізація процедури, яка повинна спростити адміністративне судочинство, може стати інструментом для затягування строків розгляду справи. Окрім того, проведення даної процедури неможливо, і в тому випадку, коли одним із учасником провадження є третя особа, яка висуває самостійні вимоги щодо предмета спору. Справа в тому, що задоволення вимог третьої особи автоматично завдає збитки як позивачу, так і відповідачу.

Процедури врегулювання спору за участю судді реалізується в формі очної чи дистанційної наради, яка може бути двох видів: спільна та/або закрита (ч. 1 ст. 186 КАСУ). При чому в межах одної процедури можуть бути застосовані одночасно два види нарад,

оскільки кожна з них має власні цілі та завдання. Так, спільна нарада проводиться за участю сторін спору, їх представників і судді, в той час коли закрита нарада є чимось на кшталт «тет-а-тет» між одною зі сторін спору та суддею, з ініціативи останнього. Таким чином, досягти консенсусу між сторонами практично неможливо як без публічних обговорень спору, так і без приватних розмов між суддею та учасниками, з метою детальнішого з'ясування, уточнення їх позиції та проведення додаткових консультацій. Закриті наради дають можливість сформувати чіткі позиції сторін із принципових питань, які потребують вирішення для врегулювання спору, в той час коли спільні наради дозволяють з'ясувати суть спору, остаточно узгодити позиції сторін і досягти консенсусу. Зрозуміло, що подібні обговорення повинні бути ґрунтовними, а їх проведення вимагає від судді ведення послідовного діалогу, демонстрації гнучкості, комунікабельності. Як правило проведення таких консультацій потребує від судді певної підготови, тому в рамках реалізації процедури врегулювання судового спору суддею, останньому дозволено оголошувати перерви, зокрема за для оптимізації та підвищення рівня якості проведення нарад.

Строк проведення процедури врегулювання спору за участю судді чітко встановлений адміністративно-процесуальним законодавством. Так, згідно з приписами ст. 187 КАСУ вказана процедура повинна бути здійснена протягом розумного строку, який залежить від конкретних обставин спору, поведінки сторін, і їх реального бажання якомога швидшого вирішення справи, втім він не може перевищувати 30 днів, а також не може бути продовжений. Окремі процесуальні питання щодо здійснення врегулювання спору за участю судді врегульовано ст.ст. 186, 188 КАСУ, на підставі аналізу яких пропонуємо представити вказану процедуру як систему, яка складається з таких стадій:

1) початок процедури та проведення спільної наради, під час якої суддя повинен чітко визначити мету та порядок процедури, а також роз'яснити сторонам їх права та обов'язки;

2) врегулювання спору, що здійснюється за допомогою проведення як спільних, так і закритих нарад, які мають принципово різну мету: «під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору» [2], натомість закриті наради необхідні для більш детального обговорення питань пов'язаних із предметом спору, розглядом судової практики в аналогічних справах, обговорення перспектив врегулювання спору та конкретних шляхів його вирішення;

3) укладення сторонами мирової угоди, та звернення з нею до суду для її затвердження судом або припинення такої процедури з ініціативи однієї із сторін або безпосередньо судді та постановлення відповідної ухвали, яка не підлягає оскарженню.

У ст. 188 КАСУ визначено наступні підстави припинення врегулювання спору за участю судді: досягнення примирення сторонами спору; подання однією із сторін заяви про припинення даної процедури; закінчення строку проведення процедури; у разі об'єктивного затягування процедури стороною (ами) спору, за ініціативою судді; «звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем» [2]. В разі припинення такої процедури та поновлення розгляду справи в суді, вирішення справи по суті буде відбуватись в іншому суді, з метою забезпечення винесення справедливого та неупередженого вирішення справи.

Підкреслимо, що дана процедура характеризується абсолютною конфіденційністю, а тому процес проведення нарад не документується (протоколи не складаються), як не ведеться і їх аудіо-, відео- фіксація, а ні працівниками суду, а ні сторонами спору, іншими суб'єктами які приймають участь у нарадах. З приводу такої виключної приватності слід навести думку С.В. Ківалова, яка на нашу погляд є дискусійною: «врегулю-

вання спору за участю судді ґрунтується на принципово інших принципах, ніж ті, що закріплено у КАС України (найбільшою мірою це стає очевидним у зв'язку з принципами гласності та відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами, який прямо суперечить вимогам конфіденційності при закритих нарадах)» [7, с. 5]. Наведена позиція виглядає неоднозначно, адже: по-перше, закрита нарада під час врегулювання спору за участю судді за своєю юридичною природою схожа на проведення закритого судового засідання, що прямо передбачено в рамках реалізації принципу гласності (п. 8 ст. 10 КАСУ); по-друге, врегулювання спору за участю судді не є судовим процесом, а тому навряд чи правильно екстраполювати на вказану процедури засади адміністративного судочинства, в тому числі принципів гласності та відкритості.

Щодо реалізації процедури врегулювання спору за участю судді на увагу заслуговує окремі результати дослідження Р.Ю. Ханик-Посполітак, яка вказує, що «застосування з 2018-го по 2021 р. інституту є доволі сталим. В адміністративному судочинстві, на відміну від господарського і цивільного, цей інститут майже не застосовується. При цьому в господарському судочинстві за останній час спостерігається зменшення кількості випадків застосування інституту, тоді як у цивільному судочинстві навпаки – збільшення» [8, с. 90]. На нашу думку, непопулярність такої процедури в адміністративному судочинстві пов'язана перш за все зі складністю суміщення імперативного та диспозитивного методів правового регулювання, які покладено в основу адміністративних проваджень. Тому що сама процедура врегулювання спору за участю судді передбачає досягнення домовленості між сторонами, на власний розсуд, а не чітку невідворотну дію норм права, яка має місце, під час судового розгляду спору. Існування своєрідного діалогу між сторонами спору більш характерний для диспозитивного методу регулювання, що переважає в цивільному та господарському провадженнях, у той час коли адміністративне судочинство ґрунтується на імперативних методах правового регулювання як і поведінка принаймні однієї зі сторін спору – суб'єкта наділеного державно-владними повноваженнями. Зазначене суттєво ускладнює застосування такої судової процедури як врегулювання спору за участю судді, що безумовно носить диспозитивний характер.

Непопулярність застосування цієї процедури в адміністративному судочинстві обумовлюється не тільки її диспозитивною юридичною природою, що йде в розріз з засадами адміністративного права та судочинства, а ще низкою процедурних проблем. Наприклад, Л.Д. Романадзе серед основних проблем запровадження та розвитку процедури врегулювання спору за участю судді є: недостатність у суддів специфічних навиків пов'язаних із врегулюванням спорів за допомогою комунікативних навичок; відсутність мотивації суддів щодо реалізації такої процедури в поєднанні з високим навантаженням; неврахування особистих якостей суддів, які здійснюють такі процедури, в той час, коли вони повинні бути спокійними, врівноваженими, комунікабельними тощо [9, с. 2].

Вважаємо, що вирішити більшість із окреслених проблем можна на етапі навчання професійних судів, а також під час підвищення їх кваліфікації, шляхом запровадження дисциплін, завдяки вивченню яких вони зможуть набути знання, уміння та навички в сфері ефективної комунікації та розвити особисті якості необхідні для ролі регулятора конфлікту. Зі свого боку, доцільно запровадити обов'язкове використання процедури врегулювання спору за участю судді в певних категоріях адміністративних справ. В такому випадку буде досягнуто цілі запровадження механізму вирішення спору до судового розгляду (зменшення навантаження на суддів, скорочення строків розгляду адміністративних справ, підвищення ефективності адміністративного правосуддя тощо), в тому числі процедури врегулювання спору за участю судді.

Висновки

Підсумовуюче все зазначене вище, вважаємо за можливе охарактеризувати процедуру врегулювання спору за участю судді наступним чином:

- провадиться поза межами судового провадження;

- вона є конфіденційною;

- ініціюється двома сторонами спору (позивачем і відповідачем);

- має обмеження щодо проведення, тобто її проведення неможливо в наступних категоріях справ: 1) оскарження нормативно-правових актів; управлінського процесу та прийнятих управлінських рішень; 2) організація та проведення виборів; 3) діяльність виборчих комісій і комісій з референдуму, політичних партій і блоків, припинення повноважень народних депутатів; 4) обмеження окремих конституційних прав громадян (право на мирне зібрання та право на свободу пересування закріплене); 5) забезпечення оборонних потреб держави; 6) за зверненнями органів державної влади (податкових і митних органів, Служби безпеки України), а також типових справ;

- проводиться протягом розумного строку, але не більше 30 днів;

- реалізується в формі очних і дистанційних нарад (спільних та/або закритих);

- складається з трьох стадій: 1) початок процедури та проведення спільної наради; 2) врегулювання спору шляхом проведення спільних і закритих нарад; 3) укладення сторонами мирової угоди та затвердження її судом або припинення такої процедури;

- дана процедура не документується;

- не може бути проведена повторно;

- є наслідком зупинення провадження по справі, яке може бути поновлено лише в випадку припинення даної процедури за обставинами встановленими КАСУ.

В той же час, з'ясування змісту процедури врегулювання спору за участю судді не дає змогу сформувати уявлення про судові процедури в адміністративному судочинстві, спрямовані на вирішення спору досудового розгляду, оскільки вказана процедура є лише однією з них. Тому, в межах подальших наукових пошуків, вважаємо за необхідне дослідити сутність інших адміністративних процедура, зокрема відмови позивача від позову та примирення сторін.

Література

1. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 23.03.2017 № 6232 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61415&pf35401=419014.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

3. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах (ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 399 засіданні заступників міністрів 16 вересня 1986 року). URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf.

4. Божук І. В., Дяченко С. В. Судова практика застосування альтернативних способів врегулювання спорів. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 12. С. 11-15.

5. Катаєва Е. В. Національні особливості медіації в Україні: досвід та перспективи. *Слово національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 156-161.

6. Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 48-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2019_34_9.

7. Ківалов С. В. Врегулювання публічно-правового спору за участю судді: нова форма правосуддя чи прояв медіації в суді? URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10930/KIVALOV%20S%20V.pdf;jsessionid=88EFF854D3B87E5B2BBE7D5DE7BE9FEC?sequence=1.

8. Ханик-Посполітак Р.Ю. Врегулювання спору за участю судді: чи є ефективною ця процедура? *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 8. С. 85-91. URL: http://nrplaw.ukma.edu.ua/article/download/254072/251339.

9. Романадзе Л. Д. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новели: вплив на розвиток медіації. С. 1-4. URL: http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protses-kodeksiv-2.pdf.

АНОТАЦІЯ

В статті наголошено, що функціонування механізму вирішення спору до судового розгляду є одним із напрямів палких дискусій, що точаться навколо сфери судочинства, між тим, вони однозначно мають більше переваг, а ніж недоліків. У той же час головним недоліком запровадження даного механізму є недостатня дослідженість його сутності, принципів і реалізації, тобто порядку проходження конкретних стадій і етапів за якими відбуваються такі судові процедури. Тому, завданням даного дослідження визначено усунення описаної прогалини, шляхом вичерпного з'ясування та надання об'єктивної характеристики судовим процедурам в адміністративному судочинстві, зокрема процедурі врегулювання спору за участю судді, спрямованим на вирішення спору до судового розгляду. Автором надано загальну характеристику процедури врегулювання спору за участю в адміністративному судочинстві, шляхом наведення низки специфічних ознак останньої: провадиться поза межами судового провадження; вона є конфіденційною; ініціюється двома сторонами спору (позивачем і відповідачем); має обмеження щодо проведення, тобто її проведення неможливо в наступних категоріях справ: 1) оскарження нормативно-правових актів; управлінського процесу та прийнятих управлінських рішень; 2) організація та проведення виборів; 3) діяльність виборчих комісій і комісій з референдуму, політичних партій і блоків, припинення повноважень народних депутатів; 4) обмеження окремих конституційних прав громадян (право на мирне зібрання та право на свободу пересування закріплене); 5) забезпечення оборонних потреб держави; 6) за зверненнями органів державної влади (податкових і митних органів, Служби безпеки України), а також типових справ; проводиться протягом розумного строку, але не більше 30 днів; реалізується в формі очних і дистанційних нарад (спільних та/або закритих); складається з трьох стадій: 1) початок процедури та проведення спільної наради; 2) врегулювання спору шляхом проведення спільних і закритих нарад; 3) укладення сторонами мирової угоди та затвердження її судом або припинення такої процедури; дана процедура не документується; не може бути проведена повторно; є наслідком зупинення провадження по справі, яке може бути поновлено лише в випадку припинення даної процедури за обставинами встановленими КАСУ.

SUMMARY

The article emphasizes that the functioning of the dispute resolution mechanism prior to trial is one of the areas of heated debate surrounding the judiciary, however, they clearly have more advantages than disadvantages. At the same time, the main drawback of the introduction of this mechanism is insufficient research into its essence, principles and implementation, that is, the procedure for passing specific stages and the stages by which such court procedures take place. Therefore, the task of this study is to eliminate the described gap, by comprehensively clarifying and providing an objective characterization of court procedures in administrative proceedings, in particular, the dispute settlement procedure with the participation of a judge, aimed at resolving the dispute before the trial. The author provided a general description of the dispute settlement procedure with participation in administrative proceedings, by specifying a number of specific features of the latter: it is conducted outside the boundaries of court proceedings; it is confidential; initiated by two parties to the dispute (plaintiff and defendant); has restrictions on its implementation, i.e. its implementation is impossible in the following categories of cases: 1) appeal of regulatory legal acts; management process and management decisions; 2) organization and conduct of elections; 3) activities of election commissions and referendum commissions, political parties and blocs, termination of powers of people's deputies; 4) restriction of individual constitutional rights of citizens (the right to peaceful assembly and the right to freedom of movement are enshrined); 5) provision of defense needs of the state; 6) at the request of state authorities (tax and customs authorities, the Security Service of Ukraine), as well as typical cases; is conducted within a reasonable period of time, but not more than 30 days; implemented in the form of face-to-face and remote meetings (joint and/or closed); consists of three stages: 1) the start of the procedure and joint meeting; 2) settlement of the dispute by holding joint and closed meetings; 3) conclusion of a settlement agreement by the parties and its approval by the court or termination of such procedure; this procedure is not documented; cannot be repeated; is a consequence of the suspension of the proceedings on the case, which can be resumed only in the case of termination of this procedure under the circumstances established by the Code of Administrative Procedure of Ukraine.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ДИСЕРТАЦІЙНОМУ ТА МОНОГРАФІЧНОМУ РІВНЯХ

ТАТАРИН Назарій Миколайович - кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу комплектування апарату управління комплектування Департаменту персоналу Міністерства внутрішніх справ
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-3888-2104
УДК 343.985
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.33

У статті підкреслено, що дослідження питань організації та планування розслідування кримінальних правопорушень буде неповним без аналізу стану його наукової розробленості на дисертаційному та монографічному рівнях. Наголошено, що наукове дослідження питань організації та планування розслідування кримінальних правопорушень повинно бути впорядкованим і всебічним, що, своєю чергою, дає можливість конкретизувати його предмет і коло питань, які слід обов'язково вивчити та висвітлити. Зазначено, що всебічність наукового дослідження питань організації та планування розслідування кримінальних правопорушень і можливість формування обґрунтованих висновків, що містять наукову новизну, забезпечується за допомогою аналізу великої кількості наукових напрацювань з цієї та суміжних галузей знань. З'ясовано, що чимала важлива й корисна для наукових пошуків інформація з певної проблематики, зокрема організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, міститься в дисертаціях і монографіях. Зазначено, що в працях дисертаційному та монографічного рівнів вирішення поставленої проблеми та формулювання висновків відбувається за допомогою висвітлення великої кількості теоретичних положень. При цьому обсяг таких досліджень також є великим. У результаті чого практичним працівникам дещо складно швидко виокремити вважливу й корисну для себе інформацію. Констатовано, що дисертаційні та монографічні наукові праці досить часто залишаються поза увагою працівників правоохоронних органів, зокрема органів досудового розслідування, а сформовані в них цікаві та корисні положення та рекомендації не знаходять свого активного впровадження в практичну діяльність указаних суб'єктів. Зазначено, що наведене жодним чином не применшує їх наукову та практичну цінність, а тільки вказує на недосконалість механізму адаптації наукових розробок до потреб практики в окремій сфері суспільних відносин.

Ключові слова: наукове дослідження, наукова розробленість, напрям дослідження, наукові напрацювання, дисертація, монографія, теоретичне підґрунтя, організація розслідування, планування розслідування.

Постановка проблеми

Дослідження питань організації та планування розслідування кримінальних правопорушень буде неповним без аналізу стану його наукової розробленості на дисертаційному та монографічному рівнях, оскільки «вагому частку серед наукових доробок займають саме дисертаційні та монографічні дослідження» [1, с. 215–216]. Це пояснюється тим, що в працях дисертаційного та монографічного рівня вирішення поставленої проблеми та формулювання висновків відбувається за допомогою висвітлення великої кількості теоретичних положень. При цьому обсяг таких досліджень також є великим. У результаті чого практичним працівникам дещо складно швидко виокремити вважливу й корисну для себе інформацію. Тому такі наукові праці досить часто залишаються

поза увагою працівників правоохоронних органів, зокрема органів досудового розслідування, а сформовані в них цікаві та корисні положення та рекомендації не знаходять свого активного впровадження в практичну діяльність указаних суб'єктів. Проте наведене жодним чином не применшує їх наукову та практичну цінність, а тільки вказує на недосконаліть механізму адаптації наукових розробок до потреб практики в окремій сфері суспільних відносин.

У зв'язку з чим убачається актуальним з'ясування стану дослідження питань організації та планування розслідування кримінальних правопорушень на дисертаційному та монографічному рівнях.

Аналіз останніх досліджень

Щодо наукової розробленості питання організації та планування розслідування кримінальних правопорушень на дисертаційному та монографічному рівнях, зазначимо, що вони були досліджені вченими, які займалися розробкою як проблематики з удосконалення діяльності органів досудового розслідування, у тому числі з розслідування кримінальних проступків і злочинів, а також вивчали особливості організації та планування на кожному з етапів розслідування кримінальних правопорушень узагалі й окремих їх різновидів і під час проведення окремих процесуальних дій. Зокрема, мова йде про напрацювання таких учених як: О.В. Александренко, А.А. Барцицька, Л.Я. Гордін, Ю.О. Гресь, А.В. Даниляк, В.Г. Дрозд, К.С. Ізбаш, Н.С. Карпов, О.Ф. Кобзар, О.В. Ковальова, О.В. Олішевським, В.В. Павловський, В.М. Плетенець, М.Ю. Романов, А.В. Сорочан, О.Ю. Татаров, В.В. Тіщенко, Г.А. Хань, О.О. Хань, Н.О. Холоденко, М.С. Цуцкірідзе, І.М. Шопіна й інших. Але, незважаючи на значний науковий доробок в окресленій галузі, багато питань не знайшли свого остаточного й однозначного вирішення.

Тому **метою** представленої статті є з'ясування стану дослідження питань організації та планування розслідування кримінальних правопорушень на дисертаційному та монографічному рівнях.

Виклад основного матеріалу

І.М. Шопіна, розкриваючи правові та організаційні засади підвищення ефективності професійної діяльності слідчих органів внутрішніх справ України, вказує, що «основними організаційними особливостями професійної діяльності слідчих ОВС є наступні: а) провідною формою організації діяльності у слідчих підрозділах є сумісно-індивідуальна; б) робота у слідчих підрозділах характеризується низькою функціональною диференціацією та тотожністю функцій членів колективу; в) слідчі несуть індивідуальну відповідальність за характер внеску в кінцеві результати роботи підрозділу; г) структура групової мети в слідчих підрозділах – сума індивідуальних незалежних цілей; ґ) основні форми взаємодії слідчих здійснюються через сферу міжособистісних відносин (офіційних та неофіційних); д) чинниками, які визначають рівень взаємодії у слідчих підрозділах, є особистісні якості слідчих та особливості управлінського впливу» [2, с. 11].

К.С. Ізбаш у монографії «Теоретичні, організаційні та правові питання роботи з персоналом органів досудового слідства МВС України» зазначає, що організаційні функції в роботі органів досудового розслідування Національної поліції України включають у себе «планування потреб і джерел комплектування персоналу, форми та методи комплектування персоналом, адаптацію персоналу, професійний розвиток і навчання слідчих» [3, с. 133–135].

В.Г. Дрозд, здійснюючи комплексне вивчення теоретичних, законодавчих і прикладних питань правового регулювання досудового розслідування, висвітлює організаційні аспекти вказаної стадії кримінального провадження через призму діяльності із забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування, а саме – процесуальну діяльність слідчого, прокурорський нагляд, судовий контроль, застосування міжнародних правових стандартів [4, с. 212–293]. В.В. Павловський у дисертації, присвяченій проблематиці загальних положень досудового розслідування, висвітлює історію розвитку

нормативної регламентації загальних положень досудового розслідування, виокремлює таку класифікаційну групу загальних положень досудового розслідування як організаційно-правові. Крім того, враховуючи загальні завдання досудового розслідування, вчений до таких положень пропонує включати й положення, які стосуються процесуальних форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, проведення досудового розслідування групою слідчих, тощо [5, с. 8–9, 16].

О.Ю. Татаров на монографічному рівні досліджує організаційні засади досудового провадження як складової кримінального процесу України [6]. М.С. Цуцкірідзе, розкриваючи теоретичні, правові та праксеологічні засади кримінальної процесуальної діяльності слідчого, як невід'ємний елемент організації досудового розслідування розглядає засоби пізнавальної діяльності слідчого, взаємодію слідчого з іншими суб'єктами сторони обвинувачення у пізнанні обставин кримінального провадження [7, с. 249–304].

Серед монографічних досліджень, які становлять теоретичну основу для формування концептуальних засад організації та планування кримінальних правопорушень, також слід назвати колективну працю «Організаційно-правові засади діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», в якій висвітлюються теоретичні засади, правове регулювання та правові засади забезпечення діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, а також надається характеристика контролю та нагляду за діяльністю названих суб'єктів. Зокрема, особлива увага приділена міжнародному та зарубіжному досвіду правового регулювання діяльності слідчих підрозділів, визначенню механізму взаємодії слідчих з іншими органами та підрозділами Національної поліції [8].

О.В. Ковальова, вивчаючи теоретико-прикладний аспект інформаційної парадигми досудового розслідування в Україні, окрему увагу приділяє правовим і організаційним засадам застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування, зокрема, під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Крім того, вчена досліджує такий аспект організації розслідування кримінальних правопорушень як використання спеціальних знань [9, с. 98–159].

Не варто залишати поза увагою науковий доробок Н.С. Карпова, котрий, розробляючи науково-методичні засади вивчення злочинної діяльності для забезпечення удосконалювання засобів і методів боротьби зі злочинністю, акцентує увагу на необхідності: криміналістичного вивчення суміжних питань професійної підготовки слідчих, наукової організації їх праці; здійснення прогностичного аналізу для визначення нових можливих варіантів злочинних дій і розроблення та реалізації попереджувальних заходів; організації криміналістичного забезпечення слідчої практики, тобто створення умов для сприйняття і використання практикою криміналістичних наукових рекомендацій; розв'язання питань процесуальної економії задля пошуку шляхів, котрі без значних затрат сил і засобів дали б змогу забезпечити належну ефективність діяльності з розкриття і розслідування злочинів; удосконалення як системи правосуддя взагалі, так і методів і засобів боротьби зі злочинністю зокрема; зміни вектору в системі юридичної освіти майбутніх слідчих з правознавства на правозастосування [10, с. 5, 15–16, 19–24].

Цінними і такими, що становлять теоретичну основу дослідження проблематики організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, є положення про запровадження та активне використання технологічного підходу в слідчій діяльності. Приміром, А.А. Барцицька, Ю.О. Гресь, В.В. Тіщенко обґрунтовують формування та використання в криміналістичній науці технологічного підходу як один із способів упорядкування та вдосконалення слідчої діяльності. Зокрема, вчені наголошують та аргументують доцільність використання комплексу методів щодо практичної реалізації технологічного підходу, приміром у процесі розслідування кримінальних правопорушень, а саме: плану-

вання, моделювання, програмування та евристичного методу; визначають особливості технологічний підхід щодо процесу застосування техніко-криміналістичних засобів, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також реалізації окремих методик розслідування [11, с. 85–165; 12, с. 101–183].

Безпосередньо проблематика організації та/чи планування розслідування кримінальних правопорушень також знайшла своє висвітлення на сторінках наукових праць дисертаційного та монографічного рівнів. Зокрема, Г.А. Хань, визначаючи теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів, досліджує історію формування теорії планування розслідування злочинів; аналізує розвиток вчення про криміналістичну версію; розглядає теоретичні положення про принципи, цілі, структуру, умови, види і форми планування розслідування злочинів; досліджує психологічні особливості планування розслідування; з'ясовує роль прогнозування; здійснює аналіз криміналістичних особливостей планування розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами; розкриває поняття та принципи організації розслідування злочинів; окреслює специфіку взаємодії в діяльності слідчих, оперативно-розшукових та інших органів під час розслідування злочинів; у контексті організації спеціалізованих слідчих підрозділів досліджує принципи організації діяльності та побудови структури правоохоронних органів в Україні; характеризує організацію банків криміналістичних даних і їх використання в розслідуванні злочинів; з'ясовує причини і умови вчинення злочину в процесі розслідування; розкриває форми профілактичної діяльності слідчого та її організацію [13].

О.В. Олішевський у дисертаційному дослідженні «Організація розслідування злочинів та її місце в структурі криміналістики» висвітлює теоретичні основи організації розслідування злочинів, визначаючи її поняття, рівні, принципи та місце в структурі криміналістики, а також з'ясовуючи співвідношення поняття організації розслідування злочинів із суміжними категоріями; розкриває особливості організації розслідування у кримінальний справі, організації проведення окремої слідчої дії, організації розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групами; встановлює специфіку організаційної діяльності начальника слідчого відділу та начальника органу внутрішніх справ у розслідуванні злочинів; розглядає організацію розслідування злочинів як окрему навчальну дисципліну [14].

О.О. Хань на монографічному рівні здійснює спробу розробити наукову концепцію планування та програмування слідчих (розшукових) дій та надає рекомендації, спрямовані на вдосконалення організації та провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Крім того, науковець у представленій науковій праці запропонував авторське бачення поняття планування та програмування слідчих (розшукових) дій, їх співвідношення як категорій криміналістики; розкриває їх природу та функціональне призначення; з'ясовує основні правила (принципи) побудови планів та програм провадження слідчих (розшукових) дій; розкриває технології планування та програмування слідчих (розшукових) дій, ситуаційну зумовленість побудови та реалізації планів і програм, у зв'язку з чим наголошує на необхідності дослідження типових моделей поведінки злочинця під час провадження слідчих (розшукових) дій. До того ж у монографії вдосконалено та запропоновано типові форми письмових планів таких слідчих (розшукових) дій як допит, одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб (очна ставка) та обшук за умови присутності обшукуваного; розроблено типову програму провадження обшуку. Також акцентовано на пріоритетності застосування цільового підходу до розробки програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій [15, с. 5–174].

Окрему когорту наукових праць, в яких знайшли своє вирішення проблемні питання організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, присвячені особливостям використання групових методів розслідування, взаємодії та подолання протидії розслідуванню, тощо. Наприклад, Л.Я. Гордін на монографічному рівні досліджує теоретичні та практичні питання такого аспекту організації розслідування кри-

мінальних правопорушень як створення та діяльність слідчо-оперативних груп. Зокрема, науковець передусім указує, що слідчо-оперативна група – це специфічна форма взаємодії при розкритті та розслідуванні злочинів; визначає завдання слідчо-оперативних груп і здійснює їх класифікацію; висвітлює процесуальні та організаційні проблеми створення слідчо-оперативних груп, порядок визначення складу такої групи, вибору та призначення її керівника; розкриває повноваження керівника слідчо-оперативної групи та особливості його взаємовідносин з членами групи; наводить основні принципи діяльності слідчо-оперативних груп; розглядає планування діяльності слідчо-оперативних груп; виокремлює та характеризує особливості діяльності слідчо-оперативних груп в процесі розкриття та розслідування злочинів проти особи та злочинів в сфері економічної діяльності [16, с. 7–172].

Колектив авторів монографії «Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів» як один із способів ефективної протидії економічній злочинності, а значить і організації розслідування кримінальних правопорушень в сфері економіки, розглядають взаємодію «державних правоохоронних і контролюючих органів України між собою, з бізнесовими структурами, а також із недержавними професійними організаціями щодо протидії економічним злочинам». Також автори цієї наукової роботи наводять «досвід США і країн Європейського Союзу у сфері взаємодії державних правоохоронних органів і недержавних організацій у сфері протидії економічній злочинності взагалі й окремим видам економічних злочинів» [17, с. 14–305].

А.В. Даниляк «на основі аналізу існуючих наукових підходів, а також чинного законодавства України визначає сутність та особливості взаємодії органів досудового розслідування з іншими суб'єктами під час розслідування економічних злочинів, вчинених організованими групами, а також шляхи їх вдосконалення». З цією метою науковець висвітлює, поряд з іншими, організаційні особливості взаємодії «слідчого з іншими суб'єктами, зокрема міжвідомчими та оперативними підрозділами, контролюючими органами, спеціалістами та експертними підрозділами, міжнародними організаціями та правоохоронними органами інших країн» [18].

О.В. Александренко, досліджуючи криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню, наголошує, що «слідчий (дізнавач, оперативний працівник) повинен планувати свою діяльність з огляду на можливу протидію, що дозволить йому ретельно підходити до підготовки слідчих дій та правильно вибирати тактику їх проведення» [19, с. 12]. Окремо вчена вказує, що «при розробці засобів і методів подолання протидії розслідуванню необхідно враховувати рівні, для яких вони призначені», а «також слід враховувати конкретні ситуації застосування зазначених засобів та методів». Крім того, науковець пропонує «використовувати нові, у тому числі нетрадиційні, засоби та методи, які давно успішно застосовуються за кордоном» [19, с. 13]. У зв'язку з чим О.В. Александренко в другому розділі дисертаційного дослідження розглядає правові основи, організацію і тактику подолання протидії за допомогою «аналітичного огляду правових, організаційних і тактичних засобів подолання протидії; узагальнення й аналізу стану нормативно-правового забезпечення діяльності з подолання протидії; визначення основних напрямків удосконалення кримінально-правових і процесуальних норм з метою підвищення ефективності попередження і подолання протидії розслідуванню та запропонування відповідних змін до законодавства; розгляду організаційних і тактичних заходів подолання протидії, визначення перспективних шляхів їх використання; висловлення пропозицій щодо напрямків використання нетрадиційних засобів і методів для подолання протидії; обґрунтування необхідності комплексного підходу до створення системи заходів подолання і попередження протидії; наведення такої системи з розподілом конкретних заходів у залежності від рівня, на якому вони повинні реалізовуватися» [19, с. 14].

В.М. Плетенець, висвітлюючи теоретичні засади, засоби інформаційного організаційно-методичного й тактико-криміналіс-

тичного забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню, також окрему увагу зосереджує на організаційних аспектах указаної діяльності. Зокрема, вчений розкриває ухвалення організаційно-управлінських рішень уповноваженими особами органів досудового розслідування в умовах протидії, алгоритмізацію діяльності уповноважених осіб в умовах протидії досудовому розслідуванню та ситуаційну обумовленість такої діяльності, організацію і тактику проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел, організаційно-тактичні особливості подолання протидії розслідуванню під час проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації зі змішаних джерел, а також узагальнює міжнародний досвід у подоланні протидії досудовому розслідуванню та шляхи його впровадження в Україні та визначає інші напрями підвищення ефективності криміналістичного забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню [20, с. 127–365].

В якості наукового підґрунтя дослідження концептуальних засад організації та планування розслідування кримінальних правопорушень варто розглянути й дисертаційне дослідження Н.О. Холоденко, в якому вчена «системно дослідила сфери організації наукового забезпечення діяльності судів, виявила теоретичні прогалини і практичні проблеми, а також сформулювала науково обґрунтовані положення, висновки і пропозиції, спрямовані на її удосконалення» [21, с. 18]. Зокрема, в названій науковій праці здійснено «системний аналіз змісту таких споріднених для досліджуваної сфери понять як «організаційне забезпечення діяльності судів», «інформаційне забезпечення діяльності судів», «наука» і «наукова діяльність»»; «акцентовано увагу на сучасних і прогресивних формах узагальнення судової практики»; «викладено авторське уявлення про напрями удосконалення наукового забезпечення діяльності судів з урахуванням власного потенціалу судової влади та можливостей, які може запропонувати її «зовнішнє середовище»»; розглянуто «вектори оптимізації взаємодії судів і науковців» [21, с. 1–193]. Сформовані в цій дисертації теоретичні положення та практичні рекомендації можуть бути використані по аналогії й до організації діяльності з досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Крім того, на дисертаційному та монографічному рівнях досліджувалися як загальні питання оптимізації досудового розслідування, так і окремі складові та напрями такої діяльності. Як приклад, І.О. Ієрасулимов визначає сутність, завдання та особливості інформаційного забезпечення використання науково-технічних досягнень у розслідуванні злочинів; А.В. Іщенко, І.П. Красюк, В.В. Матвієнко, Ю.М. Чорноус окреслюють проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів; Є.Д. Лук'янчиков у докторській дисертації висвітлює правові та тактико-криміналістичні аспекти інформаційного забезпечення розслідування злочинів; В.В. Арешонков під час розв'язання проблеми формування теоретичних, правових і праксеологічних засад техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів пропонує концепцію комплексного удосконалення організаційного забезпечення техніко-криміналістичних досліджень, розробляє комплекс заходів з підвищення ефективності використання результатів техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів з виокремленням правових, організаційних, інформаційних та освітніх заходів; тощо.

Також чимало вчених-криміналістів під час формування нових чи вдосконалення існуючих методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у дисертаційних і монографічних дослідженнях виокремлюють в їх структурі особливості організації та/чи їх розслідування. Приміром є наукові праці В.О. Гусєвої, М.М. Єфімова, В.О. Лазарєва, В.О. Малярової, Н.В. Павлової, О.В. Пчеліної, Р.Л. Степанюка, С.В. Чучка й інших. Зокрема, А.В. Сорочан у дисертації, присвяченій теоретичним та праксеологічним основам розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості, виокремлює елементи організації розслідування вказаного різновиду кримінальних правопорушень, до яких відносить і «ситуативне моделювання, що сприяє

встановленню криміналістично значимих обставин розслідуваної події та висуненню версій»; пропонує «найбільш оптимальні форми планів»; характеризує взаємодію «оперативних підрозділів та державних контролюючих органів»; висвітлює «організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій»; визначає «основні профілактичні заходи та напрями забезпечення органами досудового розслідування заходів щодо відшкодування шкоди потерпілим, цивільним позивачам» [22].

Висновки

Отже, чимала важлива й корисна для наукових пошуків інформація з певної проблематики, зокрема організації та планування розслідування кримінальних правопорушень, міститься в дисертаціях і монографіях. У працях дисертаційному та монографічного рівнів вирішення поставленої проблеми та формулювання висновків відбувається за допомогою висвітлення великої кількості теоретичних положень. При цьому обсяг таких досліджень також є великим. У результаті чого практичним працівникам дещо складно швидко виокремити вважливу й корисну для себе інформацію. Тому такі наукові праці досить часто залишаються поза увагою працівників правоохоронних органів, зокрема органів досудового розслідування, а сформовані в них цікаві та корисні положення та рекомендації не знаходять свого активного впровадження в практичну діяльність указаних суб'єктів. Проте наведене жодним чином не применшує їх наукову та практичну цінність, а тільки вказує на недосконалість механізму адаптації наукових розробок до потреб практики в окремій сфері суспільних відносин.

Література

1. Іщук Д.О. Стан наукових досліджень проблем розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (99). С. 213–228.

2. Шопіна І.М. Правові та організаційні засади підвищення ефективності професійної діяльності слідчих органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2004. 21 с.

3. Ізбаш К.С. Теоретичні, організаційні та правові питання роботи з персоналом органів досудового слідства МВС України: монографія. Харків: НікаНова, 2011. 218 с.

4. Дрозд В.Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

5. Павловський В.В. Загальні положення досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2016. 22 с.

6. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП Промінь», 2012. 640 с.

7. Цуцкірідзе М.С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практики: монографія; вступне слово проф. М.А. Погорецького. Київ: Алерта, 2020. 562 с.

8. Організаційно-правові засади діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: монографія / В.Г. Дрозд, А.В. Пономаренко, С.Є. Абламський, Л.В. Гаврилюк та ін.; Держ. наук.-досл. інт. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 352 с.

9. Ковальова О.В. Інформаційна парадигма досудового розслідування в Україні: теоретико-прикладний аспект: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 320 с.

10. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2008. 32 с.

11. Тіщенко В.В., Барцицька А.А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 198 с.

12. Гресь Ю.О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 255 с.

13. Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с.

14. Олішевський О.В. Організація розслідування злочинів та її місце в структурі криміналістики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2010. 17 с.

15. Хань О.О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій: монографія / за заг. ред. В.А. Журавля. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 198 с.

16. Гордін Л.Я. Слідчо-оперативна група: проблеми створення та діяльності: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 192 с.

17. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів: монографія / А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А.Ф. Волобуєва. Х.: «Курсор», 2009. 320 с.

18. Даниляк А.В. Особливості взаємодії під час розслідування економічних злочинів, вчинених організованими групами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2018. 26 с

19. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2004. 22 с.

20. Плетенець В.М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с

21. Холоденко Н.А. Організація наукового забезпечення діяльності судів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2021. 235 с.

22. Сорочан А.В. Теоретичні та праксеологічні основи розслідуванням шахрайства на первинному ринку нерухомості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2021. 236 с.

SUMMARY

The article emphasizes that the study of issues of organization and planning of the investigation of criminal offenses will be incomplete without an analysis of the state of its scientific development at the dissertation and monographic levels. It is emphasized that the scientific study of the organization and planning of the investigation of criminal offenses should be orderly and comprehensive, which, in turn, makes it possible to specify its subject and the range of issues that must be studied and highlighted. It is noted that the comprehensiveness of the scientific study of issues of organization and planning of the investigation of criminal offenses and the possibility of forming substantiated conclusions containing scientific novelty is ensured by the analysis of a large number of scientific developments in this and related fields of knowledge. It was found that a lot of important and useful information for scientific research on a certain issue, in particular, the organization and planning of the investigation of criminal offenses, is contained in theses and monographs. It is noted that in dissertation and monograph level works, the solution of the problem and the formulation of conclusions takes place with the help of highlighting a large number of theoretical propositions. At the same time, the volume of such research is also large. As a result, it is somewhat difficult for practical workers to quickly isolate important and useful information for themselves. It has been established that dissertations and monographic scientific works are quite often left out of the attention of law enforcement officers, in particular pre-trial investigation bodies, and the interesting and useful provisions and recommendations formed in them are not actively implemented in the practical activities of the specified subjects. It is noted that the above in no way diminishes their scientific and practical value, but only indicates the imperfection of the mechanism of adaptation of scientific developments to the needs of practice in a separate sphere of social relations.

Keywords: scientific research, scientific development, direction of research, scientific work, dissertation, monograph, theoretical background, investigation organization, investigation planning.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ

МУЗИЧУК Олександр Миколайович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, декан факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-8367-2504

УДК 351.74(477)

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.34

У статті наголошено на тому, що громадянське суспільство у демократичній, соціально орієнтованій державі постає основою, «наріжним каменем» розбудови державних інституцій.

Наголошено, що в Україні концептуальне бачення розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації громадян закладене у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Водночас комплексний підхід до вирішення викликів, пов'язаних з формуванням активного та відповідального громадянина із стійкою громадянською позицією втілено у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні.

Акцентовано увагу на тому, що феномен взаємодії може набувати і світоглядного значення, виступаючи основою сприйняття процесу публічного управління та держави в цілому. Так, існують дослідження того, як одержувачі соціальної допомоги, особи, які покладаються на систему соціального забезпечення, та інші групи розвивають власне сприйняття громадянства через їх взаємодію з державою.

Проаналізовано позиції окремих науковців про те, що для прокурорів притаманна унікальна взаємодія з громадянами та громадськістю. На відміну від співробітників правоохоронних органів, вони не носять уніформу і не завжди виконують свою роль правоохоронців публічно. Також дослідники виокремлюють проблеми, що тісно пов'язані зі сприйняттям громадянами прокурора.

З урахуванням проаналізованих положень програмних документів та позицій вітчизняних та зарубіжних дослідників нами були виокремлені шляхи вдосконалення взаємодії прокуратури та громадськості, зокрема розробка офіційних веб-сайтів окружних прокуратур у межах областей, які могли б слугувати майданчиком взаємодії прокурорів та громадськості; змістовне наповнення сторінок у соціальних мережах обласних та окружних прокуратур, використання новітніх майданчиків комунікації та висвітлення інформації; забезпечення безбар'єрності у приміщеннях прокуратури для врахування потреб осіб з інвалідністю; упровадження онлайн-платформ для взаємодії прокуратури з громадянами та інститутами громадянського суспільства у ході оцінювання роботи прокуратури громадянами та надання пропозицій щодо подальшої діяльності; вивчення кращих вітчизняних та зарубіжних практик взаємодії прокуратури та громадськості, їх систематизація та узагальнення; запровадження практики спільного проведення дозвілля прокурорів та громадськості; проведення за участі громадськості конкурсів з визначення найбільш професійних та ерудованих прокурорів.

Ключові слова: органи прокуратури, взаємодія, громадськість, публічне управління, правоохоронні органи, оцінювання роботи органів прокуратури, громадянське суспільство.

Постановка проблеми

Україна перебуває на етапі розвитку ефективного розширення взаємодії держави та суспільства, яке б чітко регламентувало діяльність судової влади та могло гарантувати захист прав та інтересів кожного громадянина [1, с. 109]. Взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, на переконання окремих вітчизняних науковців, є передумовою становлення України як правової демократичної держави. Така взаємодія має сприяти сталому розвитку країни шляхом вдосконалення державного управління через залучення громадськості до розробки та реалізації ефективних державних програм вирішення політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем, а також здійснення контролю за діяльністю органів державної влади на всіх рівнях з метою створення правової держави [2, с. 162].

Стан дослідження теми

В українській науці окремим проблемним аспектам управління стратегічними комунікаціями присвячували свої дослідження вітчизняні науковці Братасюк О. Б., Гербут Н. А., Гольдовський А. Г., Делія О. В., Дудченко О. С., Кравченко О. І., Куненко І. С., Серьохіна Н. К., Сподинський О., Тихонова О. В., Чорногор Н. С., Чумак В. В. та інші. Водночас зарубіжний дослідник P. Federman зазначає, що хоча в окремих статтях наведені чудові приклади взаємодій у сферах соціального забезпечення, цифрової трансформації, укладання контрактів і задоволеності громадян щодо ефективності та етичної поведінки, їм бракує аналізу результатів конкретних взаємодій між громадськістю та державними службовцями, зокрема працівниками сектору громадської безпеки, такими як поліцейські, рятувальники або персонал екстреної медичної допомоги [3, с. 858].

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб визначити шляхи вдосконалення взаємодії прокуратури та громадськості. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: визначити програмні документи, у яких наведено концептуальне бачення розвитку громадськості та громадської ініціативи; з'ясувати сутність феномену взаємодії та особливості впливу на нього окремих суспільних чинників; на основі аналізу поглядів зарубіжних науковців визначити особливості взаємодії прокуратури та громадськості; виокремити шляхи вдосконалення взаємодії прокуратури та громадськості.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше на вітчизняному рівні проаналізовані глибинні, світоглядні основи взаємодії прокуратури та громадськості, наведені авторські шляхи вдосконалення відповідної взаємодії.

Виклад основного матеріалу

Громадянське суспільство у демократичній, соціально орієнтованій державі постає основою, «наріжним каменем» розбудови державних інституцій.

В Україні концептуальне бачення розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування закладене у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 [4]. Водночас комплексний підхід до вирішення викликів, пов'язаних з формуванням активного та відповідального громадянина із розвиненим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків в умовах модернізації системи освіти України втілено у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р [5].

C. Vandyck, виступаючи за партнерство між органами державної влади та громадянським суспільством, зазначає: «У міру того, як держави стали більш функціональними та демократичними, роль громадянського суспільства змінилася, оскільки воно тепер значною мірою визнається стратегічним партнером... Переосмислені відносини базуються на тому, що обидва сектори використовують

свої власні активи та вплив задля кращого реагування на складні виклики розвитку» [6].

Щодо сутності феномену взаємодії, то В. В. Чумак стверджує, що: 1) взаємодія полягає в узгодженні дій її суб'єктів за цілями, часом, місцем проведення, виконавцями і програмою; 2) для взаємодії необхідна наявність не менше двох суб'єктів; 3) під час взаємодії кожен із взаємодіючих суб'єктів (систем) діє в межах наданої йому законодавцем компетенції; 4) суб'єктів взаємодії об'єднує єдина мета щодо виконання спільних завдань [7, с. 162].

Феномен взаємодії може набувати і світоглядного значення, виступаючи основою сприйняття процесу публічного управління та держави в цілому. Так, існують дослідження того, як одержувачі соціальної допомоги, особи, які покладаються на систему соціального забезпечення, та інші групи розвивають власне сприйняття громадянства через їх взаємодію з адміністративною державою [8; 9].

Водночас у коментарі щодо стану поточних досліджень взаємодії громадян і держави M. Jakobsen, O. James, D. Moynihan, T. Nabatchi зазначають, що існує дефіцит у різноманітних дослідженнях взаємодії громадян і держави в державному управлінні [10, с. 162].

У свою чергу P. Federman наголошує на тому, що взаємодія між громадянами та урядом досліджується в обмеженій системі координат, яка охоплює питання взаємодії громадян з інструментами електронного урядування, особливостей присудження та розподілу нагород за найкращі практики в державній службі, впливу расового представництва на відносини між громадянами та урядом [11, с. 25]. Запропоновані вище твердження окреслюють, що у сучасній науці питання взаємодії розглядається крізь призму першочергової ролі держави та похідної, вторинної позиції громадськості. Саме тому, як переконаний той же P. Federman, багато з цих взаємодій, які є результатом контакту, ініційованого громадянами, заснованого на бажанні громадянина мати контакт зі своїм урядом, розглядаються через організаційну призму, зосереджуючись на організаційних результатах для певного агентства [3, с. 860–861].

У контексті діяльності правоохоронних органів, зокрема поліції у США, C. Epp, S. Maynard-Moody, D. Haider-Markel зазначають, що взаємодія є насиченим середовищем, у якому можна отримати інформацію, пов'язану з тим, як індивіди загалом уявляють свої стосунки з державою, а також про те, як раса або клас взаємодіють із поліцією [12, с. 270].

Переходячи безпосередньо до сфери діяльності прокуратури, вважаємо доречним навести позицію A. Cox та C. Gripp про те, що для прокурорів притаманна унікальна взаємодія з громадянами та громадськістю. На відміну від співробітників правоохоронних органів, вони не носять уніформу і не завжди виконують свою роль правоохоронців публічно. Зала суду, палати суддів та кабінети прокурорів, де укладаються угоди про визнання винуватості, набагато менш доступні для громадського огляду, ніж кут вулиці, приватна резиденція чи інше місце, де відбувається типовий арешт [13, с. 660]. Дослідники також наголошують, що дискреційні повноваження прокурора впливають на сприйняття громадянами демократичних аспектів системи кримінального правосуддя, а також її карності. Правда також, що прокурори рідко отримують критику чи відгуки про свою роботу від людей, які виступають перед ними в суді; вони, однак, особливо головні прокурори, піддані демократичній підзвітності з боку громадськості в цілому [13, с. 661]. Водночас D. Sklansky припускає, що «вплив прокурорів випливає не стільки з їхньої здатності погрожувати чи обіцяти, скільки з їх авторитету та їхніх постійних контактів із суддями, працівниками пробації, правоохоронними органами та законодавцями» [14, с. 484].

Окремі науковці присвячують свої дослідження тому, що обумовлює сприйняття громадянами прокурорів, а також зв'язку між цим сприйняттям і ширшим задоволенням системою правосуддя. Більшість цих досліджень підтверджують ідею процесуальної справедливості, висунуту Томом Тайлером [15]. Відповідно до даної теорії позитивні оцінки зустрічей між громадськістю та органами державної влади збільшують довіру та сприйняття легітимності цих органів, що, у свою чергу, сприяє нормативному, добровільному дотриманню правил [13, с. 661].

Зарубіжні науковці приділяють досить велику увагу питанню взаємодії прокурорів

з громадськістю. Так, у своєму дослідженні A. Cox та C. Gripp наводять результати опитування окремих прокурорів США, що вже мають певний досвід роботи у правоохоронній системі. Так, дослідники описують прокурора Тома, який виріс у Белтоні, пропрацював у системі 12 років та ставився до своєї посади як «прогресивної» та особливої: «…іноді є припущення, що прокурори просто хочуть виграти, або не дбають про права обвинувачених, або не усвідомлюють, або надто свавільно ставляться до шкоди, яка заподіюється людям, які перебувають у в'язниці… Багато хто говорить про прокурорів, що вони не дуже піклуються про те, кого вони переслідують, або про наслідки цих переслідувань, і що система кримінального правосуддя є расово дискримінаційною, і що в ній є частка несправедливості, якщо не річка несправедливості, яка лежала в основі всієї системи. Проте ви повинні оцінити кожне окреме агентство кримінального правосуддя та кожну спільноту в її специфічних умовах і вже після цього приймати рішення щодо оцінки» [13, с. 665–666].

D. Sklansky виокремлює сім різних проблем, що тісно пов'язані зі сприйняттям громадянами прокурора. Шість із цих проблем відносно знайомі: повноваження прокурорів, дискреційні повноваження, якими вони користуються, незаконність дій, каральна ідеологія, яка формує багато їхніх практик, беззвітність та організаційна інерція в органах прокуратури. Ці проблеми перетинаються, тому їх важко розглядати окремо. Сьома проблема обговорюється рідше, але під певним кутом може виступати основною: неоднозначність ролі прокурора [16, с. 451].

З урахуванням зазначених нами вище положень та позицій вітчизняних та зарубіжних дослідників нами були виокремлені шляхи вдосконалення взаємодії прокуратури та громадськості.

1. Розробка офіційних веб-сайтів окружних прокуратур у межах областей, які могли б слугувати майданчиком взаємодії прокурорів та громадськості, містили б у собі інформацію про команду окружної прокуратури, заходи навчального та просвітницького характеру, у яких прокурори беруть участь.

2. Змістовне наповнення сторінок у соціальних мережах обласних та окружних прокуратур, використання новітніх майданчиків комунікації та висвітлення інформації, зокрема телеграм-каналів, сторінок у соціальних мережах «Tik-Tok» та «Instagram».

3. Забезпечення безбар'єрності у приміщеннях прокуратури для врахування потреб осіб з інвалідністю під час організації прийому громадян керівництвом прокуратури, а також у ході щоденної комунікації прокурорів з громадянами у спеціально відведених для цього приміщеннях та службових кабінетах, обладнання таких приміщень пандусами, ліфтами, визначення порядку супроводу особи з інвалідністю до відповідного приміщення.

4. Упровадження онлайн-платформ для взаємодії прокуратури з громадянами та інститутами громадянського суспільства у ході оцінювання роботи прокуратури громадянами та надання пропозицій щодо подальшої діяльності. Для цього окремі дослідники, зокрема і J. Cardoso та R. Jose, зазначають, що в ході подібної взаємодії значним потенціалом наділені публічні дисплеї [17].

5. Вивчення кращих вітчизняних та зарубіжних практик взаємодії прокуратури та громадськості, їх систематизація, узагальнення у відповідних методичних рекомендаціях, аналітичних довідках, порівняльних таблицях, посібниках тощо.

6. Запровадження практики спільного проведення дозвілля прокурорів та громадськості, організація відповідних спортивних змагань, квестів, ознайомчих екскурсій для учнів шкіл та здобувачів освіти закладів вищої освіти.

7. Проведення за участі громадськості конкурсів з визначення найбільш професійних, ерудованих прокурорів, поширення результатів проведення подібних конкурсів у засобах масової інформації.

Висновки

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що громадянське суспільство у демократичній, соціально орієнтованій державі постає основою, «наріжним каменем» розбудови державних інституцій.

В Україні концептуальне бачення розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації громадян закладене у Наці-

ональній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Водночас комплексний підхід до вирішення викликів, пов'язаних з формуванням активного та відповідального громадянина із стійкою громадянською позицією втілено у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні.

Феномен взаємодії може набувати і світоглядного значення, виступаючи основою сприйняття процесу публічного управління та держави в цілому. Так, існують дослідження того, як одержувачі соціальної допомоги, особи, які покладаються на систему соціального забезпечення, та інші групи розвивають власне сприйняття громадянства через їх взаємодію з адміністративною державою.

У сфері діяльності прокуратури нами проаналізовані позиції окремих науковців про те, що для прокурорів притаманна унікальна взаємодія з громадянами та громадськістю. На відміну від співробітників правоохоронних органів, вони не носять уніформу і не завжди виконують свою роль правоохоронців публічно. Також дослідники виокремлюють проблеми, що тісно пов'язані зі сприйняттям громадянами прокурора.

З урахуванням проаналізованих положень програмних документів та позицій вітчизняних та зарубіжних дослідників нами були виокремлені шляхи вдосконалення взаємодії прокуратури та громадськості, зокрема розробка офіційних веб-сайтів окружних прокуратур у межах областей, які могли б слугувати майданчиком взаємодії прокурорів та громадськості; змістовне наповнення сторінок у соціальних мережах обласних та окружних прокуратур, використання новітніх майданчиків комунікації та висвітлення інформації; забезпечення безбар'єрності у приміщеннях прокуратури для врахування потреб осіб з інвалідністю; упровадження онлайн-платформ для взаємодії прокуратури з громадянами та інститутами громадянського суспільства у ході оцінювання роботи прокуратури громадянами та надання пропозицій щодо подальшої діяльності; вивчення кращих вітчизняних та зарубіжних практик взаємодії прокуратури та громадськості, їх систематизація та узагальнення; запровадження практики спільного проведення дозвілля прокурорів та громадськості; проведення за участі громадськості конкурсів з визначення найбільш професійних та ерудованих прокурорів.

Література

1. Kravchenko O. I., Dudchenko O. S., Kunenko I. S., Spodynskyi O., Deliia O. V. Aspects of Expanding the Interaction between the State and Civil Society. *Cuestiones Politicas*. 2021. № 39 (71). P. 108–125.

2. Tikhonova O. V., Holdovskyi A. H., Bratasyuk O. B., Chornohor N. S., Herbut N. A., Serohina N. K. The efficiency of tools for social interaction between public authorities and civil society. *Amazonia investiga*. 2022. № 11 (51). P. 161–170.

3. Federman P. Cop Wisdom and the Democratic Consequences of Citizen-State Interactions. *Administration & Society*. 2022. № 54 (5). P. 857–877.

4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text (дата звернення: 18.11.2022).

5. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text (дата звернення: 18.11.2022).

6. Vandyck C. Opening up civic space through effective civil society and government cooperation. CSIS. 2018. URL: https://www.csis.org/blogs/international-consortium-closing-civic-space/openingcivic-space-through-effective-civil (дата звернення: 18.11.2022).

7. Чумак В. В. Взаємодія та координація між суб'єктами охорони державного кордону. *Право і Безпека*. 2011. № 2. С. 161–165.

8. Campbell A. How policies make citizens: Senior political activism and the American welfare state. Princeton University Press, 2003. 256 p.

9. Soss J., Schram S. A public transformed? Welfare reform as policy feedback. *American Political Science Review*. 2007. № 101 (1). P. 111–127.

10. Jakobsen M., James O., Moynihan D., Nabatchi T. JPART virtual issue on citizen-state interactions in public administration research.

Journal of Public Administration Research and Theory. 2019. № 29 (4). P. 8–15.

11. Federman P. Police performance as symbolic politics? Public recognition and the value of awards. *Public Performance & Management Review*. 2019. № 43. P. 1–25.

12. Epp C., Maynard-Moody S., Haider-Markel D. Pulled over: How police stops define race and citizenship. University of Chicago Press, 2014. 272 p.

13. Cox A., Gripp C. The Legitimation Strategies of «Progressive» Prosecutors. *Social & Legal Studies*. 2022. № 31 (5). P. 657–678.

14. Sklansky D. The nature and function of prosecutorial power. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2016. № 106. P. 473–520.

15. Tyler T. Why People Obey the Law. New Haven and London: Yale University Press, 1990. URL: http://www.des.ucdavis.edu/Faculty/Sabatier/Tyler1990.pdf (дата звернення: 18.11.2022).

16. Sklansky D. The Problems With Prosecutors. *Annual Review of Criminology*. 2018. № 1. P. 451–469.

17. Cardoso J., Jose R. Assessing Feedback for Indirect Shared Interaction with Public Displays. *Confederated International Workshops and Posters*. Hersonissos, 17–21 October 2011. Hersonissos: Vrije Univ Brussel; Curtin Univ Technol; Univ Politecn Madrid; Object Management Grp; Collibra. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000306979400067 (дата звернення: 18.11.2022).

WAYS TO IMPROVE INTERACTION BETWEEN THE PROSECUTOR'S OFFICE AND THE PUBLIC

The article emphasizes that civil society in a democratic, socially oriented state becomes the basis, the «cornerstone» of the development of state institutions.

It was emphasized that in Ukraine, the conceptual vision of the development of public initiative and self-organization of citizens in society is laid down in the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine. At the same time, a comprehensive approach to solving challenges related to the formation of an active and responsible citizen with a stable civic position is embodied in the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine.

Attention is focused on the fact that the phenomenon of interaction can acquire worldview significance, acting as the basis of perception of the process of public administration and the state as a whole. Thus, there are studies of how welfare recipients, welfare recipients, and other groups develop their own perceptions of citizenship through their interactions with the administrative state.

The positions of individual scientists that prosecutors have a unique interaction with citizens and the public are analyzed. Unlike law enforcement officers, they do not wear uniforms and do not always perform their role as law enforcement officers in public. Researchers also single out problems that are closely related to citizens' perception of the prosecutor.

Taking into account the analyzed provisions of program documents and the positions of domestic and foreign researchers, we singled out ways to improve the interaction between the prosecutor's office and the public, in particular, the development of official websites of district prosecutor's offices within the regions, which could serve as a platform for interaction between prosecutors and the public; meaningful filling of pages in social networks of regional and district prosecutor's offices, use of the latest platforms for communication and information coverage; provision of barrier-free facilities in the premises of the prosecutor's office to take into account the needs of persons with disabilities; introduction of online platforms for the interaction of the prosecutor's office with citizens and institutions of civil society during the assessment of the work of the prosecutor's office by citizens and the provision of proposals for further activities; study of the best domestic and foreign practices of interaction between the prosecutor's office and the public, their systematization and generalization; introduction of the practice of joint recreation of prosecutors and the public; conducting contests with the participation of the public to determine the most professional and erudite prosecutors.

Key words: prosecutor's office, interaction, public, public administration, law enforcement agencies, assessment of the work of prosecutor's office, civil society.

РІВНІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

БОДНАР Сергій Вікторович - кандидат юридичних наук, доцент проректор з фінансово-господарської роботи ПВНЗ Вінницького фінансово-економічного університету

https://orcid.org/0000-0003-3322-6279

УДК 342.9

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.35

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, виокремлено та охарактеризовано наступні рівні державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти: 1) загальнодержавний; 2) обласний; 3) локальний. Наголошено, що саме окреслені у статті рівні підкреслюють особливість цього інституту, його відмінність від інших договірних та управлінських відносин взаємодії, а також показують унікальність моделі такого партнерства у сфері вищої освіти, відмежовуючи від прикладів державно-приватного партнерства в інших секторах суспільного життя.

Ключові слова: рівні, держава, державно-приватне партнерство, сфера вищої освіти.

Постановка проблеми

За своїм змістом та сутністю державно-приватне партнерство в сфері вищої освіти є масштабним інститутом, який зумовлює виникнення суспільно-правових відносин між значним колом різноманітних суб'єктів до яких входять центральні органи влади, органи місцевого самоврядування, заклади вищої освіти, локальні підприємства, установи та організації приватного сектору, тощо. Викладене свідчить про те, що досліджуваний інститут є багаторівневим, адже він може реалізуватись на різних рівнях, що передбачає реалізацію спільної діяльності різних спеціально уповноважених суб'єктів.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, пов'язані із функціонуванням інституту державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти, у своїх наукових працях розглядали: А.Ю. Архіпов, С.Д. Данасарова, В.С. Іванов, М.В. Корнієнко, Л.В. Підвашецька, О.В. Тарасова, Р.В. Хусаінов, Є.В. Шевчук та багато інших. Втім, незважаючи на суттєві теоретичні здобутки, в науковій літературі фактично відсутні теоретичні дослідження, присвячені характеристиці рівнів державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти.

Мета і завдання дослідження

Мета наукової статті полягає у тому, щоб надати характеристику рівнів державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти. З огляду на вказану мету до завдань наукового дослідження слід віднести наступні: розкрити положення чинного законодавства, норми якого спрямовані на врегулювання державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; опрацювати наукові погляди вчених, які у своїх наукових працях приділяли увагу державно-приватному партнерству у різних сферах суспільного життя.

Наукова новизна дослідження

Новизна статті полягає у тому, що в роботі вперше виділено та здійснено комплексний аналіз рівнів державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження, слід відзначити, що рівні державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти доречно виділяти в залежності від статусу суб'єкта державної влади або місцевого самоврядування та територіального масштабу заходів передбачених і запланованих в рамках партнерства. Даний підхід тісно пов'язаний із територіальним устроєм нашої країни. Відповідно до статей 132 та 133 Конституції останній ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь [1].

Отже, можна виділити наступні рівні державно-приватного партнерства: 1) загальнодержавний; 2) обласний; 3) локальний. Так, загальнодержавний – це найвищий рівень державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти, котрий передбачає взаємодію між публічними та приватними суб'єктами, які мають вплив та значення для всіх складових територіального устрою України. Головну роль тут відведено Кабінету Міністрів України та центральному органу виконавчої влади у сфері освіти та науки – МОН.

Так, КМУ відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 №794-VII є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів. До основних завдань Кабінету Міністрів України належать: 1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України; 2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості; 3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; 4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм; 5) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; 6) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону; 7) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 8) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; 9) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю [2].

В свою чергу, МОН – це центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України відповідно до положень Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 №3166-VI. Міністерство очолює міністр України (далі - міністр), який є членом Кабінету Міністрів України. Основними завданнями міністерства, згідно із Законом,

як органу, що забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох сферах, є: 1) забезпечення нормативно-правового регулювання; 2) визначення пріоритетних напрямів розвитку; 3) інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики; 4) узагальнення практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентові України та Кабінету Міністрів України; 4-1) забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні; 5) здійснення інших завдань, визначених законами України [3].

Тож, даний рівень державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти представлено найбільш впливовими суб'єктами виконавчої влади, які володіють широкими повноваженнями та юридичними можливості. Партнерство за даних умов приймає глобальний, всеосяжний характер та має на меті вдосконалення не окремих освітніх процесів, а якість освітнього середовища та освітніх галузей в цілому. Своєю особливістю на даному рівні відрізняється і приватна сторона, адже партнерами, переважно, стають великі, економічно «зрілі» представники бізнесу і підприємництва. Наприклад, у 2020 році було підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством освіти і науки України та Товариством з обмеженою відповідальністю «S&A Group», метою якого визначено взаємодію Сторін задля створення умов для якісної професійної підготовки здобувачів професійної (професійно-технічної) і вищої освіти, популяризації професійної (професійно-технічної) освіти, підвищення мотивації молоді та дорослого населення здобувати робітничі професії/кваліфікації у сфері послуг. Цим Меморандумом Сторони засвідчили свої наміри у сприянні розвитку культури обслуговування населення шляхом удосконалення професійної підготовки кваліфікованих кадрів для сфери послуг. Сторони взаємодіють на принципах рівноправності, поваги, відкритості та доброчесності та зобов'язуються: 1) всебічно сприяти реалізації Меморандуму у межах своєї компетенції; 2) координувати дії в межах Меморандуму, інформувати іншу Сторону про здійснені та/а5о заплановані у рамках реалізації Меморандуму заходи; 3) вільно користуватися інформацією, отриманою в межах реалізації цього Меморандуму зокрема поширювати її на власних вебсайтах та на інших інформаційний ресурсах; 4) дотримуватися вимог чинного законодавства України під час виконання завдань Меморандуму [4].

Іншим прикладом є укладений у 2021 році Меморандум між МОН та Українською асоціацією виробників феросплавів та іншої електрометалургійної продукції «УкрФА». В документі визначено, що метою партнерства є сприяння розвитку вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності для задоволення потреб металургійної галузі у кваліфікованих кадрах і результатах прикладних наукових досліджень та забезпечення її інноваційного розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності. Сферою, в якій планується розвиток співпраці закладів освіти, наукових установ, виробничих підприємств і організацій в рамках цього Меморандуму, є металургійне та феросплавне виробництво тощо. Предметом Меморандуму є спільна діяльність Сторін задля досягнення його мети, що здійснюється у формі спільних заходів та проектів, включаючи залучення партнерів до міжнародних заходів і проектів [5].

Наступний – обласний рівень державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти – передбачає взаємодію на рівні відповідної області або її частини, між територіальними представниками державної влади або органами місцевого самоврядування. Головними суб'єктами даного рівня є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Перші, відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 №586-XIV є місцевими органами виконавчої влади і входять до системи органів виконавчої влади. Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою. Місцеві державні адміністрації в межах відповідної адміністра-

тивно-територіальної одиниці забезпечують: 1) виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня; 2) законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян; 3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, програм утвердження української національної та громадянської ідентичності, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку; 4) підготовку та схвалення прогнозів відповідних бюджетів, підготовку та виконання відповідних бюджетів; 5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм; 6) взаємодію з органами місцевого самоврядування; 7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень [6].

В свою чергу, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/97-ВР визначено, що місцеве самоврядування – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [7].

Відповідно до визначених законодавством повноважень зазначені суб'єкти уповноважені вирішувати різноманітні соціальні, правові, економічні та інші питання в рамках відповідних адміністративно-територіальних одиниць, зокрема, областей, районів в областях та містах і таке інше, а також їх територіальних громад. Державно-приватне партнерство в сфері вищої освіти на цьому рівні носить більш концентрований характер, адже спрямовується на вдосконалення та розвиток освітнього середовища і процесу відповідної місцевості та відбувається із врахуванням ресурсів адміністративно-територіальної одиниці як з публічної, так і приватної сторони. Одним з найбільш популярних прикладів державно-приватного партнерства на даному рівні є формування технологічних парків, технополісів і таке інше.

Останній, локальний рівень державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти, пов'язано із співпрацею окремих закладів вищої освіти державної або комунальної форми власності із приватними партнерами. Науковці відмічають, що таке партнерство є досить специфічним видом співробітництва через особливості діяльності закладів вищої освіти, широкий перелік напрямів їх діяльності, спеціальностей, за якими готуються фахівці, цілей та можливостей. Партнерські відносини виграшні для обох сторін. Заклади вищої освіти забезпечують себе доходами і новими ідеями зі сфери бізнесу, що допомагає їм сформувати якісні й актуальні для ринку праці компетенції у студентів, підвищити кваліфікацію викладачів, забезпечити запити на проведення наукових досліджень, підкріпити їх матеріально та фінансово, покращити власний фінансовий стан за рахунок надання розширеного переліку послуг фінансово спроможним організаціям сфери бізнесу. Налагоджена система роботи закладів вищої освіти з потенційними роботодавцями підвищує привабливість навчального закладу в очах студентів та абітурієнтів, а бізнес-організації економлять значні кошти на пошуку інноваційних засобів розвитку, а також працівників, які б відповідали їхнім вимогам [8, с.304-305].

До прикладу державно-приватного партнерства на даному рівні відноситься співпраця Вінницького національного аграрного університету та ТОВ «Френдт» затверджене меморандумом від 11.10.2021 року. Метою останнього визначено співпрацю щодо організації і впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівних вищої освіти за ліцензійними спеціальностями підготовки здобувачів вищої освіти з метою допомогти їм здобути якісну, ґрунтовну та конкурентоспроможну освіту, підвищити

рівень їх професійної підготовки, набуття ними практичних навиків та вмінь. В рамках даного партнерства, підприємство-партнер зобов'язано: а) забезпечити реалізацію практичної складової освіти на робочому місці відповідно до вимог освітньої програми та програми практичного навчання на робочому місці; б) призначити здобувачеві вищої освіти наставника з найбільш досвідчених кваліфікованих фахівців; в) забезпечити дотримання правил охорони праці відповідно до вимог чинного законодавства; г) забезпечити здобувача вищої освіти предметами і засобами праці, надати доступ до практичних матеріалів та виробничих, технологічних процесів, необхідних для виконання індивідуального навчального і програми практичного навчання на робочому місці і таке інше [9]. Державно-приватне партнерство використовується Національним університетом «Запорізька політехніка», який за рахунок залучення ресурсів та матеріально-технічної бази приватних партнерів здійснює практичну підготовку студентів окремих факультетів безпосередньо в рамках виробничого процесу [10].

Висновок

Таким чином, проведене наукове дослідження дає змогу констатувати, що реалізація державно-приватного партнерства реалізується на різних рівнях, що в свою чергу підкреслює багатоаспектність та багатовекторність здійснення відповідної діяльності. Окрім того, саме окреслені у статті рівні підкреслюють особливість цього інституту, його відмінність від інших договірних та управлінських відносин взаємодії, а також показують унікальність моделі такого партнерства у сфері вищої освіти, відмежовуючи від прикладів державно-приватного партнерства в інших секторах суспільного життя.

Література

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. №72/1. Ст.2598.

2. Про Кабінет Міністрів України: закон від 27.02.2014 №794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №13. Ст.222.

3. Про центральні органи виконавчої влади: закон від 17.03.2011 №3166-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. №38. Ст.1696.

4. Меморандум про співпрацю між Міністерством освіти і науки України та Товариством з обмеженою відповідальністю «S&A Group»: меморандум від 01.12.2020. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/reforma-profesijnoyi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo.

5. Меморандум про співпрацю між Міністерством освіти і науки України та Українською асоціацією виробників феросплавів та іншої електрометалургійної продукції «УкрФА»: меморандум від 29.07.2021. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/memorandumy/2021/29.07/Memor.MON.ta.Ukr.as.vyr.ferosplaviv-UkrFA-29.06.pdf.

6. Про місцеві державні адміністрації: закон від 09.04.1999 №586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. №20. Ст.190.

7. Про місцеве самоврядування в Україні: закон від 21.05.1997 №280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. №24. Ст.170.

8. Тарасенко С.І., М.Є. Демченко, Партнерство університетів та бізнесу: форми та перспективи розвитку в умовах підвищення інноваційності економіки. Економіка і суспільство. 2017. №13. С.302-308.

9. Меморандум про партнерство та співпрацю в галузі дуальної форми здобуття вищої освіти: меморандум від 11.10.2021. Офіційний веб-портал Вінницького національного аграрного університету. URL: https://vsau.org/assets/images/content/dokPDF/kaf-komp_nayku/memorandym-TOV-FRENDT.pdf.

10. Договори та угоди про співпрацю (проведення практики студентів) кафедри «Електричні машини» із підприємствами та організаціями: співпраця з підприємства та організаціями. Офіційний веб-портал Національного університету «Запорізька політехніка». URL: https://zp.edu.ua/?q=node/8662.

АНОТАЦІЯ

Аргументовано, що загальнодержавний – це найвищий рівень державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти, котрий передбачає взаємодію між публічними та приватними суб'єктами, які мають вплив та значення для всіх складових територіального устрою України. Головну роль тут відведено Кабінету Міністрів України та центральному органу виконавчої влади у сфері освіти та науки – МОН.

Наголошено, що обласний рівень державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти передбачає взаємодію на рівні відповідної області або її частини, між територіальними представниками державної влади або органами місцевого самоврядування. Головними суб'єктами даного рівня є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Підкреслено, що державно-приватне партнерство в сфері вищої освіти на цьому рівні носить більш концентрований характер, адже спрямовується на вдосконалення та розвиток освітнього середовища і процесу відповідної місцевості та відбувається із врахуванням ресурсів адміністративно-територіальної одиниці як з публічної, так і з приватної сторони. Одним із найбільш популярних прикладів державно-приватного партнерства на даному рівні є формування технологічних парків, технополісів і таке інше.

Відзначено, що локальний рівень державно-приватного партнерства в сфері вищої освіти пов'язано із співпрацею окремих закладів вищої освіти державної або комунальної форми власності із приватними партнерами. Науковці відмічають, що таке партнерство є досить специфічним видом співробітництва через особливості діяльності закладів вищої освіти, широкий перелік напрямів їх діяльності, спеціальностей, за якими готуються фахівці, тощо.

Ключові слова: рівні, держава, державно-приватне партнерство, сфера вищої освіти.

SUMMARY

It is argued that state-wide is the highest level of public-private partnership in the field of higher education, which involves interaction between public and private entities that have influence and significance for all components of the territorial system of Ukraine. The main role here is assigned to the Cabinet of Ministers of Ukraine and the central body of executive power in the field of education and science - the Ministry of Education and Culture.

It was emphasized that the regional level of public-private partnership in the field of higher education involves interaction at the level of the relevant region or its part, between territorial representatives of state power or local self-government bodies. The main subjects of this level are local state administrations and local self-government bodies. It is emphasized that the public-private partnership in the field of higher education at this level has a more concentrated nature, because it is aimed at improving and developing the educational environment and process of the relevant area and takes into account the resources of the administrative-territorial unit from both the public and the private side. One of the most popular examples of public-private partnership at this level is the formation of technology parks, technopolises, and so on.

It was noted that the local level of public-private partnership in the field of higher education is connected with the cooperation of individual higher education institutions of state or communal ownership with private partners. Scientists note that such a partnership is a rather specific type of cooperation due to the peculiarities of the activities of higher education institutions, a wide list of areas of their activity, specialties for which specialists are trained, etc.

Key words: levels, state, public-private partnership, sphere of higher education.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ СТАТУТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

МЕЛЬНИК Таїсія Миколаївна - аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

https://orcid.org/0009-0006-8890-4646

УДК: 342.9: 347.700

DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.36

У статті наголошено на тому, що правові засади – це сукупність основних принципів, ідей, норм та правил, які лежать в основі правової системи держави. Правові засади визначають загальні принципи справедливості, законності, рівності перед законом, а також інші основні аспекти правового життя суспільства. Вони є основою для створення, інтерпретації та застосування конкретних правових норм і законів. Правові засади створюють рамки для створення, тлумачення та застосування конкретних правових норм, а також визначають взаємодію між громадянами, урядом та іншими суб'єктами правових відносин.

Акцентовано увагу на тому, що правові засади юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти представляють собою комплекс нормативно-правових актів, правил, процедур та принципів, якими встановлено основне покликання та спрямованість юридичного супроводження закладів вищої освіти. Ці засади базуються на законах, постановах та інших нормативно-правових актах, регулюючі освітній процес і діяльність закладів вищої освіти.

Стверджується, що адміністративно-правові норми відіграють важливу роль у забезпеченні статутної діяльності закладів вищої освіти в Україні: визначають порядок проведення ліцензування та акредитації, у ході здійснення яких заклади вищої освіти підтверджують відповідність стандартам якості; визначають порядок фінансування закладів вищої освіти, включаючи розподіл бюджетних коштів та механізми отримання додаткового фінансування; формують систему нагляду та контролю за діяльністю закладів вищої освіти; встановлюють вимоги до реєстрації закладів вищої освіти, подання звітів до відповідних державних органів.

Ключові слова: правові засади, адміністративно-правове забезпечення, юридичне супроводження, статутна діяльність, заклади вищої освіти.

Постановка проблеми

Вища освіта є однією з ключових сфер суспільного життя, яка відіграє важливу роль у розвитку суспільства та формуванні кваліфікованої робочої сили. Для забезпечення ефективної діяльності закладів вищої освіти необхідна чітка правова база, яка регулює їхню статутну діяльність та встановлює належний рівень адміністративно-правового контролю. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти забезпечує дотримання законодавства та здійснення ефективного контролю за діяльністю закладів вищої освіти. Воно включає в себе прийняття нормативно-правових актів, нагляд за їх виконанням та захист прав учасників освітнього процесу. Водночас актуальним напрямком правових досліджень виступає осмислення правової бази юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти, оскільки статут закладу вищої освіти визначає його організаційно-

правовий статус, мету та завдання, порядок управління та функціонування. Статут має не лише важливе теоретичне значення для побудови правової системи вищої освіти, але також відіграє важливу роль у вирішенні багатьох практичних питань, таких як побудова університетів світового класу, автономія університетів і внутрішні реформи адміністративних систем в університетах [1, с. 382].

Стан дослідження теми

У вітчизняній науковій думці окремим проблемним аспектам нормативно-правового та організаційно-управлінського забезпечення юридичного супроводження діяльності підприємств, установ та організацій присвячували наукові дослідження О.М. Бандурка, А.Л. Борко, С.М. Гусаров, Н.А. Железняк, К.Б. Левченко, О.А. Моргунов, О.М. Музичук, В.О. Невядовський, О.Ю. Салманова, В.В. Сокуренко, Т.І. Тарахонич, Р.П. Томма, М.Р. Терованесов, В.І. Фелик, О.О. Шевчук, Г.В. Шевчук, О.М. Юхимюк та багато інших вчених. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, вчені фактично поза своєю увагою залишили проблемні питання правових засад юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб визначити правові засади юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: сформулювати авторський підхід до розуміння правових засад і правового регулювання; з'ясувати значення адміністративно-правових норм у забезпеченні статутної діяльності закладів вищої освіти в Україні; проаналізувати окремі нормативно-правові акти, що регулюють статутну діяльність закладів вищої освіти; визначити наявні проблеми в даній сфері та напрямки їх вирішення.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що проведений аналіз дозволив під новітнім кутом поглянути на сутність правових засад юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти, окреслити наявні проблеми в даній сфері та запропонувати шляхи їх вирішення крізь призму авторського бачення.

Виклад основного матеріалу

Для початку пропонуємо більш детально розібрати ключові поняття даного підрозділу. Так, відзначимо, що правові засади – це сукупність основних принципів, ідей, норм та правил, які лежать в основі правової системи держави. Це фундаментальні принципи, на яких ґрунтується будівництво і реалізація правової системи.

Правові засади визначають загальні принципи справедливості, законності, рівності перед законом, а також інші основні аспекти правового життя суспільства. Вони є основою для створення, інтерпретації та застосування конкретних правових норм і законів. Важливою характеристикою правових засад є їх стабільність та незмінність в часі, яка забезпечує надійність та сталість правової системи.

Правові засади мають фундаментальне значення для будь-якої правової системи. На рівні правових засад визначені такі принципи, як законності, що передбачає дії та рішення, що базуються на законах; принцип справедливості, тобто забезпечення рівних прав та можливостей для всіх членів суспільства; принцип рівності перед законом, що гарантує однакові права незалежно від особистих характеристик; принцип свободи, що передбачає особисту свободу та право на свободу вираження поглядів [2, с. 4-5].

Правові засади створюють рамки для створення, тлумачення та застосування конкретних правових норм, а також визначають взаємодію між громадянами, урядом та іншими суб'єктами правових відносин. Правові засади мають бути стабільними та не змінюватися в часі, щоб забезпечити надійність та передбачуваність правової системи. Вони підтримують правову державу та правовий порядок, забезпечуючи рівність перед законом і захищаючи основні права і свободи кожного індивіда.

Як зазначає В. Цвік, правові засади також слугують як основа для розвитку пра-

ва, адже вони визначають цілісність і послідовність правових норм. Вони є важливим інструментом для забезпечення правосуддя та захисту прав громадян у суспільстві [3, с. 37].

Таким чином, правові засади відображають основні цінності та ідеали суспільства, а їх дотримання є ключовим для стабільності, справедливості та розвитку суспільства в цілому.

Водночас правові засади юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти представляють собою комплекс нормативно-правових актів, правил, процедур та принципів, якими встановлено основне покликання та спрямованість юридичного супроводження закладів вищої освіти. Ці засади базуються на законах, постановах та інших нормативно-правових актах, регулюючі освітній процес і діяльність закладів вищої освіти. Крім того, вони враховують статутні норми, що визначають основні принципи та порядок діяльності кожного окремого закладу вищої освіти.

У цій системі важливе місце займають міжнародні стандарти, які встановлюють правила і рекомендації стосовно якості освіти, міжнародного співробітництва та академічної свободи. Засади академічної свободи, що гарантують вільний обмін думок та незалежність досліджень і викладання, також є невід'ємною складовою цієї системи [4].

Правові засади також визначають права та обов'язки учасників освітнього процесу, таких як студенти, викладачі, науковці та адміністративний персонал. Це включає в себе порядок вирішення конфліктів, захист прав інтелектуальної власності, а також забезпечення дотримання етичних норм у проведенні досліджень.

Правові засади також є основою для вирішення різноманітних правових питань, які виникають у процесі діяльності закладів вищої освіти, таких як захист інтелектуальної власності, регулювання фінансових відносин, взаємодія з державними органами, а також вирішення спорів та конфліктів.

С. Голубченко зазначає, що поняття «правове регулювання» здебільшого трактується як процес установлення та забезпечення дотримання правил, норм і принципів, які визначають поведінку людей та взаємовідносини між ними в рамках певної системи права [5, с. 54]. Воно включає в себе створення, застосування і зміну правових актів (законів, постанов, регулятивних актів тощо) з метою забезпечення порядку, справедливості, безпеки та захисту прав і свобод людини і громадянина. Правове регулювання може охоплювати різноманітні сфери життя, включаючи економіку, соціальну сферу, політику, міжнародні відносини тощо. Правове регулювання також визначає правові обов'язки та відповідальність суб'єктів права перед державою. Воно є важливим інструментом в забезпеченні правопорядку та стабільності в суспільстві.

Правове регулювання є необхідним для забезпечення стабільності, безпеки та розвитку суспільства. Воно сприяє вирішенню конфліктів, регулює взаємовідносини між різними соціальними групами та захищає права меншин. Крім того, правове регулювання забезпечує зростання довіри до державних інституцій та підвищує рівень правосвідомості серед населення.

М. Савчин зазначає, що не тільки в Україні, але й у кожній країні правове регулювання має свої особливості, оскільки воно враховує історичні, культурні, економічні та політичні умови конкретного суспільства. Таке регулювання може бути змінене або доповнене відповідно до зміни обставин та потреб суспільства [6, с. 83].

Крім того, правове регулювання може бути важливим інструментом для стимулювання економічного розвитку та підтримки підприємництва. Чіткі правила гри і захисту прав власності сприяють створенню сприятливого інвестиційного клімату, що забезпечує розвиток бізнесу і залучення іноземних інвесторів.

Правове регулювання є основою для стабільного, справедливого та процвітаючого суспільства. Воно відображає цінності та ідеали суспільства та встановлює загальновизнані стандарти поведінки. Можемо відзначити, що правові засади і правове регулювання взаємодіють між собою, утворюючи основу для функціонування правової системи кожної країни або організації. Правові засади є фундаментом, на який

спирається будь-яка система права, і визначають основні ідеали, що керують цією системою.

Правове регулювання, як стверджує В. Риндюк, визначає конкретні правила, норми та процедури, які регулюють поведінку членів суспільства. Цей процес включає у себе створення, застосування та зміну правових актів, включаючи закони, постанови, регулятивні акти, судову практику та інші правові документи. Правове регулювання конкретизує та реалізує принципи, встановлені правовими засадами, у практичні дії і норми, що регулюють взаємовідносини в суспільстві [7, с. 32].

Отже, правові засади і правове регулювання спільно формують основу правової системи, забезпечуючи порядок, справедливість та стабільність у суспільстві. Правові засади визначають цінності та принципи, на яких ґрунтується система права, тоді як правове регулювання забезпечує їх практичну реалізацію шляхом встановлення конкретних правил і норм, які регулюють поведінку членів суспільства.

Важливо відзначити, що адміністративно-правові норми відіграють важливу роль у забезпеченні статутної діяльності закладів вищої освіти в Україні, охоплюючи різні аспекти, що включають ліцензування та акредитацію, фінансове забезпечення, нагляд та контроль, реєстрацію та звітність, а також врегулювання конфліктів та спорів.

По-перше, адміністративно-правові норми визначають порядок проведення ліцензування та акредитації, у ході здійснення яких заклади вищої освіти підтверджують відповідність стандартам якості. Це створює умови для забезпечення якості освіти та довіри до закладів вищої освіти.

По-друге, адміністративно-правові норми визначають порядок фінансування закладів вищої освіти, включаючи розподіл бюджетних коштів та механізми отримання додаткового фінансування. Це допомагає забезпечити ефективне функціонування закладів вищої освіти та реалізацію їхніх освітніх програм.

По-третє, на рівні адміністративно-правових норм формується система нагляду та контролю за діяльністю закладів вищої освіти, що сприяє дотриманню останніми законодавства та високих стандартів якості.

По-четверте, адміністративно-правові норми встановлюють вимоги до реєстрації закладів вищої освіти, подання звітів до відповідних державних органів. Це забезпечує прозорість та відкритість їх діяльності перед суспільством та державою.

Закон України «Про освіту» встановлює загальні засади функціонування системи освіти в Україні та регулює відносини, пов'язані з наданням освітніх послуг, визнанням кваліфікаційних рівнів, а також здійсненням державної підтримки освіти [8]. Положення Законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту» є критично важливими для ефективного юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти в Україні. Ці закони встановлюють правову базу для регулювання освітнього процесу, забезпечуючи стабільність та юридичну чіткість у сфері вищої освіти. Дані закони визначають основні принципи та структуру освіти, включаючи права та обов'язки учасників освітнього процесу; встановлюють правовий статус закладів вищої освіти та основні засади управління ними; сприяють забезпеченню якості освіти, встановлюючи стандарти та механізми контролю та нагляду.

Водночас наразі у Законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту» існують деякі недоліки, які обмежують їх ефективність та вплив на систему освіти, зокрема неоднозначне формулювання деяких положень, що призводить до різних тлумачень та розбіжностей у їх застосуванні. Ми погоджуємося із тезою про те, що існує проблема обмеженої автономії закладів вищої освіти, оскільки закони встановлюють певні обмеження, що ускладнюють здатність закладів вищої освіти до самостійного управління та прийняття стратегічних рішень. Також на рівні законів України фінансування вищої освіти часто виявляється неефективним, що обмежує можливості розвитку закладів вищої освіти та якісного надання освітніх послуг. Недостатня визначеність напрямків фінансування також створює проблеми для закладів вищої освіти, які можуть зазнавати фінансових труднощів і не мати достатнього

фінансування для розвитку та покращення якості освіти.

На рівні підзаконних нормативно-правових актів постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про статути закладів вищої освіти» визначає загальні вимоги до статутів закладів вищої освіти, їх структуру, процедури затвердження та зміни статутів, а також права та обов'язки органів управління закладу вищої освіти [9].

Так, постанови Кабінету Міністрів України забезпечують стабільність та юридичну обґрунтованість управлінських рішень у сфері освіти, визначаючи конкретні вимоги до структури, функціонування та фінансування закладів вищої освіти. Так, наприклад, відповідні постанови встановлюють механізми фінансування та ефективного використання коштів у сфері вищої освіти, що є важливим аспектом забезпечення стабільності та розвитку закладів вищої освіти.

Нормативні акти Міністерства освіти і науки України уточнюють та деталізують вимоги до організації та функціонування закладів вищої освіти. Вони включають накази, листи та інструкції, які стосуються організації освітнього процесу, вимог до навчальних планів, атестації працівників та інші аспекти забезпечення якості освіти.

Закони України, постанови Кабінету Міністрів України та акти Міністерства освіти і науки України визначають основні засади статутної діяльності закладів вищої освіти. По-перше, положення даних нормативно-правових актів забезпечують чітке визначення прав та обов'язків керівництва, викладачів та студентів, а також уникнення суперечностей у правовій сфері. По-друге, встановлення норм та стандартів допомагає забезпечити відповідність діяльності закладів вищої освіти загальним принципам та вимогам законодавства, а також забезпечити якість освітніх послуг та захист прав студентів. По-третє, дані нормативно-правові акти регулюють конкретні аспекти діяльності закладів вищої освіти, такі як організація освітнього процесу та використання ресурсів, що сприяє стабільності та ефективності освітньої системи в цілому, забезпечуючи її розвиток та відповідність сучасним вимогам, створюючи єдиний нормативний простір, який сприяє однаковому розумінню та застосуванню правил і стандартів у всіх закладах вищої освіти

Проте не завжди виконання правових норм та стандартів відбувається безперешкодно. Система освіти стикається з численними викликами, такими як корупція, несправедливість у доступі до освіти, недостатня фінансова підтримка та інші проблеми, які впливають на якість надання освітніх послуг та розвиток освітнього процесу.

Для забезпечення ефективного здійснення статутної діяльності закладів вищої освіти необхідно посилити нагляд та контроль за виконанням законодавства в цій галузі. Це може включати удосконалення механізмів моніторингу та звітності, посилення відповідальності за порушення законодавства, а також розвиток громадського контролю у сфері діяльності закладів вищої освіти.

Крім того, важливо забезпечити доступність та прозорість управління закладами вищої освіти, залучаючи до процесу прийняття рішень всіх зацікавлених сторін: від студентів та викладачів до представників бізнесу та громадськості. Це допоможе підвищити ефективність управління та забезпечить відповідність освітніх програм потребам суспільства та ринку праці.

Додатковими заходами для зміцнення правових засад у сфері вищої освіти може бути вдосконалення механізмів надання грантів та стипендій для підтримки талановитих та обдарованих студентів, а також розробка інклюзивних програм для забезпечення доступності вищої освіти для осіб з обмеженими можливостями.

Окрім цього, важливо звернути увагу на міжнародне співробітництво у сфері освіти, враховуючи зростаючу глобалізацію та потреби у міжкультурному обміні знаннями та досвідом. Залучення зарубіжних партнерів до реалізації спільних освітніх проєктів та програм обміну сприятиме розвитку культури толерантності та взаєморозуміння.

Необхідно також розвивати інноваційні підходи та впроваджувати сучасні технології в освітній процес. Це включає в себе використання онлайн-курсів, відкритих освітніх ресурсів, віртуальних лабораторій та інших

інтерактивних методів, які підвищують доступність та ефективність надання освітніх послуг.

Подальший розвиток та удосконалення правових засад у сфері вищої освіти є важливим завданням для країни. Забезпечення доступності, якості та різноманітності освітніх послуг сприятиме створенню конкурентоспроможного освітнього середовища та підвищить соціально-економічний розвиток країни в цілому. Правові засади юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти мають вирішальне значення для забезпечення якості та ефективності освітнього процесу. Проте необхідно постійно удосконалювати систему адміністративного та правового регулювання, враховуючи сучасні виклики та потреби суспільства. Тільки так можна забезпечити стабільний розвиток вищої освіти та підвищити її вплив на соціально-економічний прогрес країни.

Висновки

Таким чином, правові засади – це сукупність основних принципів, ідей, норм та правил, які лежать в основі правової системи держави. Правові засади визначають загальні принципи справедливості, законності, рівності перед законом, а також інші основні аспекти правового життя суспільства. Вони є основою для створення, інтерпретації та застосування конкретних правових норм і законів. Правові засади створюють рамки для створення, тлумачення та застосування конкретних правових норм, а також визначають взаємодію між громадянами, урядом та іншими суб'єктами правових відносин.

Правові засади юридичного супроводження статутної діяльності закладів вищої освіти представляють собою комплекс нормативно-правових актів, правил, процедур та принципів, якими встановлено основне покликання та спрямованість юридичного супроводження закладів вищої освіти. Ці засади базуються на законах, постановах та інших нормативно-правових актах, регулюючі освітній процес і діяльність закладів вищої освіти.

Адміністративно-правові норми відіграють важливу роль у забезпеченні статутної діяльності закладів вищої освіти в Україні: визначають порядок проведення ліцензування та акредитації, у ході здійснення яких заклади вищої освіти підтверджують відповідність стандартам якості; визначають порядок фінансування закладів вищої освіти, включаючи розподіл бюджетних коштів та механізми отримання додаткового фінансування; формують систему нагляду та контролю за діяльністю закладів вищої освіти; встановлюють вимоги до реєстрації закладів вищої освіти, подання звітів до відповідних державних органів.

Література

1. Shang X., Zhang J. The Reasearch of Chancellor's Powers in University Statutes. In: 3rd International Conference on Applied Social Science (ICASS 2013). Taipei, 15-16 January 2013. pp. 382-386.

2. Бабенко А. М. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 3 (44). С. 3-7.

3. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права: підручник. Харків : Право, 2002. 432 с.

4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ : Ленвіт, 2006. 35 с.

5. Голубченко С. М. Функції світогляду у правозастосовній діяльності: поняття та елементи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 58. С. 51-57.

6. Правове регулювання та економічні свободи і права : монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород : Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.

7. Риндюк В. І. Нормотворча діяльність : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2019. 162 с.

8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

9. Про затвердження Положення про порядок затвердження та погодження статутів вищих та професійно-технічних навчальних закладів у Міністерстві освіти України: Постанова Кабінету Міністрів України від

27.10.1999 № 370. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0800-99#Text.

TO THE ISSUE OF THE LEGAL BASIS OF LEGAL SUPPORT OF THE STATUTORY ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article emphasizes that legal principles are a set of basic principles, ideas, norms and rules that underlie the legal system of the state. Legal principles determine the general principles of justice, legality, equality before the law, as well as other basic aspects of the legal life of society. They are the basis for the creation, interpretation and application of specific legal norms and laws. Legal principles create a framework for the creation, interpretation and application of specific legal norms, and also determine the interaction between citizens, the government and other subjects of legal relations.

Attention is focused on the fact that the legal principles of legal support of the statutory activities of higher education institutions are a complex of normative legal acts, rules, procedures and principles that establish the main vocation and direction of legal support of higher education institutions. These principles are based on laws, regulations and other legal acts regulating the educational process and activities of higher education institutions.

It is argued that administrative and legal norms play an important role in ensuring the statutory activity of higher education institutions in Ukraine: they determine the procedure for licensing and accreditation, during which higher education institutions confirm compliance with quality standards; determine the procedure for financing higher education institutions, including the allocation of budget funds and mechanisms for obtaining additional financing; form a system of supervision and control over the activities of higher education institutions; establish requirements for registration of institutions of higher education, submission of reports to relevant state bodies.

Key words: legal foundations, administrative and legal support, legal support, statutory activity, institutions of higher education.

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

БОГДАНОВ Роман Ігорович - директор Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Краматорську, доктор філософії з менеджменту

УДК 342.9
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.37

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, розкрито ґенезу становлення та розвитку Державного бюро розслідувань як правоохоронного органу з моменту набуття Україною статусу незалежної держави. Акцентовано увагу на проблемних питаннях, які перешкоджали створенню даної інституції на різних історичних етапах.

Ключові слова: Державне бюро розслідування, історія, становлення, розвиток, правоохоронні органи.

Постановка проблеми

Створення Державного бюро розслідувань України стало важливим кроком на шляху утвердження в нашій країні режиму законності та правопорядку, а також підвищення рівня довіри до правоохоронної системи. Втім, становленню даного правоохоронного органу передувала досить довга історія його розвитку. При цьому необхідно відзначити, що ґенеза відповідної державної інституції нерозривно пов'язана із історією становлення та розвитку слідчих підрозділів правоохоронних органів України. Зауважимо, що протягом існування Української Радянської Соціалістичної Республіки органи досудового розслідування в Україні поступово розвивались, розширювались межі їх компетенцій та повноваження. В той час більшість із них були не самостійними, а входили до структури міліції, прокуратури та інших відомств і були під суттєвим зовнішнім політичним впливом збоку правлячих еліт. Суттєво ситуація почала змінюватися після набуття Україною статусу незалежної держави у 1991 році, однак і цей процес відбувався не одразу.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, присвячені діяльності Державного бюро розслідувань, у своїх наукових працях розглядали: О.Р. Звоненко, В. В. Комашко, О. П. Левківська, Є.Д. Скулиш, Р.М. Труба, В.І. Цимбалюк, О. В. Шамара та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість теоретичних здобутків, у науковій літературі відчувається брак комплексних наукових досліджень, присвячених історико-правовому аналізу розвитку Державного бюро розслідувань як правоохоронного органу.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб надати характеристику сучасному стану розвитку Державного бюро розслідувань як правоохоронного органу. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: здійснити історичний аналіз законодавства, яке діяло з моменту набуття Україною статусу незалежної держави; узагальнити наукові погляди вчених, які досліджували окремі проблемні аспекти діяльності Державного бюро розслідувань на різних етапах.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання

теоретичний підхід щодо характеристики сучасного стану розвитку Державного бюро розслідувань як правоохоронного органу.

Виклад основного матеріалу

З моменту становлення України як суверенної, самостійної, незалежної держави, функції розслідування виконували слідчі підрозділи прокуратури, МВС та СБ України. При цьому основний масив кримінальних проваджень відносився до компетенції слідчих МВС України, які разом з оперативними службами та експертними установами знаходились в структурі МВС. Такий стан справ мав певні недоліки та викликав певну критику. Зокрема науковці звертали увагу на той факт, що перебування слідчих у підлеглості керівників райвідділів МВС, не завжди відповідало гарантіям їх незалежності, до того ж само МВС перебувало в структурі виконавчої влади, що не виключало можливості впливу на самих слідчих цього відомства та забезпечення об'єктивність розслідування посадових злочинів. Згідно діючого на той час процесуального законодавства (КПК України 1961 року) керівник слідчого відділу мав право давати вказівки слідчому про провадження попереднього слідства, передавати справу від одного слідчого до іншого. Вказівки керівника слідчого відділу у кримінальній справі які давались слідчому в письмовій формі були обов'язковими для виконання, а оскарження цих вказівок прокурору не зупиняло їх виконання, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 114 КПК України [1].

Ситуація почала змінюватись у 1996 році, коли було прийнято Основний Закон нашої держави – Конституцію України. Так, «у Перехідних положеннях Конституції України акцентувалась увага на «необхідності досудового розслідування в правоохоронній діяльності, яка повинна здійснюватися окремим правоохоронним органом і за особливими умовами. Зокрема, зазначено, що функція досудового розслідування лише на певний час покладається на прокуратуру, а саме до моменту «створення нового відповідного правоохоронного органу»: «Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах. при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, - до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій» [2].

Першим кроком на шляху до досягнення окресленої у Перехідних положеннях мети, було прийняття Указу Президента України від 24.04.1997 № 371/97 «Про Національне бюро розслідувань України». У вказаному указі йшлося про утворення Національного бюро розслідувань України як центральний орган виконавчої влади. Визначалось, «що основними завданнями Національного бюро розслідувань України є: проведення відповідно до законодавства України досудового слідства та оперативно-розшукових заходів у особливо складних кримінальних справах про злочини, які становлять підвищену суспільну небезпеку; проведення інформаційно-аналітичної роботи з метою виявлення і усунення причин та умов, що сприяють корупції та вчиненню інших небезпечних злочинів, прогнозування динаміки злочинності в суспільстві. Національне бюро розслідувань України очолює Директор, якого призначає на посаду Президент України за поданням Прем'єр-міністра України. Повноваження Директора припиняє Президент України» [3].

Однак, як зазначають Л.М. Дубчак та О.В. Гулак, «Національне бюро розслідувань проіснувало недовго. Офіційно ж підставою для припинення діяльності НБР з числа правоохоронних органів влади стало прийняття рішення Конституційним Судом України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про Національне бюро розслідувань України» від 24 квітня 1997 р. № 371. Це було покликано тим, що парламент так і не розглянув проекти законів щодо організації та діяльності НБР, що суперечило пункту 14 статті 92 Конституції України, згідно з яким ви-

ключно законами визначається організація та діяльність органів досудового розслідування» [4]. Таким чином, узагальнили науковці, положення відповідного Указу Президента України про створення Національного бюро розслідувань було визнано неконституційними [4].

Окрім зазначених вище «офіційних підстав» для ліквідації Національного бюро розслідувань, активна позиція депутатів ВРУ обумовлювалась в тому числі наступними чинниками: по-перше, політичною нестабільністю та наявністю суперечок між різними політичними силами, які були проти створення подібної інституції; по-друге, ідея створення Бюро не знайшла достатньої підтримки серед політичних та громадських груп, що обумовлювалось високим рівнем корупції та проросійською орієнтацією правлячих еліт; по-третє, відсутність належного конституційного та законодавчого підґрунтя для створення бюро із такими повноваженнями і компетенцією; по-четверте, створення Національного бюро розслідувань вимагало б значних фінансових ресурсів, які в умовах переходу до ринкової економіки були не досить доречними; тощо.

Після провалу першої спроби створити Національне бюро розслідувань, діючим у той час Президентом України В.А. Ющенком було прийнято Розпорядження «Про робочу групу з розроблення концепції утворення та організації діяльності Національного бюро розслідувань України», яку очолював Голова Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, співголова робочої групи (за згодою), - В.М. Стретович. Досить швидко робочою групою було прийнято Проєкт Закон України «Про концепцію реформування правоохоронних органів України». У вказаному законопроекті йшлося про те, що «Національна служба розслідувань створюється як незалежний єдиний центральний орган виконавчої влади з виключними повноваженнями проведення досудового розслідування особливо тяжких, тяжких злочинів та злочинів середньої тяжкості, передбачених Кримінальним кодексом України без встановлення підслідності. Створення цієї служби дасть можливість чітко розмежувати слідчі та наглядові функції, зосередивши в органах прокуратури виключно нагляд за проведенням досудового розслідування та дотриманням прав громадян. До кадрового складу Національної служби розслідувань мають увійти слідчі прокуратури і Міністерства внутрішніх справ України, які до проведення реформи мали повноваження по досудовому розслідуванню злочинів» [5]. «Для спеціалізації в розслідуванні злочинів пропонувалося в складі служби створити відповідні підрозділи по розслідуванню певних категорій злочинів (фінансові, транспортні, службові тощо). Порядок проведення досудового розслідування, а також окремих слідчих дій визначався чинним Кримінально-процесуальним кодексом України. Кримінальна справа з обвинувальним висновком передається в прокуратуру для його затвердження та, в подальшому, підтримання державного обвинувачення в суді. Повноваження щодо реєстрації заяв та повідомлень про злочини, а також розшук злочинців залишатимуться за відповідними підрозділами Національної міліції. Щодо злочинів невеликої тяжкості, то пропонується спростити процедуру їх розслідування, а саме: обмежитися проведенням дізнання відповідними підрозділами національної міліції, після чого справу з обвинувальним висновком, затвердженим прокурором, передавати безпосередньо до суду» [5]. Втім, відсутність бажання збоку керівництва держави, а також зміни у Кримінально-процесуальному законодавстві, призвели до того, що відповідний Законопроєкт так і не було подано до розгляду у Верховну Раду України.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 13 квітня 2012 р. фактично передбачало необхідність створення окремого слідчого органу. Нормативне передбачення створення ДБР на рівні кодифікованого акту, а саме КПК позитивно вплинуло на процедуру створення даної інституції. Зокрема, у статті 216 КПК були чітко визначені важливі повноваження даного органу. Ця стаття передбачала, що слідчі Державного бюро розслідувань здійснюватимуть досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених

особами, що займають посади з особливою відповідальністю згідно із Законом України «Про державну службу», а також особами, які належать до 1-3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів. Це сприяло більш концентрованій увазі на процесі створення та діяльності Державного бюро розслідувань. У щорічному посланні Президента України до парламенту у 2013 році було наголошено на тому, що створення нового органу - ДБР, якому буде доручено досудове розслідування злочинів, скоєних особами високого рівня посад та працівниками правоохоронних органів, є одним із ключових аспектів інституційного забезпечення реформування правоохоронних органів [6].

З огляду на зазначене вище, наступним важливим кроком стало прийняття Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII. «ДБР, поряд з Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) і Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП), стало ще одним правоохоронним органом, запущеним «з нуля». Створення Бюро є однією з умов надання Євросоюзом безвізового режиму Україні, а також частиною реформи прокуратури, оскільки ДБР забирає у неї функцію досудового розслідування» [7]. 27 листопада 2018 року Державне бюро розслідувань почало здійснювати правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції. 3 грудня 2019 року Верховна Рада України підтримала законопроєкт № 2116 «Про внесення змін до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» щодо вдосконалення діяльності Державного бюро розслідувань», яким передбачила інституційне посилення ДБР [8].

Висновки

Таким чином, Державне бюро розслідувань України, як самостійний правоохоронний орган України, має досить не довгу історію існування. Його становленню передувала низка історичних подій, які призвели до усвідомлення необхідності створення даної інституції. Разом із тим, незважаючи на те, що за роки існування повноваження ДБР було суттєво розширено, в його діяльності залишається ряд проблем, які потребують вирішення. Зазначене, як вбачається: по-перше, дозволить наблизити роботу цієї інституції до вимог та стандартів, що висуваються до подібних органів Європейською та світовою спільнотою; по-друге, наблизити якість роботи ДБР до рівня ефективності Федерального бюро розслідувань США; по-третє, якісно покращити роботу ДБР в Україні та забезпечити належне виконання цією інституцією покладених на неї завдань та функцій.

Література

1. Микитюк С. В. Становлення Державного бюро розслідувань та проблеми його діяльності. Formation of the state bureau of investigation and problems of its activities / С. В. Микитюк // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції : наук. зб. / М-во освіти і науки України, Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2022. Вип. 5. С. 205-210 URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2022/30.pdf

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Про Національне бюро розслідувань України / Указ Президента України від 24.04.1997 № 371/97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371/97/conv#Text

4. Дубчак Л. М., Гулак О. В. Створення Державного бюро розслідування як державного правоохоронного органу влади України та проблеми його професіоналізації. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. Вип. 22. С. 80–85. DOI: https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.23.15

5. Проект Закону України «Про концепцію реформування правоохоронних органів України» від 17.12.2009 № 5446 URL: https://ips.ligazakon.net/document/JF47A00A?an=3

6. Франтовський Є.М. Історія становлення Державного бюро розслідувань. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1(16) том 5, частина 1, 2017. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v1-5_2017/1/26.pdf

АНОТАЦІЯ

Акцентовано увагу на тому, що протягом багатьох років чинниками, які заважали становленню та розвитку Державного бюро розслідувань, були: по-перше, політична нестабільність та наявність суперечок між різними політичними силами, які були проти створення подібної інституції; по-друге, ідея створення Бюро не знайшла достатньої підтримки серед політичних та громадських груп, що обумовлювалось високим рівнем корупції та проросійською орієнтацією правлячих еліт; по-третє, відсутність належного конституційного та законодавчого підґрунтя для створення бюро із такими повноваженнями компетенцією; по-четверте, створення Національного бюро розслідувань вимагало б значних фінансових ресурсів, які в умовах переходу до ринкової економіки були не досить доречними.

Узагальнено, що Державне бюро розслідувань України, як самостійний правоохоронний орган України, має досить не довгу історію існування. Його становленню передувала низка історичних подій, які призвели до усвідомлення необхідності створення даної інституції. Разом із тим, незважаючи на те, що за роки існування повноваження ДБР було суттєво розширено, в його діяльності залишається ряд проблем, які потребують вирішення. Зазначене, як вбачається: по-перше, дозволить наблизити роботу цієї інституції до вимог та стандартів, що висуваються до подібних органів Європейською та світовою спільнотою; по-друге, наблизити якість роботи ДБР до рівня ефективності Федерального бюро розслідувань США; по-третє, якісно покращити роботу ДБР в Україні та забезпечити належне виконання цією інституцією покладених на неї завдань та функцій.

Ключові слова: Державне бюро розслідування, історія, становлення, розвиток, правоохоронні органи.

SUMMARY

Attention was focused on the fact that for many years the factors that prevented the establishment and development of the State Bureau of Investigation were: first, political instability and the presence of disputes between various political forces that were against the creation of such an institution; secondly, the idea of creating the Bureau did not find sufficient support among political and public groups, which was due to the high level of corruption and the pro-Russian orientation of the ruling elites; thirdly, the absence of a proper constitutional and legislative basis for the creation of a bureau with such powers and competence; fourthly, the creation of the National Bureau of Investigation would require significant financial resources, which were not quite appropriate in the conditions of the transition to a market economy.

In general, the State Bureau of Investigation of Ukraine, as an independent law enforcement body of Ukraine, has a rather short history of existence. Its formation was preceded by a series of historical events that led to the realization of the need to create this institution. At the same time, despite the fact that over the years of its existence, the powers of the SBI have been significantly expanded, there are still a number of problems in its activity that need to be solved. The mentioned, as seen: firstly, will allow to bring the work of this institution closer to the requirements and standards put forward to similar bodies by the European and world community; secondly, bring the quality of work of the FBI closer to the level of effectiveness of the US Federal Bureau of Investigation; thirdly, to qualitatively improve the work of the SBI in Ukraine and ensure that this institution properly fulfills the tasks and functions assigned to it.

Keywords: State Bureau of Investigation, history, formation, development, law enforcement agencies.

7. ДБР почне свою роботу з 27 листопада. Створення ДБР є останньою невиконаною умовою Плану щодо лібералізації візового режиму України з Європейським Союзом. URL: https://lb.ua/news/2018/11/26/413411_gbr_nachnet_rabotu_27_noyabrya.html

8. Державне бюро розслідувань. Історія. Офіційний веб-сайт Державного бюро розслідувань України. URL: https://dbr.gov.ua/istoriya

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ ЗАРУЧНИКА АБО ВИКРАДЕНОЇ ЛЮДИНИ

СИЛЕНКО Анастасія Володимирівна - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.98
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.38

У статті підкреслено, що вбивство посягає на найвищу соціальну цінність – життя людини. Зазначено, що виявлення всіх фактів умисного позбавлення особи життя, збирання доказів з метою забезпечення справедливого покарання винних у їх вчиненні осіб є важливим напрямом діяльності правоохоронних органів. Здійснено аналіз сформованих наукових підходів до тлумачення криміналістичної характеристики та визначення її ролі, зокрема через призму місця в структурі криміналістичної методики. Запропоновано під криміналістичною характеристикою вбивств заручника або викраденої людини розуміти інформаційну модель, яка представлена системою відомостей про закономірності в механізмі вчинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень, яка дозволяє визначити оптимальну стратегію їх досудового розслідування з метою вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування. Виокремлено й охарактеризовано основні ознаки такої криміналістичної характеристики: системний характер; містить інформацію ретроспективного характеру про механізм учинення вказаного різновиду злочинів; дозволяє змоделювати подію кримінального правопорушення (вбивства заручника або викраденої людини) задля прогнозування напрямів його досудового розслідування, поведінки учасників кримінального провадження, ходу та результативності проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; прикладне значення, яке полягає у визначенні оптимальної стратегії досудового розслідування. З'ясовано, що криміналістична характеристика вбивств заручника або викраденої людини відіграє подвійне (синергію теоретичного та практичного) значення в структурі відповідної окремої криміналістичної методики.

Ключові слова: криміналістична методика, криміналістична характеристика, вбивство, вбивство заручника або викраденої людини, поняття, ознаки, значення.

Постановка проблеми

Вбивство посягає на найвищу соціальну цінність – життя людини. З огляду на що виявлення всіх фактів умисного позбавлення особи життя, збирання доказів з метою забезпечення справедливого покарання винних у їх вчиненні осіб є важливим напрямом діяльності правоохоронних органів. Проте, щоб така діяльність була ефективною, насамперед слід чітко розуміти, чим характеризується кримінальне правопорушення, яке розслідується. Тому кожна криміналістична методика в своїй структурі містить інформативну частину про закономірності елементів механізму вчинення кримінального правопорушення окремого виду (групи). Не є винятком із указаного загального правила й така окрема криміналістична методика як методика розслідування вбивств заручника або викраденої людини.

Вищенаведене вказує на важливість і актуальність питання про поняття, ознаки та значення криміналістичної характеристики

вбивств заручника або викраденої людини, особливо під час формування відповідної окремої криміналістичної методики.

Аналіз останніх досліджень

Питання про теоретичні та практичні засади формування криміналістичних методик, у тому числі насильницьких кримінальних правопорушень загалом та вбивств зокрема, а також особливості формування криміналістичної характеристики та рекомендацій з організації та здійснення досудового розслідування в своїх напрацюваннях висвітлюють В.П. Бахін, І.В. Борисенко, О.Ю. Булулуков, В.М. Гузєй, П.М. Зубаков, В.О. Коновалова, А.І. Кунтій, Я.В. Орловський, О.С. Саінчин, А.О. Шульга й інші. Проте чимало питань залишаються невирішеними чи дослідженими фрагментарно. Тому **метою** представленої статті є визначення поняття, ознак і з'ясування значення криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини з урахуванням механізму вчинення окресленої категорії кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Категорія «криміналістична характеристика» протягом багатьох десятиліть викликає жваві дискусії серед наукової спільноти. Більше за все, не дивлячись на те, що вказана категорія не є новою для криміналістичної науки, суперечки навколо неї точаться й сьогодні. Відсутність єдності в підходах до визначення сутності, ознак і змістовного наповнення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень тільки наголошує на необхідності більш детального наукового дискурсу для пошуку спільних точок зору та усунення різнотлумачень. Бо, як відомо, неврегульованість і невизначеність категоріально-понятійного апарату завжди призводить до різної практики застосування як окремих правових норм, так і сформованих криміналістичною наукою рекомендацій.

Відповідно відсутність одностайності в розумінні поняття та змісту криміналістичної характеристики призведе до різноманітного її представлення в структурі окремих криміналістичних методик. Крім того, це призведе до різного використання відомостей про елементи криміналістичної характеристики як під час формування відповідних криміналістичних рекомендацій, так і планування, організації та здійснення досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення. За такої ситуації дуже високою є вірогідність нівелювання категорія «криміналістична характеристика» та знецінення її значення. При цьому це призводить до ризиків підміни дійсно важливого та прикладного інструменту «криміналістичної характеристики» до сугубо теоретичного, псевдо інструменту. Така вірогідність, знову ж таки, обумовлена не самою природою криміналістичної характеристики, а неправильними трактуваннями та відповідно формуванням криміналістичних характеристик окремими вченими всупереч усталеним правилам і засадам формування окремої криміналістичної методики. Адже, як відомо, теоретичні та праксеологічні засади формування та реалізації методики повинні пронизувати як усю методику як «єдиний організм», так і всі її складові елементи. Бо без останніх цей організм не може правильно функціонувати.

У контексті вищезазначеного вважаємо за необхідне з'ясувати сутність, ознаки та значення криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини. Задля цього спочатку варто проаналізувати сформовані наукові підходи до тлумачення криміналістичної характеристики та визначення її ролі, зокрема через призму місця в структурі криміналістичної методики.

Так, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова під криміналістичною характеристикою пропонують розуміти систему інформації про ознаки злочинів даного виду, що мають криміналістичне значення, відзначають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові версій для вирішення конкретних завдань розслідування [1, с. 16]. В.П. Сабадаш, М.О. Ларкін теж є прихильниками визначення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень як системи. При цьому вони уточнюють, що вказана система є типовою та інформаційною. Крім того, науковці не наводять перелік елементів цієї характеристики, а тільки обмежують-

ся вказівкою на те, що вона містить дані про ключові елементи механізму злочинної поведінки та слугує основою для планування розслідування і висування слідчих версій [2, с. 153]. З таким підходом варто погодитися, оскільки не доречно в загальній дефініції наводити перелік її елементів, адже такий перелік буде варіюватися для кожного різновиду кримінальних правопорушень. Також слід указати на позицію Є.Д. Лук'янчикова стосовно дефініювання криміналістичної характеристики за допомогою виокремлення її основних ознак:

– є системою тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для усіх видів злочинів;

– відомості про ознаки елементів злочину підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення даної категорії криміналістики [3, с. 108; 4].

Ще одним поширеним підходом до тлумачення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є її визначення як моделі. Наприклад, В.А. Журавель розглядає криміналістичну характеристику злочинів як багатогранну категорію, визначаючи її як теоретичну концепцію, складову окремої криміналістичної методики, інформаційну модель, в якій відбиваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів [5, с. 206–207; 6, с. 156]. Через призму моделювання криміналістичну характеристику розглядає А.В. Старушкевич. На його думку, остання є «певним чином упорядкованою сукупністю (моделлю системи) даних (відомостей) про криміналістично значимі ознаки злочинів» [7, с. 6–13].

Нам імпонує позиція О.В. Пчеліної, яка, не заперечуючи прикладний характер криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, указує на те, що вона «є результатом наукової діяльності з аналізу й узагальнення матеріалів кримінального провадження стосовно окремих категорій злочинів. При цьому, цей продукт повинен містити відомості про характерні ознаки цих злочинів та їх взаємозалежність і взаємообумовленість» [8, с. 185].

Разом із тим зазначимо, що, на наш погляд, наведені вище наукові погляди не суперечать одне одному, а навпаки – доповнюють. Тому вважаємо, що неправильно стверджувати, що вказані наукові підходи є взаємовиключними. Тому під криміналістичною характеристикою вбивств заручника або викраденої людини пропонуємо розуміти інформаційну модель, яка представлена системою відомостей про закономірності в механізмі вчинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень, яка дозволяє визначити оптимальну стратегію їх досудового розслідування з метою вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування.

Основними ознаками криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини з огляду на вищенаведене є:

– системний характер;

– містить інформацію ретроспективного характеру про механізм учинення вказаного різновиду злочинів;

– дозволяє змоделювати подію кримінального правопорушення (вбивства заручника або викраденої людини) задля прогнозування напрямів його досудового розслідування, поведінки учасників кримінального провадження, ходу та результативності проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

– прикладне значення, яке полягає у визначенні оптимальної стратегії досудового розслідування.

З приводу значення криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини, воно є очевидним і указане в запропонованій нами дефініції криміналістичної характеристики. Це вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування досліджуваної категорії вбивств, що в кінцевому результати дає можливість визначити оптимальну стра-

тегію досудового розслідування, тим самим забезпечивши його оптимізацію й ефективність.

Разом із тим науковці по-різному розкривають значення криміналістичної характеристики в діяльності працівника органу досудового розслідування, а також у криміналістичній науці загалом. Як приклад, Т.В. Охрімчук стверджує, що незмінною метою досліджуваної категорії є «обслуговування методики розкриття та розслідування окремих видів злочинів, забезпечення успішного вирішення завдань практики. Для цього слідчий повинен правильно розібратися в криміналістичній сутності вчиненого – його криміналістичній характеристиці» [9, с. 369–370]. Цікавою з цього питання є позиція В.В. Тіщенка, який серед основних функцій криміналістичної характеристики називає «системно-методичну», яка виражається в тому, що криміналістична характеристика сприяє «правильному вибору напрямків розслідування та побудові методики розслідування» [10, с. 51].

Проте, на нашу думку, варто погодитися з ученими, які враховують подвійну природу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень при визначенні її значення. Як указують О.В. Одерій, В.О. Малярова, вказана категорія одночасно відіграє теоретичне і практичне значення, оскільки є теоретичною основою формування окремої криміналістичної методики та робочим інструментом слідчого, дізнавача під час досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення [11, с. 53; 12, с. 76].

Висновки

Отже, під криміналістичною характеристикою вбивств заручника або викраденої людини слід розуміти інформаційну модель, яка представлена системою відомостей про закономірності в механізмі вчинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень, яка дозволяє визначити оптимальну стратегію їх досудового розслідування з метою вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування. Основними ознаками такої криміналістичної характеристики є: системний характер; містить інформацію ретроспективного характеру про механізм учинення вказаного різновиду злочинів; дозволяє змоделювати подію кримінального правопорушення (вбивства заручника або викраденої людини) задля прогнозування напрямів його досудового розслідування, поведінки учасників кримінального провадження, ходу та результативності проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; прикладне значення, яке полягає у визначенні оптимальної стратегії досудового розслідування. Криміналістична характеристика вбивств заручника або викраденої людини відіграє подвійне (синергію теоретичного та практичного) значення в структурі відповідної окремої криміналістичної методики.

Література

1. Колесниченко О.Н., Коновалова В.О. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Харків: Юрид. ін-т, 1985. 92 с.

2. Сабадаш В.П., Ларкін М.О. Криміналістика: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. 228 с.

3. Лук'янчиков Є. Щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 107–113.

4. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д. Побудова характеристик злочину. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. № 2 (8). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbephz.pdf.

5. Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування. *Вісник академії правових наук України*. 2008. № 4 (55). С. 202–213.

6. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

7. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник. Київ: НВТ «Правник» - НАВСУ, 1997. 41 с.

8. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідуван-

ня злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 571 с.

9. Охрімчук Т.В. Криміналістична характеристика шахрайства з фінансовими ресурсами. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2010. № 23. С. 369–374.

10. Тіщенко В.В. Система понять методики розслідування злочинів. *Криміналістика и судова експертиза*. 1987. Вип. 34. С. 49–55.

11. Одерій О.В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: проблеми побудови та використання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2012. Випуск 12. С. 51–60.

12. Малярова В.О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика: монографія/ за ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С.М. Гусарова. Харків: Диса плюс, 2013. 422 с.

Sylenko A.V.

CONCEPT, SIGNS AND SIGNIFICANCE OF FORENSIC CHARACTERISTICS OF THE MURDERS OF HOSTAGES OR KIDNAPPED PERSONS

In this article, it has been emphasized that murder encroaches on the highest social value – human life. It has been noted that the detection of all facts of intentional deprivation of life, the collection of evidence in order to ensure fair punishment of those guilty of their commission is an important area ofactivity of law enforcement agencies. An analysis of the established scientific approaches to the interpretation of the forensic characteristic and the definition of its role, in particular through the prism of its place in the structure of forensic methodology, has been carried out. It has been proposed that the forensic characteristic of the murders of hostages or kidnapped persons be understood as an information model, which is represented by a system of information about the patterns in the mechanism of committing the specified type of criminal offenses, which allows determining the optimal strategy of their pre-trial investigation in order to solve strategic and intermediate situationally determined tactical tasks at each stage of the investigation. The main features of such a forensic characteristic have been identified and characterized: systemic nature; contains retrospective information about the mechanism of committing the specified type of crimes; allows you to model the event of a criminal offense (murder of a hostage or a kidnapped person) in order to predict the directions of its pre-trial investigation, the behavior of the participants in the criminal proceedings, the course and effectiveness of individual investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other procedural actions; applied value, which consists in determining the optimal strategy of pre-trial investigation. It has been found that the forensic characterization of the murders of a hostage or a kidnapped person plays a double (synergy of theoretical and practical) value in the structure of the corresponding separate forensic methodology.

Key words: forensic methodology, forensic characteristics, murder, murder of a hostage or kidnapped person, concept, signs, meaning.

ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЇ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА ВИКОНАННЯ МЕДІАТИВНИХ РІШЕНЬ

КАНДИБА Євгеній Станіславович - аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету

УДК 347.919.3
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.39

У представленій статті комплексно досліджуються правові аспекти медіаційних процедур та особливості оформлення їх результатів у контексті українського законодавства. Стаття розкриває багатогранну природу медіації як ефективного механізму альтернативного вирішення спорів, що набуває дедалі більшого значення в сучасній правовій системі України, особливо після прийняття спеціалізованого Закону України «Про медіацію».

Автор починає дослідження з аналізу можливих результатів медіаційних процедур, які варіюються від повного врегулювання конфлікту до часткового вирішення спору або повної неможливості досягнення угоди. При повному врегулюванні конфлікту сторони досягають згоди щодо всіх аспектів спору, що забезпечує стабільну основу для їхньої подальшої взаємодії та мінімізує ризики судового розгляду. У випадку часткового вирішення компроміс досягається лише за окремими аспектами, а невирішені питання потребують додаткових переговорів або застосування інших методів альтернативного вирішення спорів.

Особлива увага приділяється випадкам, коли сторони погоджуються щодо загальних принципів, залишаючи деталі для подальшого обговорення, або досягають тимчасової домовленості з можливістю перегляду умов у майбутньому. Автор підкреслює, що такий підхід є ефективним для тестування запропонованих рішень. Розглядаються також угоди, які набувають чинності лише за виконання певних умов, що створює додаткові гарантії для учасників медіації.

У статті зазначається, що успіх медіації вимірюється не лише укладеними угодами, але й якісними змінами у комунікації між сторонами, налагодженням конструктивного діалогу та формуванням передумов для ефективного врегулювання можливих майбутніх конфліктів. Автор звертає увагу на специфіку медіації у кримінальному провадженні, де досягнуті домовленості можуть оформлюватися як угода про примирення у справах щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів або справах приватного обвинувачення.

Важливим аспектом дослідження є аналіз застосування відновного правосуддя як для повнолітніх, так і для неповнолітніх осіб. Автор зазначає, що особливістю процедур за участю неповнолітніх є можливість залучення батьків або інших законних представників дитини, що забезпечує належний захист прав та інтересів неповнолітніх відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: медіація, медіаційна угода, договір про проведення медіації, альтернативне вирішення спорів, правове регулювання медіації.

Постановка проблеми

Розвиток інституту медіації в Україні, особливо після прийняття Закону України «Про медіацію», актуалізує потребу в ґрунтовному аналізі правових аспектів медіаційних процедур. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей правового регулювання оформлення результатів медіації та визначенні прогалин у законодавчому за-

безпеченні цього процесу. Особливої уваги потребують питання юридичної сили медіаційних угод, меж автономії сторін при їх укладанні, а також взаємозв'язку медіаційних процедур із судовим процесом. Важливим аспектом проблематики є також правове регулювання підстав та наслідків припинення медіації, що безпосередньо впливає на ефективність цього альтернативного механізму вирішення спорів у різних галузях правовідносин.

Стан дослідження проблематики

Аналіз наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до питань медіації та правового оформлення її результатів. Важливі аспекти застосування відновного правосуддя, в тому числі для неповнолітніх, висвітлюються в наукових публікаціях, доступних за посиланням [1, с. 692]. Питання юридичного оформлення домовленостей під час медіації детально аналізуються на ресурсі Української школи адвокатури. Значний внесок у дослідження правової природи договорів, що укладаються в процесі медіації, зробила Н. Мазаракі, яка підкреслює їх комплексний характер, що виходить за межі суто цивільно-правових відносин [2, с. 173].

Суттєва увага в наукових дослідженнях приділяється аналізу положень Закону України «Про медіацію», зокрема статей 17 та 20, які регламентують порядок проведення медіації, підстави її припинення та змістовне наповнення договору про проведення медіації [3]. Водночас, незважаючи на значний обсяг досліджень, залишаються недостатньо вивченими питання конфіденційності інформації після припинення медіації, правових наслідків часткового врегулювання спору та механізмів забезпечення виконання медіаційних угод, що зумовлює потребу в подальших наукових розвідках у цій сфері.

Виклад основного матеріалу

Медіаційні процедури відіграють важливу роль в альтернативному вирішенні спорів і мають різні результати, що варіюються від повного до часткового врегулювання конфлікту. Повне врегулювання передбачає досягнення згоди щодо всіх аспектів спору, забезпечуючи стабільну основу для подальшої взаємодії та мінімізуючи ризики судового розгляду. У випадку часткового вирішення компроміс досягається лише щодо певних аспектів, а невирішені питання потребують додаткових переговорів чи інших методів альтернативного вирішення спорів.

Як зазначають дослідники, коли сторони не досягають жодної згоди через принципові розбіжності, конфлікт може перейти до судового розгляду або інших примусових механізмів. Також можливий результат, коли сторони погоджуються щодо загальних принципів, залишаючи деталі для подальшого обговорення, або досягають тимчасової домовленості з можливістю перегляду умов, що є ефективним для тестування запропонованих рішень. Окремим варіантом є угоди, які набувають чинності лише за виконання певних умов, забезпечуючи додаткові гарантії для сторін [4].

Успіх медіації визначається не лише досягнутими домовленостями, а й покращенням комунікації, налагодженням діалогу та створенням передумов для подальшого ефективного врегулювання спору. У кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів або у справах приватного обвинувачення досягнуті домовленості можуть бути оформлені як угода про примирення.

Відновне правосуддя може застосовуватися як до повнолітніх, так і до неповнолітніх осіб. Відмінність процедур відновного правосуддя у справах неповнолітніх, відповідно до міжнародних стандартів, полягає в можливості залучення батьків або інших законних представників дитини до процесу, що забезпечує захист її прав та інтересів [1, с. 693].

Згідно зі статтею 471 Кримінального процесуального кодексу України, угода про примирення повинна містити сторони угоди, формулювання підозри чи обвинувачення та його правову кваліфікацію з посиланням на відповідну статтю Кримінального кодексу України, ключові обставини кримінального провадження, розмір завданої шкоди, строк її відшкодування або перелік інших дій, які підозрюваний чи обвинувачe-

ний має здійснити на користь потерпілого, строк виконання цих дій, узгоджене покарання та згоду сторін на його призначення або на звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також наслідки укладення угоди, її затвердження та невиконання [5].

Стосовно угоди за результатами медіації, в ній обов'язково зазначаються дата і місце укладення, відомості про сторони та їхніх представників, медіатора (медіаторів), суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, реквізити договору про проведення медіації та/або правил проведення медіації, узгоджені сторонами зобов'язання, способи та строки їхнього виконання, а також наслідки їхнього невиконання або неналежного виконання, інші умови, визначені сторонами медіації.

Третя частина статті 21 Закону України «Про медіацію» встановлює суттєві змістові обмеження для угоди. Незважаючи на широку автономію сторін, досягнуті домовленості не можуть порушувати права та інтереси інших осіб, а також інтереси держави чи суспільні інтереси [3]. Це положення виконує важливу превентивну функцію, запобігаючи використанню медіації як інструмента для обходу імперативних норм права чи зловживання правами третіх осіб. Така норма забезпечує баланс між приватною автономією учасників медіації та публічним правопорядком, підкреслюючи, що медіаційні угоди, попри їх договірну природу, залишаються в межах загальної правової системи та підпорядковуються її фундаментальним принципам.

Медіатор відіграє ключову роль у конкретизації дій, уточнюючи деталі (хто саме, коли, де і за яких умов має діяти), щоб уникнути потенційних конфліктів чи непорозумінь. Медіація дозволяє сторонам розв'язати спір як до звернення до суду, так і на будь-якому етапі судового розгляду, що впливає на спосіб фіксації досягнутих домовленостей.

У разі використання медіації на досудовій стадії результатом домовленостей, відображеним у медіаційній угоді, може стати зобов'язання сторін звернутися до суду з позовом у майбутньому. Така потреба виникає, якщо законодавство передбачає виключно судовий порядок вирішення певного питання. Зокрема, це стосується ситуацій розірвання шлюбу та поділу спільного бізнесу подружжя, особливо за наявності неповнолітніх дітей, де судове втручання є обов'язковим для дотримання правових норм [6].

Як зазначає Н. Мазаракі, медіаційні угоди переважно мають цивільно-правовий характер, однак їхня правова природа та дія часто охоплюють ширший спектр, ніж лише врегульовані правовідносини, оскільки ці угоди та договори не зводяться виключно до юридичних норм, а включають також принципи моралі, добросовісності, етики й справедливості [2, с. 174].

Щодо нормативного закріплення механізму здійснення медіаційної діяльності, то він міститься у статтях 17 та 20 Закону України «Про медіацію». Стаття 17 регламентує два фундаментальних аспекти медіаційного процесу: порядок проведення медіації та підстави її припинення [3]. Частина перша статті 17 Закону України «Про медіацію» встановлює загальну нормативну рамку для проведення медіації, визначаючи чотири джерела регулювання процедури: закон, договір про проведення медіації, правила проведення медіації та норми професійної етики медіатора. Така багаторівнева система регулювання відображає комплексний підхід законодавця до організації медіаційного процесу, який поєднує нормативне регулювання з елементами саморегуляції та договірної свободи [3].

Законодавець не встановлює детального порядку проведення медіації, залишаючи це питання для регулювання на рівні договору про проведення медіації та правил проведення медіації, які можуть розроблятися об'єднаннями медіаторів або суб'єктами, що забезпечують проведення медіації. Такий підхід відповідає принципу гнучкості медіаційної процедури та дозволяє адаптувати її до потреб конкретного спору та побажань сторін.

Частина друга статті 17 визначає вичерпний перелік підстав для припинення медіації. Ця норма має важливе значення для забезпечення правової визначеності та

захисту прав сторін, оскільки чітко встановлює, коли медіаційна процедура вважається завершеною. Законодавець виділяє шість підстав для припинення медіації, які можна класифікувати на кілька категорій [3].

Перша категорія пов'язана з досягненням мети медіації – укладенням сторонами угоди за результатами медіації. Друга категорія пов'язана з закінченням строків – завершенням строку проведення медіації та/або дії договору про проведення медіації. Третя категорія пов'язана з волевиявленням учасників медіації – відмовою хоча б однієї із сторін медіації або медіатора від участі в медіації. Ця підстава відображає фундаментальний принцип добровільності медіації. Четверта категорія пов'язана зі зміною правового статусу учасників медіації – визнанням сторони медіації або медіатора недієздатною особою або особою, цивільна дієздатність якої обмежена, а також смертю фізичної особи або ліквідацією юридичної особи, яка є стороною медіації. П'ята категорія має відкритий характер і передбачає можливість припинення медіації в інших випадках відповідно до договору про проведення медіації та правил проведення медіації.

Аналіз переліку підстав для припинення медіації свідчить про його комплексний характер, який враховує різні аспекти медіаційної процедури та забезпечує баланс між правовою визначеністю та гнучкістю. Водночас, цей перелік залишає певні питання без відповіді, зокрема, щодо форми оформлення відмови учасника від медіації, процедури фіксації факту припинення медіації, повернення документів та інформації, отриманих під час медіації, після її припинення.

Закон також не встановлює наслідків припинення медіації для конфіденційності інформації, отриманої під час її проведення, та не визначає правових наслідків припинення медіації, зокрема, щодо можливості повторного звернення до медіації з того ж питання, права сторін звернутися до суду або іншого юрисдикційного органу, долі авансових платежів за послуги медіатора тощо.

Стаття 20 Закону України «Про медіацію» детально регламентує змістовне наповнення договору про проведення медіації, який є ключовим документом, що формалізує відносини між учасниками медіаційної процедури. Частина 1 статті 20 встановлює вичерпний перелік обов'язкових елементів договору, а частина 2 має диспозитивний характер і надає сторонам медіації та медіатору можливість розширювати зміст договору про проведення медіації додатковими умовами [3].

Таким чином, медіаційні процедури та їх результати мають різноманітні правові аспекти, які регулюються як загальними принципами права, так і спеціальними нормативними актами. Ефективність медіації значною мірою залежить від чіткого визначення прав та обов'язків сторін, належного оформлення досягнутих домовленостей та розуміння правових наслідків укладених угод.

Висновки

Дослідження правових аспектів медіації виявило динамічний характер її результатів – від повного врегулювання до неможливості досягнення згоди, що детермінує подальший правовий статус спору. Українське законодавство, інтегруючи нормативне регулювання з самоорганізацією учасників, формує гібридну модель медіації, де Закон «Про медіацію» встановлює базові вимоги до договорів та угод, залишаючи простір для процедурної гнучкості. При цьому існують суттєві публічно-правові обмеження змісту угод, що балансують приватні інтереси з вимогами правопорядку. Хоча законодавець чітко регламентує підстави припинення медіації, правові наслідки такого припинення (зокрема щодо конфіденційності, авансових платежів) залишаються недостатньо визначеними. Специфіка медіаційних угод полягає в їх комплексності, що поєднує юридичні норми з етичними принципами. Наявність законодавчих прогалин (форма відмови, наслідки невиконання угод) свідчить про необхідність подальшого вдосконалення регуляторної бази для реалізації потенціалу медіації як ефективного інструменту альтернативного вирішення спорів у правовому полі України.

SUMMARY

This article provides a comprehensive study of the legal aspects of mediation procedures and the formalisation of their outcomes within the framework of Ukrainian legislation. It explores the multifaceted nature of mediation as an effective alternative dispute resolution mechanism that is gaining increasing significance in Ukraine's modern legal system, particularly following the adoption of the specialised Law of Ukraine "On Mediation."

The author begins by analysing the possible outcomes of mediation procedures, which range from full conflict resolution to partial settlement or the complete inability to reach an agreement. In cases of full resolution, parties reach a consensus on all aspects of the dispute, ensuring a stable foundation for future interactions and minimising the risk of litigation. Partial settlements involve compromises on specific issues, while unresolved matters may require further negotiations or the application of other alternative dispute resolution methods. The article also examines situations where parties fail to reach an agreement due to fundamental differences, necessitating recourse to judicial proceedings or other coercive mechanisms.

Particular attention is given to cases where parties agree on general principles while leaving specific details for further discussion or reaching temporary agreements with the possibility of revising the terms in the future. The author highlights that this approach is effective for testing proposed solutions. The study also considers agreements that take effect only upon the fulfilment of certain conditions, providing additional safeguards for mediation participants.

The article emphasises that the success of mediation is measured not only by the concluded agreements but also by qualitative changes in communication between parties, the establishment of constructive dialogue, and the creation of preconditions for the effective resolution of potential future conflicts.

An important aspect of the study is the analysis of restorative justice practices for both adults and juveniles. The author notes that a distinctive feature of procedures involving minors is the potential involvement of parents or other legal representatives, ensuring the proper protection of children's rights and interests in accordance with international standards.

Keywords: mediation, mediation agreement, mediation contract, alternative dispute resolution, legal regulation of mediation.

Література

1. Хахуцяк О. Ю., Степанова Г.М. Медіація в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 690–693 DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/167

2. Мазаракі Н. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171–175.

3. Про медіацію : Закон України № 1875-IX від 16 лист. 2021 року (в редакції станом на 15 лист. 2024 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7 Ст. 51.

4. What Happens After Mediation Settlement. *Marasco and Nesselbush : website*. URL : https://www.m-n-law.com/blog/what-happens-after-mediation-settlement/

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. (ред. станом на 26 груд. 2024 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

6. Юридичне оформлення домовленостей під час медіації. *Вища школа адвокатури НААУ онлайн : вебсайт*. URL : https://www.hsa.org.ua/blog/iuridicne-oformlennia-domovlenostei-pid-cas-mediaciyi

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОМАГАНЬ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

ЯЦИК Юлія Григорівна - аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.985
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.40

У статті наголошено, що по відношенню до дитини вчиняються суспільно небезпечні діяння, які посягають на її права, свободи та законні інтереси, в тому числі домагання для сексуальних цілей. Зазначено, що вказані посягання вчинюються з урахуванням особливостей фізіологічного та психологічного розвитку дитини, яка стає жертвою саме через свій вік і рівень розвитку. З'ясовано, що домагання дитини для сексуальних цілей – це злочин сексуального характеру, який учиняється по відношенню до неповнолітньої особи, яка вирізняється психоемоційною незрілістю. Встановлено, що на сьогоднішній день криміналістична характеристика домагань дитини для сексуальних цілей залишається несформованою, що є суттєвою прогалиною як у вітчизняній криміналістичній науці, так і в практиці правозастосування. Доведено, що криміналістична характеристика домагань дитини для сексуальних цілей є динамічною, багатофункціональною системою криміналістично значущих відомостей, яка відображає закономірні взаємозв'язки між типовими елементами механізму виокремленого різновиду кримінальних правопорушень і слугує ключовим інструментом для побудови версій, ефективного планування та здійснення розслідування, а також профілактики таких правопорушень. Підкреслено, що криміналістична характеристика є містком між науковою теорією та повсякденною практикою правоохоронних органів. Зазначено, що елементами криміналістичної характеристики домагань дитини для сексуальних цілей є типові способи, які містять способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування, часово-просторові фактори й обстановка вчинення кримінального правопорушення, типові сліди кримінального правопорушення, особа злочинця й особа потерпілого.

Ключові слова: криміналістична характеристика, криміналістична методика, сексуальна експлуатація, сексуальне насильство, методика розслідування, домагання дитини для сексуальних цілей, формування методики.

Постановка проблеми

По відношенню до дитини вчиняються суспільно небезпечні діяння, які посягають на її права, свободи та законні інтереси, в тому числі домагання для сексуальних цілей. Причому вказані посягання вчиняються з урахуванням особливостей фізіологічного та психологічного розвитку дитини, яка стає жертвою саме через свій вік і рівень розвитку. Названі фактори також впливають на критерії вибору дитини як жертви домагання, способи вчинення цього протиправного діяння та мотивацію особи злочинця. У зв'язку з чим кримінальні правопорушення, скоєні стосовно дитини, відзначаються специфічним механізмом учинення, а значить і криміналістичною діяльністю. Адже, щоб встановити всі обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо домагань дитини для сексуальних цілей, та зібрати відповідні докази, потрібно розуміти відмінні ознаки механізму вчинення вказаної категорії правопорушень та труднощі, з якими

найчастіше стикаються органи досудового розслідування під час їх виявлення, розслідування та розкриття. Зокрема, одним із інструментів, який полегшує діяльність правоохоронних органів і за допомогою вдається оминути чи мінімізувати названі раніше складнощі, якраз є окрема криміналістична методика. Тому в контексті окресленої проблематики вважається актуальним питання сутність, зміст і значення такого невід'ємного елементу методики розслідування домагання дитини для сексуальних цілей як криміналістичної характеристики.

Аналіз останніх досліджень

Теоретичні основи формування методик розслідування кримінальних правопорушень окремого виду (групи), а також характеристика їх структурних елементів різнобічно висвітлювали В.П. Бахін, В.А. Журавель, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, О.В. Пчеліна, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько й інші. Не оминули увагою й проблематику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальними домаганнями і вчинених щодо дітей. Окремі аспекти постановки та вирішення названої проблеми можна знайти в наукових доробках М.В. Войчишеної, М.М. Єфімова, В.О. Малярової, Т.П. Матюшкової, Д.Г. Паляничко тощо. Однак названі напрацювання стосуються або загальних положень формування криміналістичних методик і їх адаптації до практичної діяльності з виявлення та розслідування злочинів і кримінальних проступків, або особливостей розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень по відношенню до дитини та/чи пов'язані з посяганням на статеву свободу та статеву недоторканність особи. Більше за все, велика кількість наукових праць присвячена кримінально-правовій і кримінологічній характеристиці домагань дитини для сексуальних цілей або так званого «грумінгу». Втім, відсутні комплексні дослідження механізмів учинення домагань дитини для сексуальних цілей та не сформована відповідна криміналістична характеристика. Тому **метою** представленого дослідження є визначення сутності, змісту та значення криміналістичної характеристики домагань дитини для сексуальних цілей як структурного елементу відповідної окремої криміналістичної методики.

Виклад основного матеріалу

Домагання дитини для сексуальних цілей – це злочин сексуального характеру, який учиняється по відношенню до неповнолітньої особи, яка вирізняється психоемоційною незрілістю. Вказане кримінальне правопорушення посягає не тільки на дитяче здоров'я, а й на психосоціальний розвиток. У цьому контексті відзначається особлива суспільна небезпека та руйнівний характер сексуальної експлуатації та сексуального насильства по відношенню до дитини, бо вказані протиправні діяння сексуального характеру стосовно дитини здійснює травмуючий вплив на її психіку, тим самим заподіюючи не просто фізичну шкоду, а порушуючи нормальні життєві зв'язки неповнолітніх. Останні за такої ситуації сповнені відчуття безпорадності та неповноцінності, що, своєю чергою, негативно впливає на подальший духовний розвиток дитини [1, с. 3–5].

Передусім зазначимо, що криміналізація домагань до дитини для сексуальних цілей є потребою сьогодення, продиктованою низкою факторів:

1) вимогами міжнародної спільноти. Сучасний світ усвідомлює необхідність універсального захисту прав дитини. Зокрема, Україна, як учасник міжнародних конвенцій та угод (зокрема, Конвенції ООН про права дитини, Лансаротської конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства), взяла на себе зобов'язання гармонізувати своє законодавство з міжнародними стандартами. Ці документи однозначно вимагають криміналізації будь-яких форм сексуальних домагань до неповнолітніх, незалежно від наявності фізичного контакту чи прямого насильства. Це свідчить про розуміння того, що вже сам факт домагання є глибоким посяганням на психіку та нормальний розвиток дитини, створюючи умови для подальшої експлуатації. Наприклад, у ст. 23 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства наголошується на необхідності криміналізації складу такого

правопорушення як домагання дитини для сексуальних цілей. Зокрема, у вказаній нормі пропонується під названим протиправним діянням розуміти умисну пропозицію, зроблену дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною, для скоєння проти неї одного з таких правопорушень, як заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру або виготовлення дитячої порнографії, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі [2];

2) зростання випадків учинення по відношенню до дітей злочинів сексуального характеру, зокрема втягнення їх у виготовлення дитячої порнографії. Статистичні й аналітичні дані правоохоронних органів свідчать про загрозливу динаміку зростання кількості злочинів сексуального характеру проти дітей. При цьому особливу небезпеку становить втягнення неповнолітніх у виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії. Домагання часто є першим етапом цього злочинного ланцюга – своєрідною «розвідкою», встановленням контакту та психологічним впливом на дитину з метою подальшого її залучення до більш тяжких форм експлуатації. Криміналізація домагань дозволяє реагувати на злочинні посягання на ранніх стадіях, до того, як буде завдано непоправної шкоди;

3) поширеність використання інтернет-технологій для вчинення вказаних діянь, що, своєю чергою, є однією з передумов набуття транснаціонального характеру злочинів сексуального характеру, вчинених по відношенню до дітей і т. п. Мова передусім йде про те, що цифрова ера створила нові можливості для злочинців, забезпечивши анонімність, легкість доступу до потенційних жертв та можливість діяти на відстані. Інтернет-платформи, соціальні мережі, ігрові чати стали основними «майданчиками» для онлайн-домагань (грумінгу). Ця легкість контакту, разом із можливістю швидкого поширення контенту, зумовила транснаціональний характер таких злочинів. Злочинець може перебувати в одній країні, дитина – в іншій, а сервери – у третій. Це вимагає від держав адаптації законодавства для ефективної протидії цьому глобальному виклику, забезпечуючи можливість розслідування та покарання за діяння, які раніше могли залишатися поза межами правового реагування через відсутність фізичного контакту. З огляду на що криміналізація онлайн-домагань є ключовим кроком у протидії цьому глобальному злочинному явищу.

Тому Україна, приєднавшись до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, доповнила КК України відповідною нормою, яка криміналізувала домагання дитини для сексуальних цілей [3]. Такі новели у вітчизняному кримінальному законодавстві однозначно є виправданими й зумовлені як криміногенної обстановкою, так і ступенем розвитку інформаційних технологій і їх місцем у сучасному суспільстві. Крім того, слід зазначити, що криміналізація домагань до дитини для сексуальних цілей – це не лише відповідь на внутрішні виклики, але й необхідний крок для виконання міжнародних зобов'язань та ефективної протидії транснаціональній кіберзлочинності, яка загрожує найуразливішій категорії населення – дітям.

Більше за все, як слушно зауважує з цього приводу Г. Попов, наведені зміни та доповнення є надзвичайно актуальними, адже діти все біль часу проводять у мережі Інтернет (навчання, пошук цікавої інформації або нових друзів тощо) і небезпека може застати зненацька, оскільки далеко не завжди незнайомці, що налагоджують дружні стосунки з дітьми є тими за кого себе видають. Нерідко такі знайомства спрямовані на «грумінг» – налагодження довірливих стосунків з дитиною (у тому числі в Інтернеті) з метою сексуального насильства над нею. Крім того, своєчасність криміналізації домагань дитини для сексуальних цілей також зумовлена й високим рівнем латентності таких правопорушень, що своєю чергою потребує високого професіоналізму як від представників правоохоронних органів (з виявлення та реагування) так і від інших фахівців, які беруть участь у досудовому розслідуванні з метою притягнення до відповідальності осіб за вчинення згаданих кримінальних

правопорушень, пов'язаних з сексуальним насильством щодо дітей [4].

Окремо варто зазначити, що сприятливим фактором зростання випадків учинення домагання дитини для сексуальних цілей став перехід зловмисників задля вчинення суспільно небезпечних посягань. Особливо вказана ситуація загострилася в період пандемії COVID-19, адже використання онлайн-платформ для дистанційного навчання, збільшення часу, проведеного в режимі онлайн, використання різноманітних соціальних мереж і чатів підвищило для дітей ризик зіткнутися з випадками сексуальної експлуатації, сексуального насильства та правопорушниками, які причаїлися у тенетах Інтернету [5, с. 75]. Як результат, зростає вірогідність налагодження довірливих відносин з дитиною з метою сексуального насильства над нею за допомогою спілкування в інтернет-просторі («кібергрумінг») [6, с. 59]. Ба більше, в умовах воєнного стану ситуація не змінилася в кращу сторону, а навпаки – загострилася. Зокрема, у період бойових дій через низку об'єктивних факторів знизився контроль за таймінгом перебування дитини в інтернет-просторі та контентом, до якого вона має доступ. Крім того, поглинання дитини віртуальним життям і віртуальними друзями є своєрідним способом психологічної розрядки та відволікання від нинішніх реалій. У такий час дитина є особлива психологічно й емоційно нестійкою та вразливою.

З наведеного вище помітно, що вчинення домагання дитини для сексуальних цілей, зазвичай, учиняється з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Тобто фактично мова йде про поєднання в механізмі скоєння досліджуваного різновиду кримінальних правопорушень ознак сексуальних і кіберзлочинів. Тому важливо дослідити механізми домагань дитини для сексуальних цілей і виокремити закономірності вчинення вказаної категорії протиправних діянь та з їх урахуванням сформувати криміналістичні рекомендації стосовно їх своєчасного виявлення й ефективного розслідування. Іншими словами, варто сформувати криміналістичну характеристику домагань дитини для сексуальних цілей, визначити особливості організації їх розслідування та тактики проведення окремих процесуальних дій. Усе це вкотре підкреслює наявність практичної потреби в формуванні криміналістичної характеристики домагань дитини для сексуальних цілей, адже механізм їх учинення є специфічним, а сам склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, – відносно новим.

Зазначені обставини беззаперечно вказують на гостру, зумовлену практичними потребами правоохоронних органів, необхідність розроблення криміналістичних рекомендацій щодо особливостей розслідування домагань дитини для сексуальних цілей. Відповідно, окреслена проблематика є надзвичайно актуальною та потребує негайного вирішення через проведення комплексних наукових досліджень у цій царині.

Водночас, формування будь-якої ефективної методики розслідування кримінальних правопорушень окремого виду чи групи неможливе без глибокого з'ясування та систематизації закономірностей механізмів їхнього вчинення. Саме тому, наприклад, побудова методики розслідування домагань дитини для сексуальних цілей стає нереалістичною без розробки відповідної криміналістичної характеристики.

Питання про сутність, зміст (структуру) та значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень під час формування криміналістичної методики та здійснення досудового розслідування, а також про місце такої характеристики у системі окремої криміналістичної методики часто досліджувалося в працях багатьох видатних учених. Зокрема, В.А. Журавель, О.В. Пчеліна, А.В. Старушкевич, Р.Л. Степанюк, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько та інші приділяли значну увагу визначенню загальнотеоретичних засад криміналістичної характеристики, а також формуванню (побудові) таких характеристик для окремих різновидів кримінальних правопорушень. Однак, попри багатоманітність наукових здобутків та всебічність проведених досліджень, категорія криміналістичної характеристики не втрачає своєї дискусійності та продовжує породжувати низку наукових суперечок.

На сьогоднішній день криміналістична характеристика домагань дитини для сексу-

альних цілей залишається несформованою, що є суттєвою прогалиною як у вітчизняній криміналістичній науці, так і в практиці правозастосування. У цьому контексті, мета представленої праці полягає у з'ясуванні поняття, структури та ключового значення криміналістичної характеристики цієї категорії кримінальних правопорушень. Це стане необхідною основою для подальшої розробки дієвих рекомендацій щодо їх ефективного розслідування.

Криміналістична характеристика будь-якого окремого різновиду (групи) кримінальних правопорушень, включаючи домагання до дитини для сексуальних цілей, має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Вона слугує не лише робочим інструментом для працівника органу досудового розслідування, допомагаючи йому розуміти механізм злочину та планувати слідчі дії, а й є теоретичним підґрунтям для формування окремих криміналістичних методик. Саме ця подвійна природа – практична цінність та теоретична основа – визначає сутнісні ознаки та виняткову роль криміналістичної характеристики у системі кримінального правосуддя [7, с. 53; 8, с. 76]. Ба більше, криміналістична характеристика виконує «систематично-методичну функцію». Це означає, що криміналістична характеристика обов'язково формується з урахуванням тих «ознак злочинів, що сприяють правильному вибору напрямків розслідування та побудові методики розслідування» [9, с. 51].

При цьому уніфікованого трактування криміналістичної характеристики не сформовано, що, своєю чергою, породжує певні труднощі під час формування відповідних характеристик стосовно окремих різновидів кримінальних правопорушень. Адже потрібно чітко усвідомлювати функціональне призначення вказаної категорії, а також засади формування криміналістичної характеристики.

З огляду на вищевказане варто навести власне бачення щодо трактування криміналістичної характеристики, зокрема з урахуванням специфіки домагань до дитини для сексуальних цілей, а також визначити її змістовне наповнення.

Так, аналіз фахової наукової літератури демонструє, що під криміналістичною характеристикою кримінальних правопорушень прийнято розуміти:

– систему криміналістично значимих відомостей про ознаки механізму вчинення окремого виду (групи) кримінального проступку/злочину, кореляційні залежності між ними [10, с. 16];

– певну модель, зокрема інформаційну, в якій відбиваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву протиправних діянь, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів [11, с. 156];

– сукупність взаємопов'язаних, криміналістично значимих, об'єктивних відомостей про типові ознаки злочинів конкретного виду, які відображаються в механізмі вчинення злочину, відомостях про особу злочинця, потерпілого, інших особливостях злочинної діяльності, закономірних зв'язках між ними та взаємодії між собою, які слугують для побудови і перевірки слідчих версій під час розслідування злочинів, а також вирішують завдання розслідування і попередження злочинів [12, с. 242];

– теоретичну категорію й практичний (робочий) інструмент [13, с. 6–13].

Водночас учені криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень визначають або за допомогою вказівки на її змістовне навантаження, або шляхом перерахування її складових елементів, або вказуючи водночас на її зміст і роль для теорії та практики [14, с. с. 853–858; 15].

З вищенаведеного вбачається, що криміналістична характеристика є поняттям криміналістики, навколо якого точиться чимало дискусій, що свідчить про її складність і значущість. При цьому наведені визначення мають не взаємовиключний, а взаємодоповнюючий характер і охоплюють такі ключові аспекти:

– криміналістична характеристика – це не лише опис, а й інструмент. З огляду на що важливо підкреслювати її інструментальний характер досліджуваної категорії. Бо криміналістична характеристика не просто описує злочин, вона надає слідчому конкретні орієнтири для побудови версій, планування розслідування, пошуку доказів, оцінки отрима-

ної інформації та прогнозування подальшої поведінки злочинця. Це динамічний робочий інструмент, а не статичний опис;

– функціональність криміналістичної характеристики. Остання має не просто перераховувати типові ознаки, а показувати, як ці ознаки взаємопов'язані і як вони допомагають у вирішенні практичних завдань розслідування та попередження злочинів. Інакше вона ризикує перетворитися на суто довідкову інформацію без прямого прикладного значення;

– наголос на кореляційних залежностях (зв'язках). Мова йде про те, що недостатньо знати просто знати типові ознаки механізму вчинення злочину, а важливо розуміти, як одні ознаки впливають на інші. Наприклад, як місце вчинення злочину (обстановка) може впливати на вибір способу приховування, або як психологічні особливості потерпілого можуть бути використані злочинцем. Саме виявлення цих закономірних зв'язків робить криміналістичну характеристику ефективною та практикоорієнтовною)

– подвійна природа криміналістичної характеристики, яка полягає в діалектичній єдності теорії та практики. Бо, як відомо, теоретичні узагальнення формують основу для практичних рекомендацій, а практика, своєю чергою, верифікує та збагачує теоретичні положення криміналістичної характеристики;

– адаптивність та гнучкість. Оскільки злочинність постійно еволюціонує, криміналістична характеристика не може бути застиглою догмою. Вона має бути адаптивною, здатною включати нові форми злочинної діяльності та реагувати на зміни в способах їх вчинення та приховування. Це особливо актуально для розслідування домагань до дітей для сексуальних цілей, де злочинні технології розвиваються надзвичайно швидко.

Отже, на наш погляд, криміналістична характеристика домагань дитини для сексуальних цілей є динамічною, багатофункціональною системою криміналістично значущих відомостей, яка відображає закономірні взаємозв'язки між типовими елементами механізму виокремленого різновиду кримінальних правопорушень і слугує ключовим інструментом для побудови версій, ефективного планування та здійснення розслідування, а також профілактики таких правопорушень. Вона є містком між науковою теорією та повсякденною практикою правоохоронних органів.

Щодо змісту криміналістичної характеристики домагань дитини для сексуальних цілей зазначимо, що він обумовлюється видом, характером і специфікою таких кримінальних правопорушень. На нашу думку, елементами криміналістичної характеристики домагань дитини для сексуальних цілей є типові способи, які містять способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування, часово-просторові фактори й обстановка вчинення кримінального правопорушення, типові сліди кримінального правопорушення, особа злочинця й особа потерпілого.

Висновки

Отже, криміналістична характеристика домагань дитини для сексуальних цілей є багатофункціональним інструментом, що має важливе значення для ефективного розслідування та профілактики таких злочинів. Вона базується на глибокому аналізі типових ознак злочину, закономірностей їхнього взаємозв'язку та врахуванні динамічного характеру злочинної діяльності. Удосконалення цієї категорії сприятиме підвищенню якості криміналістичних досліджень та посиленню захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства.

Література

1. Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2019. 16 с.

2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25.10.2007. *Офіційний вісник України.* 2012. № 93. Стор. 364. Ст. 3817.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: закон України від 18.02.2021

№ 1256-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 20. Ст. 187.

4. Попов Г. Новели національного законодавства щодо відповідальності за «грумінг». *Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів*. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/novely-natsionalnogo-zakonodavstva-shhodo-vidpovidalnosti-za-gruming/.

5. Куковець Д.О. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в Інтернеті в умовах пандемії COVID-19: до питання домагання дитини для сексуальних цілей. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 42. С. 74–83. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-74.

6. Симоненко Н.О. Кримінальна відповідальність за «грумінг». *Правова держава*. 2022. № 45. С. 58–65. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254367.

7. Одерій О.В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: проблеми побудови та використання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Випуск 12. С. 51–60.

8. Малярова В.О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика: монографія / за ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С.М. Гусарова. Харків: Диса плюс, 2013. 422 с.

9. Тіщенко В.В. Система понять методики розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 1987. Вип. 34. С. 49–55.

10. Колесниченко О.Н., Коновалова В.О. Криміналистична характеристика злочинів: навч. посібник. Харків: Юрид. ін-т, 1985. 92 с.

11. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

12. Висотенко Ю.В. Формування та зміст криміналістичної характеристики крадіжок, вчинених злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 1-2. С. 241–244.

13. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник. Київ: НВТ «Правник» – НАВСУ, 1997. 41 с.

14. Старченко О.В., Бубела М.І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 853–858. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10covirz.pdf.

15. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д. Побудова характеристик злочину. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. № 2 (8). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbephz.pdf.

SUMMARY

In the article, it is emphasized that socially dangerous acts are committed against children that infringe upon their rights, freedoms, and legitimate interests, including attempts of sexual abuse. It is noted that such infringements are carried out taking into account the physiological and psychological development peculiarities of the child, who becomes a victim due to their age and level of maturity. It has been determined that child sexual abuse attempts constitute a crime of a sexual nature committed against a minor characterized by emotional and psychological immaturity. It is established that currently the criminalistic characteristics of child sexual abuse attempts remain undeveloped, representing a significant gap in both domestic criminalistic science and law enforcement practices. It is proven that the criminalistic characteristics of child sexual abuse attempts form a dynamic, multifunctional system of criminalistically significant information, reflecting consistent interrelations between typical elements of the mechanism of this specific type of criminal offense and serve as a key tool for constructing hypotheses, effectively planning and conducting investigations, as well as preventing such offenses. It is stressed that criminalistic characteristics act as a bridge between scientific theory and the daily practices of law enforcement agencies. It is noted that the elements of the criminalistic characteristics of child sexual abuse attempts include typical methods, encompassing preparation methods, direct commission, and concealment, temporal-spatial factors and the environment of the crime, typical traces of the offense, the perpetrator's identity and the victim's identity.

Keywords: criminalistic characteristics, criminalistic methodology, sexual exploitation, sexual violence, investigation methodology, child sexual abuse attempts, methodology formation.

ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

БАБАЄВ Іван Федорович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.41

У статті розглянуто завдання юридичного супроводження підприємницької діяльності, які є певними етапами й окремими аспектами здійснення подібного роду діяльності. Наголошено, що реалізація завдань юридичного супроводження підприємницької діяльності сприяє досягненню стратегічних ідеалів підприємницької діяльності в межах чинного національного законодавства, здійсненню нормативно-правового регулювання даної сфери суспільних відносин. Запропоновано під завданнями юридичного супроводження підприємницької діяльності розуміти закріплені в нормативно-правових приписах, конкретизовані, об'єктивно досяжні у визначений часовий проміжок цілі, здійснення яких спрямовано на забезпечення правомірності підприємницької діяльності, охорону й захист прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, а також надання їм правової підтримки з прийняття управлінських рішень з метою оптимізації їхньої діяльності, забезпеченням її безпеки та стабільності в правовому полі. Виокремлено й охарактеризовано такі завдання юридичного супроводження підприємницької діяльності в Україні: забезпечення правомірності здійснення підприємницької діяльності; охорона й захист прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності; забезпечення безпеки та стабільності підприємницької діяльності в правому полі; забезпечення адаптації підприємницької діяльності до можливих змін національного законодавства та правозастосовчої практики; здійснення правової підтримки прийняття управлінських рішень, пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Ключові слова: юридичне супроводження, підприємницька діяльність, адміністративно-правове регулювання, завдання, правомірність підприємницької діяльності, правова підтримка, оптимізація діяльності.

Постановка проблеми

Юридичне супроводження підприємницької діяльності є невід'ємною складовою розвитку економіки та забезпечення правового порядку в Україні. В умовах постійних змін законодавства, посилення глобалізації та технічного прогресу підприємці стикаються зі зростаючою складністю в управлінні своїм бізнесом. Це породжує необхідність належного правового регулювання та забезпечення ефективного юридичного супроводження, який сприяє не лише захисту прав підприємців, але й формуванню сприятливого середовища для їхньої діяльності. Актуальність даного питання зумовлена низкою факторів. По-перше, юридичне супроводження виступає гарантом дотримання принципів законності, прозорості та рівності у веденні підприємницької діяльності. По-друге, воно забезпечує адаптацію бізнесу до нових викликів, таких як інтеграція в європейський економічний простір, впровадження цифрових технологій, а також реагування на економічні кризи та зовнішні впливи. По-третє, юридичне супроводження підприємницької діяльності

сприяє запобіганню конфліктам інтересів, забезпеченню доброчесності та етичності у взаєминах між суб'єктами господарювання. З огляду на що дослідження завдань юридичного супроводження підприємницької діяльності має не лише теоретичне, але й практичне значення, адже воно дозволяє окреслити ключові принципи та механізми, необхідні для ефективного функціонування цього процесу. У сучасних умовах саме якісне юридичне супроводження підприємницької діяльності стає важливим інструментом для зміцнення позицій підприємців, розвитку їхнього потенціалу та сприяння економічному добробуту України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання про організацію та реалізацію підприємницької діяльності загалом й її окремих напрямів зокрема, серед іншого юридичного супроводження, досліджувалася у працях таких науковців як: О.Б. Андрєєва, Ю.Є. Атаманова, О.А. Беляневич, І.А. Бутирська, М.Д. Василенко, О.П. Гетманець, В.А. Довбиш, Ю.М. Жорнокуй, Д.В. Задихайло, О.Г. Кельман, С.В. Ківалов, Г.П. Марощак, О.М. Музичук, В.А. Омельчук, Б.М. Поляков, О.П. Подцерковний, Н.О. Саніахметова, С.С. Сериков, В.В. Сокуренко, Р.Б. Шишка, О.М. Шуміло та інші. Ці вчені вдосконалили теорію і практику підприємництва. Однак, юридичне супроводження підприємницької діяльності розглядався лише поверхнево у контексті ширших правових питань. Тому **метою** статті є окреслення завдань юридичного супроводження підприємницької діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наголошуючи на значенні завдань відповідної діяльності, вчені-правознавці доволі часто порівнюють дану категорією, зі схожою, на перший погляд, категорією «мета», вказуючи при цьому на їх взаємообумовлюючий характер та тісний зв'язок. Так, наприклад, досліджуючи теоретичні та практичні аспекти соціально-правового механізму протидії злочинності в Україні, О.М. Литвинов зазначає, що завдання визначаються цілями, витікають з них. Мета, наголошує вчений, формує конкретні завдання соціального суб'єкта в реалізації його інтересів. На думку науковця, зміст поняття «завдання», що є правильно теоретично розтлумаченим і практично сприйнятим, включає можливість з'ясування причин недосягнення мети [1, с. 34-35]. У цьому контексті відмітимо доволі схожий семантичний сенс указаних категорій. Зокрема, на сторінках великого тлумачного словника сучасної української мови відмічають, що слово «завдання» слід вживати в наступних значеннях: наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа тощо; настанова, розпорядження виконати певне доручення; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [2, с. 378].

Як випливає з аналізу вищенаведеного, сенс категорії «завдання» визначають, серед іншого, як мету до якої прагнуть у межах здійснення відповідної діяльності. При цьому цікаво відміти, що й сенс категорії «мета» вищенаведені вчені визначають через категорію «завдання», зокрема вказують на те, що в сучасній українській мові його слід вживати в наступних значеннях: те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти, ціль; заздалегідь намічене завдання, замисел [2, с. 661].

З огляду на що слід підтримати позицію В.О. Середи, відповідно до якої різкого розмежування поняття «мета» та «завдання» на практиці не існує. При цьому науковець підкреслює той факт, що нерідко дані категорії вживаються як синоніми. На додаток вказується, що цілі можуть бути реальними (проміжними) й ідеальними (кінцевими), тобто досяжними та недосяжними в планований період. Щоб уникнути розбіжностей між ідеальними та реальними цілями, останні іноді називають завданнями. При визначенні завдань треба враховувати можливість їхньої реалізації [3, с. 40]. У зв'язку з чим справедливою виглядає й позиція відносно того, що закріплення певних завдань необхідно для того, щоб органи та посадовці, уповно-

важені суспільством (державою) здійснювати певну діяльність, орієнтувалися у відповідних процесах і процедурах, а в окремих випадках могли обґрунтовано відмовитися від реалізації певних повноважень. Наведене, на думку О.М. Литвинова, може мати місце й у тому випадку, якщо немає об'єктивної можливості погоджувати ідеальну модель майбутнього результату з реальною можливістю його досягнення або привернути для реалізації завдань необхідні та достатні засоби й ресурси [1, с. 34-35]. З чого слідує, що завдання юридичного супроводження підприємницької діяльності будуть у певній мірі співпадати з її цілями, однак будуть більш конкретними й досяжними у визначений проміжок часу.

У цьому контекст слушною виглядає позиція авторів підручнику «Адміністративне право України. Академічний курс», на думку яких мету та завдання можна розглядати як уявлення про напрями й очікувані результати управлінської діяльності. Відмінність між цими однопорядковими категоріями полягає в ступені узагальнення результатів, які мають бути досягнуті в процесі управлінської діяльності. Іншими словами, підкреслюють науковці, в меті відтворюються більш триваліші та значущі, ніж у завданнях показники [4, с. 260]. Також слід навести позицію В.О. Климкова, який зауважує, що завдання – це мета, досягнення якої є бажаним до відповідного моменту в межах періоду, на який розраховано управлінське рішення. Завдання вказує на безпосередню мету організації, що піддається кількісній характеристиці. На додаток, підкреслює науковець, завдання являють собою сукупність вимог для прийняття рішень у конкретній ситуації [5, с. 99].

Дещо схожу позицію висловлює О.Г. Комісаров, вказуючи при цьому, що завдання – це цілі, досягнення яких бажане до певного (визначеного) моменту часу в межах періоду стратегічного планування. До цього слід додати, що цілі можуть бути недосяжними на конкретний (запланований) момент, але наближення до них за цей час повинно відбуватися постійно. Проте завдання, підкреслює науковець, на відміну від цілей, повинні бути здійсненними, хоча не завжди можна вимагати їх здійснення. Поряд з цим розглядається ціль, яку ніколи не можна досягти, але до якої треба постійно наближатися, що отримала назву – ідеал [6, с. 90]. Так само, на думку, А.А. Манжули, завдання являють собою більш дрібну, чітку та конкретизовану мету. Тобто, зазначає науковець, якщо мета являє собою передбачений у свідомості людини результат, який, як правило, має ідеалізований, навіть, абстрактний вигляд, то завдання являють собою конкретні етапи роботи, які необхідно пройти, виконати, рухаючись до мети. Враховуючи вищевикладене зрозуміло, чому нормотворець, визначаючи правовий статус тих чи інших суб'єктів, досить часто уникає визначення мети їх діяльності, акцентуючи лише на завданнях. Адже перша, мета, лише вказує на те, до чого прагне суб'єкт, для чого він існує та функціонує, у той час, як другі, завдання, дають зрозуміти що саме здійснює суб'єкт в ході реалізації свого функціонального призначення [7, с. 56]. Тобто завданнями будуть певні, об'єктивно досяжні в певний проміжок часу цілі, що ставляться перед суб'єктами відповідних суспільних відносин.

Тобто визначення як сутності завдань юридичного супроводження підприємницької діяльності, так і встановлення найголовніших серед них, пов'язано із з'ясуванням відповідних цілей, які переслідують суб'єкти даних суспільних відносин. У цьому випадку, на нашу думку, в першу чергу, слід вказати на таку ціль юридичного супроводження підприємницької діяльності як забезпечення її правомірності. Як зауважують фахівці з теорії права, правомірність – це юридичне закріплення соціальної корисності чи допустимості певних видів людської поведінки. А тому, вважає С.А. Капітанська, правомірна поведінка – це зв'язуюча ланка між нормою права та значимим суспільним результатом [8, с. 28]. Іншими словами, суть даного завдання юридичного супроводження полягає у забезпеченні відповідності підприємницької діяльності в цілому, окремих її

напрямів, вимогам чинного національного законодавства.

Доволі тісно пов'язаним з вищенаведеним завданням юридичного супроводження підприємницької діяльності буде завдання із охорони й захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. Відповідно до зазначеного, юридичне супроводження підприємницької діяльності не лише сприяє забезпеченню правомірності, але й виконує функцію регулятора суспільних відносин в економічній сфері. Його завданням є створення умов для впорядкованого здійснення підприємницької діяльності, захисту прав суб'єктів господарювання, а також забезпечення стабільності та передбачуваності правової системи. Реалізація таких завдань дозволяє не лише підтримувати правовий порядок, але й сприяє економічному розвитку через захист інтересів підприємців та споживачів. Можливість належної реалізації даного завдання юридичного супроводження підприємницької діяльності закріплена в ряді нормативно-правових актів, положення яких визначають правові засади функціонування даної сфери суспільних відносин.

Зокрема, слід вказати на ст. 55 Конституції України, яка закріплює те, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [9]. Окрім цього слід вказати на приписи ст. 16 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року, яка визначає, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [10]. Також зазначимо, що відповідно до приписів ст. 20 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів [11].

Належне здійснення вищенаведених завдань юридичного супроводження підприємницької діяльності буде мати наслідком виконання ще одного з них – забезпечення безпеки та стабільності такої діяльності в правому полі. У цьому випадку мова йде про те, що юридичне супроводження підприємницької діяльності охоплює не лише питання правозахисної та регуляторної функції, але й спрямоване на забезпечення безпеки та стабільності такої діяльності в правовому полі. Це завдання є надзвичайно важливим, оскільки воно дозволяє мінімізувати правові ризики, запобігати конфліктам і забезпечувати прозору взаємодію між суб'єктами господарювання, державними органами та споживачами. Сприяння стабільності та передбачуваності правової системи створює надійну основу для впровадження інновацій, залучення інвестицій і підвищення конкурентоспроможності. Реалізація цього завдання сприяє не лише підтримці правопорядку, але й сталому економічному розвитку, забезпечуючи захист інтересів як підприємців, так і споживачів і у цілому національних економічних інтересів.

Поряд з вищенаведеним завданням слід розглянути завдання юридичного супроводження підприємницької діяльності щодо забезпечення адаптації такої діяльності до можливих змін національного законодавства та правозастосовчої практики. У межах здійснення такого завдання найбільш яскраво знаходить свій прояв принцип проактивності юридичного супроводження підприємницької діяльності, оскільки таке супроводження спрямоване не лише на вирішення питань, які вже виникли, але й на попередження можливих ризиків та конфліктів. Особливо в умовах сучасної економіки, що швидко змінюється, коли інновації та цифровізація створюють нові виклики, важливою стає розробка правових рішень, які дозволяють зберегти баланс між інтересами підприємців, держави та суспільства. Слід вказати й на стрімке оновлення чинного національного законодавства, що регламентує питання підприємницької діяльності по багатьом напрямам, без врахування чого неможливо ефективно вести бізнес.

Наприкінці слід вказати на завдання юридичного супроводження підприємницької діяльності, що буде охоплювати й торкатися майже всі з наведених вище

аспектів. У цьому випадку мова йде про завдання щодо здійснення правової підтримки прийняття управлінських рішень. Наголошуючи на значенні управлінських рішень науковці вказують на те, що, по-перше, їх прийняття являє собою. вид діяльності, що проходить в керуючій системі та пов'язаний з підготовкою, знаходженням, вибором і прийняттям певних варіантних дій. У цьому аспекті, підкреслює Є.В. Гармаш, управлінське рішення є видом роботи в апараті управління, певним етапом процесу управління. По-друге, управлінське рішення – це варіант впливу керуючої системи на керовану та формула впливу. У цьому розумінні управлінське рішення є описом передбачуваних дій керуючої системи відносно до керованої. По-третє, управлінське рішення – це організаційно-правова діяльність керівника в керованій системі. Приділяючи увагу цьому важливому аспекту, управлінське рішення інколи визначають як акт організаційно-практичної діяльності керівника й апарату управління, який здійснюється за раніше розробленим і свідомо вибраним варіантом його аспекти [12, с. 53–54]. З огляду на що таке завдання юридичного супроводження підприємницької діяльності як здійснення правової підтримки прийняття управлінських рішень набуває особливого значення.

Висновки

Отже, на сьогодні можна назвати декілька пов'язаних між собою завдань юридичного супроводження підприємницької діяльності, які є певними етапами й окремими аспектами здійснення подібного роду діяльності, реалізація чого сприяє досягненню стратегічних ідеалів підприємницької діяльності в межах чинного національного законодавства, здійсненню нормативно-правового регулювання даної сфери суспільних відносин. Серед таких завдань доречно виділити наступні:

- забезпечення правомірності здійснення підприємницької діяльності;

- охорона й захист прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності;

- забезпечення безпеки та стабільності підприємницької діяльності в правому полі;

- забезпечення адаптації підприємницької діяльності до можливих змін національного законодавства та правозастосовчої практики;

- здійснення правової підтримки прийняття управлінських рішень, пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

З урахуванням вищенаведених позицій пропонуємо під завданнями юридичного супроводження підприємницької діяльності розуміти закріплені в нормативно-правових приписах, конкретизовані, об'єктивно досяжні у визначений часовий проміжок цілі, здійснення яких спрямовано на забезпечення правомірності підприємницької діяльності, охорону й захист прав, свобод та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, а також надання їм правової підтримки з прийняття управлінських рішень з метою оптимізації їхньої діяльності, забезпеченням її безпеки та стабільності в правовому полі.

Література

1. Литвинов О.М. Соціально–правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. … доктора юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2010. 432 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

3. Середа В.О. Проблеми підвищення ефективності діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. Харків, 2005. 204 с.

4. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2-х томах / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Вид-во «Юридична думка», 2004. Том 1. Загальна частина. 584 с.

5. Климков В.О. Організаційно-правові засади діяльності спеціального органу з питань банкрутства: дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2010. 205 с.

6. Комісаров О.Г. Процес цілепокладання в організації діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Запоріжжя, 2002. 237 с.

7. Манжула А.А. Адміністративно-правові засади організації діяльності науково-дослідних установ в Україні: дис. … доктора юрид. наук: спец 12.00.07. Дніпропетровськ, 2015. 422 с.

8. Капітанська С.А. Правомірна бездіяльність як форма правової поведінки: дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2005. 223 с.

9. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

10. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

11. Господарський кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20. Ст. 144.

12. Гармаш Є.В. Організаційно-правові основи підготовки, прийняття та виконання адміністративних рішень в митній службі України : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. 209 с.

АНОТАЦІЯ

The article examines the tasks of legal support for entrepreneurial activity, which represent specific stages and separate aspects of this type of activity. It is emphasized that the implementation of legal support tasks for entrepreneurial activity contributes to achieving the strategic ideals of entrepreneurial activity within the framework of existing national legislation and to the normative-legal regulation of this sphere of social relations. It is proposed to understand the tasks of legal support for entrepreneurial activity as those concretized in normative-legal provisions, objectively achievable within a defined timeframe, aimed at ensuring the legality of entrepreneurial activity, protecting the rights, freedoms, and interests of business entities, as well as providing them with legal assistance in making managerial decisions to optimize their activity, ensuring its safety and stability within the legal framework. The following tasks of legal support for entrepreneurial activity in Ukraine are identified and characterized: ensuring the legality of entrepreneurial activity; protecting the rights, freedoms, and interests of business entities; ensuring the security and stability of entrepreneurial activity within the legal framework; ensuring the adaptation of entrepreneurial activity to potential changes in national legislation and law enforcement practices; providing legal support for managerial decision-making related to entrepreneurial activity.

Key words: legal support, entrepreneurial activity, administrative-legal regulation, tasks, legality of entrepreneurial activity, legal assistance, activity optimization.

СУТНІСТЬ ТА МЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

ВАКУЛЕНКО Олександр Федорович - кандидат юридичних наук

УДК 343.1
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.42

Сутність доказування в умовах воєнного стану визначено як практичну та розумову діяльність уповноважених законом суб'єктів кримінального процесу, яка полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, що здійснюється в умовах воєнного стану.

Метою доказування у кримінальному провадженні в умовах дії правового режиму воєнного стану є встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення поза розумним сумнівом. Такий підхід, по-перше, відповідає законодавчій регламентації діяльності із доказування як встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). З іншої сторони, він визначає межі достовірності встановлених обставин для суду та інших учасників кримінального провадження - поза розумним сумнівом, коли немає іншого обґрунтованого пояснення події кримінального правопорушення.

Ключові слова: доказування, докази, кримінальне провадження, кримінальне судочинство, кримінальне процесуальне законодавство, судова практика, воєнний стан.

Постановка проблеми

У кримінальному процесі доказування є центральним елементом, що забезпечує реалізацію принципів справедливого судочинства, встановлення істини та винесення обґрунтованих рішень. Попри значну увагу науковців до проблем доказування, досі залишаються дискусійними питання щодо його сутності, цілей, функціонального навантаження та місця в системі кримінального провадження. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах реформування кримінального процесуального законодавства України, адаптації до європейських стандартів правосуддя та зростання ролі змагальності сторін. Виникає необхідність у ґрунтовному теоретико-правовому аналізі доказування як процесуальної діяльності, що спрямована не лише на встановлення фактів, але й на досягнення певних цілей, зокрема забезпечення прав і свобод учасників процесу. Нерозуміння або нечітке визначення сутності та мети доказування на практиці може призвести до порушень прав людини, процесуальних зловживань або винесення неправосудних рішень.

Аналіз останніх досліджень

Питанню сутності та мети доказування в кримінальному провадженні у літературі присвячено чимало наукових праць. Це питання турбувало як дореволюційних фахівців, науковців радянського періоду та сучасних вчених. Зокрема, таких як: Аленін Ю. П., Альперт С. А., Гловюк І. В., Гмирко В. П., Гончаренко В. Г., Грошевий Ю. М., Зеленецький В. С., Іщенко В. М., Кайло І. Ю., Капліна О. В., Коваленко Є. Г., Лобойко Л. М., Мірошниченко Т. М., Нор В. Т., Панова А. В., Погорецький М. А., Ратушна Б. П., Сергєєва Д. Б., Сівочек С. М., Сибільова Н. В., Слінько С. В., Слюсарчук Х. Р.,

Степаненко А. С., Старенький О. С., Стоянов М. М., Стахівський С. М., Тертишнік В. М., Тітко І. А., Трофименко В. М., Тютюнник В. В., Удалова Л. Д., Філін Д. В., Чупрікова І. Л., Шило О. Г., Шумило М. Є., Яновська О. Г. та багато інших. Поряд із цим, на сьогодні немає єдиного погляду щодо сутності та мети доказування. Крім того, зазначені питання щодо доказування в умовах дії правового режиму воєнного стану взагалі не підіймались.

Метою проведеного дослідження є визначення сутності та мети кримінального процесуального доказування в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу

Поняття та сутність кримінального процесуального доказування віднайшли своє відображення як у науці кримінального процесу, так і на рівні кримінального процесуального законодавства. У попередніх розділах дослідження ми частково торкались вказаної проблематики. Однак, розглянемо існуючі концепції до розуміння сутності, мети і завдань доказування в цілому та, відповідно, і в умовах воєнного стану. Так, на думку окремих науковців найпоширенішим підходом до тлумачення процесу доказування в кримінальному провадженні залишається концепція, яка визначає його як процесуальну діяльність, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів. Методологічною основою цієї концепції досі залишається філософська теорія пізнання та її складова – теорія відображення. Проте в сучасній філософії та кримінально-процесуальній теорії ця методологія нерідко піддається критиці, яка не завжди є обґрунтованою. У межах цієї концепції продовжують точитися дискусії щодо низки ключових питань, серед яких співвідношення між процесами пізнання і доказування, визначення мети доказування, що багатьма правниками розуміється як встановлення певного виду істини (абсолютної, судової, матеріальної або формальної), а також питання щодо суб'єктів цього процесу та їхніх ролей [1, с. 310].

Зокрема, у навчальній літературі кримінальне процесуальне доказування визначається як «врегульована законом процесуальна діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» [2, с. 94–95]. Автори іншого навчального посібника визначають кримінальне процесуальне доказування як «встановлення за допомогою доказів усіх фактів, обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження» [3, с. 288]. Інші науковці зазначають, що кримінальне процесуальне доказування – це «діяльність суб'єктів кримінального провадження із збирання (формування), перевірки та оцінки доказів, а також із формулювання на підставі цього певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) та наведення аргументів для її обґрунтування» [4, с. 39]. Визначення кримінального процесуального доказування надано і в КПК України, де відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України «доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» [5].

Щодо наукових джерел, то у них визначення доказування різниться. Зокрема, В. Т. Нор, В. М. Тертишник, С. Д. Слинько, С. М. Стахівський розуміють доказування як «практичну діяльність уповноважених законом суб'єктів, яка відбувається в особливій процесуальній формі шляхом збирання, перевірки й оцінки доказів із метою встановлення істини в кримінальній справі» [6, с. 73–75; 7, с. 57–58; 8, с. 14]. На думку Ю. М. Грошевого «доказування – це різновид пізнання обставин минулої події, основний елемент кримінально-процесуального пізнання». Метою доказування, на думку дослідника, є встановлення фактів, що становлять складову предмета доказування у кримінальному процесі [9, с. 144]. На думку М. Є. Шумила, доказування виступає ключовою формою пізнання в рамках кримінального судочинства. Воно здійснюється у відповідності до встановлених процедур і відображає гносеологічні, правові та психологічні закономірності, що лежать в основі визначення винуватості чи невинуватості особи у скоєнні злочину [10, с. 118].

Ми схвалюємо цей підхід, оскільки він орієнтує дослідження на аналіз конкретних

обставин, уникаючи зосередженості на абстрактному філософському трактуванні поняття істини.

Л. М. Лобойко розглядає доказування як важливий елемент кримінальної процесуальної діяльності, виконаний у правових та логічних межах. Цей процес включає формування можливих версій щодо сукупності юридично значущих обставин, збирання, перевірку і оцінку доказів відповідно до цих версій. Крім того, він передбачає обґрунтування достовірних висновків щодо доведеності вини особи та їх подальший захист у судовому провадженні. [11, с. 115–116]. Є. Г. Коваленко трактує процес пізнання як аналіз та вивчення обставин конкретної справи, тоді як доказування визначається ним як логічне і аргументоване обґрунтування висунутих суджень або тверджень [12, с. 92]. М. А. Погорецький стверджує, що основний зміст процесу доказування полягає у встановленні фактів, пов'язаних зі злочином, формуванні процесуальних доказів та їх використанні як обґрунтування для прийняття рішень у межах кримінального провадження. При цьому процес доказування є невід'ємною частиною пізнавальної діяльності в кримінальному провадженні, співвідносно поєднуючи ціле з його складовою частиною [13, с. 498, 230]. І. І. Котюк обґрунтовує концепцію доказування, що базується на двох ключових аспектах: «збирання – оперування». Ця концепція охоплює пізнавальний аспект, який спрямований на встановлення фактичних даних або отримання на їх основі знань про шукані факти, а також процесуальний аспект, що включає виявлення, фіксацію, перевірку, оцінку доказів і подальше їх використання в процесі доказування. [14, с. 31]. У своїй авторській концепції В. П. Гмирко визначає доказування як прикладну юридичну діяльність, яка поєднує пізнавально-дослідницькі та проєктно-реалізаційні аспекти. Ця діяльність здійснюється органами обвинувальної та судової влади й спрямована на заміну праворелевантних подій юридичними конструкціями, що базуються на зібраних відповідно до процесуальних норм фактичних даних [15, с. 179]. Однак, вказаний підхід піддається критиці у літературі. Слід погодитись із точкою зору, що це визначення не дає повного уявлення про суть цього явища як пізнавально-практичної діяльності. Запропоноване концептуальне визначення не охоплює всіх семи «функціональних місць» доказування, які сам автор виділив. Більше того, визначення кримінального процесуального доказування, надане В.П. Гмирком, не відповідає сучасній змішаній моделі кримінального процесу України, введеній Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. У цій моделі суб'єктами доказування є сторони кримінального провадження: сторона обвинувачення (глава 2 КПК України) та сторона захисту (глава 3 КПК України). При цьому на суд покладений обов'язок забезпечувати реалізацію повноважень цих сторін (ч. 6 ст. 22 КПК України), зокрема й щодо доказування. Таким чином, виникає невизначеність щодо того, до якої з існуючих моделей кримінального процесу відноситься авторська концепція В.П. Гмирка. Також не зрозуміло, чи пропонує автор якусь нову модель кримінального процесу, яка б відповідала розробленій ним концепції кримінального процесуального доказування [1, с. 311].

Змістовна концепція доказування, запропонована М. А. Погорецьким, ґрунтується на багатовимірному підході до цього явища. У своїй авторській концепції він визначає доказування як комплексну діяльність, що охоплює практичний, пізнавальний, правовий і розумовий аспекти, здійснювану сторонами кримінального процесу [16, с. 74]. У межах зазначеної концепції запропоновано виокремлення у структурі кримінального процесуального доказування зовнішню та внутрішню складові. Зовнішню структуру становлять два етапи: отримання доказів і їх використання. Що ж стосується внутрішніх структурних елементів доказування, то вони включають такі поняття як об'єкт, предмет, суб'єкт, мета, завдання, засоби та результат доказування [1, с. 311 - 312].

Вбачається, що запропонована вченим концепція кримінального процесуального доказування є логічним продовження розвитку наукових уявлень про доказування. Вона акумулює в собі як ідеї щодо поглядів на доказування як специфічний вид діяльності, так і розуміння цієї діяльності, яке

має пізнавальний характер та знаходиться у полі розумових процесів їх суб'єктів.

Щодо сутності доказування в умовах воєнного стану, то його сутність не може бути відмінною від загального уявлення про кримінальне процесуальне доказування в цілому. У зв'язку із чим його слід визначити як практичну та розумову діяльність уповноважених законом суб'єктів кримінального процесу, яка полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, що здійснюється в умовах воєнного стану.

Питання мети та завдань кримінального процесуального доказування поставали предметом досліджень багатьох науковців протягом тривалого часу. Як підкреслюється у літературі, більшість науковців у процесі пошуку відповіді на це питання звертаються до аналізу концепту «істини». Це цілком обґрунтовано, оскільки кримінальна процесуальна діяльність, за своєю сутністю, належить до сфери гносеології. У філософській науці встановлення істини визнається основною метою будь-якої пізнавальної діяльності. При цьому під істиною розуміють достовірне знання, що адекватно відображає об'єктивну реальність у свідомості людини [17, с. 50]. Отже, в межах кримінально-процесуальної науки сформувалася й донині залишається поширеною позиція, згідно з якою основною метою кримінальної процесуальної діяльності є встановлення об'єктивної істини. Вивчення наукової літератури свідчить про те, що проблема розуміння сутності істини у кримінальному процесуальному доказуванні залишається об'єктом інтересу вчених протягом тривалого часу і досі слугує предметом активних дискусій серед фахівців у галузі процесуального права. На формування такого розуміння в різні історичні періоди та в неоднаковому обсязі впливали різноманітні філософські підходи до трактування поняття істини [18, с. 185-192].

Конституція України в ст. 31 вказує на мету розслідування кримінального правопорушення – з'ясування істини: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи *з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи*, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо» [19].

Історичний екскурс в історію розвитку поглядів щодо функціональної і сутнісної характеристики категорії «істина» в науці кримінального процесу дає можливість виділити основні теорії, комплексний аналіз яких, на нашу думку, дасть можливість сформулювати власне бачення мети доказування у сучасному кримінальному процесі. Так, В. Т. Нор стверджував, що метою доказування є досягнення істини в кримінальній справі, слушно зауважуючи, що без правильного пізнання того, що відбулося насправді, не можна розкрити злочин і викрити винних у його вчиненні та притягти їх до відповідальності [20, с. 1].

Теорія об'єктивної істини досить довгий час вважалася єдино вірною й зараз продовжує займати панівне становище у вітчизняній науці кримінального процесу. На думку прихильників цієї теорії, під об'єктивною істиною розуміється такий зміст знань, який вірно відображає об'єктивну дійсність і не залежить від суб'єкта пізнання. Встановити об'єктивну істину в кримінальному процесі означає пізнати всі обставини, які мають бути встановленні в кримінальному провадженні, у відповідності з тим, як вони мали місце в дійсності [21, с. 65]. Наприклад, В. М. Тертишник визначає встановлення об'єктивної істини як «основної передумови справедливості судочинства». Об'єктивною істиною він називає таку, яка «підтверджена сукупністю достатніх і належних до справи, допустимих і достовірних доказів, зафіксована в публічних юридичних рішеннях» [22, с. 116].

Однак, з точки зору інших науковців, ця теорія не узгоджується ані з окремими нормами чинного кримінального процесуального законодавства, ані з науковими пропозиціями щодо запровадження нових інститутів у кримінальному процесі. Найбільше протиріччя між теорією об'єктивної істини та вітчизняною практикою кримінального процесу проявляється у впровадженні ін-

ститутів угод, передбачених главою 35 КПК України [23, с. 80].

Зокрема, Ю. М. Мирошниченко визначив, що питання про те, якою має бути істина: об'єктивною (матеріальною) чи формальною (процесуальною), попри простоту формулювання проблеми, розділила теоретиків доказового права на два основні наукові табори. Одні з них наполягають на необхідності відшукування у кожній справі матеріальної (об'єктивної) істини як єдиної підстави для ухвалення обвинувального вироку, тоді як інші заявляють про несумісність об'єктивної істини і змагальності судочинства або цілком заперечують можливість осягнення об'єктивної істини в умовах кримінального процесу, залишаючи за нею статус «юридично формалізованої судової істини, з більш-менш високим ступенем ймовірності (поза розумних сумнівів) наближеним до дійсності» [24, с.198].

Отже, формальна або процесуальна істина розглядається як знання, що відповідають не об'єктивній реальності, а певним заздалегідь установленим правилам і положенням, істинність яких не піддається сумніву та вважається очевидною. У цьому контексті такими правилами виступають приписи нормативно-правових актів (насамперед кримінального процесуального й кримінального законодавства у сфері кримінальної юстиції). У процесі правової оцінки створюється відповідність між окремим поняттям і юридичною нормою, а не матеріальною реальністю [23, с. 81]. Проявом законодавчого закріплення концепції формальної істини можна вважати норми, що містяться в таких положеннях: ч. 2 ст. 23 КПК України, згідно з якою не можуть вважатися доказами відомості, отримані з показань, речових доказів чи документів, що не були безпосередньо досліджені судом, за винятком випадків, передбачених самим Кодексом, а також ст. 90 КПК України, яка визначає преюдиційне значення певних рішень національних судів або міжнародних судових органів у контексті вирішення питання щодо допустимості доказів [5].

Конвенційна теорія істини розглядає істину як результат узгодження між сторонами, яке закріплюється у фінальному рішенні, що завершує кримінальне провадження. Згідно з цією теорією, судження визнається істинним або хибним не на основі його відповідності реальності, а лише через домовленість суб'єктів вважати його таким. Прикладом впровадження цієї теорії у вітчизняному кримінальному процесі є кримінальне провадження на підставі угод, регламентоване главою 35 КПК, а також звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок примирення обвинуваченого з потерпілим (ст.ст. 285–289 КПК України, ст. 46 КК України). Хоча такі рішення не обов'язково досягають об'єктивної істини, їх правові наслідки залишаються беззаперечними. В їх основі лежить добровільна домовленість між обвинуваченням і захистом, яка є взаємоприйнятною і слугує вирішенням кримінально-правового спору. Таким чином, це дозволяє досягнути правосудного рішення з одночасною економією часу, коштів і ресурсів [23, с. 81].

Щодо реалізації концепції конвенційної істини у вітчизняному кримінальному судочинстві слід підтримати думку, що вона фактично звільняє компетентні органи від повного, всебічного та об'єктивного з'ясування всіх обставин справи, а суд – від необхідності перевірки їх доказами [24, с. 200], що на нашу думку несе у собі ризики необґрунтованого засудження особи. Слід віднайти баланс між економією процесуальних сил та засобів із повнотою встановлення обставин по кожній справі. Так, затверджуючи угоду у кримінальному провадженні, а особливо – угоду про визнання винуватості, суди повинні встановлювати не лише добровільність її укладання з боку обвинуваченого, а й фактичну її відповідність обставинам кримінального правопорушення задля усунення ризику виникнення судових помилок та засудження невинуватих.

Таким чином, доказування виступає центральним елементом кримінального процесу, який забезпечує як належну кваліфікацію злочинів, так і виконання процедурних гарантій справедливості

Мету кримінального процесуального доказування як сутнісний компонент даного явища пропонується розглядати як свідомо сформований образ очікуваного результа-

ту, до досягнення якого спрямовані дії відповідного суб'єкта доказування. Очевидно, що у контексті змагального кримінального процесу, мета доказування кожної зі сторін кримінального провадження зазвичай не збігається. Кожна сторона має власну мету доказування, яка визначається її процесуальними завданнями та роллю. При цьому мета доказування окремих сторін може також відрізнятися від загальної мети кримінального процесу. Завдання, які виникають у межах кримінального процесуального доказування, логічно випливають із його мети, а також визначаються специфікою об'єкта і предмета доказування. Завдання, що ставляться перед суб'єктами доказування, являють собою сукупність тих дій, які є необхідними для забезпечення досягнення кінцевої мети процесуального доказування. Конкретні завдання формуються суб'єктами відповідно до свого правового статусу та залежно від обставин конкретного кримінального провадження [16, с. 73 - 74].

Видається, що досягнення об'єктивної істини є вельми складно та часто недосяжною метою доказування. При наданні відповіді на це питання слід звернутись до вже сформованого у науці і практиці стандарту доказування «поза розумним сумнівом», яке, власне є прийнятим на рівні міжнародних судових інституцій: Міжнародного кримінального суду – МКС, міжнародних кримінальних судів ad hoc та Європейського суду з прав людини – ЄСПЛ. З одного боку, він сприймається як обов'язок сторони обвинувачення надати переконливі докази вини обвинуваченого. З іншого боку, суд зобов'язаний пересвідчитися, що винуватість обвинуваченого у скоєнні злочину підтверджується безрозсудних сумнівів, базованих на обґрунтованих підставах. У п. 3 ст. 66 Римського статуту зазначено, що для винесення обвинувального вироку суд зобов'язаний досягти переконання у винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину, виключивши будь-які розумні сумніви [25].

Висновки

Отже, сутність доказування в умовах воєнного стану слід визначити як практичну та розумову діяльність уповноважених законом суб'єктів кримінального процесу, яка полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, що здійснюється в умовах воєнного стану.

Метою доказування у кримінальному провадженні в умовах дії правового режиму воєнного стану є встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення поза розумним сумнівом. Такий підхід, по-перше, відповідає законодавчій регламентації діяльності із доказування як встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). З іншої сторони, він визначає межі достовірності встановлених обставин для суду та інших учасників кримінального провадження - поза розумним сумнівом, коли немає іншого обґрунтованого пояснення події кримінального правопорушення.

Література

1. Погорецький М.А. Сучасні концепції кримінального процесуального доказування. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 309 – 312.

2. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків: ХНУВС, 2021. 300 с.

3. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

4. Бондаренко О.О., Глобенко Г.І., Романюк В.В. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.О. Юхна ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1, Каф. кримін. процесу та організації досуд. слідства. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/4651-17#Text

6. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: Вища школа, 1978. 110 с.

7. Тертишник В.М. Теорія доказів. Харків: Арсіс, 1998. 256 с.

8. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінального-процесуального доказування. Київ. 2005. 272 с

9. Грошевой Ю. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Академії правових наук*. 2004. № 3. С. 134–145

10. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України. Харків: Арсіс, 2001. 320 с.

11. Лобойко Л.М. Кримінально - процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник. Київ; Істина, 2005. 456 с.

12. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

13. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі. Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвідом. наук.-дослід. центр з пробл. боротьби з організованою злочинністю, Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. проблем злочинності. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

14. Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 37 с.

15. Гмирко В.П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. 314 с.

16. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79.

17. Словник української мови : у 11 т. Київ: Наук, думка, 1973. Т .4 (1-М). 840 с.

18. Вапнярчук В. В. Історичний розвиток вчень про істину в філософії. *Актуальні проблеми права : теорія і практика* : зб. наук, праць № 22. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля, 2011. С. 185-192.

19. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР.

20. Нор В. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2010. № 2. С. 1–14.

21. Компанієць Є. Мета доказування у кримінальному провадженні про порушення прав інтелектуальної власності: істина чи процесуальна справедливість? *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2021. № 4 (32). С. 54 – 77.

22. Тертишник В. Істина «поза розумним сумнівом»: проблеми та колізії доказового права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 116 – 120.

23. Вапнярчук В.В. Мета кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015.Вип. 1, Т. 4. С. 78 – 82.

24. Мирошниченко Ю. Щодо концепції конвенційної істини в кримінальному процесі. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2016. № 20 (4). С.198-201.

25. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ A/CONF.183/9 від 17.07.1998 р.: URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

SUMMARY

The essence of proving in martial law is defined as the practical and intellectual activity of legally authorized subjects of the criminal process, which consists in collecting, verifying and evaluating evidence in order to establish circumstances that are important for criminal proceedings conducted in martial law.

The purpose of proving in criminal proceedings under the legal regime of martial law is to establish the circumstances of the committed criminal offense beyond reasonable doubt. Such an approach, firstly, corresponds to the legislative regulation of the activity of proving as establishing circumstances that are subject to proof in criminal proceedings (Article 91 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine). On the other hand, it determines the limits of the reliability of the established circumstances for the court and other participants in criminal proceedings - beyond reasonable doubt, when there is no other reasonable explanation for the event of the criminal offense.

Keywords: proving, evidence, criminal proceedings, criminal justice, criminal procedural legislation, judicial practice, martial law.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ СФЕРИ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

МАШНІЦЬКИЙ Владислав Анатолійович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.95 (477)
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.43

У статті наголошено на тому, що адміністративно-правовий вплив у податковій сфері виконує не лише фіскальну, а й стратегічну функцію, адже від його ефективності залежить реалізація державних соціально-економічних програм, фінансування оборонної та безпекової сфер, а також загальна економічна стабільність країни.

Зазначено, що важливим критерієм результативності адміністративно-правового впливу в податковій сфері є рівень довіри платників податків до держави та її інституцій, що, у свою чергу, залежить від прозорості, передбачуваності та справедливості податкової політики.

Встановлено, що особливості податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу полягають у її чіткій нормативній визначеності, високому рівні централізації управління, тісному зв'язку з економічною безпекою держави та використанні комплексних методів впливу, які поєднують адміністративне регулювання, контроль, примус і превенцію.

Акцентовано увагу на тому, що особливість податкової сфери як об'єкту адміністративно-правового впливу полягає у широкому колі чинників, які на неї впливають: зміни у податковому законодавстві можуть бути зумовлені не лише внутрішніми економічними потребами, а й міжнародними зобов'язаннями України, викликами глобальної економіки, розвитком електронної комерції та цифрових фінансових інструментів.

Ключові слова: сутність, особливості, податкова сфера, об'єкт адміністративно-правового впливу, управлінський вплив, податкова політика, фінансова стабільність держави.

Постановка проблеми

Податкова сфера є одним із ключових елементів фінансової системи держави, без належного функціонування якої неможливе забезпечення економічної стабільності та виконання соціально-економічних зобов'язань. Саме через механізми оподаткування держава формує доходну частину бюджету, створює необхідні фінансові ресурси для підтримання обороноздатності, розвитку інфраструктури, реалізації соціальних програм та забезпечення належного рівня життя громадян.

При цьому податкова сфера виступає не лише інструментом фіскального наповнення бюджету, але й дієвим засобом регулювання економічних процесів, впливу на інвестиційний клімат, стимулювання або обмеження окремих видів діяльності, перерозподілу національного доходу.

В умовах глобалізації та інтеграційних процесів, зростання транснаціональних економічних зв'язків і розвитку цифрової економіки, роль податкової сфери значно зростає, адже вона опиняється у центрі вирішення питань економічної безпеки, протидії ухиленню від сплати податків, боротьби з тіньовими фінансовими потоками.

З огляду на це податкова сфера потребує ефективного, системного та юридично об-

ґрунтованого управління, що здійснюється, передусім, шляхом адміністративно-правового впливу.

Стан дослідження теми

Низку питань, які дотичні до протидії корупції у різних сферах життєдіяльності суспільства, розглядали такі дослідники, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. Є. Барба, О. І. Безпалова, А. Л. Борко, В. М. Гаращук, В. М. Єднак, Т. Є. Кагановська, А. Т. Комзюк, О. В. Крижановська, Р. В. Миронюк, О. М. Музичук, Д. М. Павлов, О. М. Рєзнік, В. В. Сокуренко, І. М. Шоробура та інші вчені. Проте перед сучасними науковцями постає ціла низка складних питань, пов'язаних з сутністю та особливостями податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити сутність та особливості податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу. Для досягнення вказаної мети слід вирішити такі завдання: сформувати авторський підхід до розуміння податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу; дослідити окремі особливості досліджуваної сфери суспільних відносин як об'єкта адміністративно-правового впливу.

Наукова новизна дослідження зводиться до того, що в роботі вперше окреслено податкову сферу в контексті адміністративно-правового впливу як складний комплекс правових, організаційних та економічних заходів, що перебувають у постійному розвитку, спрямованому на забезпечення фінансової стабільності держави та зміцнення її економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу

Адміністративно-правовий вплив на податкову сферу охоплює сукупність правових, організаційних і контрольних заходів, які держава застосовує для регламентації відносин у сфері оподаткування, забезпечення виконання платниками своїх податкових обов'язків, а також захисту прав та законних інтересів як держави, так і суб'єктів господарювання та громадян.

Особливість цієї сфери полягає у її високому ступені нормативної регламентованості, публічно-правовій природі та домінуванні імперативних методів регулювання, що поєднуються з інструментами стимулювання добровільної сплати податків.

Аналіз податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу є особливо актуальним у сучасних умовах, коли Україна проходить етап глибоких економічних трансформацій, реформування системи публічного управління та адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів [1, с. 68].

Ефективне функціонування податкової системи вимагає не лише якісної правової бази, а й високого рівня організації роботи контролюючих органів, належного кадрового забезпечення, використання сучасних інформаційних технологій та налагодження конструктивного діалогу між владою і платниками.

Так, дослідження сутності та особливостей податкової сфери в контексті адміністративно-правового впливу має не лише наукове, а й практичне значення. Воно дає змогу глибше зрозуміти механізми функціонування цієї сфери, виявити існуючі проблеми та визначити напрями їхнього вирішення, що в кінцевому підсумку сприятиме зміцненню фінансової стабільності держави та підвищенню рівня довіри суспільства до податкової системи.

Податкова сфера як об'єкт адміністративно-правового впливу являє собою комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі встановлення контролю за сплатою податків і зборів, а також забезпечення податкової дисципліни суб'єктів господарювання та громадян. Податкова сфера виконує фіскальну, регулятивну та контрольну функції, забезпечуючи формування дохідної частини бюджету і створюючи правові умови для стабільного економічного розвитку [2, с. 76].

З точки зору адміністративного права, податкова сфера є специфічним об'єктом управлінського впливу, оскільки вона поєднує у собі владно-розпорядчі, регулятор-

ні та контрольні елементи, що реалізуються уповноваженими органами державної влади, насамперед податковими, митними органами та фінансовими інспекціями.

Особливість цієї сфери полягає в її чіткій нормативно-правовій регламентації, адже будь-які дії щодо встановлення чи зміни податків, визначення їх ставок, порядку сплати та відповідальності за порушення податкового законодавства мають ґрунтуватися на законах та підзаконних нормативно-правових актах [3, с. 218].

Крім того, податкова сфера відзначається публічно-правовим характером відносин, де переважає імперативний метод правового регулювання, що зумовлює підпорядкованість платників податків встановленим державою правилам.

Важливим аспектом є і те, що податкова сфера перебуває під постійним впливом економічних, політичних та соціальних факторів, що зумовлює необхідність гнучкого, але при цьому правового адміністративного впливу для забезпечення стабільного наповнення бюджету та запобігання ухиленню від сплати податків і тінізації економіки [4, с. 102].

Так, податкова сфера як об'єкт адміністративно-правового впливу охоплює не лише сукупність податкових відносин, але й систему державного управління ними, механізми примусового забезпечення виконання податкового обов'язку та створення сприятливих умов для добровільного виконання платниками своїх зобов'язань перед державою.

З цього випливає, що особливості податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу полягають у її чіткій нормативній визначеності, високому рівні централізації управління, тісному зв'язку з економічною безпекою держави та використанні комплексних методів впливу, які поєднують адміністративне регулювання, контроль, примус і превенцію.

Крім того, сутність податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу виявляється у її багаторівневій структурі та функціональній взаємопов'язаності всіх елементів податкової системи, що перебувають під державним регулюванням [5, с. 265].

Вона охоплює як сферу формування податкової політики на загальнодержавному рівні, так і практичну діяльність контролюючих органів з реалізації цієї політики, включаючи адміністрування податків, облік платників, моніторинг податкової звітності та застосування санкцій за порушення законодавства.

Податкова сфера характеризується підвищеною соціальною значущістю, оскільки від ефективності її функціонування залежить не лише фінансова стабільність держави, а й рівень соціального забезпечення, реалізація державних програм та інвестиційних проєктів.

Адміністративно-правове регулювання податкових відносин ґрунтується на принципах законності, рівності усіх суб'єктів перед законом, невідворотності відповідальності за вчинене правопорушення, стабільності податкової системи та публічності діяльності органів контролю.

Водночас податкова сфера як об'єкт адміністративного впливу має і власну специфіку, пов'язану з необхідністю постійної адаптації податкового законодавства до змін економічної кон'юнктури, інтеграційних процесів та міжнародних стандартів, зокрема у сфері боротьби з ухиленням від оподаткування та запобігання відтоку капіталу за кордон [6, с. 63].

Це зумовлює потребу у збалансованому поєднанні імперативних і диспозитивних методів адміністративно-правового регулювання, коли поряд із владними приписами та примусовими заходами застосовуються фінансові стимули, пільги, консультаційна підтримка, електронні сервіси та інші інструменти, спрямовані на добровільне і своєчасне виконання податкових зобов'язань.

Адже податкова сфера у системі об'єктів адміністративно-правового впливу є складною, багатокомпонентною системою суспільних відносин, у якій тісно переплітаються правові, економічні та соціальні чинники, а ефективність її регулювання залежить від здатності держави забезпечити баланс між публічними інтересами та правами платників, гарантувати стабільність і прогнозованість податкової політики, її відповідність

викликам сучасного економічного середовища [7, с. 87].

Важливо підкреслити, що податкова сфера як об'єкт адміністративно-правового впливу є не лише системою відносин між державою та платниками податків, а й особливою інституційною структурою, в межах якої функціонують органи публічної влади, наділені чітко визначеними повноваженнями і відповідальністю. Її функціонування передбачає використання адміністративно-правових інструментів, спрямованих на забезпечення реалізації податкової політики, контроль за додержанням податкового законодавства та своєчасним надходженням податків, зборів та інших платежів до бюджету.

Значну роль відіграє і міжнародний аспект, оскільки глобалізація економічних процесів вимагає гармонізації національної податкової політики з міжнародними стандартами, зокрема тими, що розроблені Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Європейським Союзом у сфері протидії агресивному податковому плануванню і ухиленню від оподаткування.

З точки зору адміністративного права, податкова сфера вирізняється високим рівнем централізації управління, адже основні рішення у сфері оподаткування приймаються на загальнодержавному рівні, а територіальні органи виступають як виконавці, забезпечуючи реалізацію єдиної політики у всіх регіонах країни.

При цьому важливим завданням адміністративно-правового впливу є також стимулювання сумлінної поведінки платників податків шляхом створення зрозумілих, прозорих та справедливих правил, які сприйматимуться суспільством як легітимні та доцільні.

З огляду на це податкова сфера у контексті адміністративно-правового впливу постає як складний комплекс правових, організаційних та економічних заходів, що перебувають у постійному розвитку, спрямованому на забезпечення фінансової стабільності держави та зміцнення її економічної безпеки.

Ще однією визначальною рисою податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу є її тісний взаємозв'язок із іншими сферами державної політики, зокрема фінансовою, митною, економічною та соціальною.

Ефективність податкової системи безпосередньо залежить від узгодженості дій між органами, що відповідають за бюджетне планування, валютний контроль, боротьбу з фінансовими злочинами та регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Це зумовлює комплексний характер адміністративно-правового впливу, коли регулятивні та контрольні функції реалізуються не ізольовано, а у взаємодії різних інституцій, що спільно формують єдине податкове середовище [8, с. 90].

Особливість цієї сфери також полягає у широкому колі чинників, які на неї впливають: зміни у податковому законодавстві можуть бути зумовлені не лише внутрішніми економічними потребами, а й міжнародними зобов'язаннями України, викликами глобальної економіки, розвитком електронної комерції та цифрових фінансових інструментів.

У цьому контексті у процесі адміністративно-правового впливу мають бути враховані ризики, пов'язані з появою нових форм ухилення від оподаткування, транснаціональних схем оптимізації податкових зобов'язань та використанням офшорних юрисдикцій. Водночас важливим елементом сутності податкової сфери є забезпечення балансу між фіскальними інтересами держави та економічними можливостями платників податків.

Надмірний податковий тиск може призвести до тінізації економіки, відтоку капіталу та зниження інвестиційної активності, тоді як за умови надто ліберального підходу існує ризик створити дефіцит бюджетних ресурсів і послабити фінансову безпеку.

Саме тому адміністративно-правовий вплив у податковій сфері передбачає постійний моніторинг соціально-економічних наслідків податкової політики, аналіз ефективності податкових пільг, диференційоване регулювання для різних категорій платників та впровадження механізмів зворотного зв'язку з бізнесом і громадськістю [9, с. 81].

Так, податкова сфера як об'єкт адміністративно-правового впливу виступає

складною, взаємопов'язаною та багаторівневою системою, де кожен елемент - від законодавчої бази до інституційної структури та процедур контролю - має бути спрямованим на досягнення стратегічних цілей держави при збереженні довіри та лояльності платників податків.

Висновки

Таким чином, адміністративно-правовий вплив у податковій сфері виконує не лише фіскальну, а й стратегічну функцію, адже від його ефективності залежить реалізація державних соціально-економічних програм, фінансування оборонної та безпекової сфер, а також загальна економічна стабільність країни.

З'ясовано, що адміністративно-правовий вплив є важливим інструментом регулювання економічних процесів, впливу на інвестиційний клімат, стимулювання або стримування певних видів діяльності. Саме тому адміністративно-правовий вплив на податкову сферу має бути комплексним, науково обґрунтованим і водночас гнучким, щоб забезпечувати швидку реакцію на внутрішні та зовнішні виклики.

Зазначено, що важливим критерієм результативності адміністративно-правового впливу в податковій сфері є рівень довіри платників податків до держави та її інституцій, що, у свою чергу, залежить від прозорості, передбачуваності та справедливості податкової політики. Наявність ефективної системи комунікації між органами публічної влади та платниками, а також дієвих механізмів захисту прав останніх, сприяє формуванню податкової дисципліни та зниженню обсягів ухилення від оподаткування.

Встановлено, що особливості податкової сфери як об'єкта адміністративно-правового впливу полягають у її чіткій нормативній визначеності, високому рівні централізації управління, тісному зв'язку з економічною безпекою держави та використанні комплексних методів впливу, які поєднують адміністративне регулювання, контроль, примус і превенцію.

Акцентовано увагу на тому, що особливість податкової сфери як об'єкту адміністративно-правового впливу полягає у широкому колі чинників, які на неї впливають: зміни у податковому законодавстві можуть бути зумовлені не лише внутрішніми економічними потребами, а й міжнародними зобов'язаннями України, викликами глобальної економіки, розвитком електронної комерції та цифрових фінансових інструментів.

Література

1. Ковалів М. В. Адміністративно-правовий захист прав платників податків : навч. посібн. / Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М. та ін. Львів : СПОЛОМ, 2021. 240 с.

2. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навчальний посібник / Під редакцією д-ра екон. наук, проф. Іванова Ю. Б., д-ра екон. наук, проф. Майбурова І. А. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2010. 492 с.

3. Янушевич Я. В. Інституційний механізм забезпечення сфери оподаткування в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 411 с.

4. Податкове право: курс лекцій / за ред. Лариси Герасименко та Ганни Козаченко. Київ : НАВС, 2022. 194 с.

5. Крилов Д. В. Публічно-сервісна діяльність як основний напрямок державної податкової політики: адміністративно-правовий аспект : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 393 с.

6. Єфремов А. Державна податкова політика як об'єкт адміністративно-правового регулювання: поняття та ознаки. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 3 (21) С. 61-69. DOI: https://doi.org/10.34015/2523-4552.2022.3.06.

7. Теремецький В. І. Принципи та функції адміністративно-правового регулювання податкових відносин. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 85-89.

8. Греца Я. В Зміст, правові засоби та межі податкового планування: зарубіжний досвід та українська практика: монографія. Ужгород, 2020. 420 с.

9. Мірошниченко В. Р. Адміністративно-правові засади забезпечення податкової безпеки України : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 218 с.

SUMMARY

The article emphasizes that administrative and legal influence in the tax sphere performs not only a fiscal, but also a strategic function, since the implementation of state socio-economic programs, financing of the defense and security sectors, as well as the overall economic stability of the country depend on its effectiveness.

It is noted that an important criterion for the effectiveness of administrative and legal influence in the tax sphere is the level of taxpayers' trust in the state and its institutions, which, in turn, depends on the transparency, predictability and fairness of tax policy.

It is established that the peculiarities of the tax sphere as an object of administrative and legal influence consist in its clear regulatory certainty, a high level of centralization of management, a close connection with the economic security of the state and the use of complex methods of influence that combine administrative regulation, control, coercion and prevention.

Attention is drawn to the fact that the peculiarity of the tax sphere as an object of administrative and legal influence lies in the wide range of factors that influence it: changes in tax legislation can be caused not only by domestic economic needs, but also by international obligations of Ukraine, the challenges of the global economy, the development of e-commerce and digital financial instruments.

Keywords: essence, peculiarities, tax sphere, object of administrative and legal influence, managerial influence, tax policy, financial stability of the state.

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

ШАПТАЛА Євген Юрійович - кандидат юридичних наук

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.44

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, розкрито сутність категорії юридична відповідальність. Розкрито положення норм чинного законодавства, яке визначає питання юридичної відповідальності досліджуваних суб'єктів. Узагальнено, що юридичну відповідальність суб'єктів протидії корупції у судовій системі доцільно вважити однією із гарантій їх діяльності, адже наявність нормативно визначених санкцій за порушення, які невідворотно застосовуються до винуватців, є важливим негативним стимулом дотримання законності.

Ключові слова: юридична відповідальність, суб'єкт, протидії, корупція, судова система.

Постановка проблеми

Протидія корупції у судовій системі є складним процесом, реалізація якого вимагає здійснення діяльності цілої низки суб'єктів, кожен із яких володіє своїм, особливим адміністративно-правовим статусом. Останній включає в себе низку елементів, серед яких особливої уваги заслуговує юридична відповідальність, адже саме вона забезпечує реальну дієвість антикорупційних заходів і встановлює чіткі межі допустимої поведінки для всіх осіб, що працюють у сфері правосуддя. Коли посадові особи, уповноважені виявляти, запобігати та переслідувати корупційні дії, самі не мають чітко визначених наслідків за зловживання або недобросовісність, утворюється ризик вибірковості правозастосування, конфлікту інтересів і фактичної безкарності. Натомість визначена законом юридична відповідальність формує передбачувану та прозору систему реагування на порушення, запобігає спробам уникнути наслідків за неправомірні дії й забезпечує однакові правила для всіх суб'єктів, які мають стосунок до судової антикорупційної діяльності. Це зміцнює інституційну довіру, підвищує професійну дисципліну та створює необхідні умови для того, щоб рішення та дії представників судової влади відповідали вимогам закону і суспільним очікуванням.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, присвячені діяльності суб'єктів протидії корупції у судовій системі неодноразово потрапляли у поле зору багатьох науковців. Зокрема, їй приділяли увагу: М.Ю. Бездольний, В.А. Біленко, В. А. Дем'янчук, П.В. Дерев'янко, В.П. Кушпіт, В. І. Лисий, В. В. Міновський, Р.В. Перелигіна, Н.А. Шпак, О.З. Хотинська-Нор та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, на сьогоднішній день у науковій літературі недостатньо опрацьованим є дослідження питання юридичної відповідальності суб'єктів протидії корупції у судовій системі.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб виділити особливості юридичної відповідальності суб'єктів протидії корупції у судовій систе-

мі. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити загальнотеоретичні підходи щодо розуміння поняття «юридична відповідальність»; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює питання юридичної відповідальності суб'єктів протидії корупції у судовій системі.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення особливостей юридичної відповідальності суб'єктів протидії корупції у судовій системі.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження, перш за все, слід розкрити сутність категорії юридична відповідальність. Так, Л.І. Калєніченко акцентує увагу на тому, що юридична відповідальність – це передбачені нормами права та здійснювані у процесуальній формі спеціально уповноваженими суб'єктами заходи негативного характеру, які застосовуються до суб'єкта правопорушення за умови наявності необхідних підстав. До спеціальних ознак юридичної відповідальності авторка відносить такі: 1) зв'язок із державним примусом; 2) здійснюється на підставі та в межах закону; 3) настає лише за умови наявності необхідних підстав; 4) неможлива поза процесуальною формою (порядок залучення до юридичної відповідальності визначається нормами процесуального права і має певний процесуальний порядок); 5) реалізується лише спеціально уповноваженими суб'єктами; 6) виражається в обов'язку зазнати конкретного виду й міри позбавлення благ особистого, майнового, організаційного характеру [1, с.16]. Такі ознаки, як видається є спільними для будь-яких різновидів юридичної відповідальності.

Так, І.І. Шемелинець всі види юридичної відповідальності поділяє на дві великі групи: публічна юридична відповідальність та приватна юридична відповідальність. Основним критерієм в цьому поділі є не сфера відносин, а характер та процедура, притаманна або публічному, або приватному регулюванню, тобто наявність або відсутність публічного інтересу. До видів публічної юридичної відповідальності автор відносить: конституційну, кримінальну та адміністративну, фінансову відповідальність. До приватної – цивільно-правову, господарську, матеріальну та дисциплінарну [2, с. 39]. Стосовно видів юридичної відповідальності, яку несуть суб'єкти протидії корупції у судовій системі, на прикладі працівників НАБУ доцільно зазначити, що за свої протиправні дії чи бездіяльність вони несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність [3]. При цьому кожен з перелічених видів відповідальності має свою специфіку.

Характерною ознакою цивільно-правової відповідальності державних службовців М.І. Тимошенко, Н.О. Савичук та Л.В. Галушкіна визначають те, що вона має майновий характер та стягується на користь потерпілої сторони, оскільки має компенсаційну природу, тобто спрямованість на відновлення майнової сфери потерпілого [4, с. 90]. Як справедливо наголошує Є.В. Крук, ефективність притягнення особи порушника до цивільно-правової відповідальності ускладняється тим, що вчинення корупційних правопорушень не обмежується якимось єдиним способом, досить часто воно пов'язано із вчиненням інших правопорушень, спрямованих на приховання наслідків корупційного діяння. Окрім того, корупція нерозривно пов'язана із вчиненням ряду дій, спрямованих на легалізацію доходу, отриманого внаслідок вчинення корупційного діяння. Зазначене свідчить про складність застосування цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних з ними діянь, а тому важливу роль у забезпеченні захисту цивільних прав особи або держави, яка постраждала від корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення, належить саме гарантіям невідворотності такої відповідальності, які повинні не допускати порушення цивільних прав та забезпечувати їх відновлення, у разі, якщо порушення права мало місце [5, с. 17]. Мова йде у тому числі й ко-

рупційні правопорушення тих, хто за своїм правовим статусом покликаний протидіяти таким порушенням. Разом із цим норми про таку цивільну правову відповідальність компенсаційного характеру містяться у спеціальних законодавчих актах.

Зокрема, згідно Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» у разі порушення працівником Національного бюро під час виконання ним своїх службових обов'язків прав чи свобод особи Національне бюро вживає в межах своєї компетенції заходів із поновлення цих прав і свобод, відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди, притягнення винних до юридичної відповідальності [3]. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю прокурора, відшкодовується державою незалежно від його вини в порядку, визначеному законом. Держава, відшкодувавши шкоду, завдану прокурором, має право зворотної вимоги до нього в розмірі виплаченого відшкодування в разі встановлення в діях прокурора складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо нього, який набрав законної сили [6]. Отже, мова йде про повне відшкодування як моральної, так і матеріальної шкоди, а також про право зворотної вимоги держави до особи, безпосередньо винної у завданні шкоди.

Певні особливості має й притягнення суб'єктів протидії корупції у судовій системі до дисциплінарної відповідальності. Л. П. Грузінова та В.Г. Короткін охарактеризували дисциплінарну відповідальність як обов'язок працівника відповідати перед роботодавцем за скоєний ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права. При цьому дослідники зазначають, що дисциплінарна відповідальність розглядається у двох аспектах: як певна реакція на дисциплінарний проступок у сфері трудових відносин, можливість застосування до порушника заходів дисциплінарного стягнення, визначених у трудовому законодавстві; як наслідок невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків конкретним працівником із застосуванням санкцій за порушення трудової дисципліни. У цьому аспекті дисциплінарна відповідальність є ретроспективною й полягає в обов'язкові порушника відповісти за вчинений дисциплінарний проступок і зазнати негативних наслідків у вигляді обмежень особистого, організаційного чи майнового порядку. З боку роботодавця реакція на дисциплінарний проступок полягає в тому, щоб зажадати пояснення від порушника трудової дисципліни; застосування до працівника санкцій у порядку, визначеному трудовим законодавством [7, с. 18–19]. Підставами для притягнення до дисциплінарної відповідальності є вчинення дисциплінарного проступку.

Підставами для притягнення працівника Національного бюро до дисциплінарної відповідальності є: 1) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; 2) незаконне розголошення інформації з обмеженим доступом, яка стала відомою працівнику у зв'язку з виконанням його повноважень; 3) порушення встановленого законом порядку і строків подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 4) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості; 5) негативні результати перевірки на доброчесність або моніторингу способу життя працівника; 6) інші підстави, передбачені Законом України «Про державну службу» для працівників Національного бюро, які є державними службовцями, або Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України для працівників Національного бюро, які є особами начальницького складу [3]. Ще більше підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності передбачено по відношенню до прокурорів, зокрема: 1) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; 2) необґрунтоване зволікання з розглядом звернення; 3) розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень; 4) порушення встановленого законом порядку подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого са-

моврядування; 5) вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури; 6) систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики; 7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку; 8) втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення; 9) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості [6].

Окремі дослідники наполягають на підвищенні юридичної відповідальності суб'єктів протидії корупції у судовій системі. Зокрема, Ю.М. Комарова відмічає, що не поодинокими є випадки зловживання своїми можливостями доступу до матеріалів кримінальних проваджень керівниками НАБУ та САП та розголошення ними даних досудового розслідування, які ганьблять особу. Такі дії є порушенням права особи на повагу до її честі і гідності, що згідно чинного законодавства передбачає настання кримінальної відповідальності. Дослідниця робить висновки відносно існування прогалин у законодавстві України щодо урегулювання питання юридичної відповідальності працівників НАБУ, які сприяють виникненню зловживань та порушень у даній сфері [8, с. 122].

Поділяючи думки про необхідність посилення відповідальності суб'єктів протидії корупції, зокрема детективів НАБУ, В.П. Кушпіт обґрунтував пропозиції щодо Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» і запропонував передбачити такі види стягнень, як: 1) догана; 2) сувора догана; 3) звільнення. Такий підхід обумовлюється тим, що, на відміну від слідчих інших органів досудового розслідування, детективи НАБУ мають більш широкі повноваження [9, с. 99]. Проте такі ж стягнення вже передбачені у Законі України «Про державну службу», який розповсюджується й на службовців НАБУ. Згідно цього Закону до державних службовців застосовується один із таких видів дисциплінарного стягнення: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службову відповідність; 4) звільнення з посади державної служби [10]. Також доцільно засвідчити, що Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України встановлено, що на осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за порушення службової дисципліни можуть накладатися такі види дисциплінарних стягнень: 1) усне зауваження; 2) зауваження; 3) догана; 4) сувора догана; 5) попередження про неповну посадову відповідність; 6) звільнення з посади; 7) пониження в спеціальному званні на один ступінь; 8) звільнення з органів внутрішніх справ [11]. Отже, запропоновані вище засоби дисциплінарного стягнення вже передбачені чинним законодавством, тож основним завданням є об'єктивність та невідворотність дисциплінарної відповідальності винних у порушеннях службовців.

Для членів Вищої ради правосуддя, як суб'єктів протидії корупції у судовій системі, на відміну від інших, зокрема прокурорів САП, чи службовців НАБУ, не передбачено чіткі підстави та види дисциплінарних стягнень. Разом із цим законодавчо окреслені підставами для звільнення члена Вищої ради правосуддя з посади, серед яких названо: грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом члена Вищої ради правосуддя або виявило його невідповідність займаній посаді, допущення іншої поведінки, що підриває авторитет та суспільну довіру до правосуддя та судової влади, у тому числі недотримання етичних стандартів судді як складової професійної етики члена Вищої ради правосуддя; істотне порушення вимог, установлених законодавством у сфері запобігання корупції, порушення вимог Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» у частині

подання, дотримання строків подання декларації про контакти; систематична неучасть у роботі Вищої ради правосуддя чи органу Вищої ради правосуддя, до складу якого він входить [12].

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що значення юридичної відповідальності суб'єктів протидії корупції у судовій системі полягає у: по-перше, спрямуванні означених суб'єктів до сумлінного виконання покладених на них обов'язків; по-друге, запобіганні порушенням; по-третє, збільшенні довіри до антикорупційної діяльності в цілому; по-четверте, сприянні об'єктивності, незалежності та незаангажованості здійснення правосуддя.

Таким чином, юридичну відповідальність суб'єктів протидії корупції у судовій системі доцільно вважити однією із гарантій їх діяльності, адже наявність нормативно визначених санкцій за порушення, які невідворотно застосовуються до винуватців, є важливим негативним стимулом дотримання законності. Специфіка їх юридичної відповідальності полягає в особливій шкоді, яку приносять суспільству означені суб'єкти при неналежному виконанні покладених на них обов'язків. Публічні очікування від діяльності суб'єктів протидії корупції у судовій системі полягають в забезпеченні незалежності судової гілки влади, виявлення корупційних проявів з метою застосування до порушників адекватних діянням юридичних наслідків. Вчинення такими суб'єктами протиправних діянь повністю нівелює названі вище очікування суспільства, сприяє зневірі не лише до судової влади, але й до будь-якої державної діяльності взагалі. Юридична відповідальність – це сукупність визначених чинним законодавством примусових заходів, які застосовуються до суб'єктів в разі вчинення ними правопорушень, та залежать від ступеню небезпечності (обсягу суспільної шкоди) останніх.

Література

1. Калєніченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. Держава та регіони. Серія: Право. № 1 (67). Т. 1. 2020. С. 12-17

2. Шемелинець І.І. До питання класифікації видів юридичної відповідальності. Закарпатські правові читання. Т. 1. С. 36-41

3. Про Національне антикорупційне бюро України. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

4. Тимошенко М.І., Савичук Н.О., Галушкіна Л.В. Відповідальність державних службовців: проблеми реалізації. Інвестиції: практика та досвід. № 20. 2021. С. 88-93

5. Крук Є. В. Гарантії притягнення суб'єктів вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення до цивільно-правової відповідальності. Актуальні проблеми держави і права. № 93. 2022. С. 11-19

6. Про прокуратуру. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text

7. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2003. Ч. 4. 152 с.

8. Комарова Ю.М. Адміністративно – правовий статус Національного антикорупційного бюро України. Дис канд юрид наук. 12.00.07. Київ. 2018. 229 с.

9. Кушпіт В.П. Гарантії діяльності та відповідальність детектива Національного антикорупційного бюро України. Право.ua. № 1. 2021. С. 92-100

10. Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII від URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/conv#n29

11. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України. Закон України від 22 лютого 2006 року № 3460-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15/conv#n112

12. Про Вищу раду правосуддя. Закон України від 21 грудня 2016 року. № 1798-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19/conv#n13

АНОТАЦІЯ

Акцентовано увагу на тому, що юридична відповідальність як елемент адміністративного правового статусу суб'єктів протидії корупції забезпечує реальну дієвість антикорупційних заходів і встановлює чіткі межі допустимої поведінки для всіх осіб, що працюють у сфері правосуддя. Коли посадові особи, уповноважені виявляти, запобігати та переслідувати корупційні дії, самі не мають чітко визначених наслідків за зловживання або недобросовісність, утворюється ризик вибірковості правозастосування, конфлікту інтересів і фактичної безкарності.

Аргументовано, що значення юридичної відповідальності суб'єктів протидії корупції у судовій системі полягає у: по-перше, спрямуванні означених суб'єктів до сумлінного виконання покладених на них обов'язків; по-друге, запобіганні порушенням; по-третє, збільшенні довіри до антикорупційної діяльності в цілому; по-четверте, сприянні об'єктивності, незалежності та незаангажованості здійснення правосуддя.

Доведено, юридичну відповідальність суб'єктів протидії корупції у судовій системі доцільно вважити однією із гарантій їх діяльності, адже наявність нормативно визначених санкцій за порушення, які невідворотно застосовуються до винуватців, є важливим негативним стимулом дотримання законності. Специфіка їх юридичної відповідальності полягає в особливій шкоді, які приносять суспільству означені суб'єкти при неналежному виконанні покладених на них обов'язків. Публічні очікування від діяльності суб'єктів протидії корупції у судовій системі полягають в забезпеченні незалежності судової гілки влади, виявлення корупційних проявів з метою застосування до порушників адекватних діянням юридичних наслідків. Вчинення такими суб'єктами протиправних діянь повністю нівелює названі вище очікування суспільства, сприяє зневірі не лише до судової влади, але й до будь-якої державної діяльності взагалі. Юридична відповідальність – це сукупність визначених чинним законодавством примусових заходів, які застосовуються до суб'єктів в разі вчинення ними правопорушень, та залежать від ступеню небезпечності (обсягу суспільної шкоди) останніх.

Ключові слова: юридична відповідальність, суб'єкт, протидії, корупція, судова система.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ІВАНЕНКО Дмитро Дмитрович - кандидат юридичних наук, доцент (Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6728-4488
УДК: 346.12
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.45

У статті досліджено правове регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в Україні. Проаналізовано основні нормативно-правові акти, що визначають особливості здійснення підприємницької діяльності, зокрема механізми дерегуляції, спрощення дозвільних процедур, обмеження контрольних заходів та адаптацію виконавчих процесів. Визначено проблемні аспекти застосування законодавства та обґрунтовано значення ефективного правового регулювання для підтримки економічної стабільності держави.

Ключові слова: воєнний стан, господарське право, господарська діяльність, правове регулювання, суб'єкти господарювання, дерегуляція.

Постановка проблеми

Проблема правового регулювання господарської діяльності під час воєнного стану є надзвичайно актуальною, оскільки нестабільні умови зумовлюють значні виклики для суб'єктів господарювання та державних органів. Виникає потреба у створенні таких нормативно-правових механізмів, які забезпечують баланс між збереженням економічної активності, контролем держави та захистом суспільних інтересів. Незважаючи на ухвалення спеціальних постанов і законів, досі існує невизначеність щодо практичної реалізації нових процедур, правових наслідків порушень та узгодження норм різних законодавчих актів.

Також ефективне правове регулювання в умовах воєнного стану впливає на стабільність економіки, забезпечення безперервності підприємницької діяльності та мінімізацію негативних соціально-економічних наслідків війни. Недостатня системність норм господарського права та невизначеність порядку їх застосування створюють ризики для бізнесу та державних структур, що робить вивчення цих проблем пріоритетним для вдосконалення правового середовища в умовах кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану вже були предметом наукових досліджень вітчизняних учених. Зокрема, А. Кузьменко розглядає особливості функціонування бізнесу в умовах воєнного часу та аналізує основні законодавчі зміни, спрямовані на підтримку підприємницької діяльності. Л. Андрущенко досліджує нормативно-правове забезпечення господарської діяльності під час запровадження режиму воєнного стану та обґрунтовує необхідність адаптації правового регулювання до нових соціально-економічних умов. У свою чергу, О. А. Рассомахіна аналізує специфіку правового регулювання господарських відносин у період воєнного стану та визначає ключові проблеми застосування відповідних норм законодавства.

Водночас слід зазначити, що наукових праць, присвячених комплексному дослідженню правового регулювання діяльності

суб'єктів господарювання під час воєнного стану, наразі є порівняно небагато. Більшість досліджень зосереджені на окремих аспектах цієї проблематики, що свідчить про недостатній рівень її наукового опрацювання. У зв'язку з цим подальше вивчення особливостей застосування норм господарського права в умовах воєнного стану, а також узагальнення практики їх реалізації набуває особливої актуальності та потребує більш ґрунтовних наукових досліджень.

Метою дослідження є дослідити правові засади регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, визначити ключові проблеми застосування норм господарського права, оцінити ефективність спеціальних нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу

Від самого початку зусилля держави були спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України. Досягнення цих стратегічних цілей можливе лише за умови комплексного поєднання двох основних фронтів: воєнного та економічного. Перший фронт забезпечує безпеку та оборону країни, тоді як другий – економічний – є ключовим для стабільного функціонування держави, збереження робочих місць, підтримки бізнесу та забезпечення життєдіяльності суспільства. Схожої позиції дотримується А. Кузьменко, який зазначає, що запуск потужного економічного фронту в сьогоднішніх непростих умовах є критично важливим для підтримки соціально-економічної стабільності, оскільки без активної господарської діяльності повноцінне функціонування держави в умовах воєнного стану є неможливим [1].

Згідно з Господарським кодексом України, господарська діяльність визначається як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [2]. В умовах воєнного стану особлива увага приділяється правовому регулюванню цих відносин, адже саме належне законодавче забезпечення дозволяє зберігати економічну активність, зменшувати адміністративні бар'єри та підвищувати прозорість господарських відносин. Л. Андрушенко слушно підкреслює, що забезпечення ефективного правового регулювання господарської діяльності у воєнний період стає основою формування національних економічних спроможностей та підтримки функціонування критично важливих секторів економіки [3, с. 56].

Більш детально порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану регулюється спеціальним правовим режимом, закріпленим у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [4] від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відповідно до ст. 1 цього Закону, воєнний стан може бути запроваджений на всій території України або в окремих її регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу, а також у випадках, коли існує реальна небезпека для територіальної цілісності та державної незалежності України. Для суб'єктів господарювання встановлення воєнного стану означає тимчасове обмеження певних прав і законних інтересів, а також покладення на них додаткових обов'язків, спрямованих на забезпечення державної безпеки, життєдіяльності населення та стабільного функціонування критично важливих секторів економіки.

Зокрема, ч. 5 ст. 5 Закону покладає на керівників підприємств, установ та організацій обов'язок сприяти участі народних депутатів у засіданнях Верховної Ради України та забезпечувати реалізацію ними конституційних повноважень, що підкреслює пріоритет державного управління над окремими господарськими інтересами у період воєнного стану. Крім того, пункт 4) ч. 1 ст. 6 передбачає відповідальність за забезпечення функціонування системи цивільного захисту, що включає організаційні та практичні заходи щодо захисту населення та інфраструктури від надзвичайних ситуацій, пов'язаних з воєнними діями. Практичним підтвердженням реалізації цих положень є Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, яким визначено, що в умовах воєнного стану можуть запроваджу-

ватися тимчасові обмеження прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у межах і обсязі, необхідному для ефективного впровадження заходів правового режиму воєнного стану, передбачених ч. 1 ст. 8 Закону [4].

Воєнний стан суттєво вплинув на динаміку орендних відносин у державному та комунальному секторі економіки, що відображено в положеннях Закону України «Про оренду державного та комунального майна» [5]. Зокрема, пункт 6-1 Прикінцевих та перехідних положень Закону надає уряду повноваження встановлювати особливі умови передачі майна в оренду в умовах воєнного стану. Це стосується таких аспектів, як визначення стартової орендної плати, організація та строки проведення аукціонів, умови продовження чинних договорів оренди, а також запровадження автоматичної пролонгації договорів оренди, строк яких збігає під час дії воєнного стану. Автоматична пролонгація передбачає продовження дії таких договорів до припинення або скасування воєнного стану, а також на додатковий термін у чотири місяці після його завершення.

Зазначені зміни дозволяють забезпечити стабільність господарських відносин і уникнути економічної нестабільності, пов'язаної з примусовим розривом договорів оренди або необхідністю проведення повторних аукціонів у складних умовах воєнного часу. Крім того, ці положення сприяють захисту прав орендарів і орендодавців, зменшують адміністративне навантаження та дають змогу підтримувати ефективне використання державного та комунального майна навіть у кризових умовах.

Сфера виконавчих процесуальних правовідносин також зазнала значних змін у період дії воєнного стану. Відповідно до пункту 10-2 Розділу Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про виконавче провадження» [6] було запроваджено ряд спеціальних заходів, спрямованих на захист національних інтересів та економічної стабільності. Зокрема, тимчасово зупинено вчинення виконавчих дій щодо проваджень, стягувачами у яких є Російська Федерація, її громадяни або юридичні особи, що дозволяє запобігти відтоку активів з держави та мінімізувати ризики, пов'язані з економічною агресією.

У той же час, законодавець передбачив можливість здійснення обмежених видаткових операцій з арештованих рахунків, що забезпечує функціонування бізнесу та соціальну стабільність населення. Фізичним особам дозволено проводити видаткові операції до 100 тисяч гривень, що дозволяє покривати нагальні потреби, тоді як юридичним особам – здійснювати платежі лише для виплати заробітної плати в межах 5 мінімальних зарплат на одного працівника та сплати податків і обов'язкових платежів.

По суті такі зміни є компромісом між необхідністю обмежити вплив потенційного зовнішнього тиску та потребою гарантувати безперебійну роботу підприємств і забезпечення громадян базовими фінансовими ресурсами. Запроваджені обмеження та дозвільні механізми демонструють прагнення законодавця створити гнучку систему, яка дозволяє підтримувати функціонування економіки навіть в умовах високої правової невизначеності та кризових ситуацій

Також Постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [7] було суттєво спрощено порядок набуття права на здійснення господарської діяльності, що підлягає обов'язковому дозвільному регулюванню та ліцензуванню. В умовах воєнного стану підприємці отримали можливість здійснювати діяльність, яка зазвичай потребує отримання ліцензії або іншого дозволу, шляхом подання декларації у встановленій формі до відповідного центрального органу виконавчої влади: Міністерства економіки України, або у разі охоронної діяльності – до Міністерства внутрішніх справ України. Такий механізм дозволяє уникнути бюрократичних перепон та прискорює процес легального провадження бізнесу, що в умовах війни є критично важливим для підтримки економічної активності та збереження робочих місць [7].

Водночас, поряд із спрощенням процедур, Постанова визначає перелік видів діяльності, які не можуть провадитися на підставі декларації, що демонструє прагнення

уряду зберегти контроль над критичними сферами економіки. До них віднесено: використання ядерної енергії, роботу з радіоактивними речовинами та відходами, геологічну діяльність, спеціальне водокористування, спеціальне використання лісових ресурсів, виробництво і обіг зброї, зовнішньоекономічну діяльність, банківську та будівельну діяльність, діяльність у сфері телебачення та радіомовлення, охорону культурної спадщини, проведення лотерей та азартних ігор. Для цих видів діяльності необхідне традиційне отримання ліцензії або дозволу навіть під час воєнного стану, що дозволяє поєднати спрощене адміністрування із належним контролем.

Вважаємо, що положення постанови № 314 є ефективним інструментом дерегуляції, оскільки знижує адміністративні бар'єри для бізнесу і дозволяє швидко адаптуватися до умов воєнного часу. Так, суб'єкти господарювання можуть розпочати діяльність майже одразу після подання декларації, тоді як у мирний час процедура отримання ліцензії могла тривати від кількох тижнів до кількох місяців. Додатково важливим положенням документа є зупинення перебігу строків звернення за отриманням публічних послуг, що захищає бізнес від втрати прав через бюрократичні затримки і сприяє стабільності економічних процесів у кризовий період.

Разом із тим, постановою передбачено, що після завершення воєнного стану суб'єкти господарювання повинні отримати необхідні дозволи у встановленому законом порядку протягом одного місяця. Це створює баланс між спрощеним доступом до господарської діяльності та контролем держави, поєднуючи оперативність з дотриманням нормативних гарантій у стратегічно важливих сферах економіки [7].

Ще одним важливим документом у період воєнного стану є Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану». Вона була прийнята на початку повномасштабного вторгнення, щоб мінімізувати адміністративний тиск на суб'єктів господарювання та зосередити ресурси держави на забезпеченні оборони та життєдіяльності економіки. У період воєнного стану значна частина планових перевірок, інспекцій та контрольних заходів, які передбачають втручання в підприємницьку діяльність (державний нагляд, державний контроль та державний ринковий нагляд), тимчасово призупиняється. Це дозволяє підприємцям працювати без ризику автоматичного накладання санкцій за технічні або процедурні порушення, що могли виникнути через форс-мажорні обставини воєнного часу, і сприяє збереженню економічної активності в умовах підвищеної непевності [8].

Документ чітко визначає, що під дію цього припинення підпадають усі планові заходи державного нагляду та контролю, включно з тими, що проводяться органами відання ліцензій, державною службою України з питань праці, органами ринкового нагляду тощо. Це означає, що на період воєнного стану державні контролюючі органи не можуть проводити перевірки підприємств, окрім випадків, прямо передбачених законодавством, зокрема у сфері техногенної безпеки чи охорони праці, де існує очевидна загроза життю чи здоров'ю людей. У такий спосіб постанова створює правовий режим, який одночасно обмежує тиск на бізнес і зберігає можливість державного втручання у критичних ситуаціях.

Припинення державного нагляду та контролю є важливою дерегуляційною мірою, що дозволяє підприємцям концентрувати ресурси на основній діяльності та виживанні в умовах війни, замість витрачати час і кошти на підготовку до перевірок або реагування на них. Це зменшує ризики адміністративних санкцій за порушення, які виникли не з вини підприємця, а через обмежений доступ до ресурсів або логістичні проблеми, спричинені воєнними діями [8].

Вважаємо за потрібне також звернути увагу на Постанову Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 р. № 234 «Про заходи щодо забезпечення в умовах воєнного стану безперебійного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів». Цей акт передбачає комплекс тимчасових заходів, спрямованих на забезпечення безперебій-

ного та своєчасного ввезення, розподілення й обігу імпортованих харчових продуктів і кормів, які є суттєво важливими для функціонування агропромислового комплексу, продовольчого ринку та задоволення базових потреб населення під час воєнного стану [9].

Зокрема, постановою встановлено, що на період дії воєнного стану державні органи та митні пункти пропуску зобов'язані забезпечити пріоритетне та безперешкодне оформлення вантажів із харчовими продуктами та кормами, що імпортуються на територію України, зокрема через зменшення адміністративних процедур, спрощення митного контролю та координацію з іншими державними органами. Це означає, що імпортні продукти харчування, включно з сільськогосподарськими кормами, мають бути прийняті, оформлені та допущені до реалізації в найкоротші строки, без затримок, не пов'язаних з критичними питаннями безпеки. Подібні заходи були необхідні для підтримки агропромислового виробництва, оскільки корми є ключовим елементом у тваринництві, а продовольчі товари — у забезпеченні споживчого ринку.

Тобто Постанова мала на меті усунути штучні бар'єри в обігу імпортованих харчових продуктів та кормів, мінімізувати затримки на кордоні та забезпечити планову роботу аграрних підприємств, переробних потужностей і роздрібної торгівлі. У довгостроковій перспективі такі рішення сприяють збереженню стабільності продовольчого ринку, підтримці соціальної стабільності та зміцненню продовольчої незалежності України навіть у складних умовах воєнного часу.

Висновки

Узагальнюючи проведене дослідження, можна дійти висновку, що запровадження воєнного стану в Україні зумовило істотну трансформацію механізмів правового регулювання господарської діяльності. У цих умовах господарське право виконує не лише регулятивну, але й стабілізаційну функцію, оскільки саме через відповідні правові інструменти держава забезпечує баланс між потребами оборони, суспільної безпеки та необхідністю збереження економічної активності. Формування особливого правового режиму господарювання спрямоване на підтримку функціонування підприємств, безперервність виробничих процесів і забезпечення базових потреб населення навіть за умов значних економічних і соціальних викликів.

Аналіз нормативно-правових актів свідчить, що держава застосовує комплексний підхід до регулювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. Такий підхід поєднує тимчасові обмеження прав і свобод із механізмами дерегуляції та адміністративного спрощення. З одного боку, законодавство передбачає можливість встановлення додаткових обов'язків для підприємств, спрямованих на забезпечення обороноздатності, функціонування системи цивільного захисту та підтримку державного управління. З іншого боку, запроваджуються інструменти, що сприяють збереженню економічної активності, зокрема спрощення дозвільних процедур, обмеження контрольних заходів, адаптація виконавчих механізмів та особливі правила у сфері майнових відносин.

Водночас аналіз правового регулювання свідчить, що більшість запроваджених змін мають тимчасовий характер і спрямовані передусім на оперативне реагування на виклики воєнного часу. У результаті формується специфічна модель правового регулювання господарських відносин, яка характеризується підвищеною гнучкістю, швидкістю прийняття управлінських рішень та адаптивністю нормативних механізмів. Така модель дозволяє забезпечити функціонування економіки в кризових умовах, проте водночас потребує чіткого нормативного узгодження та систематизації для уникнення правової невизначеності й фрагментарності регулювання.

Крім того, проведене дослідження підтверджує, що ефективність правового регулювання господарської діяльності під час воєнного стану значною мірою залежить від здатності держави поєднувати інструменти контролю та підтримки підприємницької діяльності. Збереження економічної активності суб'єктів господарювання виступає

важливою передумовою фінансової стабільності держави, наповнення бюджету та забезпечення ресурсної бази для оборони країни. У цьому контексті господарське право набуває стратегічного значення як інструмент реалізації економічної політики держави в умовах надзвичайних обставин.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері пов'язані з необхідністю комплексного аналізу ефективності запроваджених правових механізмів та їх впливу на розвиток господарських відносин у довгостроковій перспективі. Особливої уваги потребує питання систематизації та вдосконалення нормативної бази, що регулює діяльність суб'єктів господарювання в умовах кризових ситуацій, а також формування збалансованої моделі правового регулювання, здатної забезпечити як стабільність економічної системи під час воєнного стану, так і її ефективну трансформацію в післявоєнний період.

Література

1. Кузьменко А. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801/

2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text .

3. Андрущенко Л. Нормативно-правове забезпечення господарської діяльності в умовах запровадження режиму воєнного стану. Публічне право. 2022. № 4 (48). С. 54-59.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

5. Про оренду державного та комунального майна»: Закон України від 03 жовтня 2019 р. № 157-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text

6. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text

7. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text

8. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF/ed20240124#Text

9. Про заходи щодо забезпечення в умовах воєнного стану безперебійного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 2022 р. № 234. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2022-%D0%BF#Text

References

1. Kuzmenko, A. (2022). Biznes u voiennyi chas: yak zminylosia zakonodavstvo [Business in Wartime: How Legislation Has Changed]. Retrieved from https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801/ [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text [in Ukrainian].

3. Andrushchenko, L. (2022). Normatyvno-pravove zabezpechennia hospodarskoi dialnosti v umovakh zaprovadzhennia rezhymu voiennoho stanu [Regulatory and Legal Support of Economic Activity under the Conditions of Martial Law]. Publichne pravo – Public Law, 4(48), 54–59 [in Ukrainian].

4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). Pro orendu derzhavnoho ta komunalnoho maina [On Lease of State and Communal Property]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). Pro vykonavche provadzhennia [On Enforcement Proceedings]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text [in Ukrainian].

7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Deiaki pytannia zabezpechennia provadzhen-

nia hospodarskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Some Issues of Ensuring the Conduct of Economic Activity under Martial Law]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Pro prypynennia zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) i derzhavnoho rynkovoho nahliadu v umovakh voiennoho stanu [On Termination of State Supervision (Control) and State Market Surveillance Measures under Martial Law]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF/ed20240124#Text [in Ukrainian].

9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). Pro zakhody shchodo zabezpechennia v umovakh voiennoho stanu bezperebiinoho postachannia importovanykh kharchovykh produktiv i kormiv [On Measures to Ensure Uninterrupted Supply of Imported Food Products and Feed under Martial Law]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC LAW NORMS GOVERNING THE ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES DURING MARTIAL LAW

The article examines the peculiarities of legal regulation of economic activity of business entities under martial law in Ukraine. The study analyzes the regulatory legal acts that determine the legal framework for the functioning of the economy under conditions of armed aggression and extraordinary challenges. The role of commercial law in ensuring the stability of economic processes, supporting entrepreneurial activity, and creating conditions for the uninterrupted functioning of business entities during martial law is revealed. Particular attention is paid to the analysis of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law", as well as other legislative and subordinate acts that establish special rules for conducting economic activity, impose certain restrictions on the rights of business entities, and assign additional obligations aimed at ensuring state security and the functioning of essential public systems.

The research also examines the impact of martial law on certain areas of economic legal relations, including lease relations in the state and municipal sectors of the economy, enforcement procedural relations, as well as mechanisms of state supervision and control. The instruments of deregulation introduced by the state are analyzed, in particular the simplification of procedures for obtaining permits and the possibility of conducting certain types of economic activity based on a declaration. The article highlights the specific features of the temporary suspension of scheduled state supervision and control measures aimed at reducing administrative pressure on businesses under difficult economic conditions.

The paper also considers legal mechanisms aimed at ensuring the stability of the food market and uninterrupted supply of imported food products and feed, which are essential for the functioning of the agro-industrial complex and for maintaining the country's food security. Based on the conducted analysis, the main problems related to the application of commercial law norms under martial law are identified, including the fragmentation of regulatory provisions and the need to harmonize certain legislative norms. The importance of effective legal regulation for maintaining economic stability, supporting entrepreneurial activity, and minimizing the negative socio-economic consequences of war is substantiated.

Keywords: *martial law, economic activity, economic law, legal regulation, business entities, deregulation.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ УПРАВЛІННЯ НЕПРАЦЮЮЧИМИ (ПРОБЛЕМНИМИ) АКТИВАМИ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

ДАНЧЕНКО Владислав - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ПЗВО «Київський міжнародний університет»

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.46

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, виділено коло суб'єктів управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері. Надано характеристику правовому статусу вказаних суб'єктів. Аргументовано, що ключовими суб'єктами, які безпосереднъо відповідаютъ за реалізацію заходів у цій сфері, є підрозділи конкретних банків, що в свою чергу підкреслює важливість цього напрямку діяльності для останніх.

Ключові слова: правовий статус, суб'єкт, управління, непрацюючі (проблемні) активи, банківська сфера, банки.

Постановка проблеми

Непрацюючі (проблемні) активи у банківській сфері в умовах сьогодення є однією ключових проблем діяльності українських банків. Зазначене пояснюється тим, що вони призводять до: зниження рівня прибутковості банку; погіршенню ліквідності активів. Окрім того, банки, які мають значні проблемні активи, можуть бути змушені обмежити нове кредитування, що впливає на їхній дохід і на економіку в цілому. Варто також відмітити, що все зазначене в кінцеву рахунку негативно впливає на рівень довіри населення до банківської установи, а відтак і знижує його прибутковість. Саме тому, важливим завданням банків є управління непрацюючими (проблемними) активами. При цьому відповідна діяльність реалізовується спеціально уповноваженими суб'єктами, кожен із яких володіє своїм, особливим правовим статусом.

Стан дослідження

В останні роки проблеми управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері неодноразово потрапляла у поле зору різних науковців. Зокрема, їй приділяли увагу: О.Ф. Андрійко, І.А. Безклубий, Ю.В. Ващенко, Д.О. Гетманцев, Н.Ю. Єрпильова, А.Т. Ковальчук, О.О. Костюченко, В.Л. Кротюк, Т.А. Латковська, А.І. Некрасов, О.М. Олійник, В.С. Симов'ян, М.В. Сідак, М.В. Старинський, Г.Ю. Шемшученко та багато інших. Втім, незважаючи на значні теоретичні здобутки, у науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання окреслення правового статусу суб'єктів управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері.

Саме тому метою статті є: виділити коло суб'єктів управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері та надати характеристику їх правовому статусу.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження зазначимо, що суб'єкти управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері представляють собою сукупність визначених в нормах чинного законодавства органів державної влади та їх посадових осіб, а також підрозділів самих банківських

установ, які уповноважені здійснювати діяльність, спрямовану на здійснення управління досліджуваними активами. З одного боку, таке визначення суперечить «Положенню про організацію процесу управління проблемними активами в банках України», відповідно до якого «суб'єктами процесу управління проблемними активами в банку є: 1) рада банку; 2) комітет ради банку з управління ризиками (у разі його створення); 3) правління банку; 4) комітет правління з питань управління непрацюючими активами (далі - комітет НПА) (у разі його створення); 5) інші колегіальні органи банку; 6) бізнес-підрозділи та підрозділи підтримки, уключаючи підрозділ НПА; 7) підрозділ з управління ризиками; 8) підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс); 9) підрозділ внутрішнього аудиту» [1]. Втім, на нашу думку, зазначеними в Положенні суб'єктами перелік суб'єктів управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері не обмежується. Адже існує й коло інших суб'єктів до компетенції яких, до прикладу, входить формування та реалізація державної політики у банківській сфері, а також створення нормативно-правової основи для здійснення відповідної діяльності.

Тож, серед вказаних вище суб'єктів варто виділити Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України та підпорядковані йому міністерства. Так, в рамках представленої у статті проблематики варто відзначити, що до компетенції ВРУ відноситься: прийняття законів; затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією; призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України; призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України; тощо [2].

Що ж стосується Президента України, відповідно до Конституції України, його повноваження в банківській сфері включають наступні аспекти: 1) призначення та звільнення голови Національного банку України (НБУ). Так, відповідно до статті 106, пункту 18, Конституція України надає Президенту право вносити до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України; 2) відповідає за співпрацю з іншими органами влади у фінансовій сфері. Зокрема, Президент України має право брати участь у координації діяльності різних державних органів, зокрема в банківській сфері, для забезпечення стабільності та розвитку економіки країни; 3) Президент може ініціювати розробку і впровадження законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють банківську діяльність, через подання законопроектів до Верховної Ради України; 4) Стаття 106 Конституції України передбачає, що Президент України забезпечує національну безпеку і захист суверенітету держави, що включає контроль за стабільністю банківської системи як важливого елемента економічної безпеки країни [2].

Що ж стосується Кабінету Міністрів України, то відповідно до статті 38 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», КМУ відповідно до Конституції та законів України взаємодіє з Національним банком України, іншими державними органами з питань, що належать до його компетенції [3]. Окрім того, в розрізі представленої проблематики до повноважень КМУ відноситься те, що він: «забезпечує проведення державної економічної політики, здійснює прогнозування та державне регулювання національної економіки; забезпечує розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку; визначає доцільність розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та забезпечує їх виконання; забезпечує здійснення

державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності; забезпечує розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, здійснює заходи, пов'язані з реструктуризацією та санацією підприємств і організацій, забезпечує проведення державної промислової політики, визначає пріоритетні галузі промисловості, які потребують прискореного розвитку» тощо [3].

Тож, наведені вище суб'єкти, безумовно, не здійснюють безпосереднє управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері, втім їх робота прямо впливає на відповідну діяльність. Зокрема: по-перше, відповідають за створення законодавчого та підзаконного підґрунтя у сфері банківської діяльності; по-друге, забезпечують формування та реалізацію державної політики у фінансовій та банківській сферах; по-третє, здійснюють загальне керівництво вищими органами державної влади у досліджуваній галузі суспільного життя.

Наступним, окремим суб'єктом, є Національний банк України. Так, НБУ «у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цілі, визначеної у частині другій цієї статті. Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей, визначених у частинах другій та третій цієї статті [4]. В рамках здійснення своєї діяльності НБУ: відповідно до розроблених Радою Національного банку України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику; встановлює кореспондентські відносини з міжнародними депозитаріями з метою виконання функцій в межах грошово-кредитної політики, управління державним боргом та веде рахунки депозитаріїв іноземних держав та міжнародних депозитарно-клірингових установ з метою здійснення своїх повноважень у сфері депозитарного обліку [4]. А відтак НБУ відповідає за забезпечення діяльності банків в Україні шляхом створення стратегій, які в тому числі спрямовуються на забезпечення роботи із проблемними (непрацюючими активами). Окрім того, важливим напрямком діяльності Центрального банку є те, що така діяльність спрямована на створення нормативно-правового підґрунтя для функціонування банків України, в тому числі й у контексті управління досліджуваними активами. Яскравим прикладом є постанова Правління Національного банку України 11.06.2018 № 64 «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах».

Переходячи до наступної групи суб'єктів, то перелік останніх визначено згаданим раніше Положенням. До останніх відносяться:

1) рада банку, яка: затверджує та щорічно, а за потреби і протягом року, переглядає стратегію управління проблемними активами та оперативний план реалізації стратегії управління проблемними активами (далі - оперативний план) та вносить зміни до них; не рідше ніж один раз на три місяці відстежує результати, досягнуті за попередній період за всіма показниками, визначеними в стратегії управління проблемними активами та оперативному плані, аналізує причини відхилень від запланованих показників і за потреби затверджує додаткові заходи, необхідні для реалізації стратегії управління проблемними активами та виконання оперативного плану; ухвалює рішення щодо врегулювання заборгованості боржників/контрагентів - пов'язаних із банком осіб у сумі, що перевищує один відсоток від регулятивного капіталу банку для боржника/контрагента - фізичної особи, три відсотка - для боржника/контрагента - юридичної особи; визначає повноваження правління банку щодо прийняття рішень про врегулювання заборгованості боржників/контрагентів та управління стягнутим майном; ухвалює рішення щодо врегулювання заборгованості боржників/контрагентів та управління стягнутим майном, що перевищують повноваження правління банку; тощо [5];

2) комітет ради банку з управління ризиками (за наявності);

3) правління банку, яке в рамках своїх повноважень: «забезпечує розроблення

стратегії управління проблемними активами та оперативного плану, забезпечує впровадження стратегії управління проблемними активами та виконання оперативного плану; затверджує заходи, спрямовані на реалізацію стратегії управління проблемними активами та виконання оперативного плану, та здійснює контроль за їх виконанням; контролює підготовку та надання раді банку щоквартальної управлінської звітності щодо реалізації стратегії управління проблемними активами та виконання оперативного плану; уносить на розгляд ради банку обґрунтовані пропозиції щодо необхідності внесення змін до стратегії управління проблемними активами та оперативного плану; забезпечує підготовку та надання раді банку обґрунтованих пропозицій щодо необхідності запровадження додаткових заходів для досягнення цільових показників, визначених у стратегії управління проблемними активами, та виконання оперативного плану»; тощо [5];

4) комітет правління з питань управління непрацюючими активами (далі - комітет НПА) (у разі його створення). Підрозділ НПА виконує такі функції: «здійснює оцінку боржників/контрагентів, які супроводжує підрозділ НПА, з метою визначення та впровадження інструментів врегулювання їх заборгованості; розробляє та вносить на затвердження правління банку/комітету НПА плани/умови реструктуризації, рішення щодо застосування інших інструментів врегулювання заборгованості боржників/контрагентів; розробляє та вносить на затвердження правління банку/комітету НПА стандартизовані рішення щодо врегулювання заборгованості боржників/контрагентів згідно з вимогами цього Положення; бере участь у підготовці змін до укладених договорів/нових договорів згідно з планами/умовами реструктуризації заборгованості боржників/контрагентів; здійснює контроль за виконанням боржниками/контрагентами умов реструктуризації/інших заходів врегулювання заборгованості; забезпечує координацію роботи з питань врегулювання заборгованості між структурними підрозділами банку; бере участь у розробленні внутрішньобанківських документів із питань управління проблемними активами; бере участь у заходах, що впроваджуються в межах системи раннього реагування» [5];

5) інші колегіальні органи банку;

6) підрозділ з управління ризиками, які здійснюють: «підготовку висновків щодо ризиків для ухвалення кредитних рішень; кредитний моніторинг; оцінку заставленого майна; перевірку наявності та стану майна, отриманого в заставу; оцінку кредитного ризику; супроводження розрахунку резервів банку під очікувані кредитні збитки» [5];

7) підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс). Підрозділ «з метою забезпечення ефективності процесу управління проблемними активами виконує функції щодо забезпечення організації контролю за відповідністю процесу управління проблемними активами законодавству України та внутрішньобанківським документам. Підрозділ з управління ризиками та підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс) для виконання своїх функцій під час управління проблемними активами повинні мати достатньо повноважень для раннього втручання в упровадження індивідуальних рішень щодо врегулювання заборгованості боржників/контрагентів та управління стягнутим майном» [5].

8) підрозділ внутрішнього аудиту, який здійснює перевірку дотримання підрозділами банку внутрішньобанківських документів із питань управління проблемними активами, а також вимог цього Положення відповідно до річного плану проведення аудиторських перевірок (аудиту).

Отже, саме вказані вище суб'єкти відповідають за практичну реалізацію заходів, спрямованих на управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері. Особливість їх правового статусу визначається, перш за все, тим, що він регулюється нормами відомчих нормативних актів, які приймаються керівництвом НБУ, а також нормативними документами, які приймають самі банківські установи задля забезпечення їх діяльності, в тому числі й у напрямку управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері.

Окрему увагу в рамках представленої проблематики слід приділити діяльності

колекторських контор. Відповідно до Закону України «Про споживче кредитування» колекторська компанія - юридична особа (у тому числі небанківська фінансова установа, яка відповідно до закону має право надавати кошти у позику, в тому числі на умовах фінансового кредиту, та/або послуги з факторингу), включена до реєстру колекторських компаній, яка в інтересах кредитодавця (первісного кредитора) та/або нового кредитора (у разі заміни первісного кредитора) відповідно до договору з таким кредитодавцем та/або новим кредитором має право здійснювати врегулювання простроченої заборгованості [6]. «Кредитодавець, новий кредитор зобов'язаний розмістити на власному веб-сайті (веб-сайтах), у програмному застосунку (мобільному додатку), що використовуються для надання ним послуг, а також у місцях надання фінансових послуг споживачам інформацію про колекторські компанії, що діють у його інтересах при врегулюванні простроченої заборгованості, а також інформацію про вимоги щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимоги щодо етичної поведінки) у порядку, строки та за формою, що визначені Національним банком України. Колекторська компанія для виконання окремих функцій або процесів у межах здійснення колекторської діяльності, зокрема для безпосередньої взаємодії із споживачами, має право залучати фізичних і юридичних осіб на договірних засадах. Колекторська компанія зобов'язана повідомляти про залучення таких осіб Національний банк України у встановлені ним строки та порядку» [6].

Висновки

У підсумку представленого наукового дослідження слід узагальнити, що на сьогоднішній день система суб'єктів управління непрацюючими (проблемними) активами у банківській сфері є досить розгалуженою, а кожен із них володіє своїм, особливим правовим статусом. Ключовими суб'єктами, які, на нашу думку, безпосередньо відповідають за реалізацію заходів у цій сфері, є підрозділи конкретних банків, що в свою чергу підкреслює важливість цього напрямку діяльності для останніх.

Література

1. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України / Постанова Національного банку України від 18.07.2019 № 97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19/conv#Text

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#Text

3. Про Кабінет Міністрів України / Закон України від 27.02.2014 № 794-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18/conv#Text

4. Про Національний банк України / Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/conv#Text

5. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України / Постанова Національного банку України від 18.07.2019 № 97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19/conv#Text

6. Про споживче кредитування / Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/conv#Text

Vladyslav Danchenko

LEGAL STATUS OF ENTITIES MANAGING NON-PERFORMING (PROBLEM) ASSETS IN THE BANKING SECTOR

In the article, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of the current legislation, the circle of subjects of management of non-performing (problem) assets in the banking sector is highlighted. The legal status of the specified entities is described. It is argued that the key subjects directly responsible for the implementation of measures in this area are the divisions of specific banks, which in turn emphasizes the importance of this line of activity for the latter.

Keywords: legal status, entity, management, non-performing (problem) assets, banking sphere, banks.

ПОНЯТТЯ ПРОТИДІЇ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

ГЛУБОЧЕНКО Сергій Михайлович - кандидат юридичних наук

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2022.4.47

З'ясовано, що протидію недоброчесності у судовій системі слід розуміти як комплекс узгоджених та інтегрованих у єдину цілісну систему заходів політико-правового, організаційно-управлінського, соціокультурного та іншого характеру, що здійснюють суб'єктами публічної влади та представниками громадянського суспільства задля ствердження та реального гарантування принципів організації й функціонування системи правосуддя, забезпечення допуску до його здійснення найбільш гідних (з професійної, морально-етичної та ділової точки зору) представників громадськості, підтримки високого рівня репутації судової влади та належної якості здійснення нею своєї суспільної місії.

Аргументовано, що до характерних ознак протидії недоброчесності в судовій системі слід віднести такі: заснована на нормах чинного законодавства та правилах професійної етики. Належна нормативна регламентація досліджуваної протидії є необхідним та дуже важливим засобом забезпечення законної, цілеспрямованої та послідовної роботи щодо реалізації заходів протидії, гарантування недопущення свавілля, суб'єктивізму, безпідставного та необґрунтованого тиску на суддів (кандидатів на посаду суддів); інтеграція зусиль держави та громадянського суспільства. Складність та важливість проблеми забезпечення доброчесності у судовій системі вимагає залучення до протидії факторам, що ставлять її під сумнів не лише державних ресурсів, але й можливостей громадянського суспільства, яке неабияк зацікавлене у належній якості відправлення правосуддя; являє собою систему заходів правового, організаційно-управлінського, освітньо-культурного та іншого роду, що мають здійснювати вплив на широкий спектр аспектів суспільного, професійного, морально-етичного, особистісного та іншого характеру; ґрунтується на поєднанні методів переконання та примусу із пріоритетною роллю першого.

Ключові слова: протидія, доброчесність, недоброчесність, судді, судова система.

Постановка проблеми

Небезпеку, яку несе недоброчесність для судової системи демократичної держави важко переоцінити – порушення верховенства права, підрив довіри до судової влади, процвітання корупції, свавілля, розповсюдження вседозволеності та нігілізму – лише деякі можливі та цілком реальні наслідки зверхнього ставлення до питань забезпечення доброчесності суддів чи взагалі повного ігнорування їх належного врегулювання. У зв'язку із цим, очевидно, що питання протидії недоброчесності у судовій системі набуває особливого значення, адже ефективність її здійснення є тим важливим фактором, що поряд з іншими умовами та чинниками визначає рівень якості виконання однією із гілок публічної влади (тобто судовою) своєї суспільної місії. Ця протидія є доволі складним, багатоетапним і багатоаспектним процесом, який реалізується у межах відповідного організаційно-правового механізму. Вивчення змісту зазначеної протидії дозво-

лить більш детального поглянути на окремі ключові компоненти досліджуваної протидії, побачити яким саме питанням та інструментам держава надає пріоритет, а які лишаються поза її належною увагою.

Стан дослідження

Окремі проблемні аспекти, пов'язані із протидією недоброчесності у судовій системі України, у своїх наукових працях розглядали: Ю. М. Бисага, В. П. Бойко, С. В. Жуков, М. О. Макаров, Н. В. Максименко, М. В. Руденко, О. В. Саленко, В. І. Федорович, Ю. О. Фідря та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим залишається визначення поняття протидії недоброчесності у судовій системі.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття протидії недоброчесності у судовій системі. Для досягнення окресленої мети необхідним є вирішення наступних завдань: з'ясувати сутність категорії «протидія»; розкрити зміст категорії протидія в розрізі різних наукових проблематик; з'ясувати сутність цієї категорії в рамках судової системи.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення поняття протидії недоброчесності у судовій системі.

Виклад основного матеріалу

Лексичний зміст слова «протидія» означає дію, спрямовану проти іншої дії, перешкоджає їй. Відповідно протидіяти – це спрямовувати дію проти кого- або чогонебудь, діяти всупереч комусь або чомусь [1, с.1173]. Про протидію ведуть мову, коли мають на увазі певну цілеспрямовану активність (окрему дію, декілька дій чи їх комплекс, систему заходів), які реалізують з метою подолання, пригнічення, мінімізації, нейтралізації певних дій, процесів, явищ, що розглядаються суб'єктами протидії як негативні, небезпечні, шкідливі. Тобто протидія – це реакція не певну загрозу, зокрема встановленому порядку. Слід відмітити, що саме у розумінні протистояння відповідним загрозам термін «протидія» застосовується у ряді нормативно-правових актів, для прикладу: «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX; «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 р. № 5207-VI; «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. У низці нормативно-правових актів, зокрема рівня Законів України, про протидію йдеться у тексті їхніх положень, наприклад, Закони України: «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII; «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р.№ 638-IV; «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р. № 3341-XII. Вивчення змісту положень зазначених нормативно-правових актів свідчить про те, що нормотворець застосовує поняття «протидії» як синонім чи, принаймні, дуже близьке за значенням поняттям «боротьба», «запобігання». При цьому нормотворець, як правило, не вдається до формулювання на офіційному рівні визначень протидії, запобігання чи боротьби. Однак у деяких законодавчих актах такі визначення присутні. Наприклад у вище згаданому законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII закріплено, що запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних

уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [2]. У свою чергу протидія домашньому насильству, згідно зазначеного закону – це система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [2]. З викладеного видно, що законодавець, хоча і застосовує ряд спільних ознак при визначення запобігання та протидії, тим не менш проводить між ними різницю, принаймні у межах предмету регулювання наведеного нормативно-правового акту. Так і запобігання і протидія з позиції нормотворця – це система заходів, які реалізуються відповідним колом суб'єктів (пріоритетне місце в системі яких безумовно займають органи публічної влади), переслідують спільну загальну мету (взяття під контроль проблеми домашнього насильства) і виражають позицію офіційної влади щодо розуміння найбільш доцільного шляху досягнення цієї мети. У той же час протидія і запобігання це заходи, згідно офіційного тлумачення, які різняться за часом застосування та колом проблемних питань, на яких вони фокусуються на шляху до вище згаданої мети. Йдеться про те, що запобігання передує безпосередній появі проблеми домашнього насильства, воно орієнтоване на випередження, недопущення чи мінімізацію ризиків проявів фактів цього суспільнонебезпечного, ганебного явища. Очевидно, що і основний метод, який тут використовується – це переконання, тобто навіювання, освіта, виховання, роз'яснення тощо. Оскільки запобігання – це не стільки активний наступ на конкретні наявні прояви небезпеки, скільки сприяння формуванню середовища із такою культурою та правовою стійкістю, в якому можливість проявів проблемного явища, щодо якого здійснюється запобігання, буде мінімізована. Натомість протидія, як слідує із визначення «протидія домашньому насильству», владою розуміється як система рішень, активних дій, заходів, спрямованих на виявлення і припинення вже існуючих фактів правопорушень, надання захисту та необхідної допомоги постраждалим особам, притягнення винних до відповідальності, відновлення порушених прав і недопущення повторення подібних ситуацій.

Серед дослідників також немає єдності щодо розуміння поняття протидії та його співвідношення із спорідненими категоріями. Так, для прикладу, Р. А. Черкасський, висвітлюючи проблемні аспекти протидії злочинності у митній сфері, зазначає, що на разі існує доволі багато інтерпретацій термінологічно-понятійної конструкції «протидія злочинності» залежно від сфери здійснення цієї протидії, однак, незважаючи на певні відмінності у формулюваннях, практично кожен дослідник, наголошує Р.А. Черкасський, розуміє під нею (протидією) комплекс певних заходів. Разом із тим науковець звертає увагу, що доволі часто фахівці безпідставно розширюють зміст поняття «протидія злочинності», включаючи у нього і запобігання, яке, зауважує правознавець, якщо і збігається із протидією, то лише частково, однак в основному має інші вектори і завдання, аніж остання (тобто протидія). Р. А. Черкасський у своїх дослідженнях послідовно відстоює позицію щодо необхідності проведення різниці між запобігання та протидією злочинності і обґрунтовує її тим, що сам сенс протидії – це реакція на вже існуючу дію, тобто протидія це зустрічний акт на прояв конкретної загрози, а не робота із її можливими чинниками, та факторами, що сприяють появі цієї загрози. Ототожнення ж протидії і запобігання, стверджує фахівець, призводить до того, що протидія стає більше соціальною, зокрема виховною, роботою, аніж практично-правовою діяльністю щодо державного реагування на конкретні прояви протизаконної поведінки із можливим застосуванням державного примусу. Тобто протидія, з точки зору Р. А. Черкасського, має ретроспективний характер і

спрямований на виявлення, припинення та викорінення вже існуючих фактів злочинної активності. Враховуючи це, дослідник пропонує розуміти протидію злочинності як роботу визначених та уповноважених чинним українським законодавством суб'єктів щодо припинення, боротьби із злочинами, викриття осіб, які причетні до їх вчинення, забезпечення притягнення останніх до встановленої законом юридичної відповідальності, а також відновлення порушених суспільнонебезпечними діяннями людських прав і свобод [3, с.282]. Віддаючи належне наведеній позиції фахівця, мусимо відмітити, що формулюючи визначення поняття протидії злочинності він, застосовує в ньому такий конструкт як «боротьба зі злочинами», який також не має однозначного тлумачення, і досить часто використовується і як синонім самої протидії, і як всеохоплююча категорія, що включає усі основні аспекти (і політичні, і соціальні, і правові, і економічні, і культурні тощо) протистояння певним загрозам. Сам правознавець визначає таку позицію як розширене тлумачення протидії і в її більш вузькому трактуванні не згадує «боротьбу зі злочинами». Однак із цього слідує, що дослідник тим самим, хоч і опосередковано, втім визнає можливість застосування понятійно-термінологічної конструкції «протидія злочинності» як узагальненої для позначення усього комплексу заходів із взяття під контроль цієї проблеми.

А. К. Щербакова, проводячи дослідження проблематики співвідношення основних понять і категорій, що використовуються у контексті протидії злочинності, приділяє увагу змістовному, логічному та семантичному аналізу таких конструкторів як: «боротьба зі злочинністю», «контроль над злочинністю», «наступ на злочинність», «запобіганням (попередженням) злочинності» доходить висновку, що найбільш адекватним на сьогоднішній день у межах правничої науки термінологічним позначенням антикриміногенної діяльності є саме протидія. Підтримуючи та розвиваючи позицію О. М. Бандурки та О. М. Литвинова, А. К. Щербакова вчений розглядає протидію як складний, інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління [4, с.148]. На відміну від вище згаданого Р. А.Черкасського, О. М. Литвинов, О. М. Бандурка, А. К. Щербакова включають у механізм протидії увесь спектр заходів, необхідних для взяття під контроль злочинності, відповідно вони ведуть мову не лише про виявлення, розслідування, викриття та притягнення до відповідальності, але й про випереджальну роботу, орієнтовану на здійснення впливу на умови і фактори, що як прямо, так і опосередковано обумовлюють появі та процвітання відповідних загроз (зокрема злочинності). Р. П. Рибаченко та С. О. Баранов, розмірковуючи над проблематикою співвідношення таких понять як «співвідношення», «запобігання», «профілактика», включають їх до категорії протидії правопорушенням як найбільш комплексного явища, в межах якого поєднуються і нормотворчі, і правозастосовні, і соціальні, і організаційно-управлінські практики, що реалізуються доволі просторим колом суб'єктів [5, с.20].

Резюмуючи вище викладене, можемо дійти до висновку, що наразі термін «протидія» є, напевне, одним із найбільш універсальних для позначення комплексного підходу суспільно-державної реакції на певні загрози та виклики. Ця реакція не обмежується лише виявленням, пригніченням та подоланням наявних фактів, що містять ознаки загрози, зокрема у вигляді правопорушення, вона передбачає проведення роботи із середовищем, в якому формується сприятливе підґрунтя для зародження, визрівання та прояву умов і обставин для появи та процвітання відповідних негативних явищ і процесів, щодо яких здійснюється зазначена протидія. Ми згодні із тим, що протидія, у її загальному лексичному значенні – це зустрічна дія, однак у низці ситуація така зустрічна дія повинна мати випереджальний ефект, для того, щоб не допустити негативних наслідків того, на що спрямована протидія або ж, принаймні, мінімізувати його небезпеку. Правники які стверджують, що протидія можлива лише відносно того, що є, а не того, що може бути, не враховують тієї обставини, що сам факт необхідності запровадження такої протидії обумовлений тим, що відповідна загроза вже мала місце у минулому, і усвідомлення небезпеки її по-

вторення та розуміння доцільності недопущення цього є першочерговими етапами правильно організованої протидії. Ефективна протидія не та, яка результативно долає проблему, а та, яка її завчасно ідентифікує та бере під контроль її прояв. Зазначене у повній мірі стосується і протидії недоброчесності у судовій системі, особливо якщо поглянути на коло критеріїв доброчесності суддів та коло індикаторі, які вказують на відсутність такої, частина яких стосується морально-етичної сфери і передбачають проведення як практично-правових, так і соціальних та інших заходів, що не вичерпуються виключно виявленням, розкриттям правопорушень та притягненням винних осіб до юридичної відповідальності.

Висновки

Таким чином, проведений аналіз дає можливість визначити протидію недоброчесності у судовій системі як комплекс угоджених та інтегрованих у єдину цілісну систему заходів політико-правового, організаційно-управлінського, соціокультурного та іншого характеру, що здійснюються суб'єктами публічної влади та представниками громадянського суспільства задля ствердження та реального гарантування принципів організації й функціонування системи правосуддя, забезпечення допуску до його здійснення найбільш гідних (з професійної, морально-етичної та ділової точки зору) представників громадськості, підтримки високого рівня репутації судової влади та належної якості здійснення нею своєї суспільної місії. Протидія недоброчесності у судовій системі – це не просто сукупність розрізнених рішень та дій, а складний механізм, в якому зусилля різних за політико-правовою природою та статусом суб'єктів, різні за характером і змістом заходи об'єднані у єдиний інструментарій недопущення, а вразі появи усунення фактів недоброчесної поведінки суддів. Досліджувана протидія орієнтована не просто на виявлення та припинення проявів зазначеної недоброчесності, а також забезпечення притягнення винних у її вчиненні осіб до відповідальності, а на сприяння формуванню в нашому суспільстві такого культурного середовища, в якому доброчесність є нормою, в якому порушення останньої тримається на мінімально можливому рівні завдяки ефективному механізму контролю за цим небезпечним явищем.

До характерних ознак протидії недоброчесності в судовій системі на нашу думку слід віднести такі:

- заснована на нормах чинного законодавства та правилах професійної етики. Належна нормативна регламентація досліджуваної протидії є необхідним та дуже важливим засобом забезпечення законної, цілеспрямованої та послідовної роботи щодо реалізації заходів протидії, гарантування недопущення свавілля, суб'єктивізму, безпідставного та необґрунтованого тиску на суддів (кандидатів на посаду суддів);
- інтеграція зусиль держави та громадянського суспільства. Складність та важливість проблеми забезпечення доброчесності у судовій системі вимагає залучення до протидії факторам, що ставлять її під сумнів не лише державних ресурсів, але й можливостей громадянського суспільства, яке неабияк зацікавлене у належній якості відправлення правосуддя. Включення громадськості у досліджувану протидію посилює її дієвість та суспільну орієнтованість;
- являє собою систему заходів правового, організаційно-управлінського, освітньо-культурного та іншого роду, що мають здійснювати вплив на широкий спектр аспектів суспільного, професійного, морально-етичного, особистісного та іншого характеру;
- ґрунтується на поєднанні методів переконання та примусу із пріоритетною роллю першого.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

3. Черкасський Р. А. Співвідношення понять протидії та запобігання злочинності

SUMMARY

It was found that countering dishonesty in the judicial system should be understood as a complex of agreed and integrated into a single holistic system of measures of a political, legal, organizational, managerial, socio-cultural and other nature, carried out by public authorities and representatives of civil society in order to affirm and actually guarantee the principles of the organization and functioning of the justice system, ensure admission to its implementation of the most worthy (from a professional, moral, ethical and business point of view) representatives of the public, maintain a high level of reputation of the judiciary and the proper quality of its implementation of its public mission. It is argued that the characteristic features of countering dishonesty in the judicial system include the following: based on the norms of current legislation and rules of professional ethics. Proper regulatory regulation of the studied counteraction is a necessary and very important means of ensuring legal, purposeful and consistent work on the implementation of counteraction measures, guaranteeing the prevention of arbitrariness, subjectivism, groundless and unjustified pressure on judges (candidates for the position of judges); integration of the efforts of the state and civil society. The complexity and importance of the problem of ensuring integrity in the judicial system requires the involvement in counteraction of factors that call into question not only state resources, but also the capabilities of civil society, which is very interested in the proper quality of the administration of justice; it is a system of legal, organizational-managerial, educational-cultural and other measures that should influence a wide range of aspects of a social, professional, moral-ethical, personal and other nature; it is based on a combination of methods of persuasion and coercion with the priority role of the former.

Keywords: counteraction, integrity, dishonesty, judges, judicial system.

у митній сфері / НАУКОВІ ЗАПИСКИ. СЕРІЯ: ПРАВО, Випуск 7. Спецвипуск. 2019, С.279-283.

4. Щербакова А. К. До питання співвідношення основних понять і категорій протидії злочинності / Серія ПРАВО. Випуск 43. Том 4.,- с.146-148. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bb1cbc62-863a-443f-aa47-cf4fa31be264/content

5. Рибаченко С. П., Баранов С. О. Проблеми правового регулювання запобігання та профілактики правопорушень в Україні. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: збірка наукових праць. м. Одеса: 2021 р., Розділ 3. Національне та міжнародне право (статті учасників сьомої всеукр. мультидисциплінарної конференції). Видавничий дім «Гельветика». 2021. Вип. 34. с. 18-22.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ПРАВО.UA

LAW.UA

№ 4, 2022

Головний редактор
Музичук Олександр Миколайович

Здано до набору 14.12.2022 р.
Підписано до друку 27.12.2022 р.
Комп'ютерний набір. Формат 60x841/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк 20,7.
Тираж 850. Зам. № 7811

ТзОВ «Дрогобицька міська друкарня»
м.Дрогобич, вул. І.Мазепи, 7,
тел./факс 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76